

ANUARUL
Muzeului Etnografic al Bucovinei

FĂT-FRUMOS

ANUL III, NR. 3, 2001

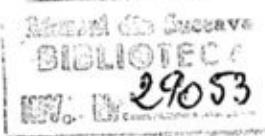
SUCEAVA

**ANUARUL MUZEULUI ETNOGRAFIC AL BUCOVINEI SUCEAVA
FĂT - FRUMOS**

MUZEUL ETNOGRAFIC AL BUCOVINEI
SUCEAVA

**ANUARUL
FĂT – FRUMOS**

ANUL III, NR. 3

**EDITURA "PUBLISIMEDITOR"
- 2001 -**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Anuarul Muzeului Etnografic al Bucovinei

FĂT FRUMOS

256 p

Editura Publisimeditor

Colegiul de redacție: Violeta Marianciuc, Maria Olenici,

Iustina Humă

Consilier editorial: Mihail Spănu

Coperta: Irina Țibulcă

Tehnoredactare computerizată: Iuliana Roșca

ISBN: 973 – 98493 – 4 – 2

C.Z. 39(058)

Corespondența se va adresa la

MUZEUL ETNOGRAFIC AL BUCOVINEI

Suceava, str. Ciprian Porumbescu, nr.5, cod poștal 5800

Tel.: 030-214081, fax: 030-522979

e-mail: etnosv@yahoo.com

Tiparul executat la Tipografia S.C. ROF S.A. Suceava

Tel: 030 - 523476

SUMAR

Prof. univ. dr. COSTICĂ BRÂNDUŞ: Cuvânt înainte	7
I. STUDII DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR	
AUREL PREPELIUC: Considerații privind exploatarea pădurilor în Bucovina până la reînregirea din 1918.....	11
MIHAI CAMILAR: Locuința tradițională bucovineană, evoluție planimetrică și sisteme constructive.....	15
VASILE ADĂSCĂLITEI: O anexă a gospodăriei tradiționale țărănești: râmnicul, heleșteul sau iazul de pește.....	51
AUREL PREPELIUC: Aspecte privind pomicultura și viticultura în Bucovina până la cel de-al II-lea război mondial.....	55
VASILICĂ DAN GHEORGHIȚĂ: Importanța credinței creștine în viața satului românesc.....	59
VIOLETA MARIANCIUC: Biserică "Sf. Nicolae" din Broșteni, monument de arhitectură populară.....	65
MARIA MĂRGINEANU: Elemente caracteristice ale textilelor de interior din zonele Humor și Rădăuți.....	69
MARIA OLENICI: Soarele și eclipsele de soare în ornamentica arhitecturală din județul Suceava.....	77
NICOLAE COJOCARU: O nouă contribuție cu privire la etimologia refrenului "Ier doamne" în colindele românești.....	87
IULIA BRÂNZĂ: Puterea tradiției la polonezii din Bucovina.....	91

<i>PETRU URSACHE: Miorița și Caloianul.....</i>	99
<i>GRĂȚIAN JUCAN: Mihai Eminescu și mitul popular.....</i>	109
<i>AVRAMIA și GHEORGHE DOLINSKI: Poreclele din Arbore.....</i>	117
II. MUZEEOLOGIE	
<i>ION CRUCEANU: Câteva considerații privind zestrea patrimonială a Muzeului de Etnografie din orașul Vatra Dornei</i>	121
<i>IUSTINA HUMĂ: Expoziție Centenar Constantin Colibaba</i>	125
III. RAPORT DE CERCETARE	
<i>Etnologia de urgență - campania de cercetare în zona Dornelor 1997</i>	135
IV. CONSERVARE ȘI RESTAURARE	
<i>PAULA PASCU: Prevenirea și combaterea fenomenelor de degradare</i>	201
<i>MIHAIL SPÂNU: Depozitarea bunurilor din patrimoniul etnografic</i>	213
V. MEDALIOANE, NOTE, RECENZII	
<i>GEORGETA SIDORIUC: Preocupări etnografice și folclorice ale învățătoarei Eugenia Ioneț</i>	221
<i>OCTAVIAN NESTOR: Paul Leu, etnolog și istoric literar la 75 de ani</i>	227

Firească și lăudabilă editarea anuală, începând cu 1999, a revistei "Făt Frumos", Tânără prin media vârstei autorilor și a celor care o coordonează. Este firească, în contextul general al ultimului deceniu, caracterizat prin "avântul" aparițiilor editoriale științifice și de tot felul, dar și pentru că era necesar să se reia apariția revistei cu același titlu din perioada interbelică, de la Cernăuți. Lăudabilă, între altele, este fiindcă exprimă dorința slujitorilor întru etnografie și folclor de la Muzeul Etnografic al Bucovinei de a-și face cunoscute rezultatele preocupărilor, de a evidenția ce este specific în această parte de țară în felul cum oamenii își construiesc gospodăriile, cum și ce muncesc, cum se îmbracă, cum se încuină la forța divină sau petrec sărbătorile. și Bucovina este bogată în toate acestea, vechile tradiții și obiceiuri au rezistat în bună măsură asaltului modernismului cu orice preț. Îndelungata sa istorie, cu perioade mai mult sau mai puțin tragice sau favorabile dezvoltării economice, s-a încrustat adânc în tot ceea ce ține de viața oamenilor, în însăși structura lor sufletească. Ca și tuturor românilor, de altfel, obligați să trăiască în această răscrucă a Europei.

Numele său – "Făt Frumos" – mă face să cred că revistei îi este hărăzit să crească, să devină cunoscută peste "nouă mări și nouă țări", viitorul căruia poate fi asigurat prin crearea unui pertinent comitet de redacție care să vegheze asupra conținutului științific al articolelor, asupra subiectelor abordate și a redactării conform uzanțelor academice.

Prof. univ. dr. Costică Brânduș

I. STUDII DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA EXPLOATAREA PĂDURILOR ÎN BUCOVINA PÂNĂ LA REÎNTREGIREA DIN 1918

Aurel PREPELIUC

Bucovina – teritoriu denumit astfel de austrieci după pădurile de fag ("bucovinele") ce îl acopereau – a făcut parte integrantă, până în 1775, din Țara Moldovei.

După cum este și normal într-o regiune bine împădurită, și în Bucovina exploatarea lemnului ocupă un loc de frunte între ocupațiile locuitorilor.

Anexarea părții de nord a Moldovei la Austria a atras după sine, în mod inevitabil, impunerea sistemului economic austriac mai evoluat. Politica economică propriu-zisă a Habsburgilor a fost prefațată de un șir de acțiuni preliminare. S-au instituit mai întâi comisii de cartare și inventariere; s-au întreprins acțiuni de delimitare și hotărnicire a proprietăților, de cercetare și clarificare a relațiilor de posesiune funciară; s-au efectuat investigații și prospecțiuni geologice evaluându-se bogățiile existente sau presupuse a fi și s-au luat măsuri pentru valorificarea tuturor cât mai cu folos¹.

Față de fondul silvic, care costituia o imensă avuție naturală dată fiind suprafața ocupată de păduri, administrația habsburgică a manifestat de la început un vădit interes. Primul guvernator al Bucovinei, gen. Gabriel Splény von Miháldy realiza importanța fondului silvic și rolul mult mai important pe care industria prelucrării lemnului putea să îl joace în economia zonei: "...ar trebui promovate pe cât se poate și alte fabrici pentru produse din lemn, ca mori de scânduri, fabrici de șindrilă, șipci, butoaie, căzi, ciubere, stupi și tot felul de tacâmuri din lemn..."².

În 1776, structura pădurilor se prezenta astfel: din întreaga suprafață a Bucovinei de 1.069.500 ha, pădurile ocupau aproape jumătate adică 476.222 ha; între 1800-1900, ponderea fondului silvic al Bucovinei a scăzut ușor, în ce privește întreaga suprafață, de la 47,7% la 42,3%³.

Deși la 7.01.1776 a fost emisă prima ordonanță pentru îngrijirea și protejarea pădurilor (cea mai mare parte intrând în componența

¹ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol.I (1775-1862), Editura Academiei Române, București, 1993, p.187

² Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice, Editura Academiei Române, București, 1998, Descrierea districtului bucovinean de gen. Gabriel Splény von Miháldy (1775), p. 167

³ Ibidem, p.222

Fondului bisericesc), tăierile nesupravegheate au continuat încât guvernul s-a văzut nevoit să angajeze personal silvic calificat pentru îngrijirea și parcelarea fondului silvic în vederea inventarierii cadastrale a regiunilor împădurite, acești primi forestieri fiind în exclusivitate germani⁴.

Primele organe forestiere au fost constituite de către cel de-al doilea administrator al Bucovinei, Enzenberg, care a angajat doi silvicultori pentru a dirija tăierile ce trebuiau să furnizeze lemnul de construcții în vederea pregătirilor pentru colonizările cu germani. Pe proprietățile fondului, în 1786, prin decret al Consiliului aulic, a fost înființată o supraveghere silvică constând din trei brigadieri silvici și câțiva subordonati, care aveau mai ales sarcina de a preveni devastarea pădurilor și tăierile ilegale⁵.

În urma unei finale dispoziții, în 1786, în Bucovina iau ființă două joagăre acționate hidraulic. Unul, aparținând lui Majer Schätz a fost ridicat la Capu Codrului și avea o singură pâんză de gater. Costul acestei întreprinderi s-a ridicat la 287,7 florini și realiza 20 de scânduri pe zi. În perioada 1 aprilie – sfârșitul lui octombrie 1786, acest gater a adus un profit net de 354 de florini. După alte informații, întrebuițarea pe cale industrială a lemnului a început în 1812-1816 când în regiunea Cernăuți au fost puse în funcțiune mai multe joagăre cu acționare hidraulică⁶.

În paralel cu exploatarea pădurilor, autoritățile austriece au acordat în continuare atenție formării cadrelor forestiere specializate. Între 1887-1893 au funcționat la ocoalele silvice Frătăuți și Codrii Cosminului (Franzthal) cursuri anuale de pădurari unde se primeau câte 10 elevi după un program întocmit și aprobat de Ministerul Agriculturii din Viena, cel de la Codrii Cosminului funcționând până la începutul primului război mondial⁷.

În anul 1900 existau deja 31 joagăre cu aburi și 123 cu acționare hidraulică, care realizau împreună anual 500.000 m³ de cherestea. Fabrici de acest fel, cum ar fi cele ale lui Gotz în Berhomete sau în Vatra Dornei, prin amenajare, dotare corespunzătoare și înzestrare tehnică, se numărau printre cele mai importante din Europa⁸.

Un alt fenomen care a avut ca rezultat despăduriri pe mari suprafețe în pădurile bucovinene, îl reprezintă înființarea fabricilor de

⁴ Erich Beck, *Zur Wirtschaftsgeschichte der Deutschen in der Bukowina*, în *Buchenland. 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina*, Band 16, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, München, 1961, p.173

⁵ Julius Anhauch, *Forstwirtschaft und Holzindustrie in der Bukowina*, Berlin, 1913, p.19

⁶ Ibidem, p.39

⁷ Pregătirea personalului silvic inferior necesar administrației Fondului Bisericesc, în *Bucovina Forestieră*, nr.1/1943, Cernăuți, 1943, p.36

⁸ Erich Beck, op.cit., p.173

stică, fabrici care necesitau mari cantități de material lemnos. Deja la 1775, Splény și-a exprimat gândul de a înființa o sticărie în Bucovina, dat fiind favorabilul debușeu reprezentat de Moldova și Tara Românească, dar încercarea sa din 1782 a eşuat. Abia la 1793 ia ființă în Crasna, prin inițiativă privată, prima sticărie din Bucovina pentru care Kriegshaber, arendașul Fondului religios greco-ortodox Cuciur Mare și St. Onofrei, a chemat aici sticări din Boemia⁹.

Până în epoca contemporană, alături de creșterea animalelor, lucrul la pădure a constituit o ocupație de bază pentru o mare parte a forței de muncă din zona montană a Bucovinei și unicul mod de a-și câștiga o pâine pentru cei lipsiți de pământ sau cu pământ puțin. Bogăția pădurilor bucovinene și calitatea excepțională a lemnului, precum și faptul că aparent, această resursă pare inepuizabilă, a făcut ca de timpuriu, încă din epoca de glorie a statului feudal Moldova, această materie primă să fie intens solicitată la export, iar calea cea mai facilă de transport era, la nivelul secolelor trecute, calea apei.

Plutăritul pe Bistrița apare în documente începând cu secolul al XV-lea, din timpul domniei lui Ștefan cel Mare¹⁰, acest râu pretându-se cel mai bine plutăritului. Până în epoca modernă plutăritul a constituit ocupația multor sate din bazinul Bistriței Moldovene¹¹, fiind totuși o ocupație sezonieră, condițiile atmosferice nepermittând navigația pe timp de iarnă, perioadă în care plutașii luau parte la lucrul la pădure.

Sesizând importanța facilităților oferite de plutărit în valorificarea lemnului ca materie primă, dar și a produselor finite din lemn ce se pretează transportului pe calea apei, generalul imperial Gabriel Splény von Miháldy recomanda în anul 1775 că "... ar trebui să se înființeze prin plutărit pe Prut și pe Siret la graniță depositaria de acestea [produse din lemn, ca mori de scânduri, fabrici de șindrilă, șipci, butoaie, căzi, ciubere, stupi și tot felul de tacâmuri din lemn] și de lemnărie de construcție..."¹².

Prin colonizările mai mult sau mai puțin dirijate de către stat, începând cu primele decenii ale sec. al XIX-lea, întreprinzătorii din zonă au încercat să cucerească pentru industria lemnului de aici noi debușee și să trimítă lemn din pădurile districtelor Dorna și Iacobeni pe calea apei către Marea Neagră. Deja către 1850, mari cantități de lemn din pădurile Bucovinei au fost comercializate în Orient.

⁹ Johann Poleck, *Zur Frage der Errichtung eines romisch-katholischen Bischtums in der Bukowina*, Czernowitz, 1909, p.17

¹⁰ Etnografia Văii Bistriței. Zona Bicaz, Piatra Neamț, 1973, p.267

¹¹ Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p.438

¹² Bucovina în primele descrieri geografice.... p. 167

Trebuie menționat faptul că alături de români, care aveau o îndelungată tradiție în plutărit și dintre coloniștii germani au existat bărbați care au practicat această meserie.

Plutăritul a fost o activitate spectaculoasă, întipărită în memoria colectivă a bucovinenilor, plutașii fiind și în prezent niște eroi, niște supraoameni. Un martor ocular al plutăritului pe Neagra Șarului, Pața Hortensia, își amintește de un plutaș vestit numit Buzilă: "Era un bărbat înalt, frumos, puternic; când pleca de pe Haită și împlânta țapina și striga – avea o voce puternică – vedeam cum valurile apei îl aruncă până la piept și el se ținea în țapină, plutea pe apă și eu îl priveam cum merge ..." ¹³

¹³ Informator Pața Hortensia, 54 ani, sat Gura Haitii, com. Neagra Șarului, interviu luat la data de 31 oct.2001

LOCUINȚA TRADITIONALĂ BUCOVINEANĂ EVOLUȚIE PLANIMETRICĂ ȘI SISTEME CONSTRUCTIVE

Mihai CAMILAR

În entitatea culturală românească, Bucovina poate fi considerată ca una dintre vîtrele de străveche civilizație care a dezvoltat și acumulat unele dintre cele mai vechi tipuri morfo-structurale apartinând arhitecturii populare, multe dintre ele păstrându-se până în zilele noastre.

Aici, într-o margină a spațiului românesc, într-un ținut cu o puternică unitate etnoculturală și lingvistică, păstrată în mod aparte chiar în condițiile tendențioase de desnaționalizare (vizând în primul rând rutinizarea Bucovinei), întâlnim de-a lungul anilor, alături de inegalabilele monumente de artă medievală și exemplare de locuințe țărănești de o valoare aparte. Multe dintre aceste construcții țărănești aparținând unei epoci mai recente mai pot fi întâlnite și astăzi în satele bucovinene ca martori culturali ai eroziunii timpului, exemplare care ar constitui motive de mândrie pentru muzeele în aer liber din România și chiar din Europa.

Aici, ca și pe întreg spațiul românesc, locuința a apărut ca o necesitate vitală, susținând încă din cele mai vechi timpuri un efort suprem și încununarea unui spirit inventiv.

Măiestria de a construi din lemn sau pământ, dezvoltată și amplificată de-a lungul timpului de meșterii acestor meleaguri, alături de generoasa prezență a istoriei locale, sunt motive și dovezi ce duc către o aplecare atentă și asupra originalelor creații arhitectonice țărănești, subiect ce necesită o tratare exhaustivă, de viitor. Acest aspect își are motivația și prin faptul că domeniul construcției locuinței a cunoscut un imens volum de cuprindere (de muncă), mereu îmbogățit de faptele varietății, de inovație, totul sub comanda factorului ocupațional local și a asigurării unor condiții minime de confort.

Evoluția planimetrică și volumetrică a locuinței tradiționale din acest ținut istoric a cunoscut un complex de particularizare tipologică favorizat de o serie de factori care și-au pus amprenta într-un mod diferit. În general, în arhitectura populară bucovineană, hotărâtoare par a fi în primul rând condițiile naturale locale (teritoriul fiind acoperit cu păduri întinse), precum și ocupațiile de bază din acest areal geografic, cu nevoile firești de creare a condițiilor specifice de creștere a animalelor, de prelucrare și depozitare a produselor acestora sau de depozitare a roadelor pământului, cu timpul aici conturându-se complexe gospodărești specifice crescătorilor de animale.

În Bucovina, nici un alt gen al artei populare nu s-a legat și transpus mai bine în mediul local precum arhitectura tradițională țărănească, ridicarea adăpostului pentru om a suscitat îndrăzneală, simț intuitiv și chiar artistic, precum și o judicioasă folosire a locului, mai ales la adaptarea locuinței la terenul în pantă. Dar meșteșugul și arta de a construi a concretizat în aceste locuri și gustul pentru frumos al omului, dezvoltându-se în timp o adevărată civilizație a lemnului.

Realitatea geografică a zonei, puternic împădurită odinioară, a dus la răspândirea copleșitoare a construcțiilor din lemn din ținuturile de deal și munte, dar materialul perisabil din care au fost ridicate nu ne îngăduie să avem ca material de studiu decât exemplare rămase dintr-o epocă mai recentă. Dar, pe baza unor rezultate ale cercetărilor arheologice, a documentelor de epocă, a însemnărilor unor străini, precum și a realităților din teren, putem creionă o imagine veridică asupra evoluției planimetrice și volumetrice a locuinței țărănești din Bucovina, în paralel cu evolutia sistemelor constructive, a tehnicilor de construcție și a materialelor folosite.

Privind retrospectiv putem afirma că aici s-au manifestat elemente de o străveche tradiție arhitectonică locală cu elemente preluate și adaptate într-o continuitate perfectă. În arhitectura locuinței țărănești bucovinene sunt vizibile cele două sisteme constructive europene, cel al cununilor orizontale de bârne, Blockbau, și cel al unui schelet portant de lemn umplut cu diverse materiale, Fachwerk, primul fiind dominant aici. Din acest punct de vedere, arhitectura țărănească bucovineană se înscrie în marea arie a arhitecturii nordice europene, Bucovina făcând parte din limita sudică a sistemului constructiv din bârne orizontale (Blockbau). În ceea ce privește plastica arhitectonică, teritoriul bucovinean a conservat forme arhaice cum ar fi casa de lemn cu acoperiș de draniță sau paie în patru ape, apariție unică în teritoriul european, continuând o tradiție neolică. Această formă de casă, specifică și restului României, s-a dezvoltat într-un teritoriu distinct de cel al Europei Centrale, cu acoperișul în două ape și cu frontonul decorat într-un stil baroc ruralizat, aşa cum se întâlnește în Austria, Slovacia, Ungaria, Moravia sau Boemia. Remarcăm faptul că marea majoritate a construcțiilor din teritoriul studiat au fost făcute din lemn, material prin excelență primordial acestor locuri, și că relația dintre lemn și arbore a fost investită ca simbol al trăiniciei, ascensiunii, trecerii și vieții veșnice. Pentru localnicii din spațiul bucovinean, lemnul întruchipa o calitate fundamentală, lemnul fiind înzestrat și cu calități spirituale vitale, tradiția locală considerându-l ca un material viu și-l legă de noțiunile de existență, viață, naștere, obârșie și de izvor.¹ Poate datorită

¹ Alexandru Nancu, *Calea Îndumnezeirii*, în: Ianus, nr. 1, București, 2000, p. 121.

atâtior virtuți atribuite lemnului, casa din lemn s-a constituit dintotdeauna ca un ax fundamental al vieții omului, un adevărat centru al universului, un "axis mundi" în jurul căruia gravitau practici și obiceiuri apartinând unui creștinism cosmic de factură populară. Toate practicile de sorginte magică săvârșite în perimetru casei aveau menirea de a întreține o legătură permanentă între pământean și divinitatea din cer sau spiritele din văzduh.

Numerouse descoperiri arheologice vin în sprijinul ipotezelor și afirmațiilor antropologice, de cele mai multe ori ajungând la coroborări deosebite în definirea unui stil arhitectonic local, aureolat de o spiritualitate aparte.

Arhitectura din lemn, dominantă în Bucovina, este justificată în afara multiplelor virtuți atribuite lemnului și prin bogăția masei lemnoase, materialul de construcție fiind la îndemâna oricui într-o societate tradițională de tip arhaic, în timp ce în zonele joase de câmpie apare alt model constructiv, folosindu-se materiale mult mai puțin durabile (nuiele lutuite, stuf, paie sau chirpici din lut).

Locuințele din zonele joase de relief sunt nesemnificative din punct de vedere al vechimii, dar deosebite privind planimetria și volumetria și implicit arhitectura de interior. Această remarcă se referă numai la puținele exemplare de locuințe rămase din fericire până în zilele noastre (satul Șerbăuți, Corocăiești, Siminicea).

În epociile mai îndepărtate nu se poate contura un raport de interdependență funcțional-organizatorică dintre locuință și gospodărie, locuința străveche nu poate fi integrată unui concept planimetric gospodăresc precis, tipologia locuinței încadrându-se și rezultând din interdependența altor factori formativi, deosebiți de cei din epociile mai apropiate. Ceva mai târziu, când nivelul ocupațional (cultura plantelor, creșterea animalelor, pădurăritul) începe să se concretizeze tot mai clar, tipologia locuinței recurge implicit din acest ultim raport. Abia către sfârșitul evului mediu se poate vorbi de o tipologie mai clară a locuinței, aceasta fiind acum condiționată în mare parte de formele ocupaționale locale. Acest raport este unul de tip biunivoc, deoarece, nu de puține ori, latura productivă determină configurația de ansamblu a unui complex gospodăresc și interdependența funcțională organizatorică dintre locuință și gospodărie.

În cercetarea locuinței tradiționale bucovinene nu trebuie niciodată ignorați factorii formativi care au definitivat tipologia locuinței, cu referiri directe la planimetrie, volumetrie, structura constructivă și chiar expresia de decor. Nu trebuie să se ajungă la izolare a acestora de rapoartele de interdependență reciprocă, deoarece fiecare din acești factori condiționează și chiar derivă din ceilalți, realizându-se un tot unitar, rezultanta regăsindu-se în specificul zonal al locuințelor din

anumite zone etnografice: Suceava, Rădăuți, Humor, Câmpulung, Fălticeni, Dorna. Pe parcursul timpului se observă că evoluția factorilor formativi nu s-a manifestat izolat ci interdependent, ansamblul de interdependență generând modele noi de locuințe într-o strânsă corelare cu modelele anterioare, cu o evoluție îndelungată, scoțând în evidență continuitatea vechilor formule tipologice și al perpetuării factorilor formativi până destul de târziu, în secolul al XX-lea.

Întotdeauna planimetria a fost determinată de funcționalitatea individuală a locuinței sau în raport cu tipologia complexului gospodăresc, fiind chiar o expresie sau o materializare a acestuia. În definirea tipologiei locuinței, planimetria este criteriu de bază. În spiritul acestui aspect vom analiza pe parcurs evoluția planimetrică a locuinței bucovinene, din punctul de vedere al creației de arhitectură în etapele sale distincte înregistrate de-a lungul timpului, evidențiind continuitatea formelor tipologice și rolul factorilor generatori.

Locuința intenționată amenajată ca adăpost strict necesar împotriva intemperiilor, ca spațiu de derulare a unor îndeletniciri casnice, ca mediu de petrecere a unor momente specifice din viața omului, de trăire într-o ambianță plăcută între sacru și profan a sărbătorilor de peste an, are un trecut multmilener, originea ei fiind undeva în neoliticul timpuriu dacă nu cumva într-un trecut mult mai îndepărtat.

Urmele arheologice aparținând neoliticului², epocii bronzului³, epocii fierului⁴ de pe teritoriul Bucovinei, au vagi referiri asupra tipurilor de locuințe aparținând acelor timpuri. Totuși putem afirma că, încă din neolic, începe să se contureze o oarecare planimetrie și chiar volumetrie, acest lucru fiind posibil pe baza reconstituirilor făcute în urma descoperirilor mai edificatoare și dintr-o zonă învecinată cu cea în

² V. Ciurea, Preistoria, viața omului primitiv în vechiul ținut al Sucevei (Baia de astăzi), în: Natura, nr. 6-8, 1931, p. 3-32; I. Nestor, Cultura ceramicii liniare în Moldova, în: Studii și Cercetări de Istorie Veche (SCIV), II, 2, 1952, p. 21-26; Nicolae Ursulescu, Victorita Batariuc, Cercetările arheologice de la Mihoveni (Suceava) – 1973, în: "Suceava" Anuarul Muzeului Județean (AMJ) V, Suceava, 1978, p. 90; Silvia Teodor, Săpăturile arheologice de la Budeni, com. Dolhasca (Suceava), în: "Suceava", AMJ, V, Suceava, 1978, p. 141-146.

³ Gr Foit, M. Ignat, Orizonturi noi în cercetarea istorică la Siliștea Șcheii, în: Zori Noi, an XXIV, nr. 6894/15 februarie 1970; Silvia Teodor, Vestigii sporadice din epoca bronzului și a fierului la Botoșana (jud. Suceava), în: Suceava, AMJ, VI – VII, Suceava, 1979, p.45.

⁴ Silvia Teodor, Contribuții la cunoașterea ceramicii din secolele III-II î.e.n. din Moldova, în: SCIV, XVIII, 1967, p. 25-45; Idem, Unele date cu privire la cultura geto-dacică din nordul Moldovei în lumina săpăturilor de la Botoșana, în: SCIV, XX, 1, 1969; Silvia Teodor, P. Sandușchi, Descoperiri din prima epocă a fierului la Lozna – Dealul Morii, în: "Hierasus", anuar, Muzeul Botoșani, 1981, p. 13-44, fig. 2,3,4,5.

studiu, aceea a județului Botoșani⁵. Avem informații referitoare la locuințele neolitice de suprafață, de plan rectangular cu acoperișul în două ape, cu frontoane la fațadele scurte, accesul în locuință făcându-se pe latura scurtă. Machetele de locuințe descoperite, având probabil o destinație ritualică de cult sunt de o mare importanță pentru noi privind planimetria și volumetria caselor din neolic⁶. Chiar dacă ne referim asupra unei arii ceva mai îndepărtate din punct de vedere teritorial, având în vedere circulația modelelor pe arii mari de răspândire, putem afirma că machetele amintite codifică aspecte ce pot oferi o imagine cât mai apropiată asupra locuințelor din neolic și că pot fi folosite ca o premiză pentru formularea cel puțin a unor ipoteze.

Locuințele aparținând neoliticului dezvoltat de unde avem mai multe date, aveau o formă rectangulară cu o suprafață de aproximativ 40-60 mp, fiind orientate în siruri paralele pe direcția NE-SV, având o densitate mai mare pe locurile mai ridicate în cadrul așezărilor. Aceste construcții aveau platforme de lut amestecate cu pleavă, ars la roșu, cu o grosime de 15-18 cm, platforma de lut fiind plasată peste o podină de lodbe de bușteni groși având un diametru de 25-30 cm. Pereții erau construiți din împletituri de nuiile care erau lăuite și încadrate de pari masivi bătuți la colțuri și intermediaj⁷.

Studierea amănunțită a locuințelor din această epocă poate duce la furnizarea unor date mai detaliate privind începuturile conturării unei tipologii a locuinței de mai târziu.

Trecând peste o mare perioadă de timp, cea aparținând epocii bronzului și fierului (implicit peste epoca clasnică dacică) pentru care nu avem dovezi edificatoare privind locuințele de aici, putem afirma cu o oarecare îndrăzneală că la baza planimetriei locuinței medievale și de mai târziu stă locuința aparținând perioadei prefeudale (din sec. V-VII), perioadă bine reprezentată în teritoriul bucovinean prin descoperirile arheologice de la Șipot (Suceava)⁸, Botoșana⁹, Udești¹⁰, precum și cele

⁵ Aristotel Crâșmaru, Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică, Botoșani, 1977, p.18, 98, 104, 105.

⁶ D. Berciu, Cultura Hamangia. Noi contribuții, vol. I, București, 1960, pl. VII-5; V. Dumitrescu, Arta neolică în România, București, 1966, passim; Iuliu Paul, În legătură cu problema locuințelor de suprafață cu platformă din așezările culturilor Petrești și Cucuteni-Tripolis, în: S C I V, nr. 1, 18, 1967, p. 3-24.

⁷ Aristotel Crâșmaru, op. cit. p. 18.

⁸ Dan Gh. Teodor, Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI, Iași, 1978, p.161, fig. 211.

⁹ Ibidem, p. 161, fig. 2/4; Idem, Civilizația romanică la est de Carpați în sec. V-VII. Așezarea de la Botoșana, București, 1984.

¹⁰ Mircea D. Matei, Alex. Rădulescu, Șantierul arheologic Udești (jud. Suceava), în Studii și Materiale. Istorie, 3, Suceava, 1973, p. 263 – 289.

de la Zaharești¹¹. La aceste descoperiri se pot adăuga și cele din județul Botoșani¹² care ne oferă date asemănătoare sau chiar identice cu cele din județul Suceava pentru întreaga perioadă prefeudală și chiar pentru o perioadă mai extinsă.

Pentru modelele de locuință aparținând mileniului I d. H., se poate constata o perpetuare a tipurilor de locuințe din etapele anterioare. Pe baza materialelor arheologice publicate¹³ se pot contura aspecte mult mai clare decât pentru etapele precedente. Pentru această perioadă, în special pentru secolele VI – VII, sunt specifice locuințele de tip bordei și locuințele de suprafață cu o variantă a colibei.

Locusița de suprafață cu pardoseală ușor adâncită (25-50 cm), în raport cu nivelul de călcare, era de regulă monocelulară și de formă sensibil pătrată. Pereții acestei construcții aveau scheletul din pari verticali, câte trei pe fiecare latură, înfipți în sol și cu lese de nuiele peste care se aplică o lutuială. Se pare că alături de tehnica de construcție a pereților din nuiele apare acum și tehnica de construcție cu dulapi fixați orizontal între montanții verticali și prevăzuți cu nuturi¹⁴. Credem că această tehnică constructivă s-a păstrat dintr-o epocă anterioară (epoca dacică), fiind vizibilă și în etapele următoare, tehnică ce presupune unele cunoștințe aparte și, mai ales, unele specializate necesare operațiilor de ecarisare a materialului de construcție și de nutuire. Locusițele de suprafață ce apar sub forma colibelor, cu pereții din nuiele, apar destul de sporadic în spațiul bucovinean, acest tip de locuință fiind prevăzut și cu o vatră simplă înconjurate cu pietre. Facem cuvenita precizare că prin colibă înțelegem (pentru studiul de față) acele construcții simple care prin construcția și destinația utilitară aparțină mai degrabă unui tip sezonier agricol sau pastoral, utilizat în special în vremuri de răstriște, în perioada migrațiilor, ușor de construit sau de refăcut după revenirea localnicilor pe vechile vetre de locuire. Dar, desigur că în paralel cu aceste construcții au existat și locuințe mai durabile, unele probabil și cu pereții din bârne.

Al doilea tip de locuință din perioada prefeudală este aceea adâncită până la 1,40m, locuința de tip bordei¹⁵. Locusițele de tip bordei

¹¹ Mircea D Matei, Emil I Emaldi, Octav Monoranu, *Habitatul medieval rural din bazinul superior al Șomuzului Mare și al Moldovei (sec. XIV – XVII)*, Suceava, 1982, p. 95 – 104, fig. 8.

¹² Dan Gh. Teodor, *Descoperiri arheologice din secolele VI – XI e.n.*, în județul Botoșani, în: *Din trecutul județului Botoșani*, I., 1974, p. 103 și urm., Mircea Petrescu Dâmbovița-Dan Gh. Teodor, *Sisteme de fortificație medievale timpurii la este de Carpați, Așezarea de la Fundul Herții (jud. Botoșani)*, Iași, 1987, p. 34-46.

¹³ Dan Gh. Teodor, op. cit., 1978, p. 161; Mircea Petrescu Dâmbovița, Dan Gh. Teodor, op. cit., p. 34-45; Mircea D Matei, Emil I Emaldi, Octav Monoranu, op. cit., p. 95-104.

¹⁴ Dan Gh. Teodor, op. cit., 1978, p. 161, fig. 2/1 și fig. 2/4

¹⁵ Mircea D Matei, Alex. Rădulescu, op. cit., p. 270 – 274, fig. 6 de la pag 273.

din acest timp aveau dimensiunile cuprinse între 2,50 și 2,75 m, podeaua fiind la 40 cm, pe una dintre laturi era prevăzută o vatră delimitată pe trei laturi de pietre de dimensiuni mari, a patra latură rămânând deschisă. Se pare că acest tip de locuință era destul de îngrijit lucrată, podeaua având o suprafață orizontală fără denivelări chiar dacă nu era lutuită¹⁶. În locuințele de tip bordei din aşezările sucevene (în mod special în aceea de la Udești), s-au găsit pe laturile pereților urme de pari care certifică construirea pereților din nuiele lutuite și prezența lodebelor de lemn pentru căptușirea acestora. Probabil că parii erau folosiți și pentru susținerea acoperișului conceput în două ape¹⁷ și construit din stuf, pus pe un suport de ramuri, aceasta rezultând din mareea cantitate de cenușă foarte fină răspândită pe întreaga suprafață a podelei¹⁸. În ceea ce privește intrarea în locuințele de tip bordei, aceasta constă din trepte săpate în afara perimetrului construcției fără a avea vreo amenajare specială și fără să fi fost placate cu piatră. Adaptarea locurii la condițiile locale a dus și la apariția unor noi sisteme constructive, acum întâlnindu-se și locuințe rectangulare cu pereți din pământ compact, armați pe ambele fețe cu împletituri de nuiele¹⁹, pereți având o grosime de 30-50 cm, cu deosebirea că aici lipitura nu avea numai rolul de izolator termic, ea apartinând probabil chiar esteticului decorativ.

Sistemul constructiv al cununilor de bârne orizontale, îmbinate "stânește" la colțuri, începe treptat să-și largescă prezența mai ales în zonele colinare și de munte. Această tehnică constructivă se generalizează în epociile următoare, iar folosirea lemnului ecarusat în construcția locuințelor din perioada prefeudală poate fi pusă și pe seama prezenței uneltelor de fier specifice meșteșugului dulgheritului²⁰, unelte deja mult perfecționate care într-o formă mai simplă, sunt prezente și în epociile anterioare.

Este imposibil ca în acest spațiu restrâns să abordăm înfrâaga problematică a locuinței tradiționale, o abordare a acestei construcții în evoluția sa trebuie plasată pe coordonatele timpului, tipurile evolutive dezvoltându-se unul din altul în sensul spre mai bine și mai confortabil.

Chiar dacă locuințele de tip bordei aparțin secolelor V-VII și sunt destul de rar atestate în spațiul carpatin, prezența lor în teritoriul

¹⁶ Dan Gh. Teodor, op. cit., 1978, p. 16; Mircea D Matei, Alex. Rădulescu, op. cit., p. 271.

¹⁷ Mircea D Matei, Alex. Rădulescu, op. cit., p. 271

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Gh. Ștefan, I. Barnea, Maria Comșa, Eug. Comșa, Dinogetia, I. București, 1967, p.33, fig. 15; Dan Gh. Teodor, op. cit., 1978, p.73, fig. 24/3

²⁰ Mircea Petrescu Dâmbovița, Dan Gh. Teodor, op. cit., p. 52, fig. 29/3 și 30/1-2

bucovinean este relevantă prin descoperirile de aici²¹, descoperiri care arată că tipul categorial al bordeiului este punctul de pornire ce ne introduce în sirul mai multor etape de dezvoltare ce corespund anumitor epoci istorice.

Ca tip funcțional-planimetric, bordeiul are o evoluție îndelungată, tip constructiv ce nu trebuie confundat neapărat numai cu locuința îngropată. Bordeiul, considerat fie ca locuință îngropată²² sau mai târziu fiind incluse sub acest nume și locuințele mici de suprafață, presupunea o construcție cu o singură încăpere, cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de monocelulară. Frecvența și lesnicioasa sa folosință a făcut ca bordeiul să fie întâlnit pe întreaga durată a feudalismului, epocii moderne și chiar în epoca contemporană. Si astăzi locuințele de suprafață monocelulare, în special din zona de munte, poartă denumirea de bordei (zona Humor, Câmpulung, Dorna), de hâj în zona Rădăuțiului sau de cuhnje în cea a Sucevei.

În paralel cu bordeiul vechi îngropat în sol este atestat și semibordeiul sau locuința parțial îngropată, tip apartinând din plin epocii prefeudale²³, prevăzut cu o instalatie de încălzire destul de rudimentară, ce constă dintr-o vatră liberă mărginită cu pietre de râu sau, mai apoi, cu cupoare circulare. Locuința caracteristică aşezărilor de tipul seliștilor din această parte a țării, din secolele IX – XI, aveau forma de semibordei rectangular prevăzut în colțul opus intrării cu un cupor de încălzire și chiar de copt, clădit fie pe pământ sau pe pietre lipite cu lut. Dar pe lângă locuințe de tip semibordei s-au descoperit și locuințe de suprafață²⁴. Construcțiile de suprafață s-au identificat mai greu din cauză că tălpile au fost aşezate fie direct pe pământ sau pe un sir de pietre puse mai des sau mai rar. În lipsa pietrelor, tălpile erau aşezate direct pe pământ și erau protejate contra apei numai prin gardini de pământ, asemănător prispelor dar mai înguste. Locuințele semiîngropate au putut fi mai ușor identificate, deoarece resturile de materiale din care au fost construite au căzut în gropile parilor rămânând pe loc, sau puțin deranjate, sau arse. Orientarea locuințelor și a locului intrărilor pe laturile sud-vestice erau preferate din cauza predominanței vânturilor de nord-est. Dar, intrarea și ieșirea din aceste locuințe era destul de dificilă iar activitățile casnice impuneau o circulație permanentă, de aceea treptat s-au urcat către suprafață. De altfel, spre suprafață au fost și sunt

²¹ Mircea D Matei, Alex. Rădulescu, op. cit; Dan Gh. Teodor, Civilizația romanică la est de Carpați, sec. V-VII. Așezarea de la Botoșana, București, 1984.

²² Pe anumite trepte istorice, termenul de bordei este atribuit și locuințelor de suprafață, monocelulare, în special la cele temporare.

²³ Săpăturile efectuate de către Muzeul Județean Suceava în: "Suceava", A M J , 1978, p. 582; Dan Gh. Teodor, op. cit., 1978, p., 14-15.

²⁴ N. Zaharia, Mircea Petrescu Dâmbovița, Em. Zaharia, Așezările din Moldova de la paleolitic până în secolul al XVIII-lea, București, 1970, p. 112-113.

bordeie, folosite ca adăposturi temporare până în vremea noastră. Locuințele semiîngropate au coegzistat multă vreme nu numai cu cele de suprafață ci și cu bordeiele propriu-zise.

Locuința monocelulară a fost dintotdeauna o construcție cu o realizare simplă, sistemul constructiv cel mai ușor de realizat chiar și în epoci cu o tehnologie destul de empirică. Monocelulara a constituit în întreaga epocă prefeudală, perioada feudalismului timpuriu și mai târziu, un spațiu de maximă concentrare a vieții de familie în care era adăpostit întreg mobilierul de interior și membrii familiei. Aici, în acest spațiu, în jurul vatrui arhaice se practică întreg ceremonialul obiceiurilor de peste an sau cele din ciclul vieții omului. În acest spațiu, vatra deținea funcția centrală a habitatului uman, în relație cu ea se organiza nu numai spațiul locuibil dar și timpul ce măsura ceremonialurile de factură mitico-magică. În tradiția românească ca și la alte popoare, la ridicarea unei case se alegea mai întâi locul vatrui unde se înfigea un tărush, acesta având rolul de axis-mundi, în jurul căruia se derula întreaga construcție. Vatra arhaică era locul destinat producerii și întreținerii focului, ea fiind concepută ca o incintă circulară sau rectangulară, delimitată de câteva pietre de râu, pentru ca mai târziu să întâlnim un cupitor de încălzire și loc pentru prepararea hranei și chiar ca un "altar" pe care se ardeau ofrande rituale. Hornul casei, adică locul pe unde era evacuat fumul, reprezenta în societățile tradiționale „o fereastră” având rolul de „poarta cerului”, dar și un spațiu pe unde pătrundeau duhurile malefice ce planau în jurul casei²⁵.

Rolul sacru pe care l-a deținut vatra casei în cadrul civilizației românești, este atestat și de numeroasele interdicții impuse în incinta ei²⁶. Vatra, ca element primordial al locuinței, a fost dintotdeauna un adevărat "altar domestic", un punct de convergență a spațiului intern cu cel aferent locuinței, o adevărată structură de sacralitate. Vatra la bucovineni a fost un simbol sau chiar un stâlp al statorniciei, de aici prin extensie ajungându-se la termenul de vatră strămoșească, tinerii care și satisfăceau stagiu militar se lăsau la vatră. Vatra a avut și calitatea de punct central al locuinței, focul din vatra arhaică instituind de fapt omul, cel puțin ca semn cultural al originii, al revenirii la origini, a unei lumi în derivă.

Nu am recurs în mod gratuit la această paranteză exprimând câteva gânduri despre vatră ca element esențial din cadrul locuinței tradiționale ci am făcut-o pentru a arăta rolul deosebit îndeplinit de acest

²⁵ Mircea Eliade, *Sacru și profanul*, București, 1992, p. 50.

²⁶ A.D. Vasiliu, *Focul viu*, București, 1943, p. 136, 143; Ioan Bogdan, Mihai Olos, Nicoară Timiș, *Calendarul Maramureșului*, Baia Mare, 1980, p. 24; Simion Florea Marian, *Nunta la români*, București, 1995, p. 218

„altar domestic” în viața materială și spirituală a țăranului, de celebrare atât în plan vertical cât și orizontal.

Locuința monocelulară, care a avut cea mai îndelungată existență (din neolicic și până astăzi), mai poate fi întâlnită și astăzi fie sub destinația unei bucătării de vară sau ca un spațiu transformat în depozit de obiecte vechi din cadrul gospodăriei și chiar ca spațiu de creștere a animalelor mici (porci, oi, etc.). Monocelularele de astăzi se deosebesc față de cele tradiționale nu atât prin materiale, tehnică de construcție sau planimetrie cât prin destinația lor. Sub diverse denumiri locale de bordei, odaie, hâj ele mai sunt funcționabile la adevărata lor valoare, în special în sezonul recoltatului fânului, dar și în gospodării. În părțile Rădăuțiului și în cele locuite de huțuli se mai întâlnesc bordeie monocelulare de o frumusețe constructivă aparte, cu peretii din bârne rotunde, având peretii lateralni prelungiți către fatadă, în partea din față având un gang ce reprezintă un spațiu de folosință în plus. Monocelularele de aici impresionează încă prin echilibrul proporțiilor, decorul sobru dar plin de elegantă redat prin contrastul dintre brunul patinat al bârnelor peretilor și albul din chenarele din jurul ferestrelor sau a ușilor. Meritoriu este de semnalat că la Ciumârna-Falcău este un adevărat sat cu gospodării sezoniere în care majoritatea locuințelor sunt de tipul bordeielor monocelulare, aparținând locuitorilor din Straja care au proprietăți funciare pe moșia satului Falcău. Cele mai multe dintre aceste construcții datează de la începutul secolului al XX-lea.

Se poate constata că și în domeniul arhitecturii populare, tradiția nu trebuie înțeleasă numai prin preluarea și perpetuarea unor elemente perimale ce nu corespund exigențelor de viață, ci prin aceea ce este valoros, durabil și sănătos, demn de o etapă de civilizație mai avansată. Tocmai de aceea, nu trebuie acuzat țăranul român ca fiind un ignorant sau dând dovedă de un conservatorism exagerat cum încă se mai vehiculează în unele medii. Obiectivele vechi păstrate până astăzi se datorează acestor anonimi iubitori de frumos, pentru care vechile case au oferit un confort pe măsura exigenței lor, obiective ce constituie un titlu de mândrie atât pentru satele păstrătoare ale acestor valori, dar mai ales pentru unitățile muzeale care le-au salvat de la dispariție.

Într-o altă etapă de evoluție a locuinței țărănești, etapa voievodală (care din punctul nostru de vedere este și un început de noi expresii spectaculare), apar noi tipuri funcționale mai evolute. Pentru această perioadă, în studierea evolutivă a locuinței, pe lângă criteriul planimetric trebuie avuți în vedere și alți factori care-și fac simțită prezența în conturarea profilului locuinței. Este vorba, în primul rând, de nivelul ocupațional de bază al populației locale, la care se adaugă factorii naturali, evenimentele politice și juridice ale vremii, precum și

unele influențe străine survenite pe anumite trepte de civilizație, toate supuse în contextul unei eroziuni firești a timpului.

Realitatea locală a dus la conturarea într-un cadru evolutiv istoric a câtorva tipuri de locuințe care se diferențiază la mari distanțe cronologice, fie prin dimensiuni și configurație planimetrică sau prin volumetrie, precum și alte particularități de rezolvare zonală.

Într-o societate tradițională de tip autarhic cu un specific pastoral, omul a fost mult mai preocupat decât în vremurile moderne, de alegerea locului de casă, construirea și ferirea adăpostului locuibil de forțele malefice, care ar fi perturbat cursul normal al vieții, recurgând la multe practici și obiceiuri cu rol apotropaic. În epoca voievodală, într-un ținut ca într-o adevărată "poartă a furtunilor", când satele erau mereu părjolite de către cotropitori, gândul permanent al oamenilor retrași în locuri adăpostite sau reveniți pe vetele părăsite, era acela de a repară sau de a ridica un nou adăpost în spiritul criteriilor constructive normate de tradiția locală.

Cunoașterea locuințelor din epoca voievodală în evoluția lor planimetrică sau volumetrică, studierea lor fie pe baza descoperirilor arheologice sau a unor documente de cancelarie, sau chiar a câtorva rămase dintr-o epocă mai mult sau mai puțin îndepărtată, dar care păstrează încă izul medieval, duce în cele din urmă la ipoteze și concluzii dintre cele mai interesante în legătură cu rostul și atitudinea omului din aceste locuri, conturându-se mai clar și pe această cale, a imaginii de civilizație a satului tradițional bucovinean.

Cristalizarea structurilor economico-sociale locale de tip feudal, proces cu debutul în etapa anterioară, cunoaște începând din secolul al XVI-lea forme evolutiv ascendente. Acum începe conturarea tipurilor de așezări (sate, târguri, reședințe cneziale sau voievodale), generalizându-se structurile și tehnologiile constructive. Totodată încep să se contureze principalele modele de locuințe sătești, determinate de condițiile geo-climatice și resursele economice ale teritoriului. În Evul Mediu, ca o caracteristică generală, era răsfirarea locuințelor adaptate reliefului, împrăștierarea acestora fiind până prin secolul al XVIII-lea la un asemenea grad, "încât nici zece odăi nu erau la un loc dintr-un sat de câte o sută de case ci vârâți în văi și dealuri, fiecare unde i-a venit după vremuri"²⁷.

În zona de podiș a Sucevei, starea așezărilor bântuite de starea de incertitudine și împilare a stăpânitor, nu putea fi alta decât aceea a grupurilor disperstate de locuințe sărace, adesea fără împrejmuri, fără plantații de pomi. De cele mai multe ori satele de aici erau alcătuite din bordeie săpate în pământ sau de locuințe fragile de suprafață cu peretii din nuiile lutuite. Tânările se obișnuiseră să-și facă locuințe atât de

²⁷ Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1969, p. 276

simple încât oricând să le poată părăsi fără nici o părere de rău. Situația de aici poate fi asemănată cu cea dintr-o altă zonă românească unde se arată că în sate nu se vedea "decât niște odăi în pământ ce le zic bordeie, unde intrând cineva nu va vedea decât o gaură în pământ, încât poate încăpea omul cu nevasta și copiii împrejurul vetrei și un coș de nuiele scos afară din fața pământului și lipit cu balegă și după sobă încă o altă gaură prin care trebuia să scape fugind, cum va simți că au venit cineva la ușa-i, căci știe că nu poate fi alt decât un trimis spre împlinirea de bani"²⁸. Specific pentru zonele joase din ținutul Sucevei și al Rădăuților este acum locuința îngropată (bordeiul) și semiîngropată (semibordeiul), precum și locuința de suprafață²⁹.

Bordeiul medieval oferea posibilități sporite de izolare termică și eoliană precum și o economisire de combustibil în anotimpul rece. Această construcție de formă dreptunghiulară păstrează principiul constructiv al edificiilor cu elemente portante verticale (stâlpi de colț și cei din laturile construcției), adâncite în sol, dar acum se generalizează procedee tehnologice noi în prelucrarea lemnului, cu peretii construiți din dulapi de brad ecarisați, dispusi în cununi orizontale în nuturile executate în stâlpi, iar în paralel sunt întâlnite și locuințe cu pereti din nuiele cu lipitură de lut. Acoperișul acestor locuințe era conceput în două ape(table), fiind sprijinit lateral pe cosoroabe aşezate ca o cunună superioară a peretilor iar grinda de coamă se sprijinea pe stâlpii centrali. Căpriorii acoperișului se sprijineau cu un capăt pe coamă iar cu celălalt pe cosoroabe, peste ei punându-se crengi lungi peste care se băteau paie, coceni și deasupra acestora se punea pământ bătătorit³⁰.

Tot în perioada voievodală, în zonele de deal dar mai ales în cele de munte, zone puternic împădurite, se regăsește sistemul constructiv Blockbau, atât la locuințele monocelulare cât și la cele de tip mai evoluat, cu mai multe încăperi³¹. Acest sistem de construcție presupunea eliminarea parilor portanți de la colțuri și de pe laturile locuințelor, o adevărată revoluție în arhitectura populară românească. Acum se întâlnesc și case cu cununi de bârne aşezate pe tâlpi masive

²⁸ Alex. A. Vasilescu, *Istoria clasei țărănești*, vol. I. Târgoviște, 1940, p. 32-33

²⁹ Mircea D Matei, Emil I Emandi, Octav Monoranu, op. cit., p. 52-63, 104-116. În aşezarea medievală de la Udești au fost descoperite mai multe locuințe de tip bordei și semibordei decât de suprafață, autorul materialului de față participând aici, la campaniile arheologice din anii 1968, 1969, 1970, 1972, 1973, 1974 alături de cercetătorii Mircea D Matei și Alex. Rădulescu

³⁰ C.N. Mateescu, *Așezarea medievală de la Vădastra*, jud. Olt, București, 1970, p. 339 – 341.

³¹ Mircea D Matei, Emil I Emandi, *Habitatul medieval rural din bazinul superior al șomuzului Mare și al Moldovei (secolele XIV – XVII)*, Ed. Academiei, București, 1982, p.144

de lemn, fixate pe o temelie de piatră, dar și case cu peretii groși, umpluți și lutuiți cu lut³².

În etapa clasică de evoluție a locuinței țărănești (sec. XV) apar tipuri funcționale noi, mai evolute care nu-și au corespondență în epociile anterioare. La Suceava, în secolul al XV-lea sunt semnalate cel puțin patru tipuri de locuințe civile: bordeiul, semibordeiul, locuința de suprafață și locuința cu pivniță³³. Primele două modele de locuințe sunt caracteristice periferiei târgului Sucevei și, implicit, și zonei rurale, planul acestora fiind dreptunghiular cu dimensiunile de 3,50x2,50m, adâncimea bordeielor variind între 1-1,50m, iar a semibordeielor între 0,50-0,60m³⁴. Nu se specifică dacă planimetric erau de tip monocelular dar după dimensiuni este de presupus că se încadrau în această planimetrie, ele fiind asemănătoare dacă nu chiar identice, cu cele din zona rurală.

Acum, locuința monocelulară ca prototip străvechi devine nesatisfăcătoare, necorespunzând noilor cerințe de confort sau noii structuri economice a gospodăriei, urmând în mod firesc tendința de evoluție spre mai confortabil. Din vechea locuință monocelulară se dezvoltă casa cu tindă rece și o cameră de locuit. Remarcăm că locuința din această parte a țării a suferit o evoluție în funcție de tindă, planimetria ei desfășurându-se asimetric sau simetric în funcție de acest spațiu (tindă), sau și prin adăugarea chilerului (spațiul din spatele casei). De acum se poate vorbi deja de un început de separație funcțională interioară, prin crearea unui spațiu special destinat locuirii, a camerei cu instalație de încălzire. În spațiul noii locuințe, tindă va prelua niște funcții precise; pe lângă faptul că era un spațiu de legătură a camerei de locuit cu exteriorul și spațiu de izolare de intemperii, ea devine și locul de acces în podul casei, precum și un loc de depozitare a unor produse alimentare sau a unor ustensile casnico-gospodărești. În tindă se depozita de obicei făina pusă în saci sau lădoaie de scândură, butoaiile cu murături, harnașamentul cailor, piua de pisat grâul, râșnița, cofe, buduroaie, etc. Tinda acoperită era folosită în vremea ploioasă și ca spațiu în care se îmblătea cerealele păioase, trifoiul pentru sămânță sau fasole, aici avându-și ieșirea și fumul evacuat de la vatra din casă, fiind astfel dirijat în podul casei.

Intrarea directă în camera de locuit permitea pătrunderea frigului de afară, dar izolarea a fost rezolvată prin adăugarea tindei, acum existând o comunicare interioară între cameră și tindă, casa cu tindă rece și o cămară fiind intermediară cu aceea cu două camere de locuit

³² Gh. Diaconu, *Observații cu privire la urmele vechiului târg al Sucevei în vremea asediilor otomane și polone din veacul al XV-lea*, în: *Studii și Materiale de Istorie Medie (S M I M)*, vol. I., București, 1956, p. 267.

³³ Ibidem

³⁴ Ibidem

de mai târziu. Intrarea în casă se făcea de pe prispă prin tindă, tinda căptând funcția de încăpere tranzitorie, lăsând camerei în care familia își petrecea viața diurnă funcția de locuință cu vatră, ceea ce a însemnat un real progres și în sensul îmbunătățirii condițiilor igienice.

În spațiul bucovinean, spre deosebire de alte zone românești nu s-au semnalat instalații de încălzire în tindă³⁵, aceasta rămânând în permanență un spațiu rece, neîncălzit. Totuși, începând din secolul al XVIII-lea, apar și unele exceptii doar într-un spațiu limitat în care a penetrat și s-a localizat populația huțulă venită din Galitia și Pocuția. La locuințele țărănești de tip tindă-cameră (TC), în tinda de mari dimensiuni față de cea românească, se întâlnesc vetrăe rudimentare circulare cu cujbe, loc unde într-un colț, se prepară hrana pentru animale sau chiar hrana oamenilor. Locuința cu tindă rece, ca una aparținând unei vechi planimetrii, o întâlnim destul de frecvent pe tot parcursul secolelor XVIII-XIX, ea funcționând în exemplare reduse și în secolul al XX-lea și chiar în zilele noastre chiar dacă a suferit transformări neesențiale de-a lungul evoluției.

Pentru Suceava secolului al XV-lea cele mai importante mențiuni documentare referitoare la casele civile apar în legătură cu privilegiile comerciale acordate de domnitori negustorilor lipoveni, dar ele sunt semnalate și cu alte ocazii³⁶. Tot în secolul al XV-lea încep să fie menționate și casele de la sate³⁷, fără a se face precizarea privind planimetria sau configurația lor. Începând cu secolul al XV-lea știrile privind locuințele din Bucovina devin mai numeroase, multe făcând subiectul unor însemnări ale călătorilor străini³⁸, dar cele mai multe știri se referă la zonele de relief mai joase, unele știri dând chiar detalii despre aceste construcții. Astfel, Anton Verancsis (Verantio) în lucrarea intitulată *Descrierea Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești* apărută în jurul anului 1550, arată că "casele arată ca niște colibe de păstori împrăștiați peste tot locul... iar casele sunt puțin ridicate de la pământ și făcute din lemn, lipite cu lut și acoperite cu paie și stufoare"³⁹. Tot pentru această perioadă avem informații că și dranița era folosită la acoperișul

³⁵ Gr. Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*

³⁶ Documente privind istoria României (D I R), vol. I, (1384 – 1475), Moldova, p. 244; Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 281

³⁷ *Documentele Romaniae* (D R H), vol. I, București, 1975, p. 321, 140; D R H, vol. II, București, 1976, p. 230.

³⁸ *Călători străini despre țările Române*, vol. I București, 1968, p. 404, Idem, vol. II, București, 1970, p. 382

³⁹ Ibidem, vol. I, p. 404.

caselor⁴⁰ și că, "casele sunt clădite din bârne și în care locuitorii se apără de asprimea iernii"⁴¹, sau chiar detalii privind construirea caselor din bârne masive pe o temelie de piatră și lipite cu lut⁴².

Datorită factorilor economici locali, din tipul de locuință cu tindă și cameră începe să se dezvolte locuința cu tindă-cameră și cămară în spatele tindei. Apare deci un element inedit – cămara – care preia funcția de depozitar a întregului avut al familiei, fie produsele alimentare sau uinelte și ustensile casnico-gospodărești. Casa cu tindă și cămară constituie planimetric tipul de locuință ce cuprinde trei încăperi: tinda rece fără pod, cămara aşezată în fundul tindei, despărțită de aceasta de un perete prevăzut cu o ușă de acces, și camera de locuit sau casa propriu-zisă.

Casa cu tindă rece, cameră și cămară, specifică se pare nordului Moldovei, este un caz rar întâlnit în contextul arhitecturii populare românești, putând fi considerată chiar o improvizație locală, având drept argument condițiile economice, când prin adosarea la vechea monocelulară a unei încăperi de depozitare, vine în sprijinul păstrării produselor alimentare specifice unei zone pastorale în plină afirmare. Apariția acestei locuințe ca o improvizație locală rezultă și din faptul că fiecare din cele două încăperi (camera de locuit și cămara) au intrări separate, fără comunicare între ele.

În perioada voievodală, cu toată libertatea cunoscută în lumea satelor, când meșteșugul lemnăritului începe să se afirme tot mai mult, dezvoltarea planimetrică a locuințelor era mult lăsată pe seama menținerii formelor arhaice moștenite din epocile anterioare, chiar a deselor refaceri și mai puțin a înnoirilor. Acum tipul cel mai frecvent îl formau locuințele joase de formă rectangulară cu talpa adâncită în sol, fără de amenajări speciale. Îngroparea tăplilor în pământ era o măsură de asigurare a stabilității scheletului construcției, consfințind și faza trecerii de la locuința semiadâncită la locuința de suprafață, cu tăpile montate la nivelul de călcare și chiar a folosirii temeliei de piatră. Dovezi despre acest tip de locuințe sunt descoperirile arheologice de la Mihoveni, Liteni, Bursuceni, Rotopănești, Udești, Volovăț și Zvoriștea⁴³.

⁴⁰ Radu Popa, Monica Mărgineanu Cârstoi, *Mărturii despre civilizația medievală românească*, București, 1979; Eugenia Neamțu-Stela Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV – XVII*, Iași, 1980, p. 23,29.

⁴¹ Călători străini... vol. II București, 1970, p. 382

⁴² Idem, vol. IV, București, 1972, p. 587

⁴³ N. Ursulescu, Paraschiva Victoria Batariuc, *Cercetările arheologice de la Mihoveni (Suceava)* – 1973, în "Suceava", A M J, V, 1978, p. 51; Mircea D. Matei, Emil I Emandi, *Raport preliminar privind săpăturile arheologice de la Liteni* – 1976 (com. Moara), jud. Suceava, în "Suceava" A M J, V, 1978, p. 228-229; Nicolae Ursulescu, Mircea Ignat, *Săpături arheologice în județul Suceava (1972 – 1976)*, în "Suceava", IV, p. 318-324.

În Evul Mediu timpuriu și cel dezvoltat, când relația dintre vatră și moșia satelor era mult mai liberă decât în epoca modernă, când se înregistrează o pătrundere progresivă a vreiui în detrimentul moșiei, oamenii ocupă noi teritorii de la est la vestul Bucovinei, prin acțiuni de defrișare⁴⁴, de cele mai multe ori casele fiind ridicate cu lemnul de pe loc. Numai în perimetru podișului Sucevei sunt înregistrate peste 120 de acțiuni de defrișare pentru secolele XIV – XV⁴⁵, multe dintre ele având scopul înființării de noi așezări. Desigur că la ocuparea prin defrișare a locurilor de așezări, până la durarea unor locuințe mai durabile, formele cele mai des abordate erau cele ale bordeielor și chiar ale colibelor.

Bordeiele medievale, care au existat în paralel cu locuințele dezvoltate planimetric, erau adâncite în pământ sub nivelul de călcare, aceste locuințe având pereții căpuși cu lemn, acoperite cu blăniri de lemn peste care se punea pământ și paie. Dominant era aici sistemul Blockbau, în foarte multe cazuri lemnul din structura pereților fiind combinat cu ramuri subțiri sau tulpini de arbuști și cu mortar din pământ argilos. În zona de câmpie pereții erau formați din două elemente distințe: unul de susținere format din stâlpi masivi înfipti în pământ și altul de umplutură. Elementele de susținere erau formate la locuințele de suprafață de un schelet de grinzi orizontale așezate pe pământ în chip de tâlpi, altele formând cununi succesive. În zonele joase elementul de umplutură era format dintr-o împletitură de nuiile țesută pe pari așezată între grinzi și stâlpi, peste această plasă fiind întins un strat gros de pământ lutos amestecat cu pleavă, paie și balegă de cal.

Multă vreme în epoca voievodală au existat în paralel locuințe de tipul celor descrise mai sus (bordeie, semibordeie, locuințe de suprafață, monocelulare sau cu tindă și cameră de locuit). Locuința cu tindă rece, cameră și cămară specifică acestei etape este întâlnită destul de frecvent și pe parcursul secolului al XVIII-lea⁴⁶ și chiar mai târziu.

Exploatarea lemnului și confectionarea draniței pe loc a determinat ca arhitectura să contureze un real progres cu un ridicat grad de măiestrie artistică. Acest aspect l-a determinat pe călătorul Johann Mayer să afirme în secolul al XVII-lea că aici "sunt numai case de lemn dar parte din ele sunt, în felul lor, încăpătoare și destul de frumos

⁴⁴ Emil I Emandi, Octav Monoranu, *Aspecte ale economiei agricole medievale în așezările din Podișul Sucevei în secolele XIV – XVI*, în "Suceava" A M J, VI – VII, 1979, p. 83.

⁴⁵ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931, p. 8, 16, 50, 76, 82, 108, 321; Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. II, Cernăuți, 1934, p. 52, 98, 130; D I R, A, Moldova, vol. II, sec. XV, p. 145, 146, 319, 135; Idem, vol. III, sec. XVI, p. 186, 226; D R H, vol. II, 1976, p. 76, 256, 290.

⁴⁶ Die Österreich Ungarische Monarchie in Wort und Bild. Die Buckowina, Wien, 1899, p. 12.

făcute"⁴⁷. La 1633, Niccole Barsi ne dă unele amănunte privitoare la tehnica de construcție a locuințelor arătând că, "casele sunt făcute din bârne prinse unele de altele. Deasupra lor se pune lut cu paie tăiate mărunt, balegă de cal și apă"⁴⁸. De un real folos pentru cunoașterea caselor din secolul al XVII-lea ne este și jurnalul de călătorie al lui Paul de Alep, secretarul patriarhului Macarie, care trăind mulți ani pe pământul românesc ne-a lăsat unele amănunte și în acest domeniu. El nota "casele în această țară... sunt clădite din lemn, din bârne și scânduri, acoperișul este în două ape și înalt pentru ca zăpada să nu rămână pe el. În fiecare casă este un cuptor care are pe din afară un fel de cuptor de lut. În timpul iernii casele sunt mai calde decât băile"⁴⁹.

În Evul Mediu, țăranii liberi erau obligați să construiască casele stăpânilor locului, fiind obligați și la unele contribuții în bani⁵⁰.

Credem că, începând de la sfârșitul secolului al XVII-lea dar mai mult în cel următor, în contextul unui nou climat economico-social favorabil, începe să-și facă prezența o locuință de planimetrie simetrică, având tinda la mijloc și două camere cu intrări separate. Această locuință este atestată din plin în teren în secolul al XIX-lea când sunt înregistrate și unele adaptări constructive pentru animale, tinda rămânând la fel ca și înainte doar un spațiu de acces. Pereții caselor de genul acesta erau din bârne rotunde, îmbinate la colțuri "stârnește" și era firesc ca la aceste construcții să dispară și stâlpii de la colțuri precum și cei intermediari. Ferestrele erau de mici dimensiuni și marcate în bârnele pereților, având în ele bârdâzanul transparent care pe lângă că oferea pătrunderea luminii solare în timpul zilei mai și izola interiorul de frigul de afară. Acum și camera de locuit va fi preluată în proporții sporite, volumele clasice tinzând spre o extensie planimetrică. La locuință cu două camere (C T C), una era destinată pentru locuirea permanentă a familiei iar cealaltă cameră devine un spațiu de prezentare, camera „de curat” unde sunt păstrate obiectele de preț ale gospodăriei (în primul rând zestrea), ea fiind folosită numai la momente deosebite (botezuri, nunți, la moarte și la sărbători). Această încăpere a căpătat diverse denumiri de la un loc la altul: "casa cea mare", "casa din vale", sau "cea casă". Accesul în locuință se face tot prin tindă, care rămâne predominant o încăpere de trecere fiind acum mai puțin folosită ca un spațiu depozitar. La casele mai vechi tinda nu era acoperită, cele din secolul al XIX-lea având tavanul tindei din dulapi sau din scânduri, la

⁴⁷ Călători străini..., vol. VI, 1973, p. 452

⁴⁸ Nuova relatione del viagio fatta da Niccolo Barsi da Luca nell' anno 1632... Ed Melanges de l'école Roumane en France, 1925, PTI, p. 298 (apud) Gh. Diaconu, op. Cit., p. 277.

⁴⁹ Călători străini... vol. VI, București, 1979, p. 77

⁵⁰ Emil Diaconesc, Dumitru Matei, Alexandru cel Bun, București, 1979, p. 77

fel cu cel din camere. Adâncimea tindei era egală cu cea a camerelor, afară de cazul când, în fundul acesteia, se construia în mod improvizat o cămară. De multe ori la aceste case, acoperișul cobora până destul de jos, el adăpostind în spatele casei poiata sau chilierul, încăperi cunoscute local sub denumirea de târlă sau şandrama. Târla se extindea uneori de-a lungul casei fiind despărțită în două, o cămară și adăpostul oilor pe timpul iernii. Accesul în târlă se făcea fie direct prin tindă, printr-o ușă de acces, dar și lateral pe la capătul casei. Acest tip de locuință o întâlnim și la aşezările huțule dar de proporții mai mari, aici, casele figurând de obicei cu două intrări, ușa din spatele casei fiind pentru accesul în spațiul economic al gospodăriei de tip pastoral, cu curte dublă sau fiind o ieșire de refugiu în caz de nevoie. Tot în această etapă de dezvoltare a locuinței, dar pe spații restrânse, apare ca un ecou al vechii case cu tindă – camera, sau mai degrabă sub influențe străine (germane), planul de casă cu numai două camere (bicellulară), fără tindă, camerele fiind de dimensiuni aproximativ egale, una îndeplinind atributul locuirii diurne iar cealaltă devenind un spațiu de prezentare ("casa cea mare"). Acest plan de locuință aparține unei tipologii destul de ciudate sau mai precis era o improvizație, o modă planimetrică a timpului. Acest gen de locuință a avut o scurtă durată de existență, fiind întâlnită doar în anumite sate, în special unde s-au aşezat coloniștii germani. Asemenea locuințe le-am găsit doar în satele Frasin, Mănăstirea Humorului, Vama și Ilisești, ele având la vremea respectivă o răspândire de mică frecvență.

În Bucovina, chiar și populația huțulă va adopta în arhitectura locuinței sistemul planimetric românesc local, sau este de presupus că planimetria de aici avea o rază de răspândire destul de largă, ea fiind asemănătoare și în zona de unde au penetrat huțulii (Galiția și Pocuția).

Începând din secolul al XVIII-lea, în construirea caselor începe să apară treptat, dar câștigând teren, sistemul constructiv al cununilor de bârne cioplite în patru fețe și îmbinate la colțuri în cheutori trapezoidale sau "coadă de rândunică" (cheutoare nemțească). Această inovație în construcția caselor aducea un plus de prospețime, de finețe, bârnele cioplite asigurând o orizontalitate a suprafetei, permitând și o lutuire mai bună a acestora și, implicit, o izolare termică mai bună a interiorului.

O componentă a planimetriei casei tradiționale bucovinene este și prispa, element caracteristic pentru întreg spațiul românesc, care face parte din planul casei, dar aici, poate mai mult decât în altă parte, prispa a cunoscut o atenție și dezvoltare aparte. Prispele arhaice, întâlnite în vremuri străvechi, constau dintr-o umplutură de lut bătută cu maiul și piatră lipită cu pământ ce urca până la înălțimea temeliei, înconjurând construcția ca un brâu protector, fiind totodată un izolator termic și contra intemperiilor. Credem că prispa începe să apară odată cu podirea

interiorului la casele ce aveau o temelie de piatră mai reliefată față de nivelul de călcare, fiind adăpostită de streașina largă, mărginind locuința pe una sau trei laturi, iar în alte cazuri de jur împrejur. Dacă la început prispa era umplută cu pământ și lutuită, în secolul al XIX-lea ea a început să fie înlocuită tot mai frecvent cu prispa de scânduri, sprijinită pe capetele tălpilor de la case. Dar, în mod evolutiv, prispa devine închisă cu scânduri căpătând denumirea de gang. Scândurile gangului erau simple sau traforate, acum prispa (gangul) fiind înzestrată cu stâlpi ornamentali decorați prin tehnica cioplirii-sculpturii, la intrare în gang fiind prezenți câte doi stâlpi de mici dimensiuni ce încadrează portița de la intrare. Morfologic, stâlpii caselor bucovinene, ornamentați unitar prin succesiunea simetrică a volumelor, mereu aceleași pe toată lungimea, sunt realizăți prin procedee tehnice care permit o mai bună execuție a unor motive circulare și o mai ușoară redare a contrastului din cadrul jocurilor de plin-gol. Când prispa este mai înaltă datorită înălțimii temeliei, accesul în casă se face prin trepte de piatră sau de lemn fixate în dreptul ușii de la intrare. La casele huțănești întâlnim prispe (ganguri) joase sau înalte cu balustrade (palimaru), lucrate din bârne cioplite sau chiar rotunde, așezate orizontal, având la portița de la intrare stâlpi cu terminalul modelat în chip antropomorf. Prispa a avut o mare utilitate și importanță pe întreg ținutul Bucovinei, aproape toată viața de gospodărie petrecându-se pe prispu. Vara aici se mâncă, se dormea și se lucra, aici, în pragul casei, se făceau primirile și tăinuiau oamenii, stâlpii prispei având în partea superioară o prăjină care se numește "culme" pe care se așează iarna și vara țoale la aerisit. Tot în spațiul prispei, în partea de sus a stâlpilor, erau bătute cuie în care se atârnau după anotimp siruri de ardei, legături de ceapă, busuioc, mărari, pe prispu în anotimpul toamnei se desfăcă porumbul. De pe prispu vecinile strigă una la alta, de aici se poate urmări peste gard ce se petrece pe stradă.

Prispa desfășurată pe una sau mai multe laturi, prin neutralitatea ce o impune asupra casei, este ca un filtru, o sită care cerne toate relele abătute asupra casei unificând toate liniile de forță ale construcției cu cele ale mediului înconjurător. Prispa a fost pentru locuință un prim prag (cerc) ce o apără, la ridicarea casei fiind imolate diverse obiecte în mod ritualic cu rol apotropaic pentru așezământ. Prispa (gangul) cu stâlpii ornamentați conferea locuinței un aspect aparte, o mândrie a gospodăriei, spațiu ce intra imediat în vizorul trecătorului. Pe "culmea" prispei se putea admira de pe uliță zestrea fetelor de măritat și starea gospodăriilor, „fără de prispu o casă era fără de suflet”.

Impunătoare prin proporțiile construcției, a raporturilor constante dintre înălțimea peretilor și acoperiș, dar și a unui echilibru de interior atât cât a fost înțeles pentru tipul respectiv, locuinței tradiționale î se va

adăuga ulterior în planimetrie un element arhitectonic nou – foișorul - element plasat în axul tindei.

Foișorul sau cerdacul (în terminologia locală) apare la un moment dat în paralel cu evoluția planimetrică a casei, aspect ce reflectă pe de o parte starea socială a locuitorilor, dar și interesul pentru ceva nou. Foișorul era conceput încă de la alegerea locului de casă fiind inclus în planul acesteia odată cu trasarea temeliei, făcând parte integrantă din planimetria casei dar nu se știe precis momentul când apare acest element constructiv. Se pare totuși că foișorul începe să figureze aici într-o planimetrie mai evoluată, odată cu dezvoltarea locuinței bicamerale de genul tindă-cameră (T C), fiind întâlnit aproape în toate zonele etnografice ale Bucovinei, mai frecvent în zonele Dorna, Câmpulung și Rădăuți. În zona Sucevei el apare mai mult la vechile casei armenești, dar prezenta să aici nu trebuie pusă neapărat pe influența armeană. În zona locuită de huțuli, foișorul nu este întâlnit decât cu totul întâmplător și atunci datorându-se unei implicații artificiale ca o influență din altă parte a Bucovinei, construcția foișorului neavând nimic comun cu tradiția locală huțănească.

Foișorul, cunoscut local și sub denumirea de şopru⁵¹, apare în perioada când elementele arhitectonice tradiționale încep să se înnoiască, să se transforme, când vechile planuri de locuințe capătă noi chemări spre îmbunătățirea confortului, uneori chiar și sub influența unor factori civilizațiori străini. Ca element de prim ordin arhitectural, funcțional și chiar decorativ, foișorul a fost conceput și implantat în planimetria caselor ca un spațiu de legătură a interiorului cu spațiul aferent (curtea). Foișorul este și un spațiu de apărare a intrării în casă de intemperii sau chiar un loc de desfășurare a unor activități casnico-gospodărești (tors, depănat, desfăcat porumbul etc.) și chiar ca loc de odihnă în anotimpul cald. Foișorul a făcut corp comun cu locuința ca o structură unitară, legat de acesta fie prin temelia comună cu elementele din structura pereților sau prin acoperiș. În Bucovina foișorul este întâlnit mai frecvent la locuințele de plan simetric, cu două camere și tinda mediană, el fiind plasat în axul tindei, dar este întâlnit și la locuințele de plan asimetric (tindă-camară). Odată cu evoluția planimetrică și, în general, a arhitecturii casei tradiționale, foișorul a cunoscut mai multe faze evolutive. Cea mai veche formă a foișorului este aceea într-o "apă", el fiind redat prin simpla prelungire, prin distanțare a acoperișului, formă întâlnită la vechile case cu cameră și tindă, în special în zona Dornelor unde are denumirea de şopru, caz destul de rar întâlnit în arhitectura populară românească. Acest aspect l-a determinat pe Paul Petrescu să afirme că acest tip de foișor apare la români numai în zona Pădurenilor

⁵¹ Denumire întâlnită în zona etnografică Dorna, în special în partea sud-vestică a acestui teritoriu

Hunedoarei și nicăieri în altă parte, considerându-l ca specific acestei zone⁵², afirmație contestată de noi având drept argument descoperirea acestui element constructiv în teren. Urmează în evoluția sa forme mai evolute, în două "ape", cu frontonul înfundat cu scândură precum și foișorul în trei "ape" care este și cel mai artistic lucrat.

Faptul că foișorul de tip arhaic se întâlnește numai la vechile case din Bucovina (zona etnografică Dorna)⁵³, ne îndreptățește să afirmăm că acest tip constructiv aparține fondului vechi al arhitecturii populare bucovinene. Casele cu foișorul într-o pantă, puține la număr, rămase ca prin minune, sunt și ultimele semnale de viață ale acestui element, el nefiind preluat în nici o formă modernă din arhitectură. La casele cu foișorul într-o pantă nu mai este prevăzută nici o amenajare specifică în interiorul acestuia, pe când la celelalte tipuri de foișoare pe treimea de jos, uneori până la jumătatea înălțimii, foișorul este înfundat cu bârne cioplite în patru fețe și dispuse în cununi orizontale îmbinate la colțuri în "coadă de rândunică", iar la casele mai noi îngrăditura este din scânduri.

De la începutul secolului al XX-lea, foișorul începe să apară în arhitectura satelor și sub forma mansardată, el fiind astfel cunoscut sub denumirea de "cerdac îmbrobodit", aspectul acestuia demonstrând o fericită preluare a tradiției arhitectonice locale și transpunerea ei în contextul contemporaneității și neabandonată total.

Secoul al XIX-lea reprezintă și perioada de înflorire maximă a arhitecturii populare bucovinene, timp în care volumele devenite clasice tind spre o expresie planimetrică, totodată făcându-și apariția și noi expresii în decorul caselor, realitatea din teren oferindu-ne adevarate monumente ale acestui domeniu al artei populare. De la jumătatea secolului al XIX-lea încep să se construiască case cu o planimetrie mult mai dezvoltată având chiar și patru camere cu gangul dispus de jur împrejurul construcției. Dacă vechii stâlpi ai caselor aveau numai un rol strict funcțional, fiind masivi, de secțiune circulară sau cel mult ciopliti în patru fețe, odată cu preluarea susținerii acoperișului de către un număr sporit de grinzi (8 – 12), stâlpii încep să capete și valențe decorative.

În procesul evolutiv de la funcțional la decorativ, deosebim exemplare de stâlpi realizati din lemn de esență tare sau moale, lucrați cu mult simț artistic, cu gustul frumosului, al echilibrului și proporțiilor. În ornamentarea stâlpilor întâlnim succesiuni de poliedre suprapuse, trunchiuri de piramidă, uneori cu alternanțe de brățări de legătură sau stâlpi lucrați în sistemul funie. La alte exemplare se întâlnește motivul "scara mâței", însoțit de dăltuiri dispuse în forme romboidale.

⁵² Paul Petrescu, *Casa cu foișor la români*, în Studii și Cercetări de Istoria Artei (SCIA), 1, 1958, p.36

⁵³ Îl întâlnim încă în satele Glodu, Dorna Candreni, Ortoaia.

Pe suprafețele brățărilor apar și reprezentări puternic stilizate, ilustrând astrul zilei care este imaginat prin "rozete și moriști".

Morfologic, stâlpii caselor bucovinene, ornamentează unitar prin succesiunea simetrică a volumelor, mereu aceleași pe toată lungimea, sunt realizati prin procedee tehnice care permit o mai bună execuție a unor motive circulare și o mai lesnicioasă redare a contrastului din cadrul jocurilor de plin-gol. Tot din cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea încep să apară și exemplare de case cu fruntarul decorat, legat organic de stâlpi, având decorul realizat prin tehnică cioplirii, uneori având și muchiile aplatizate, dezvoltând registre largi. Aceste ornamente se concentreză în special deasupra ușilor și ferestrelor sau către locul unde se îmbină cu stâlpii. La frunte apar și stilizări geometrizante dintre care mai cunoscute sunt rozetele și moriștile.

Consola, ca element funcțional-decorativ apărută ceva mai înainte în arhitectura locală, capătă în secolul al XIX-lea valențe deosebite, ea fiind întâlnită atât într-o tratare simplă sau de multiconsolă. Apărută ca rezultat al evoluției tehnicii de construcție, consola se întâlnește la colturile caselor având și destinații secundare. Uneori se îmbogățește prin preluarea de funcții și înfățișări de semne mitice, cel mai elocvent fiind "capul de cal". Multiconsola este o asociere orchestrată de console, unitară ca ansamblu și semnificativă ca element ornamental. Într-un pachet de console, una, tratată simplă, are rol funcțional, iar celelalte, prin terminalul lor, au un rol pur decorativ.

Pe lângă aceste elemente constructiv-decorative mai amintim și unele motive strict ornamentale (pomul vietii, dintele de lup, crucea) și o întreagă gamă de figuri geometrice care, transpusă în anumite zone ale construcției, sporesc nota decorativă a acesteia.

Fără a folosi anumite criterii de apreciere, amintim la întâmplare câteva dintre cele mai valoroase exemplare de case rămase până în zilele noastre: casele Lateș, Saghin și Roată din Câmpulung, Roșu Neculai din Ortoaia, Candrea Gavril din Dorna Candreni și Todașcă Ana din Coșna (zona etnografică Dorna), Nastiuc Gherasim (Ostra), Boca Leonte, Jucan Nicanor, Buburuzan Vasile (Mănăstirea Humorului), Penelope Petre, Iețcan Anastasia (Moldova Sulița), gospodăria Daniliuc din Plai Moldova Sulița, Brouca din Sălaș, com. Ulma, Seredeiuc Vasile din Izvoarele Sucevei, lista putând continua.

Demn de remarcat și de apreciat este faptul că multe dintre monumentele amintite, precum și alte mari valori de arhitectură populară bucovineană, au fost deja transferate în Muzeul Etnografic al Bucovinei Suceava, fiind astfel salvate de la distrugere și dispariție putând fi puse în circuitul turistic.

Tot din secolul al XIX-lea, când arhitectura populară ajunge la un înalt nivel de dezvoltare, avem și unele statistici privitoare la numărul

meșterilor ce lucrau în acest domeniu. O statistică privind evoluția numerică a meseriașilor între anii 1804-1862, arată că în acest ținut erau înregistrați 202⁵⁴ tâmplari, pentru ca la începutul secolului al XX-lea să fie înregistrați 45 de dulgheri și 496 de stoleri⁵⁵. Peste două decenii se înregistrează o creștere spectaculoasă a numărului celor ce lucrau în domeniul lemnăritului, recensământul din 1930 arătând că în mediul rural erau 11.105 meseriași lemnari, dintre care o mare parte erau constructori de case⁵⁶. Dacă avem în vedere și numărul dulgherilor ce lucrau fără autorizație, numărul meșterilor constructori era, desigur, mult mai mare.

Dar, în timp, începând cel puțin cu perioada interbelică și mai mult în zilele noastre, expresia plastică a arhitecturii țărănești începe să servească tot mai mult prestigiului social și, mai puțin, orizontului spiritual al oamenilor. Acum începe o redimensionare a spațiilor, atât din punct de vedere planimetric cât și volumetric (pe verticală). Modelele de locuințe tradiționale din zonele etnografice ale Bucovinei încep să se diversifice, să se disipeze într-un cadru al interferenței etno-geografice ca expresie a noului statut social și cultural al membrilor comunităților rurale. Remarcăm și faptul că modelele arhitecturii populare au o disponibilitate mai redusă la schimbări și modernizări decât cele urbane, care au un coeficient mai ridicat de adaptabilitate la influențele externe. Astăzi, specific orizontului arhitectural al satelor este dialogul între modelele tradiționale și cele purtătoare al influențelor externe, dialog caracterizat fie prin îndepărțări sau reveniri de la tradiția locală, dar nu întotdeauna în modul cel mai reușit.

Specific pentru Bucovina a fost începând din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea influența de transculturație germană, curent ce a schimbat radical aspectul satelor de aici față de restul Moldovei. Pe fondul tradițional local, fără a-l abandona, este vizibilă o extensie planimetrică a locuințelor.

Influența germană s-a manifestat în multiple aspecte începând cu dominarea tehnicii constructive din bârne cioplite în patru fețe și îmbinarea la colțuri în cheutori trapezoidale (nemțești), la răspândirea ulterioară a caselor cu două sau chiar patru camere, apariția gospodăriilor cu șuri masive și alte anexe polifuncționale, la dezvoltarea locuințelor pe verticală cu camere mansardate și apariția caselor cu "pinion".

În prezent și în spațiul bucovinean, în paralel cu o reorientare destul de tardivă către valorile tradiționale (care sunt superficial și

⁵⁴ M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, I, București, 1993, p.243

⁵⁵ I.E.Toroutiu, *Populația și clasele sociale din Bucovina, Meseriașii*, București, 1938, p. 14

⁵⁶ Recensământul general al populației României din 29 decembrie, 1930, p.14

stângaci valorificate în noile modele), se manifestă o îmbrățișare și o abordare galopantă a unor curente post moderniste de circulație europeană, ce vehiculează valori antropocentriste care nu au nimic comun cu tradiția noastră locală sau națională. Dacă aceste modele străine ar fi preluate integru și nu slujite sau deformate cu cele mai bizare făcături, nu ar duce la contrafaceri ce au ca finalitate substituirea sensibilității vizuale cu o sensibilitate tactilă, artificială. Aceste mutații stilistice, malefice chiar, ce presupun racordarea autenticului autohton la sfera modelelor europene, se manifestă în mod diferit de la o zonă la alta sau chiar de la un sat la altul, prezenta "noutăților" este simțită pe întreg teritoriul Bucovinei și chiar al întregii țări.

Principalele aspecte contemporane din evoluția locuinței sătești se manifestă în primul rând ca o ripostă față de planimetria tradițională, înregistrându-se o altă orientare către abordare spaților casei, uneori ținându-se cont și de specificul local. Camera de locuit, spațiile auxiliare, spațiile semideschise (prispa, foișoarele, balcoanele, verandele), sunt orientate astfel încât circuitul interior să folosească strict funcționalității activităților respective. Se manifestă și extinderea la nivelul inferior a unor spații destinate fie depozitării, fie garajelor cu acces de la nivelul de călcare sau puțin coborât acestui nivel. De asemenea, se practică tot mai mult accesul la încăperile de la nivelul terenului (parter, demisol) bucătăria și camera de locuit. Un alt aspect este abordarea sistemului de decomandare a încăperilor, repartizarea echilibrată a suprafețelor camerelor de locuit, nefiind specific mărimea suprafeței camerei de zi în detrimentul dormitorului, acesta explicându-se și prin lipsa specializării încăperilor (camera de zi putând fi și cameră de dormit). Se mai are în vedere și amenajarea unei camere de prezentare pentru oaspeți, un fel de "casa cea mare", care nu păstrează mai nimic din arhitectura de interior tradițională și care nu este încălzită.

Astăzi, în planimetria locuințelor, apar în locul prispelor și al foișoarelor deschise, verande sau balcoane închise cu geamuri, aspect ce asigură o protecție termică sporită și totodată permite și o diversificare în folosirea acestora.

O caracteristică a locuinței tradiționale bucovinene a fost și este, încă, adaptarea acesteia la terenul în pantă care pe lângă avantajul de ordin funcțional realizează și accesul de la nivelul solului la fiecare nivel de locuire, asigură volumetriei o configurație în armonie cu terenul, încadrând astfel întreg edificiul în contextul mediului înconjurător.

Folosirea în planimetrie a formelor derivate din pătrat sau dreptunghi, îmbinarea într-un judicios echilibru al formelor geometrice în volumetrie (conul, piramida, etc.) cu tehniciile constructive, precum și abordarea unui repertoriu decorativ de sorginte mitică, toate la un loc particularizează locuința bucovineană tradițională în spațiul carpatice și,

de ce nu, european. Locuința de aici se conturează în ansamblul personalității culturale ca o attudine locală a artei constructive românești, attudine care-i conferă un statut multimilenar în spațiul etnocultural european.

Privită prin prisma unicitatii și varietății, a eleganței și sobrietății, locuința tradițională bucovineană oferă încă un bogat material de studiu, iar transpunerea ei în contemporaneitate, dar mai ales proiectată în viitor într-un echilibru dintre tradiție și inovație, ar fi cel mai frumos gest față de iscusiții meșteri anonimi care au conceput-o de-a lungul anilor.

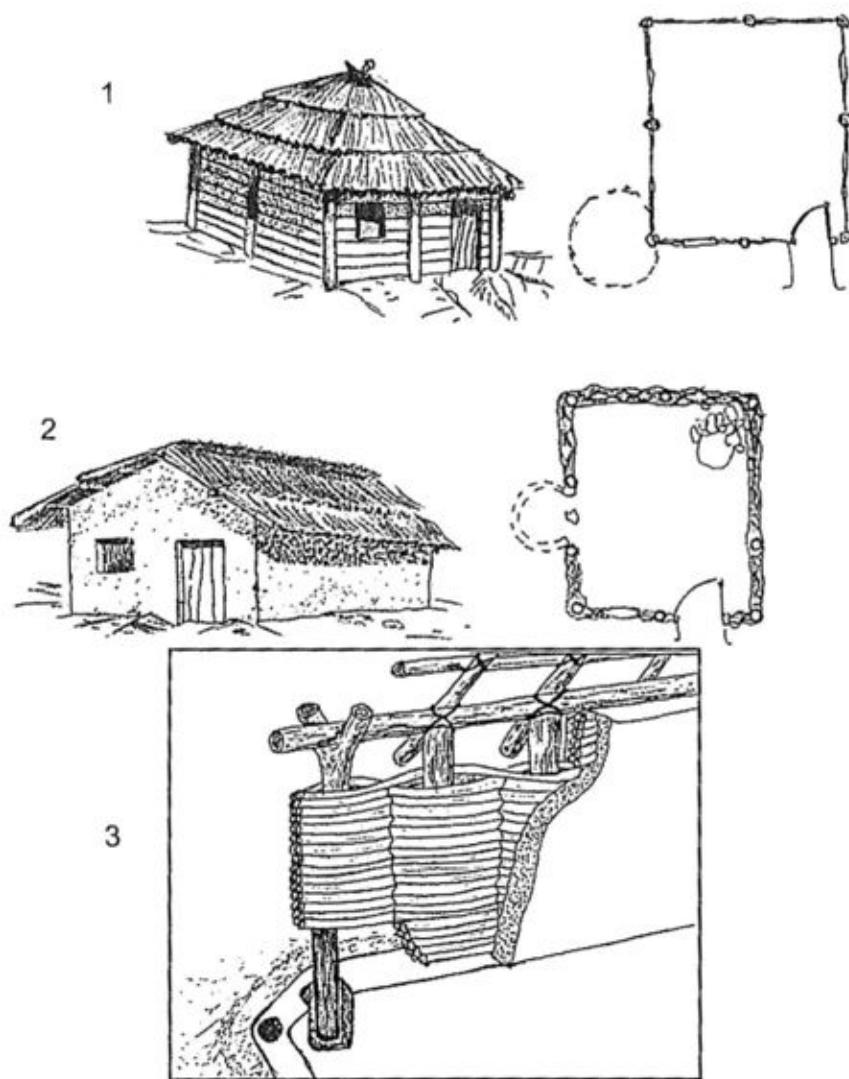

Fig. 1. Reconstituiri de case din secolele V-VII. 1 - Șipot Suceava; 2 - Botoșana (după Dan Gh. Teodor, Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI, Iași, 1978, p.161, fig.2/1 și 2/4); 3 - perete din împletitură de nuiele și cu lutuială

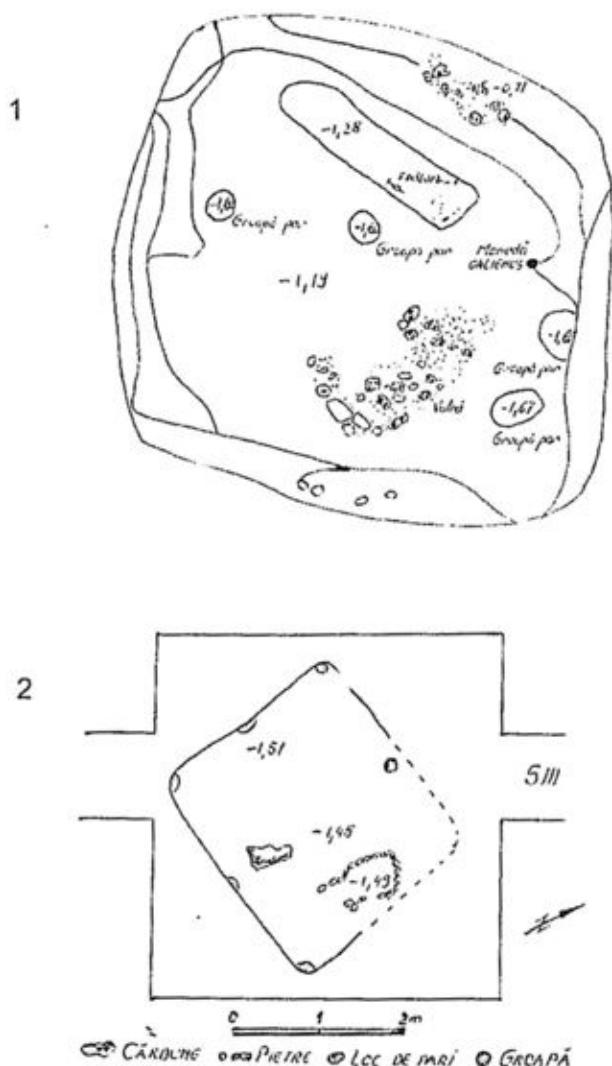

Fig. 2. Planuri de bordeie prefeudale. 1 - sec.IV; 2 - sec.VI-VII (Udești)

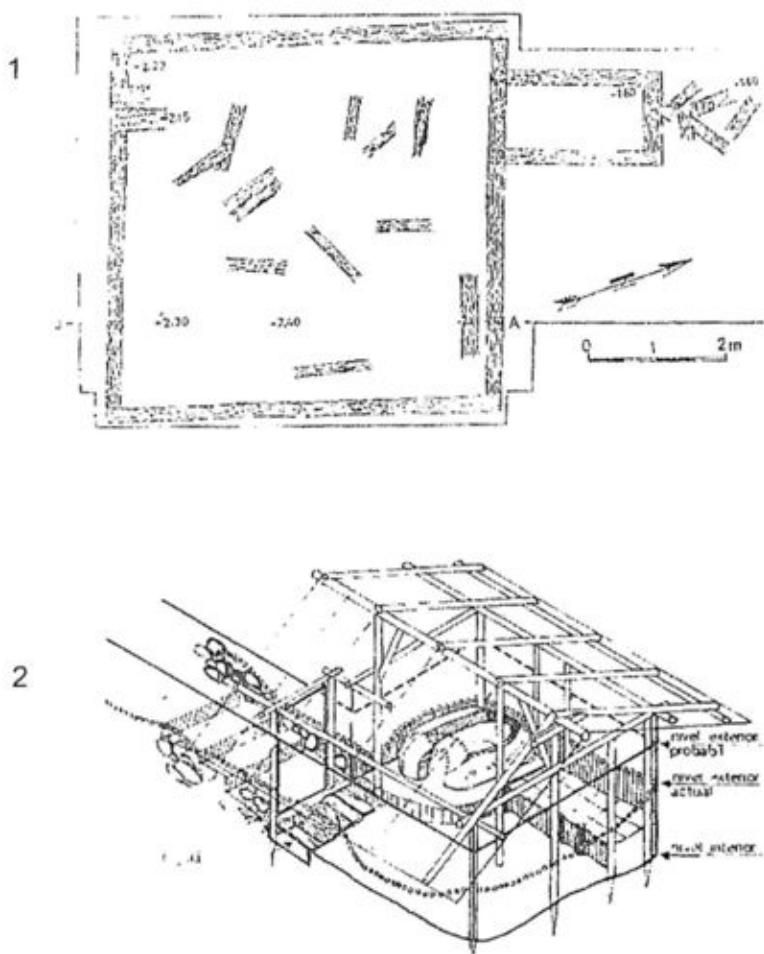

Fig.3. 1 - Plan de locuință din secolul al XIV-lea de la Baia (după Eug. Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV-XVII*, Iași, 1980, fig.7, p.159); 2 - Reconstituirea unei locuințe semiadâncite din secolul al XV-lea (după Mircea D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească*, București, 1988, fig.28, p.212).

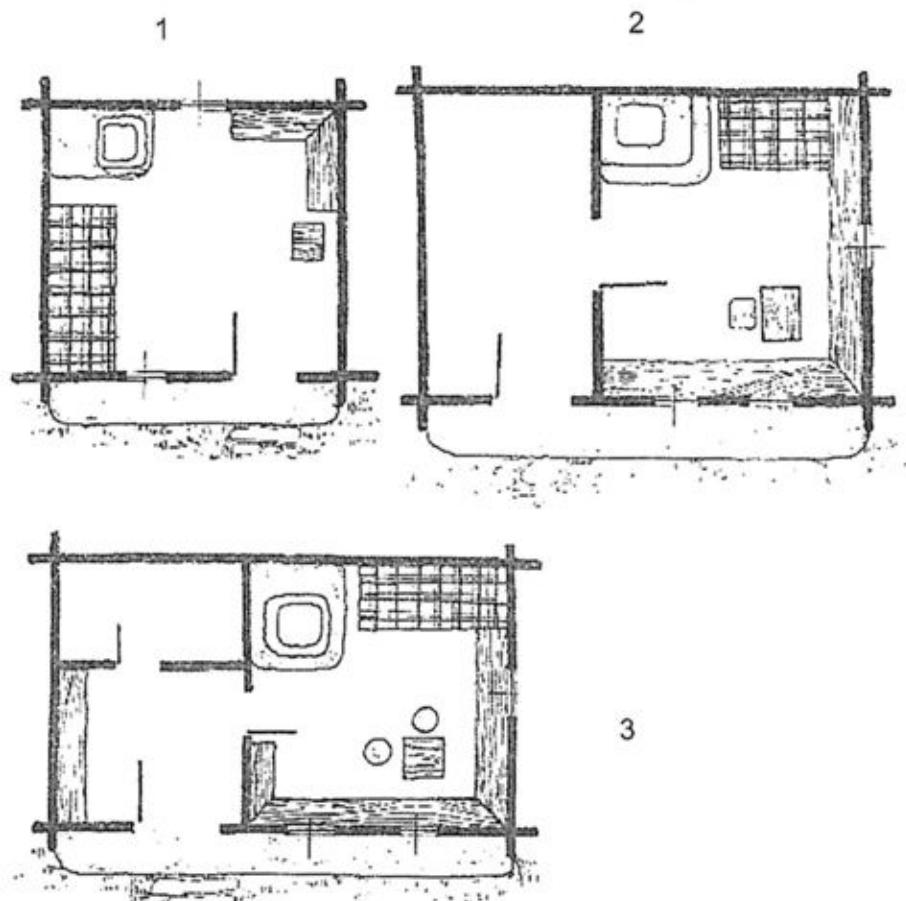

Fig. 4. Planuri de case din secolele XVIII-XIX. 1 - plan de monocelulară; 2 - plan de casă cu tindă și cămară; 3 - plan de casă cu tindă, cameră și cămară

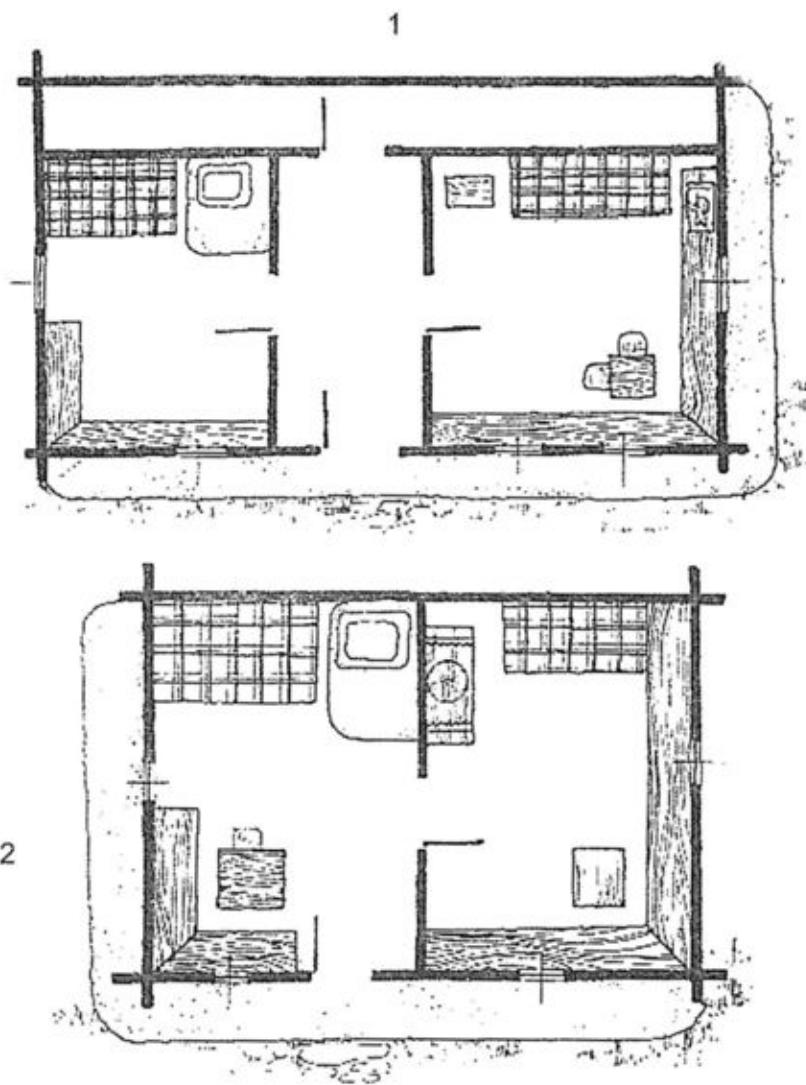

Fig.5. Planuri de case din secolul al XIX-lea. 1 - casă cu două camere și tindă mediană; 2 - casă cu două camere

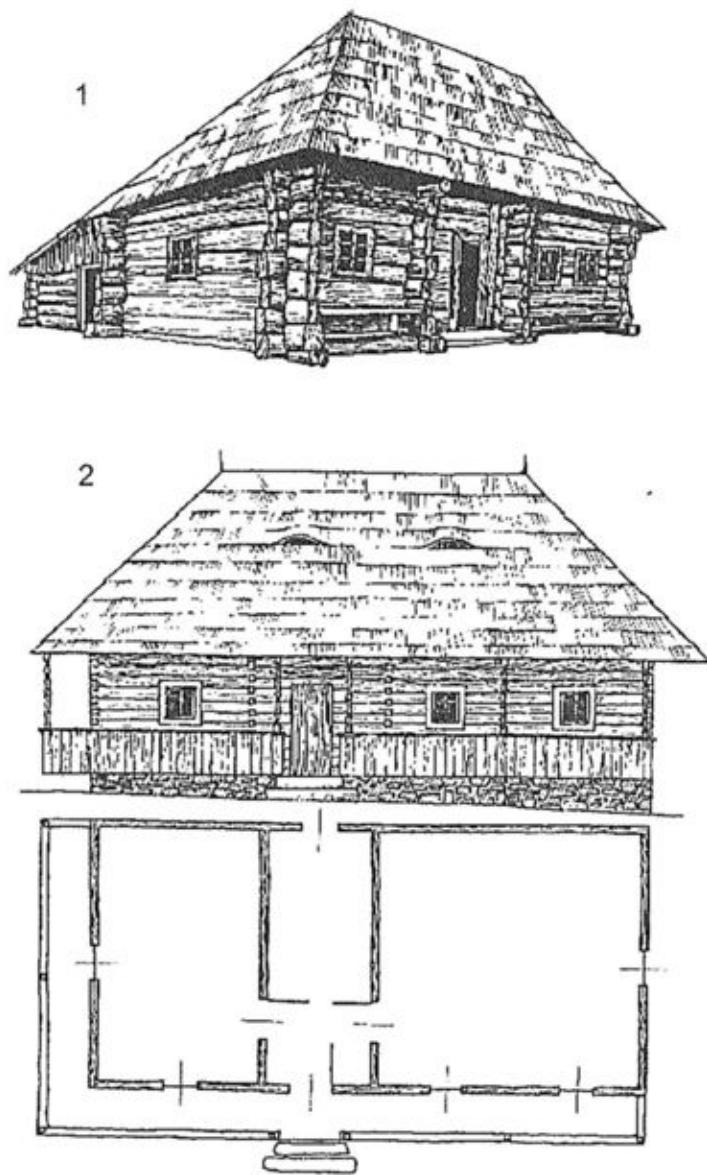

Fig. 6. Case cu două camere. 1- Ostra (sec. XVIII); 2 - Mănăstirea Humorului (sec. XIX).

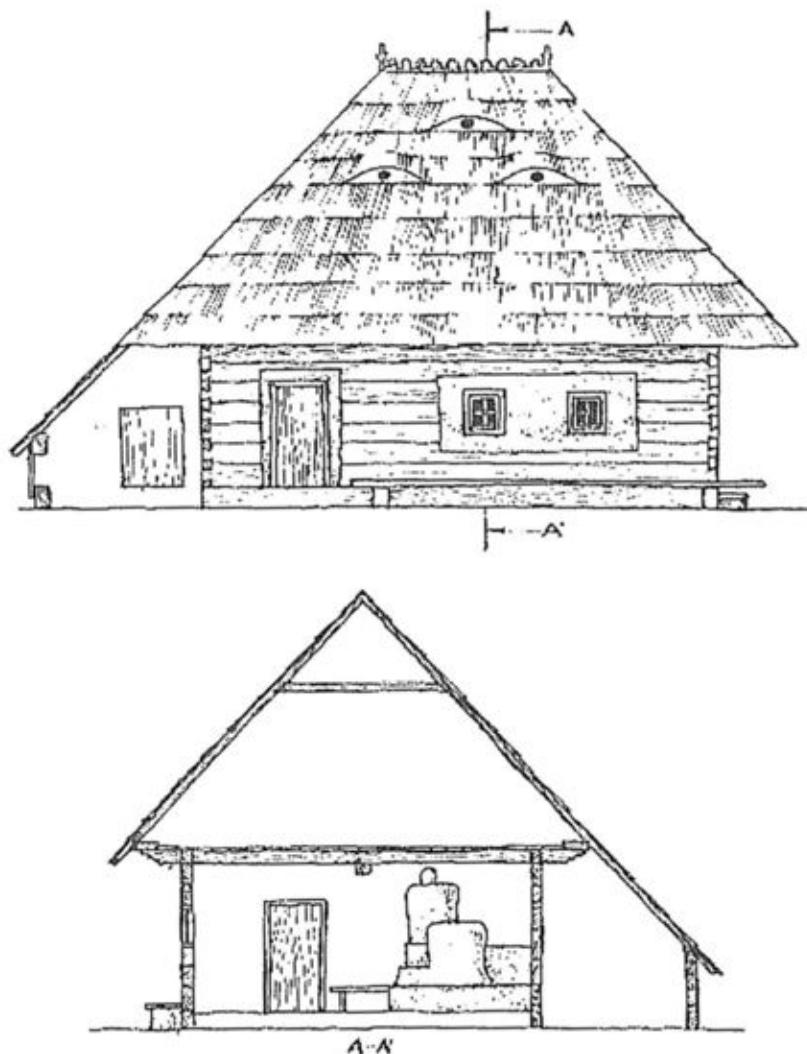

Fig. 7. Casă cu tindă și cămară din Părtești de Jos.

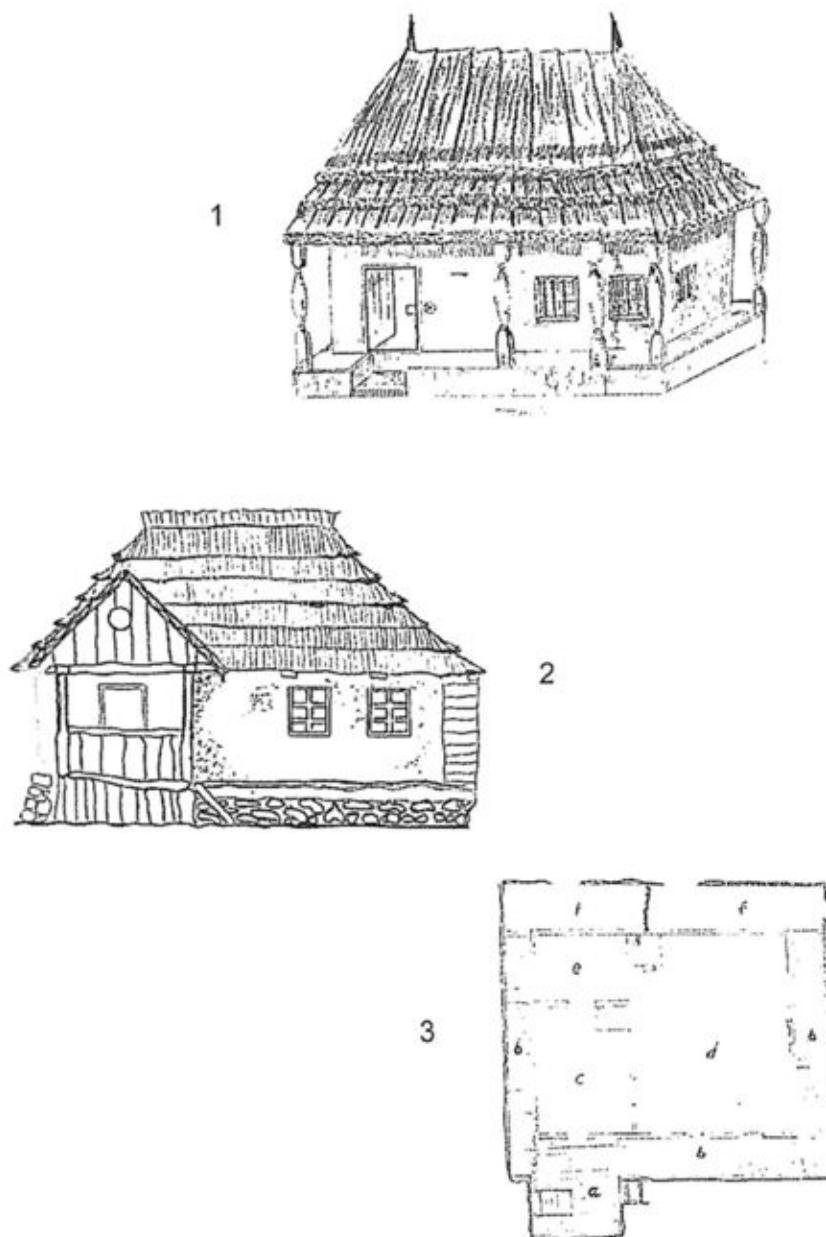

Fig. 8.Case din secolul al XIX-lea. 1 - casă cu acoperișul din paie (Şerbăuți); 2 - casă cu foișor în două ape (Broșteni); 3 - planul casei cu foișor: a - foișor, b - prispă, c - tindă, d - cameră, e - cămară, f - magazie.

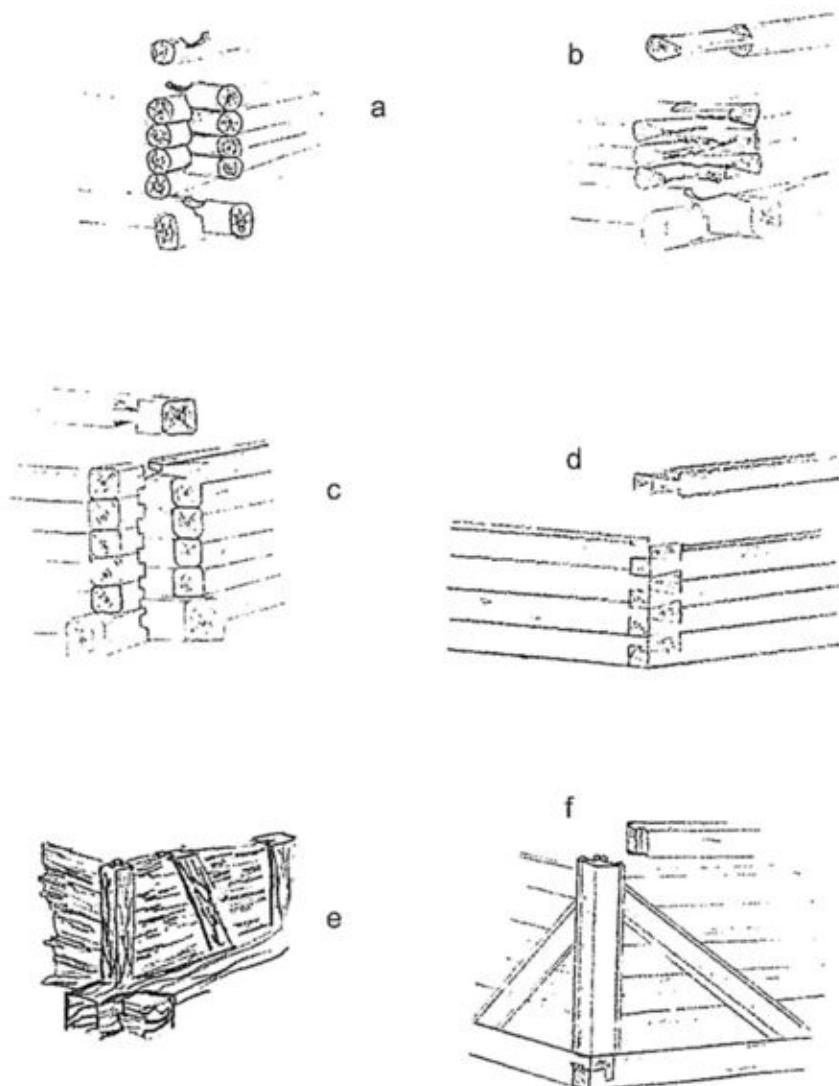

Fig.9. Tehnici de îmbinare a bârnelor la casele din lemn; a, b, c - tehnici românești; c - îmbinare nemțească ("coadă de rândunică"); e, f - tehnici de îmbinare în amnari.

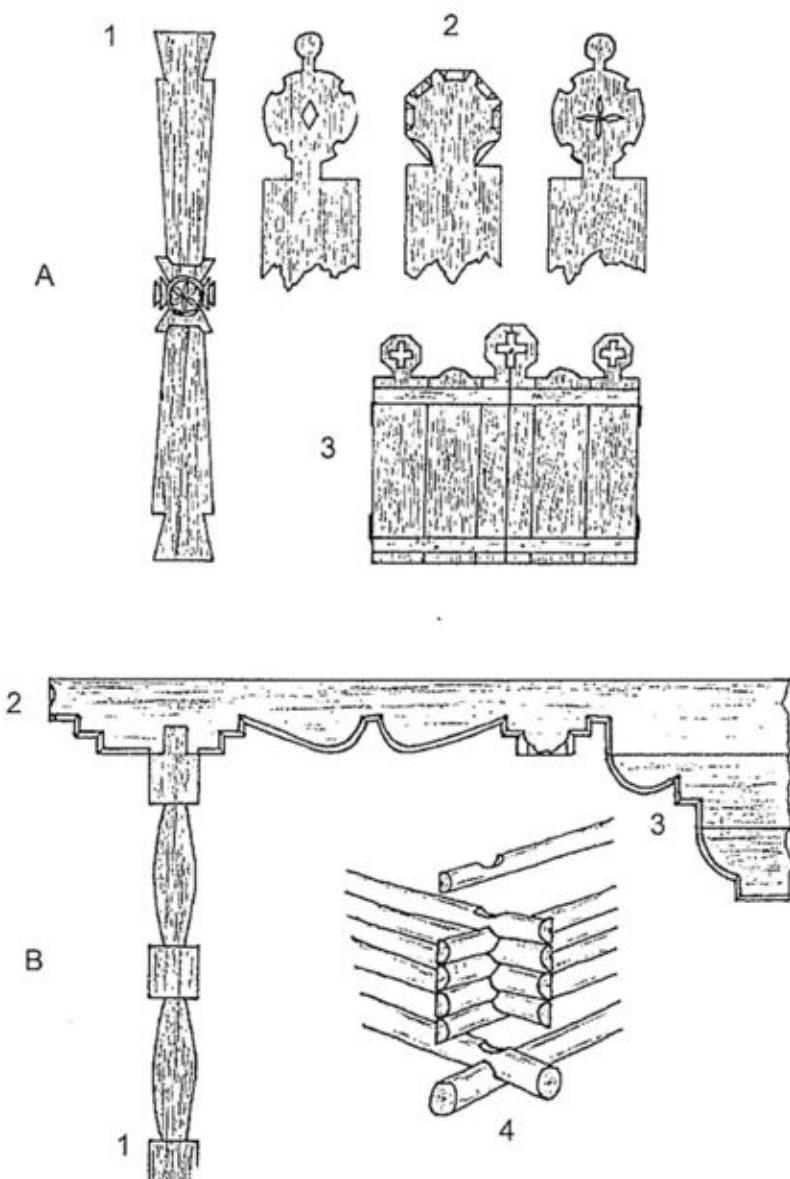

Fig. 10. Elemente constructive și decorative la casele din lemn. A: 1 - stâlp ornamentat de la gangul unei case vechi; 2 - stâlpi de la portița gangului; 3 - portița de la gang. B: 1 - stâlp de gang; 2 - grindă; 3 - consolă; 4 - sistem de imbinare a bârnelor la colțul casei.

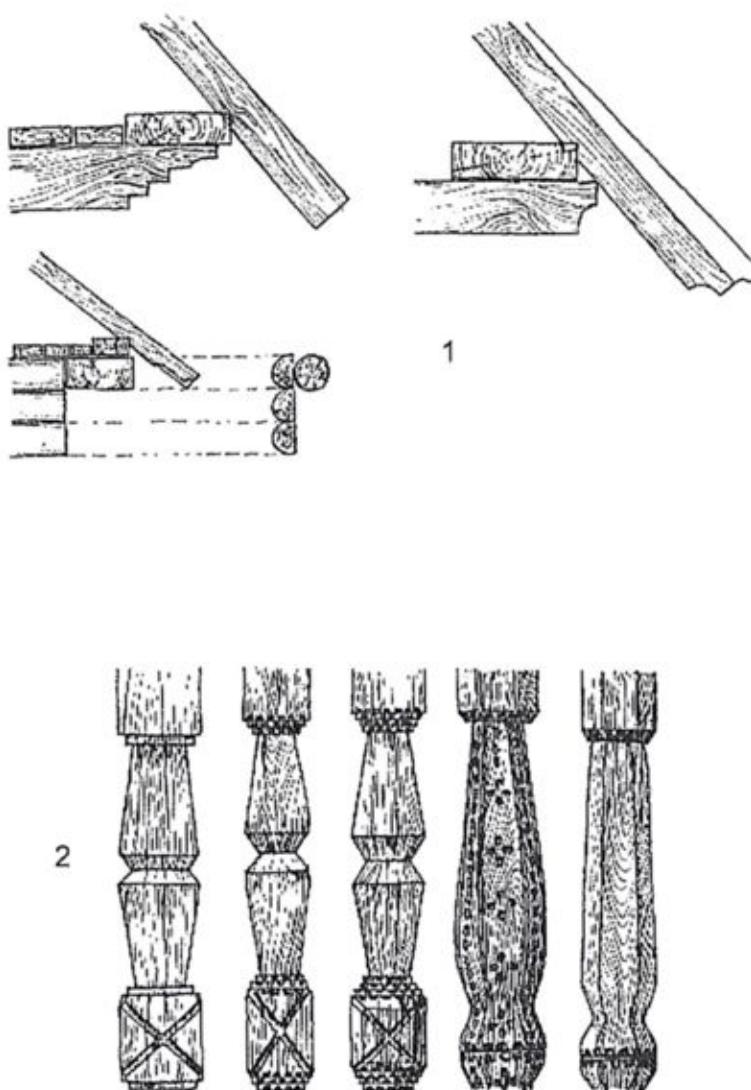

Fig. 11. Elemente constructiv-decorative la casele din lemn. 1 - tipuri de console; 2 - stâlpi de gang.

O ANEXĂ A GOSPODĂRIEI TRADITIONALE ȚĂRĂNEȘTI: RÎMNICUL, HELEȘTEUL SAU IAZUL DE PEȘTE

(Chestionar etnografic pentru cercetarea acestuia)

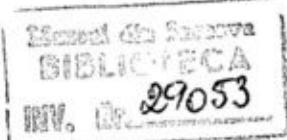
Vasile ADĂSCĂLIȚEI

Dată fiind informația puțină și întâmplătoare recoltată pînă acum referitor la această anexă a gospodăriei tradiționale țărănești la români, rîmnicul sau iazul de pește numit și heleșteu, devine stringentă nevoia de a investiga intensiv această realitate, care – după cum știm – nu și-a găsit reprezentarea cuvenită în nici una din unitățile muzeografice de specialitate de la noi, poate și pentru că nu i s-a dedicat un studiu cu caracter monografic.

În vederea împlinirii scopului respectiv am elaborat această schiță de program de cercetare, copios completabilă. Am avea satisfacție dacă am simții că a fost luată în seamă, ajungîndu-se la redactarea și publicarea unor lucrări care să ducă la reconstituirea întregitoare pentru profilul complex al gospodăriilor sătești din zonele de deal și de șes.

Aspectele asupra cărora am socotit necesar să insistăm sunt incluse în întrebările formulate și au în vedere atât ceea ce s-a mai păstrat încă la nivelul practicii și cunoașterii generale, cât și ceea ce contemporaneitatea noastră mai prezintă în forme concrete.

- Prin ce termen este denumită în graiul local această anexă a gospodăriei tradiționale? (în situația cînd sunt utilizati mai mulți termeni, căutați să apreciați varietatea înțelesului lor și stabiliți gradul de răspîndire pe care îl au).
- Dobîndiți informații asupra suprafețelor maxime și minime întîlnite în zonă, asupra varietății formelor pe care le au și căutați explicațiile cuvenite.
- Ce factori determină amplasarea acestora? (Nivelul de pantă socotit a fi optim; captarea unor izvoare și a altor surse de apă - cum sunt pîrîiele).
- Determinați raporturile dintre fintîna din gospodărie și rîmnic!
- Distanța preferată între rîmnic și alte anexe gospodărești (cu consecințe poluante asupra mediului).
- Despre locul destinat grădinii de zarzavat, livezii. Este folosită apa din rîmnic pentru irigare?

- Există interdicția îndătinată de a se construi rîmnic pe spații unde au fost cîndva locuințe umane?
- Cine sapă terenul? Gospodari sau înși specializați? Ce anotimp este preferat pentru operația respectivă? De ce?
- Decizia și tehnica de construcție sunt influențate și dictate de factori anume? Cum se asigură funcționarea permanentă a rîmnicului?
- Care sunt însușirile ideale ale apei? Este exclusă folosirea apei sălcii și a celei sărate?
- Dar pentru fixarea digurilor de pămînt sunt folosite plase confectionate din împletituri de nuiele, sau porțjuni din bolovani de piatră?
- Malurile iazului au destinație uniformă sau variabilă funcțional? (Unul anume oferă acces pentru adăpatul vitelor, altul este destinat operației de hrânire a peștelui s.a.m.d.)?
- Pentru asigurarea limpezimii apei se procedează la pietruirea fundului rîmnicului și chiar la pardosirea acestuia cu dale de ciment (piatră)?
- Cum este limitat volumul de vegetație care duce la riscul de a ocupa prea mult din spațiul destinat mișcării libere a peștilor?
- Ce floră este curent întîlnită? (O parte a acesteia își găsește întrebunțare în gospodărie?)
- Prin ce metode și cu ajutorul căror dispozitive se evacuează apa suplimentară? Ce metode și ce instrumente sunt folosite pentru aerisirea apei în chip periodic?
- Măsurile preventive luate împotriva fenomenelor de poluare a apei; bararea eventualelor viituri și schimbarea cursului acestora atunci cînd provin de pe ogoare tratate cu îngrășaminte, insecticide și ierbicide.
- Date despre mediul ambiental oferit de așezare sau creat de om.
 - Arboi și plante preferate.
 - Luminozitatea locului.
- Destinațiile efective ale rîmnicului:
 - Creșterea peștelui
 - Folosirea ca rezervor de apă pentru irigarea grădinii de legume, zarzavat și flori.
- Iazul este utilizat și pentru adăparea directă a vitelor, ca și pentru nevoile de apă ale păsărilor din gospodărie? Sau este extrasă cantitatea de apă necesară și este oferită în teici plasate special în curte?
- În ce mod este asigurată curățirea și înlăturarea depunerilor de mîl? Ce frecvență are această operație?

Instrumente speciale care asigură întreținerea rîmnicului. (Numiți-le, desenați-le și fotografiați-le!)

Mîlul curățat are întrebuițări particulare?

Măsurile luate pentru iernat.

Măsurile luate în timpul iernii. (Se taie copci în gheată în scopul aerisirii și ozonării apei?)

Notați credințele păstrate privind actele de comportament admis sau interzis membrilor familiei care stăpînește rîmnicul.

Cine îngrijește în principal această anexă a gospodăriei? (Bărbatul, femeia, copiii?)

Ce povești sau legende sunt în sat, legate de peștii crescuți în rîmnice?

Există o sărbătoare a peștilor? Cînd anume? (Să se consemneze atît tradițiile păgîne cît și cele creștine!)

Gospodarii recunosc (identifică) exemplarele pe care le cresc (ca pe păsările și animalele din curte)? Le dău nume particulare? Ce nume se dau peștilor? Pe ce baze se realizează distincția dintre exemplarele din rîmnic?

Ce se crede despre comportamentul peștilor în legătură cu prognozarea vremii? Prin ce semne anunță ei ploaia, furtuna, vremea rece sau pe cea caldă?

Date referitoare la creșterea și îngrijirea peștilor. Diferențe în tratarea diferitelor specii.

Alegerea soiurilor se face în funcție de care principii anume? (Care soiuri sunt mai frecvent întîlnite?)

Hrana care se asigură peștilor: varietatea acesteia, procurarea și prepararea ei.

Date despre densitatea posibilă și admisă.

Cum se asigură continuitatea înmulțirii peștelui. Regulile aplicate.

Timpul afectat acestor preocupări; zile faste și zile nefaste; interdicții practicate și din ce considerente anume.

Recoltarea peștelui.

Instrumentarul utilizat.

Zile admise și zile interzise (după ordinea lor calendaristică, după anotimpuri, după lunile din an, după locul ocupat în cursul săptămînii).

- Cantitatea obținută(maximă și minimă).
- Se comercializează o parte din recoltă? Se dă sau se împrumută rudelor, vecinilor, consătenilor?
- Calitatea atinsă.
- Varietatea întrebuițării sale culinare; felurile de bucate preparate mai frecvent.
- Alte observații ale gospodarului privind peștele crescut în rîmnic.

- Despre alte animale atrase de iaz și atitudinea gospodarului față de ele (broasca, broasca țestoasă, ariciul, șarpele de casă, etc). Observații și credințe în legătură cu acestea.
- Boli și molime care pot să apară în cadrul populației de pește din rîmnic. Simptome, leacuri, măsuri de prevenire.
- Raporturile dintre gospodării care au rîmnice sunt de colaborare? Fac schimburi de cunoștințe și își însușesc unii de la alții constatăriile realizate?
- Au existat iazuri sau rîmnice mai cuprinzătoare care să fi fost organizate în regim obștesc? Cine le administra și după ce reguli?
- Dar despre iazurile marilor proprietari de terenuri funciare ce se cunoaște în zonă?
- Se foloseau rîmnicile și în alte scopuri, cum ar fi scufundarea butoaielor cu murături? Ce rețete se utilizau în prepararea conservelor respective?
- Aprecierile celor chestionați în legătură cu cauzele reducerii frecvenței acestei anexe a gospodăriei țărănești tradiționale. Cîte rîmnice mai sunt astăzi în sat? Cîte erau acum 50 de ani?
- Interdicții și recomandări privind destinația ce poate fi atribuită terenului pe care a existat un rîmnic.
- Dacă în localitate sunt însă recunoscuți pentru priceperea și experiența lor în creșterea peștelui, să se lucreze cu ei chiar și în cazurile cînd astăzi nu mai posedă rîmnice.
- Cine a adunat aceste informații? (Nume, prenume, ocupație, studii)
- Din ce localitate au fost recoltate datele? (Sat, comună, județ)
- De la cine au fost culese datele? (Nume, prenume, vîrstă, ocupație, știință de carte).
- Data la care s-a lucrat.

Este bine ca materialul rezultat de pe urma acestor anchete de teren să fie păstrat într-un fond arhivistic, de preferință la cel mai apropiat muzeu etnografic, pentru a putea fi folosit și chiar refolosit după eventuala lui utilizare publicistică. Pentru aceasta, instituția care-l va găzdui trebuie să-l catalogheze geografic, îndepărțîndu-se astfel riscul răvășirii și pierderii sale.

Și mai bine este ca să fie publicate rezultatele ce se desprind din el, în articole și materiale (mai reduse sau mai cuprinzătoare), valorificarea științifică și publicistică reprezentînd scopul urmărit de acest demers care va putea întregi cunoștințele despre gospodăria tradițională la români.

În situația că simțiți nevoia unor constatări suplimentare apelați la autorul acestor rînduri, care este dispus și la o colaborare cu cineva interesat de abordarea acestei probleme.

ASPECTE PRIVIND POMICULTURA ȘI VITICULTURA ÎN BUCOVINA PÂNĂ LA CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Aurel PREPELIUC

Evoluția cultivării pământului în Bucovina, de la constituirea provinciei prin anexarea austriacă și până la ocupația rusească din 1940, a fost una din cele mai mari reușite din SE-ul Europei. În Bucovina anteroară anului 1918, producția acesteia se afla, referindu-ne la media generală, deasupra tuturor țărilor coroanei austriece, cu excepția Austriei Inferioare și a Moraviei.¹

Preocupările strămoșilor noștri pentru pomicultură și viticultură sunt foarte vechi, cu mult anteroare anexării austriece. În Uricariul lui Codrescu se menționează faptul că pe timpul lui Alexandru cel Bun, rădășenii făceau comerț cu fructe, cu polonii. Dimitrie Cantemir în "Descrierea Moldovei" afirmă că: "Merele din Țara de Sus nu au coajă". În secolele XVI-XVIII, despre livezile din nordul Moldovei vorbesc și mulți călători străini în trecere prin acest ținut, între care și Matei D. Murano (1502), sau Paul din Alep (1650-1660).²

Secoul al XIX-lea abundă de referiri la adresa livezilor din principalul bazin al zonei Fălticeni – Rădășeni; astfel, M. Niculăiesa (1975) citează două documente, din care unul datat 1803 spune că "răzeșii din Lămășeni se îndeletnicește din vechime cu negoțul de fructe: mere, pere, cireșe, vișine". În planul orașului Fălticeni din 1850 se arată existența a 22 de livezi, din care una de 19 ha.³

Referitor la Bucovina propriu-zisă, în perioada ocupației militare austriece și apoi în perioada anexării la Galitia, datele despre evoluția pomiculturii și a viticulturii sunt relativ puține.

În 1817, în timpul călătoriei sale în Bucovina, împăratul Francisc I întâlnea livezi în raza unor localități ca: Frătăuți, Sfântu Ilie, Măzănești sau Gura Humorului⁴.

¹ Zur Wirtschaftsgeschichte der Deutschen in der Bukowina von Erich Beck, Stuttgart, în "Buchenland". 150 Jahre deutschum in der Bukowina", Band 16, München, 1961, p.165

² Cultura pomilor, arbuștilor fructiferi și căpșunului în nordul Moldovei, Iași, 1996, p.11

³ Ibidem, p.11

⁴ Arhiva MJS, inv 1054, f.4, 18-20, 22, 23 apud Iacobescu Mihai, Din istoria Bucovinei, vol.I (1775-1862), Editura Academiei Române, București, 1993, p.159

Administrația imperială a încurajat extinderea livezilor, introducerea unor soiuri noi, dând populației instrucțiuni și sfaturi pentru îngrijirea și întreținerea livezilor. La 19 mai 1829 guberniul din Lemberg a introdus chiar un sistem de premiere a producătorilor pomicoli prin care se urmărea mărirea suprafețelor ocupate de livezi, diversificarea soiurilor și mărirea producției la hektar⁵.

În 1780, Mauritius Martofny, misionar apostolic venit din Moldova în nou-înființatele sate de coloniști maghiari Istensegits (Tibeni) și Fogadisten (Iacobeni), aduce cu sine și plantează aici primii butași de vie. În același an, generalul Enzenberg dispune aducerea de probă a câtorva sute de butași din cele mai bune podgorii ale Moldovei.⁶ Trei ani mai târziu, Martofny obține o recoltă de câteva găleți de vin din care îl trimite, la 9 martie, două sticle baronului Hadik, președintele Hofkriegsrat-ului, vin pe care baronul îl apreciază a fi "de bună calitate" și dă poruncă administrației să permită intrarea din Moldova a acestui soi de viață de vie.

În 1784 același Martofny aduce în Bucovina 110.000 bucăți butași din Moldova pe care îl distribuie în primăvara anului următor astfel:

- 24.100 buc. la Vijnita
- 10.930 buc. la Cernăuți
- 10.000 buc. Directoratului Superior al Fondului religiunilor
- 46.000 buc. Directoratului din Siret

Cele mai importante plantații s-au făcut în zona Suceava (50 ha), la Romanești (28 ha și 45 ari) și Udești (12 ha). Cu suprafețe mai reduse de vîi pot fi enumerate localitățile: Chilieni, Reuseni, Rus-Mănăstioara, Rus-Plăvălari sau Rus-Poieni.

Soiurile care s-au adaptat cel mai bine au fost cele timpurii, obținându-se în anul 1897 o producție de 114.626 l vin⁷.

Și Emil Grigorovitza pentru începutul sec.XX dă cifra de 1900 ha ocupate de vîi și menționează indicii clare că în prejma Cernăuțiilor au existat într-o vreme podgorii.⁸

Cu pomăritul și grădinăritul s-au ocupat coloniile de lipoveni din Climăuți și Fântâna Albă, atât în localitățile lor dar și luând în arendă

⁵ Arhiva Protopopiatul Câmpulung Moldovenesc, Protocolul poruncilor, t.II, 1812-1823, doc.3364/1829, doc.1154, 1721/1831

⁶ Polek Johann, *Weinhandel und Weinbau in der Bukowina*, Cernăuți, 1904, p.6

⁷ Ibidem, p.11-12

⁸ Emil Grigorovitza, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, 1908, p.83

grădini și pomete în diferite părți ale țării și tot ei se ocupau și cu comerțul cu fructe și legume.

Și șvabii, care au colonizat zona colinară și de podiș, au obținut rezultate remarcabile în grădinărit și pomicultură. Căruțele lor mari încărcate cu coșuri pline cu fructe și legume, traversau Cernăuțiul spre piața orașului unde erau lăsate spre vânzare femeilor. Fiind corecți și venind la piață cu cele mai frumoase produse, negustorii șvabi erau preferați de către gospodinele ce făceau piață.⁹

Situată în procente a diferitelor categorii de resurse agro-silvice în perioada 1815 - 1900¹⁰

Felul terenului	Ponderea medie în procente			
	1815/1825	1855/1866	1872	1900
1.Teren arabil	17,3	24,1	24,9	27,6
2.Fânețuri	16,9	15,1	15,3	12,6
3.Păsuni	13,7	12,3	10,9	12,4
4.Livezi și vii	0,91	0,7	0,7	0,8
5.Total teren agricol	48,8	52,2	51,8	53,4
6.Păduri	45,7	45,1	45,3	43,2
7.Teren neproductiv	5,4	2,4	2,4	2,9
8.Curti, clădiri	0,1	0,3	0,5	0,5

După revenirea Bucovinei la patria-mamă interesul noilor autorități pentru dezvoltarea pomiculturii și viticulturii a rămas ridicat în continuare.

Printr-o adresă a Direcției Generale a Contenciosului și Statisticiei, din 24 martie 1927, către prefectura Câmpulung, se cerea afișarea la primării și în locuri publice a obligativității curățirii cuiburilor de omizi de către toți cultivatorii sau proprietarii de terenuri, până la data de 1 aprilie 1927, conform legilor existente în provincie.

În urma acestei adrese, prefectura de Câmpulung a redactat o "Publicație relativă la curățirea pomilor de omizi în conformitate cu legea din 30 aprilie 1870" care avea următorul conținut: "Proprietarii, uzufructuarii și arendașii grădinilor sau terenurilor cu pomi roditori sunt obligați a curățî în cursul lunii martie 1927 în mod radical pomii roditori, tufișurile, copacii și orice alte plantațuni precum și gardurile, pereții

⁹ Buchenland..., p.19

¹⁰ Emil Ion Emandi, Mihai Stefan Ceaușu, Aurelia Petcu, Câteva aspecte de geografie istorică privind repartitia resurselor agrosilvice în Bucovina (sec.XVIII-XIX), în "Suceava", XIII-XIV, 1986-1987, p.185-186

caselor din grădini și viile de tot felul de omizi, larve și păpușile lor precum și orice alte insecte stricăcioase. (...) Cărăbușii fiind îndeosebi în regiunile noastre o plagă a pomilor roditori se vor stârpi zilnic scuturându-se în fiecare dimineață din copaci".

Prefect
Zaharie Popovici¹¹

În perioada celui de-al doilea război mondial, datorită nevoilor frontului, au crescut cerințele autorităților centrale față de sectorul pomicol și viticol al Bucovinei. Au fost emise numeroase ordonațe cu privire la lucrările specifice pe anotimpuri, insistându-se pe centralizarea datelor și sanctiunearea celor ce nu-și vor face datoria¹².

La cererea Ministerului Agriculturii și Domeniilor, Direcția Viticultură și Horticultură, s-au desfășurat în teritoriu acțiuni concertate de numărare a pomilor fructiferi, de plantare, curățare și stropire a acestora indiferent dacă erau în livezi sau nu. Cu această ocazie, în cuprinsul Ocolului Agricol Moldova din Prefectura Câmpulung s-au înregistrat:

Pruni	6.748
Meri	18.614
Cireși, vișini	2.143
Peri	5.253
Nuci	72

În ciuda acestor eforturi, pe perioada războiului, pomicultura zonei trece prin foarte mari dificultăți, situație care se va amplifica din păcate în perioada colectivizării forțate.

¹¹ Direcția Generală a Arhivelor Statului, Serviciul Arhivelor Statului Suceava, Filiala Câmpulung Moldovenesc, Dosar Fondul Ocolul Agricol Câmpulung 13/27, fila 21,23

¹² Direcția ..., Dosar 4/1941, fila 37, Dosar 16/1943, fila 14.

IMPORTANTĂ CREDINȚEI CREȘTINE ÎN VIAȚA SATULUI ROMÂNESC

Vasilică Dan GHEORGHIȚĂ

"Toate formele noastre de manifestare națională se resimt de prezența credinței creștine în ele, de simțul ei de taină și, în unire cu ea, de o moralitate curată și de un spirit de vie și delicată comuniune. Și cum aceeași credință și aceleași valori sunt trăite de întregul popor român, de două mii de ani, în fiecare sat se vede spiritualitatea tuturor satelor."

Acestea sunt concluziile unui mare om de cultură, a unui mare teolog, părintele profesor Dumitru Stăniloae, dar împărtășesc aceeași opinie și renumiți cercetători din domeniul etnologic, istoric, filologic.

De ce este atât de importantă credința creștină în viața neamului românesc? Cine cunoaște viața sătenilor și literatura populară, precum și istoria acestui tărâm, va constata că acest popor a fost mereu preocupat de menirea sa pe lume. Iată ce afirma Strabon cu privire la idealismul dacilor:

"Este un lucru de care nimeni nu se poate îndoia și care răsare din toată istoria getilor (dacilor): râvna religioasă a fost, de când lumea, caracterul precumpărător al firii lor."

Ceea ce a uimit pe grecii care au colonizat bazinul Dunării de jos, era "sufletul autohtonilor și îndeosebi religiozitatea lor, adică socotelile cu veșnicia." Herodot, părintele istoriei, al geografiei și al etnografiei, care călătorise mult și cunoscuse popoarele mai importante ale lumii de atunci, a constatat că deși la geti, nu găsise "nici temple uriașe ca cele din Egipt, nici palate strălucite, ca-n Babilon, nici opere de artă ca în orașele grecești", aflase totuși "o privire asupra vieții de o seriozitate și o adâncime uimitoare." Cu un singur cuvânt el își arată admirarea, numind pe strămoșii noștri "nemuritori", adică preocupăți de viața de dincolo de mormânt, într-o măsură neobișnuită. Această râvnă era fondată pe convingerea că sufletul este mai important decât materialitatea. Primatul sufletului a fost pentru daci o realitate simțită până în latura vieții politice. În timp ce în țările dimprejurul Mediteranei grija pentru cele trupești era preponderentă, pentru dac grija pentru suflet era considerată esența existenței. Dacă pentru cetățeanul Imperiului Roman sintagma "mens sana in corpore sano" era un principiu de viață, pentru dac era important un principiu opus: "numai cine are sufletul sănătos poate păstra sănătatea trupului".

Dacii credeau într-un mare zeu al luminii, Sabazios și trăiau cu gândul răspunderii: la fiecare cinci ani, printr-un sol trimis anume pe

Iumea cealaltă, prin moarte voită, "că doar viața de aici nu era decât o pregătire pentru cea de dincolo", dădeau socoteală marelui zeu despre faptele lor pământești.

O altă dovedă a prețuirii celor sufletești este faptul că, pe lângă monarhul militar, dacii aveau și un al doilea cârmuitor, pe Marele Preot. Însuși Burebista, cel mai mare suveran al neamului dacic, s-a sprijinit pe autoritatea și pe sfatul preotului Deceneu. Este foarte clar cum credința creștină a fost acceptată de către poporul legat de Carpați și de Dunăre, în mod natural, neforțat. Credința localnicilor într-un zeu al luminii, Sabazios și în nemurirea sufletului au constituit o punte de legătură cu noua învățătură. Putem spune că strămoșii noștri prin maturitatea morală și prin preocuparea deosebită acordată sufletului erau într-un fel "creștini înainte de creștinism". Noua doctrină a fost primită de dacoromani ca pe un fel de "altoi pe propria credință religioasă".

În ceea ce privește încreștinarea dacilor, nu există mărturii scrise în acest sens, ca la popoarele botezate pe cale administrativă, la porunca unui anumit stăpânitor. În lipsa dovezilor scrise putem să înțelegem acest fenomen pe baza dovezilor logico-istorice. Înăndu-se seama de poziția geografică a Daciei și de pulsul atât de viu al vieții grecești și romane la gurile Dunării, încă din epoca anteroară erei creștine, este firesc ca ceea ce se petrecuse în Iudeea, în Asia Mică și în tot bazinul Mării Egee, unde Sfântul Apostol Pavel și ucenicii săi făcuseră atâta călătorie pentru răspândirea Evangheliei, să fi răsunat și în țările de la Dunăre. Nu insist asupra unui fapt unanim recunoscut, acela că încreștinarea dacoromanilor este de origine apostolică, prin predicarea și întocmirea unei ierarhii sfintitoare și de învățătură a Veștii celei Bune (Evanghelia) de către Sfântul Apostol Andrei și că noua învățătură a putut fi adusă la gurile de vârsare ale Dunării prin soldații romani - de exemplu legiuinea a V-a Macedonica, care a slujit vreme îndelungată în Palestina și a fost martoră la evenimentele tumultuoase din timpul vieții Mântuitorului, a fost mutată în castrul de la Ighița (Troesmis), aproape de Măcinul de astăzi – sau prin negustori, prin coloniști și chiar prin sclavii acestora, dar trebuie adăugat un fapt de o mare însemnatate: întinderea creștinismului în Dacia a fost înlesnită nu numai de credința în nemurirea sufletului ci și de doctrina lui Zamolxe. Cultul lui Mithra s-a extins din Asia spre Europa încă din timpul lui Burebista. Adorarea luminii se potrivea minunat cu credința dacilor, care trăgeau în nori cu săgeți pentru a-i alunga, spre a nu întuneca cerul. Pe de altă parte, săngele jertfei adusă zeului solar, era un fel de introducere spre simbolismul creștin (sâangele Domnului nostru Iisus, vărsat pentru mântuirea oamenilor). Deci și larga răspândire a mithraismului a înlesnit apropierea localnicilor de creștinism.

Pătrunderea pe nesimțite a creștinismului în Dacia a avut urmări însemnate pentru locuitori. La noi, Biserica și neamul au trăit în deplină solidaritate. Retragerea aureliană a fost o adevărată ușurare pentru populația din tot cuprinsul Daciei. În primul rând scăpuau de agitația legionarilor dornici să ridice pe tron mereu alt general, pentru a obține donațiunile obișnuite în astfel de împrejurări. Scăpuau și de asprimea impozitelor care ajunsese să fie excesive, deoarece cheltuielile statului creșteau în continuu. Așadar retragerea administrației romane a însemnat pentru populația Daciei o reală înlesnire a traiului. După retragerea legiunilor, sfaturile și poruncile Bisericii au trebuit să ia locul autorității oficiale, anulată în chip firesc din ziua plecării funcționarilor statului. Tribunalul nu putuse pleca, în el s-a continuat exercitarea magistraturii. De către cine? Obiceiurile dacilor ne lămuresc deplin: la ei preotul era și judecător. și astfel, *basilica*, adică judecătoria ori tribunalul, a devenit pe încetul *biserică*. Omul a sfîntit localul civil, dându-i caracter religios. În lipsa sancțiunii administrative a statului, a rămas sancțiunea morală reprezentată de preot, fiind el însuși continuator al vechiului *popa* - bărbatul însărcinat cu sacrificiile păgâne. Cel care împrăștia sângele jertfei în cultul mithraic, împarte acum, pe temeiul unui simbolism analog, vinul și pâinea cuminetcării creștine. Pe calea aceasta, Evanghelia a ajuns pe nesimțite un fel de lege nescrisă, ținând locul magistraturii. La noi Biserica creștină a căpătat un mare rol social și politic înainte de a fi fost recunoscut creștinismul ca religie de stat. Aproape cu o jumătate de secol înaintea edictului de toleranță a creștinismului de la Mediolan, Evanghelia a trebuit să țină în Dacia, loc de constituție socială și politică.

Am amintit aceste fapte pentru a înțelege de ce religia creștină a constituit un factor decisiv în viața istorică a poporului nostru.

A fost de bun augur încreștinarea neamului nostru? A fost bine că vectorul evoluției noastre a fost învățătura lui Hristos? Istoria ne demonstrează că acest şablon ne-a dat verticalitatea, ne-a făcut puternici. Absența pornirii spre răzbunare, acceptarea suferinței ca mijloc de purificare morală, încrederea în biruința finală a binelui asupra răului și prioritatea frumuseții morale asupra justiției formale, iată ce a sădit în conștiința neamului nostru învățătura creștină și ne-a făcut statornici pe aceste meleaguri din perioada neolitică (antropologul Eugène Pittard) până astăzi.

N-am răsplătit răul cu rău, deși tătarii, turci și alți vremelnici haini ne-au ars satele, ne-au luat copiii în robie, ne-au pângărit bisericile. Din contra, i-am lăsat pe urmașii dușmanilor de odinioară să trăiască în tihnă, ba chiar le-am clădit geamii și am construit școli pentru formarea muftiilor lor din banii statului. Nu ne-am răzbunat nici pe bulgari, nici pe unguri, nici pe alții.

N-am urmat legea talionului, ci povata lui Hristos.

Pentru țaranul român credința creștină și "legea strămoșească", sau "legea românească" sunt sinonime. Pentru el aceasta este fundamentalul tuturor principiilor de viață. Peste tot este prezent Dumnezeu cu iubirea Lui față de oameni. Credința în Dumnezeu cere să-ți iubești aproapele ca pe tine însuți. Omul bun este "omul lui Dumnezeu", omul rău e "păgânul care nu crede în Dumnezeu". Cel lipsit de bunătate nu este sănătos mintal, e "nebun". Omul bun e și un om cu sufletul frumos. Omul rău e un "om urât". Un peisaj frumos e "o gură de rai". Omului i se cere "să facă un lucru ca lumea", prin aceasta afirmându-se că și lumea e făcută "lume", printr-un simț conștient al rânduirii, al frumosului.

Legile lui Dumnezeu, învățatura creștină, au fost deci liniile definitorii în evoluția țaranului român și a satului în general. Pentru el munca a fost muncă, iar sărbătoarea a fost sărbătoare. În această zi se slăvește pe Dumnezeu și se cinstesc sfintii Săi, căci "aşa se cade". "Încearcă să trebăluiești în sărbătoare și ai să vezi că nimic, sau prea puțin din truda ta o să se-aleagă". Aceasta este convingerea țaranului român, care a experimentat această realitate. Iată concret câteva credințe culese de marele etnograf, preotul Simion Florea Marian, cu referire la sărbătoarea Buna Vestire:

"Cât de mare sărbătoare e Buna Vestire și cât de mare e păcatul celui ce lucrează în decursul ei se poate cunoaște încă și din acea împrejurare, că dacă macină în ziua aceasta, și din făina măcinată face mămăligă, și mămăliga aceea o aruncă apoi în apă, peștii nu o mănâncă; iar dacă ia făină de aceasta și o presură pe vreun pom, pomul respectiv nu face poame în anul acela. Așa de mare e păcatul de a lucra în ziua de Buna Vestire."

Convingerea că Dumnezeu nu răsplătește numai efortul omului atunci când muncește în zi de sărbătoare, ci nu sporește nici rodul păsărilor, animalelor și plantelor în acea zi reiese și din alte constatări:

"Mai departe, spun românii din Bucovina că Buna Vestire e aşa de sfântă, că dacă ieșe vreun pui în decursul ei, nu-i nimic dintr-însul.

Ba, ce este încă și mai mult, dacă în această zi se ouă vreo găină, găscă sau rață, atunci ouăle acestea nu sunt bune de pus sub cloște, pentru că nu ies pui cumsecade dintr-însele. Drept aceea, româncele din Bucovina niciodată nu îndătinează a pune sub cloște ouăle de păsările domestice în ziua de Buna Vestire, prea bine știind că, în loc de pui ca puii, ies niște monștri.

Tot din cauză că Buna Vestire e o zi foarte mare și sfântă, românii nu duc în decursul ei vacile sau juncile la buhai ca să se alunge, pentru că, conform credinței lor, vițelii ce-i vor făta acestea vor fi calici, schimosiți."

Nu există diferență în modul de a cinsti sărbătorile, în sensul că unele erau mai importante decât altele. Iată o relatare care pune în evidență acest aspect:

"Zice că într-un an au picat Paștile în ziua de Buna Vestire. Preoții, după cum e datina, s-au scutat foarte de noapte, și mergând la biserică au început să cetească liturghia Paștilor, însă despre Buna Vestire n-au amintit nimic. După ce au sfârșit rugăciunile Învierii, așteptau acumă ca să se facă ziua. În zadar le era însă toată așteptarea, căci ziua nu se mai făcea. De la o vreme, văzând că nu se mai face ziua, au început să sta pe gânduri. Care să fie oare cauza? Și cugetând ei, cât vor fi cugetat, își aduc în urmă aminte că în ziua aceea nu-s numai Paștile, ci și Buna Vestire și că pentru Paști s-a făcut slujbă iar pentru Buna Vestire nu. S-au pus deci îndată și au făcut slujba cuvenită și pentru Buna Vestire, și cum au făcut rugăciunile și pentru aceasta, îndată s-a ridicat întunericul, s-a înseninat și s-a făcut ziua; dar, spre cea mai mare mirare a lor, văzură că nu e dimineață, ci că soarele a fost ajuns acumă la amiazi."

Duhul de comuniune și de moralitate curată, izvorâtă din credință, se manifestă prin participarea satului întreg la datinile legate de evenimentele principale din viața fiecărei familii: căsătoria, înmormântarea, botezul. Tot satul participă la parastasele și pomenirile unui frate. Toți sar să ajute la nenorociri, toți se ajută la greu.

Dar câte alte trăsături caracteristice ale țăranului român nu sunt sădite de cuvintele Mântuitorului? Se cuvine deci să analizăm în mod obiectiv spiritualitatea satului românesc, aşa cum a fost trăită în tot cursul istoriei poporului român, spre a încuraja persistarea în ea, împotriva ispitelor influențelor străine care amenință să ne desființeze ca neam, cu propria noastră ființă.

BIBLIOGRAFIE:

- Dumitru Stăniloae, **Reflexii despre spiritualitatea poporului român**, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1992;
Simion Mehedinți, **Creștinismul românesc**, Fundația Anastasia, 1995;
Mircea Păcuraru, **Istoria Bisericii Ortodoxe Române**, vol 1, ...;
Simion Florea Marian, **Sărbătorile la români**, vol. 2, Editura Fundației Culturale Române, 1994.

BISERICA "SFÂNTUL NICOLAE" DIN BROȘTENI MONUMENT DE ARHITECTURĂ POPULARĂ

Violeta MARIANCIUC

Comuna Broșteni, atestată documentar la 1586, se află situată pe Valea Bistriței, între munții Bistriței și Munții Stânișoarei.

Zona montană a determinat localizarea aşezărilor pe văile înguste ale apelor ce străbat munții înalți, concentrându-se pe o parte a văii principale, cu ramificații pe afluenți.

Relieful și-a pus amprenta asupra arhitecturii populare, determinând o adevărată "civilizație a lemnului", ce a cunoscut o maximă dezvoltare în secolele XVIII – XIX, când s-a ajuns la o individualizare pe regiuni istorice, dar, mai ales pe zone etnografice¹, cu particularități specifice reflectate atât în arhitectura casei țărănești cât și în arhitectura bisericilor.

Documentele amintesc de o serie de biserici din lemn de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului XIX (Crucea, 1752; Cotârgași, 1800; Holda, 1829), concentrate în satele de pe valea Bistriței care constituiau o puncte de legătură între provincii.

Biserica de lemn din Broșteni, monument de arhitectură populară, este atestată în 1779, fiind construită de Petru și fratele său Ioniță², după cum menționează inscripția fragmentară păstrată pe ancadramentul pridvorului, iar legendele populare amintesc de haiducul Moglea care a ajutat la terminarea construcției.

În anul 1868 a fost ridicată în imediata apropiere biserica "nouă" din piatră, dar până în jurul anilor 1930 ambele biserici și-au îndeplinit funcțiile religioase în paralel.

Biserica din lemn se încadrează în planul triconc cu abside poligonale și cu pridvor pe latura sudică³, deasupra căruia se înalță pe stâlpi de lemn foișorul cu turnul clopotniță.

Dimensiunile echilibrate, ca și rezolvările arhitectonice ale meșterilor populari, decorurile traditionale folosite creează un aspect deosebit al bisericii, o proporționalitate armonioasă.

Bârna masivă care forma talpa se află direct pe pământ, lucrările de restaurare din anul 1970 adăugând temelia actuală de piatră.

Pereții bisericii sunt din bârne masive de brad, cioplite în patru muchii și îmbinate în "coadă de rândunică". Consolele și căpriorii sunt

¹ Paul Petrescu, Arhitectura țărănească de lemn din România, București, 1975

² Inscripția este amintită în filele 1 – 3 ale Cazaniei tipărită la București, 1786.

³ Gh. Bratișoveanu, M. Spănu, Monuments de arhitectură de lemn din Bucovina

cioplite în "cap de cal", decorate cu rozetă solară, motivul tradițional cel mai des folosit atât în exterior cât și în interiorul bisericii. Cosoroabele sunt ornamentate cu semicercuri concentrice înlántuite, având motivul crucii la tangență.

Acoperișul este bine proporționat, acoperit cu draniță de dimensiuni mici, având pe coamă o "horă" stilizată.

Pridvorul, așezat pe latura sudică a bisericii este deosebit atât prin tehnicele de lucru folosite cât și prin elementele decorative ce-l îmbogățesc. Stâlpii pridvorului se sprijină pe câte două "umerașe" cioplite, fixate cu cuie de lemn imitând astfel arcadele construcțiilor de piatră. Motivul frânghei se află pe ancadramentul pridvorului, ca și pe ușa de acces, fiind însă înlocuit de-a lungul bisericii de o linie vălurită din lemn deasupra bărnei ce formează talpa.

Pronaosul și naosul au bolti cilindrice, din scânduri, sprijinite pe nervuri de lemn, care au la bază console în "cap de cal", decorate cu rozete, iar altarul, are bolta semicilindrică.

Naosul are cele două abside poligonale prevăzute cu ferestre de dimensiuni mici, iar altarul cu absida pentagonală are în cele două anexe (proscomidiarul și diaconiconul) câte o fereastră pătrată cu latura de 30 cm.

Motivele tradiționale folosite la decorarea exteroară se regăsesc și în interiorul bisericii: rozeta solară, motivele geometrice, rombul, semicercurile pictate, pătratele bicrome (roșu și negru), îmbinând perfect armonia elementelor de construcție cu cele de decor, măsura și echilibrul fiind caracteristice talentului meșterilor populari din zonă.

Pe lângă biserică din Broșteni, în anul 1840 ia ființă prima școală primară de pe Valea Bistriței, biserică devenind astfel un centru polarizator al comunităților sătești din zonă, căpătând o importanță culturală deosebită, loc unde s-au format personalități culturale recunoscute (Ion Creangă), primul învățător fiind Neculai Nanu. Lângă biserică a fost ridicată o cruce de piatră, în anul 1906, "de cei recunoscați" dascălului Popa Nanu.

Importanța deosebită pe care a avut-o de-a lungul timpului Biserică Sf. Nicolae din Broșteni, necesitatea păstrării arhitecturii tradiționale originale, ca și a valoroaselor obiecte de cult, documente aparținând personalităților din zonă, cărți religioase, au determinat nașterea unui muzeu⁴.

⁴ Ideea este atribuită în anul 1960 părintelui Pătrașcu, protopop de Ceahlău.

În biserică se păstrează vechi icoane de factură populară ce alcătuiau iconostasul, înlocuite mai târziu cu icoane atribuite pictorului Tătărăscu.

Muzeul păstrează odoarele bisericești, cruci cu Sf. Treime din sec. XIX, vechi ornamente ale ușilor împărătești, clopotul original al bisericii, precum și multe cărti de valoare deosebită care fac parte din patrimoniul cultural național, ca și veșminte preoțești din secolul XIX.

Prin multiplele valențe și funcționalități, biserică din Broșteni, monument de arhitectură populară, rămâne pentru colectivitatea din Broșteni, dar și pentru Bucovina, un reprezentativ obiectiv cultural, spiritual, religios, depozitar de documente și artă.

Dată fiind valoarea deosebită a construcției în peisajul arhitecturii populare trebuie să depunem eforturi pentru conservarea acestuia în vederea tezaurizării unei experiențe milenare de tehnici, structuri și stiluri arhitectonice.

Biserica Sf. Nicolae din Broșteni

ELEMENTE CARACTERISTICE ALE TEXTILELOR DE INTERIOR DIN ZONELE HUMOR ȘI RĂDĂUȚI

Maria MĂRGINEANU

În spațiul geografic bucovinean, zonele etnografice Rădăuți și Humor sunt regiuni cu o artă populară de veche tradiție și vitalitate, care și-au păstrat, până astăzi, individualitatea în toate domeniile culturii materiale și spirituale: organizarea interiorului, port, ornamentală și cromatică, obiceiuri și manifestări tradiționale.

În arta populară a acestui areal etnografic, țesăturile ocupă un loc important și sunt reprezentative prin tehniciile de realizare, motivele ce le cultivă, prin diversitatea și varietatea lor.

Alături de țesăturile din lână, care domină interiorul locuinței țărănești, țesăturile din fibre textile sunt, din punct de vedere artistic, realizări valoroase. Tesute în gospodărie, "pânzăturile" pe lângă funcția utilitară cumulează valențe decorative; unele dintre ele conțin chiar, un anumit mesaj în cadrul unor ceremonii tradiționale (năfrâmile de nuntă).

Se apreciază¹ că cele mai vechi țesături destinate împodobirii interiorului datează încă din sec. al XVIII-lea. Mărturii scrise despre măiestria țesătorilor le găsim la Herodot, care afirma că țesăturile din cânepă sunt foarte asemănătoare și se confundă, ușor, cu cele de în²; despre folosirea țesăturilor pentru organizarea interiorului țărănesc găsim mărturii la călătorii străini Del Chiaro și mai târziu Gustav Adolf Ramasay care afirmă că "... în casă te minunezi de curătenia și ordinea din gospodărie. Jur împrejurul odăilor se află lângă pereti lavițe acoperite cu scoarțe din lână sau bumbac făcute în casă. Într-un colț al odăii se găsesc de obicei multe alte scoarțe puse la o parte pentru zestrea fetelor..."³ Potrivit altor documentare, țesăturile de calitate superioară se obțineau, în special, pe domeniile mănăstirești. Astfel, în sec. al XV-lea meșterii țesători ai sloboziei lui Iațco realizau pânză și postav pe care le comercializau pe piața târgurilor și orașelor⁴.

Constatarea că țesutul a reprezentat, dintotdeauna, o îndeletnicire principală în sfera gospodăriei țărănești, se probează

¹ Georgeta Stoica – Arhitectura interiorului locuinței țărănești, Râmnicu Vâlcea, 1974, pg.31

² Herodot, *Istoriei*, IV,75, în Izvoare privind istoria României, I, Buc., 1964, pg.43

³ Georgeta Stoica – Op. cit., pg.32

⁴ Ștefan Olteanu și C. Șerban – Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu, Buc., 1969, pg.56

urmărind și frecvența decorativă a pieselor textile care compun interiorul locuinței târănești. Interiorul bucovinean apare unitar, inclusivând cele mai diferite categorii de obiecte (țesături, ceramică, port, mobilier, ocupații). Țesăturile din fibre textile nepolicrome cuprinse în activitatea gospodărească cotidiană au o funcționalitate bine precizată (pregătirea și servirea hranei, lenjerie și igiena gospodăriei), completând, cromatic și ornamental, țesăturile din lână. Pe lîngă țesăturile cu rol exclusiv de uz gospodăresc ("strecători", "cenusăre", fețe de saltea, "toluri", ștergare) sunt țesături cărora li se adaugă elementele decorative (fețe de masă, fețe de perină, cearșafuri) destinate înfrumusețării interiorului, la aranjarea patului, a zestreii, la acoperirea și împodobirea peretilor și a diverselor piese de mobilier, evidentiuindu-se, cu acest prilej, dublul rol: utilitar și decorativ.

Materialul tradițional folosit la confectionarea acestor țesături a fost cânepă. Utilizarea ei este atestată în scrierile antice, dar mai ales din săpăturile arheologice. Alături de cânepă, inul a fost materia primă preferată pentru calitățile sale superioare țesăturilor din cânepă. Ca urmare a pătrunderii bumbacului în industria casnică, se înmulțesc țesăturile cu caracter decorativ în interiorul locuinței. La început bumbacul a fost folosit sub formă de vârste la țesăturile de in, iar în a doua jumătate a sec. XIX-lea utilizarea acestuia s-a generalizat. Problema materialelor din care sunt confectionate țesăturile are nu numai un interes etnografic sau tehnologic ci și un aspectul artistic. Materia primă, prin proprietățile pe care le are, condiționează aspectul artistic al obiectului. Asprimea cânepii, luciu inului și finețea bumbacului au o expresivitate proprie cuprinsă în însăși plastică lucrului.

Alături de tehnică, materialul și calitatea lui reprezintă un mijloc de realizare a decorului. Grosimea și netezimea firului, felul cum este răsucit, combinațiile dintre materiale diferite (cânepă, in, cânepă + bumbac, in + bumbac), dintre fire prelucrate diferit (tort în tort, "buci", fuior) creează efecte decorative de o reală valoare. Ceea ce dă o și mai mare valoare țesăturilor este tehnica de lucru, care creează o varietate gamă de motive ornamentale. Țesutul în mai multe ițe (2,3,4,5,7,9,11 și chiar 13), țesutul în "ozoare", ridicătura cu speteaza, "nividitul" (trecerea firelor urzelii prin ițe și spață în ordinea cerută de modelul țesăturii), realizează aşa numitele "ițături"⁵; tocmai fondul meșteșugit al țesăturii, în mai multe ițe, oferă diversitatea de motive ornamentale, în majoritate geometrice. Să remarcăm că în afara unor elemente decorative caracteristice pentru scoarțe și pentru ștergarele de cap, în Bucovina, aceeași paletă de motive și compozitii ornamentale se regăsește la toate țesăturile din lână și fibre textile.

⁵ Eugenia Ioneț, *Tainele industriei casnice din toate timpurile*, manuscris, Dorna Candreni, 1921, pg.16

O diversitate a ansamblului decorativ se întâlnește în realizarea pe întregul câmp al țesăturii (fețe de masă, fețe de perină), chiar din tehnica țesutului a unor motive geometrice tratate romboidal și care apar asociate cu alte elemente geometrice – pătratul, triunghiul, hexagonul, etc. Registrele ornamentale realizate prin "nividire" sunt ușor reliefate datorită firului mai gros din băteală și care alternează cu suprafețe tesute în două ițe (fețe de pernă lungi).

În afara motivelor în relief, apar piese tesute în două – patru ițe (fețe de masă, cearșafuri) a căror rafinament artistic îl dau dungile fine, carourile "călăcănite" (galben – maro), care întrerup uniformitatea țesăturii. Pentru ornamentarea țesăturilor amintite se folosește, mai rar, alesul și broderia, cusut în cruciulițe și punct bătrânesc cu atâ de bumbac de culori diferite sau cu o singură culoare (Voroneț – Solca), prin care se obține o anumită stilizare a motivelor, ceea ce conferă un caracter aparte acestor țesături.

Motivele vegetale (vrevjuri, trandafiri, frunze, struguri), motivele avimorfe (cocoșul, porumbelul, păunul), zoomorfe (câinele) împreună cu cele geometrice sunt prezentate frecvent pe dantele, care asociate cu țesătura, dau un efect decorativ deosebit.

Dantela, pătrunsă în sfera satului probabil prin influența modei orășenești, poartă denumiri diferite de la o localitate la alta în cele două zone etnografice. În majoritatea satelor din zona Humorului (Mănăstirea Humorului, Capu Codrului, Ciprian Porumbescu, Corlata, Păltinoasa, etc) dantela este cunoscută și generalizată sub termenul de "șpiț" sau "șpițuri"⁶ (dantelă cu colțuri), inițial utilizată numai la cerceafuri. Un termen mai rar folosit este "einzaț"⁷ (Solca) – dantela prindea cele două fâșii de pânză care alcătuiau fața de masă sau fața de perină. Alte denumiri folosite în zona Rădăuțiilor sunt "rătică"⁸ "horbotă" sau "horboțică"⁹, "mreajă" sau "mrejuță"¹⁰.

Cearșaful, fața de masă, fața de perină, perdelele apar ca piese legate de o anumită concepție în aranjarea interiorului precum și de evoluția interiorului și a mobilierului folosit. Existenta patului și a celorlalte obiecte au reclamat dezvoltarea lenjeriei corespunzătoare. Toate aceste piese sunt menționate în foile de zestre ale vremii. "Când fata se mărită, părintii îi dau atâtă cât pot și-l trage înima. Pe lângă țesăturile din lână, scoarță, cerga, țol, o pereche de traiste și de desagi și cinci lăicere, foaia de zestre cuprindea saci, lepedeie de buci, două oghealuri și opt perine ... două prostiri și două fețe de masă,

⁶ inf. Moroșan Lucreția , Capu Codrului, Croitoru Valeria , M.Humorului

⁷ inf. Olga Ghingiloschi, Solca

⁸ inf. Stranga Casandra, Frătăuții Noi, Torac Floarea, Burla

⁹ inf. Gafencu Ioana, Românești, Ianoș Silvia, Corlata

¹⁰ inf. Popescu Illeana, Horodnic de Jos

minișterguri, vreo câteva ștergare de șters pe mâini și câteva șervețe „¹¹”.

Cearșaful, folosit mult mai târziu, este întâlnit aproape în toate interioarele, luând locul țolului alb din cânepă sau țolului cu vîrste negre, cafenii și galbene¹². Din punct de vedere etimologic "cearceaful" este de origine turcească și înseamnă obiect de rufărie pentru pat confectionat din pânză, care se aşterne peste saltea sau îmbracă plapuma¹³. În zona Humorului și în celelalte zone ale Bucovinei, cearceaful este numit și cu termenul de "prostire".

Materialul din care se lucrează este diferit, cânepă fiind utilizată în mod obișnuit pentru țesăturile albe, țesute în două și patru ițe, fără elemente decorative. Două sau chiar trei foi de țesătură cusute, acopereau tot patul; mai rar este folosită o singură foaie, care se fixează numai pe marginea patului, ca un fel de podoabă. Cearșafurile folosite în "casa cea mare" sau cele de sărbătoare sunt confectionate dintr-o pânză de cânepă nividită sau din pânză mai subțire, din in și bumbac. Ornamentele cearșafurilor de sărbătoare sunt dantelele, croșetate de gospodine sau de femeile din casă cu "iglița", simple sau încărcate cu diverse motive, cu colțuri și ciucuri care măresc valoarea piesei respective. Dantela era dispusă pe una sau două din marginile cearceafului, margini care erau expuse în cadrul interiorului cărănesc. Dimensiunile acestor țesături erau variate, determinate de dimensiunile patului: lungimea 1,80 – 2,20 m, iar lățimea unei foi 80 – 90 cm. Peste cearceaf se aşterne țolul piuat, cerga, cuvertura sau macatul.

"De-a lungul laiței dinspre miazăzi sta în fața casei lungă masă de brad, molid sau frasin, Ea nu este zugrăvită, însă totdeauna acoperită cu o față de masă albă"¹⁴.

În interiorul bucovinean tradițional întâlnim trei tipuri de masă: rotundă, dreptunghiulară și lada – masă. Legat de evoluția mobilierului, în ansamblul său, interiorul s-a îmbogățit cu piese textile tot mai numeroase. Destinate să protejeze mobilierul, acestea au ajuns cu timpul la realizări artistice remarcabile, încadrându-se în decor și cromatică. În afara întrebuiințărilor zilnice ca țesături de uz gospodăresc, fără prea multe ornamente, fetele de masă sunt folosite și ca piese în organizarea interiorului locuinței cărănești, în desfășurarea anumitor ceremonii: nuntă, înmormântare, naștere și nelipsite din zestrea fetei sub denumirea de "pânzături de masă". Fața de masă este confectionată din două – trei foi de țesătură; are, de obicei, o formă dreptunghiulară și este de dimensiuni diferite: de la 1,80m la 3 – 4 m

¹¹ S.Fl.Marian – Nunta la români, Buc., 1890, pg.143 - 144

¹² inf. Parasca Saveta, Vicov de Sus

¹³ D.Dan, Comuna Straja și locuitorii ei, Cernăuți, 1877, pg.27 - 28

¹⁴ Ibidem.

lungime și 1,00 – 1,50 m lățime (cele de dimensiuni mari sunt special confectionate pentru mesele ceremoniale). Foile de țesătură sunt încheiate, la mijloc, prin intermediul dantelei care are 5 – 8 cm lățime și este dispusă, uneori, și pe marginile piesei, dar acestea sunt încheiate și prin "cheite" sau "clești"¹⁵ – cusătură cu atâa mai groasă sub forma unor "găurele" duble. Unele exemplare au marginile festonate sau cu franjuri, "zdrențe" dintr-nsele făcute¹⁶. În toate localitățile din cele două zone, față de masă are aceeași denumire. Se mai utilizează totuși și termenul de "miniștioară"¹⁷ sau "mestioară"¹⁸, mai ales în zona Rădăuților (Horodnic). În ceea ce privește motivistica și cromatică acestor piese este foarte variată și rezultată mai ales din țesătură. Țesătura în patru ițe dă așa-numitul "brăduț" sau "vinclă"¹⁹ (unghi drept), în 5,7,9 ițe; este țesătura cea mai folosită la realizarea fetelor de masă. La Solca, fețele de masă sunt confectionate din două ștergare cu dantelă la mijloc și ornamentate cu vîrste de culori diferite la capete. Fețele de masă mai noi (Mănăstirea Humorului) sunt realizate prin alesătură din bumbac și P.N.A. și au numai rolul decorativ. Apoi, alte fețe de masă sunt de tip "macat" din strămătură și bumbac în două culori (alb - verde –închis, alb – galben), cu franjuri lungi (Humoreni – Botoșana).

Alte ițături pe care gospodina le țese sunt fețele sau "coșteiele" de perini "nevedite în furculițe" și țesute în "ochiuri"²⁰. Piese de uz permanent, perinile, constituie, în același timp, elemente ale ansamblului ornamental reprezentat în interiorul țărănesc. "Lada de zestre este plină de pânzeturi și deasupra ei se aşeză perinile umplute cu pene de gâscă sau mai rar de găină. Restul perinilor se aşeză pe "grindă". Perinile au fețe albe înzestrăte cu "horbote" sau "rețele" lucrate de mâna gospodinei"(Straja)²¹. Fețele de perină chiar numai pentru uz sunt ornamentate în genul ștergarelor propriu-zise, dar și în cel al țesăturii în mai multe ițe pentru fețele de masă, având aceeași cromatică, aceleași motive și compozиții.

Fețele de perină pot fi dreptunghiulare sau pătrate, de dimensiuni diferite (90 x 60 cm; 80 x 50 cm; 75 x 75 cm; 80 x 70 cm), cu capetele ornamentate, parte a perinii care întotdeauna este orientată spre interiorul încăperii, capătul celălalt, unde domină albul fondului, se aşeză spre perete. Dantela cu diferențele motive este însoțită de "cerculețe", "bentile" și "rijuri" sau "rijinuțuri"²². Dispunerea dantelei se

¹⁵ Cazacu Călina, Frătăuții Vechi

¹⁶ inf. Schipor Eugenia, Bivolărie

¹⁷ inf. Popescu Illeana, Horodnic de Sus

¹⁸ Eugenia Ioneț, op.cit.pg.16

¹⁹ Gafiu Ana, Rădăuți

²⁰ Eugenia Ioneț, op.cit. pg.16

²¹ D.Dan, op.cit. pg.28

²² inf. Ghinghea Garofa, G.Humorului, Boureni

face în două moduri: dantela întreagă prinse la cele două capete ale ţesăturii și dantela înjumătățită de o parte și de alta a celor două capete și care, cusută ulterior, recompletează motivul. Dantela are dimensiuni diferite ca lățime (16 – 21 cm). În unele localități (Păltinoasa, Voronet, Solca) dantela este înlocuită cu broderie din ată, motivele cusute fiind geometrice, fie florale sau cu registre policrome de mărgele²³. În afara de pânză ţesută în casă se folosește pânză și dantela din comerț, astăzi chiar foarte frecvent.

În zona Humorului pentru decorarea interiorului un rol deosebit aveau și pernuțele ţesute cu alesătură pe toată suprafața, creându-se motive geometrice și florale stilizate. Acestea sunt diferite, uneori, pe cele două suprafete ale pernuței.

Atât pernele cât și pernuțele au un rol deosebit în cursul ceremoniilor. Astfel este momentul "iertăciunii", când mirii îngenunchiază pentru a primi binecuvântarea părintilor. Ele fac parte din zestrea miresei, fiind printre primele piese care sunt scoase pentru a fi așezate în car. De asemenea, în ceremonialul de înmormântare, o perină cu alesătură servește drept căpătăi.

Dacă în celelalte zone ale țării: Transilvania, Muntenia, Banat etc. cele mai reprezentative piese pentru această categorie de ţesături rămân căpătăile²⁴ decorative de lână sau cânepă, în Bucovina (Rădăuți, Câmpulung, Humor, Vatra Dornei), în special în zona de munte, rămân dominante în interiorul țărănesc perinile mari, drepte sau dreptunghiulare cu ornamente albe, lucrate din lână și bumbac și cu dantelă, dând acestora o notă specifică.

Legate de evoluția interiorului țărănesc, perdelele apar ca piese componente ale ansamblului ornamental destul de târziu, ca și față de masă și sunt în strânsă concordanță cu celelalte piese de pe peretii interiorului: ștergare, blide, icoane etc.

Tipul cel mai vechi de perdea – răspândit de altfel în toată țara – este cel reprezentat de o ţesătură albă, simplă, lucrată cu urzeală de bumbac și băteală din cânepă fără nici un fel de ornament. Perdelele ce acopereau ferestrele în zona Humor și Rădăuți erau alcătuite din două ștergare albe²⁵ cu vârste "călăcănite" în nuanțe de maro. Pentru Moldova documentele atestă existența acestor ţesături sub influența unor mode străine, pe la 1780, când începe să se acorde o atenție sporită ornamentării interiorului²⁶.

În ceea ce privește modul de decorare al acestor piese, putem aminti "învărgarea" specifică ștergarelor cu vârste sau vâstre de culori

²³ Carpiuc Zamfira, Păltinoasa

²⁴ Marina Marinescu, Arta populară românească, Cluj – Napoca, 1974, pg.48

²⁵ inf. Todose Eugenia, Părtești de Jos

²⁶ Nicolae Iorga, Studii și documente, VII, 1904, pg.232, nr.102

diferite. Cel de-al doilea sistem de ornamentare îl constituie "ajurul" frecvent în zona Humorului (Ilișești, Drăguiești, Ciprian Porumbescu). Pânza de în este țesută în două ițe cu "firul în dinte"²⁷ pe mijloc, și pe marginile țesăturii urzeala este lăsată liberă (nebătută) așa încât firele sunt ajurate după aceea, creând registre decorative ce dău un efect deosebit. Acest ajur este numit și "șabac" = cusătură perforată care se realizează pe baza firelor trase din țesătură. Marginea este împodobită cu ciucuri sau "canafi" care rezultă din urzeala înnodată.

Un alt sistem de decorare al perdelelor îl constituie, mai târziu, dantela, uneori formând perdeauna însăși, alteori prin coaserea ei sub forma unor benzi paralele. Pe măsură ce aceste piese devin tot mai frecvente întrând în tradiția organizării interiorului, repertoriul de motive se îmbogătește treptat.

Fiind sumar prezentată această categorie de textile, putem afirma că țesăturile de casă constituie o importantă sferă a artei noastre populare nu numai prin locul pe care-l are țesătura în gospodăria țărănească, dar mai ales prin varietatea și originalitatea aspectelor sale artistice. Într-o anumită etapă a interiorului țărănesc, țesătura a fost poate elementul cel mai important în realitatea unui confort material și moral.

5 ²⁷ inf. Sabin Eleonora, Ciprian Porumbescu

SOARELE SI ECLIPSELE DE SOARE IN ORNAMENTICA ARHITECTURALA DIN JUDEȚUL SUCEAVA

Maria OLENICI

1. Despre ornamentele solare

Soarele, sursă a vieții materiale și spirituale a omului, și-a pus amprenta asupra întregii civilizații. Cultul Soarelui este prezent la egipteni, la indieni, la babilonieni, la chinezi etc. Amenophis al II-lea și-a luat numele de Ehnaton, adoratul Soarelui, promovând cultul solar al lui Aton, al Soarelui adevărat, discul cu raze; zeul Mihtre, zeu solar, era sărbătorit la solstițiul pentru lumina și căldura sa: cu rugi la solstițiul de iarnă și cu osanale la solstițiul de vară. Din acest cult solar a derivat sărbătoarea Crăciunului. În vechime, în noaptea solstițiului de iarnă se ardea o buturugă, care și acum la aromâni se numește "crăciun", pentru a ajuta Soarele să-și recapete puterea, lumina și căldura. Odată cu apariția creștinismului, această sărbătoare a devenit Nașterea Domnului.

Sărbătoarea Sânzâinelor, cu ale sale ritualuri de culegere a florilor, este în esență tot un cult solar; se poate vorbi de o solarizare a creștinismului.

Cultul Soarelui este prezent ca simbol, se pare, mai mult în zona temperată, unde căldura Soarelui este variabilă în timpul anului. Locuitorii acestor meleaguri și-au exprimat adorația față de Soare încă din cele mai vechi timpuri.

Strânsa legătură dintre om și Soare și-a pus amprenta asupra vieții spirituale a românilor și a strămoșilor lor. Astfel, în necropola neolică de la Cernica, mormintele sunt orientate pe direcția de răsărit a Soarelui din ziua înhumării. Mai târziu, calendarul dacic de la Sarmisegetusa, cu discul numit - Soarele de andezit - continuă cultul Soarelui. Gebeleizis din panteonul dac, este un zeu al luminii, ar Zalmoxis este un zeu solar spre care dacii își aruncau aleșii din patru în patru ani pentru a-i transmite rugămintile lor.

Mai departe, în istoria zbuciumată a românilor, Soarele este un element important în heraldică.

În creația populară, călătoria aparentă a Soarelui pe bolta cerească se face călare pe un cal: de aici derivă jocul căiuților la

sărbătorile de iarnă și cel al călușarilor vara. Caii solari sunt prezenti pe frontoanele caselor, pe acoperișuri, pe grinzi. Amprenta solarității o poartă și Cavalerul trac, Sf. Gheorghe, Sf. Ilie ca și Făt-Frumos din basmele românești.

Și onomastica are elemente solare: Ileana (sora Soarelui), Cosânziana (sfătuitoarea Soarelui), Sorin, Sorina etc.

Tancred Bănățeanu consideră "de factură dacică sau în orice caz de factură universală, dar filtrate prin concepția estetică dacică și retransmise până în arta populară românească, ornamentele prefigurând motivul solar, calul, șarpele, bradul și coarnele berbecului"¹

Paul Petrescu socotește motivul solar primul dintre motivele decorative celebre. "Răspândirea semnelor solare pe întreg teritoriul românesc, într-o mare varietate de forme geometrice, și mai ales, în aproape toate domeniile artei populare, se explică prin continuitatea acestui străvechi fond de reprezentări tradiționale."²

Simbolul Soarelui, alături de cel al omului, este cel mai frecvent. Este întâlnit pe diferite suporturi: lemn, ceramică, piatră, metal, os; în arhitectură, pe mobilier sau pe obiecte de uz casnic, piese de port popular.

Soarele, întruchipând perfecțiunea, reprezentat prin sferă (formă geometrică perfectă), în plan este reprezentat prin cerc, cercuri concentrice, rozetă.

Elementele decorative, în general, și cele ale locuințelor, în special, contribuie la definirea stilului arhitecturii tradiționale rurale și urbane, imprimând trăsături specifice care le deosebesc, dar în același timp le apropie de cele din alte zone și alte timpuri.

Soarele este cel care a determinat și amplasarea gospodăriei, dispunerea construcțiilor în cadrul gospodăriei, în special a casei de locuit, față de punctele cardinale (casa este așezată cu fața spre sud, geamurile sunt amplasate pe laturile de răsărit, miazăzi și apus).

2. Ornamentica solară în arhitectura din județul Suceava

Motivul solar se încadrează în categoria motivelor cosmomorfe și este prezent în tot spațiul locuit de români, dar în zona noastră se pare că domină asupra celor antropomorfe, fitomorfe și zoomorfe.

Prezența și diversitatea ornamenticii solare exterioare s-ar putea datora și influenței picturilor murale ale mănăstirilor pictate din Bucovina,

¹ T. Bănățeanu, *Prolegomene la o teorie a esteticii artei populare*, Editura Minerva, București, 1985, p.198

² P. Petrescu, *Motive decorative celebre*, Editura Meridiane, București, 1971, p. 30

unde în cadrul erminiei se întâlnesc și Soarele, Luna, Zodiacul, stele, stele căzătoare, etc.

Străbătând satele din județul Suceava, călătorul este fascinat de frumusețea și multitudinea ornamentelor de pe casele locuitorilor de aici.

" O decorație bogată se realizează în zugrăveala caselor. Din acest punct de vedere exceleză câteva așezări de pe valea Bistriței, cu deosebire satul Ciocănești, îndeosebi la casele noi. Brâie policrome, uneori în tricromia alb, negru, roșu, cu un desen geometric, dispuse vertical, pe colțurile caselor, sau orizontal, deasupra ferestrelor, sub streașină, creează un joc de linii și culori al cărui optimism este lipsit de orice ostentație. Desenul și culorile decorului zugrăvit pe peretii exteriori ai caselor bucovinene amintesc într-o anumită măsură, ornamentația lăicerelor moldovenești."³

Referindu-se la motivele astrale în general, Tancred Bănățeanu spune că: "Întâlnite în epoca dacică, motivele solare cunosc o deosebită dezvoltare în ornamentica populară, în epoca feudală (sec. al XIV-lea - al XVII-lea) ele apar în sculptura în piatră, în lemn și ceramică. Morișca, roata și mai ales rozeta, elemente reprezentative ale Soarelui în arta populară, sunt caracteristice lemnului și cornului. Ele apar atât pe elemente arhitectonice... cât și pe piesele de mobilier.⁴

Mai demult, peretii albi ai caselor erau decorați în partea inferioară, uneori și în partea de sus, cu un "brâu" lat de 30-50cm de culoare neagră (realizat din funigine dizolvată în lapte) sau de culoare albastră ("chindrus" dizolvat în lapte). Diversificarea materialelor de construcție și evoluția arhitecturii au permis o îmbogățire a ornamentelor locuințelor.

Pe fațadele caselor, chiar și pe cele ale unor anexe gospodărești, realizate în tehnica numită "stucatură" dar și pe peretii acoperiți cu șindrilă (aici decorul este realizat prin delimitări cromatice) este prezentă o categorie importantă de elemente solare. Unele case sunt adevărate temple solare fără a avea valoare rituală ci doar una apotropaică și mai mult estetică.

Din observațiile făcute de noi în diferite sate din județul Suceava se constată prezența motivului solar în două ipostaze principale :

- Soarele – ochiul divin
- Soarele și fenomenele solare –eclipsele

3. Reprezentări ale Soarelui

³ T. Bănățeanu, *Arta populară bucovineană*, Centrul de Îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă al județului Suceava, 1975, p. 84

⁴ T. Bănățeanu, *Op. cit.*, Editura Minerva, București, 1985

Cele mai frecvente motive solare întâlnite sunt : cercul, cercul cu un punct în centru, cercurile concentrice, semicercuri multiple, rozeta, cercul cu cruce încruncisă, rombul etc. (fig. 1)

Un motiv des întâlnit este cercul încadrat de două triunghiuri dispuse lateral, care sugerează ochiul divin.

Asocierea ochiului cu Soarele are originea în Egiptul antic, unde Soarele era considerat ochiul zeului Horus. Platon, în unul din dialogurile sale (Timaios), arată că simbolul văzului să ar datora unor raze care ies din ochiul omului și palpează obiectele aşa cum Soarele cu razele lui vede obiectele. Ochiul lui Horus a devenit la creștini - Ochiul Domnului - reprezentat printr-un triunghi circumscris cercului și care este înconjurat de raze, amplasat de obicei deasupra ușilor, la intrarea în biserici și la intrarea în altar.

Acest motiv care se întâlnește și pe casele din Bucovina reprezentat prin triunghi, triunghi cu cercuri, triunghi echilateral simplu sau împărțit în mai multe triunghiuri e posibil să fi fost luat din pictura bisericăască (fig.2).

Uneori acest motiv este reprezentat sub forma unui "brâu de sori" amplasat de obicei sub streașina casei, orizontal sau vertical, încadrând ferestrele. (fig.3)

4. Reprezentări ale eclipselor de Soare

Printre motivele solare de pe casele bucovinene, unele ne atrag atenția în mod deosebit. Aceste motive constau dintr-un cerc intersectat lateral cu două sectoare de cerc, de la care pleacă în jos trei raze, iar în partea de sus are trei bucle. În centrul cercului, de cele mai multe ori se găsește un punct sau un alt cerc.

Cercul central reprezintă Soarele, cele două arce de cerc laterale reprezintă Luna în trecere prin dreptul Soarelui în timpul unei eclipse, buclele de sus sunt protuberanțele solare, acele jerbe uriașe de gaze vizibile cu ochiul liber doar în timpul unei eclipse, punctul din interior sugerează o pată solară, iar bara orizontală ce intersectează razele Soarelui este stilizarea norilor. (fig.4)

Observăm că, de la motivul de bază, care este și cel mai simplu, cu timpul s-a ajuns la o diversificare foarte mare, încit uneori cu greu se recunoaște că în desenul respectiv ar fi reprezentată o eclipsă de Soare. (fig.5)

Despre astfel de transformări în general, Paul Petrescu arată: "Încetul cu încetul, semnele unor idei arhaice se golesc de conținut și se transformă în cursul unui îndelungat proces în forme decorative.

Repetarea lor necurmată conduce la inevitabile alterări și contaminări ce grăbesc transformarea lentă dar continuă a vechilor simboluri.⁵

Aceste simboluri nu sunt o inovație recentă a țăranului român, ele vin din vremuri imemoriale, au fost transmise din generație în generație de-a lungul milenilor. Observând cu atenție semnele de pe celebrele plăcuțe de lut ars descoperite la Tărtăria (vechi de cca. 6000 ani), care au pe ele diferite semne (considerate de unii cercetători cel mai vechi scris din lume), specialiștii au descoperit o asemănare întretoare cu cele dintr-un depozit din Knosos -Creta (vechi de 4000 de ani) și cu cele de la Jevdet Nasr –Vechiul Sumer (vechi de 5000 de ani).⁶

La o analiză atentă observăm că multe dintre semnele solare de pe casele din Bucovina se asemănă cu semnele amintite mai sus (fig.6).⁷

Aceste semne s-au păstrat în memoria culturală a generațiilor, fiind dovedă a continuității și a unei culturi materiale și spirituale neintrerupte pe meleagurile românești. Țăranii români n-au avut în față modele din Sumer, Knosos sau Tartaria când și-au ornat casele lor.

5. Material, amplasare , culoare și frecvență

În majoritatea cazurilor fațadele caselor care cuprind astfel de ornamente sunt realizate din mortar, în relief, la care s-au adăugat vopsele rezistente la intemperii .

De obicei aceste motive decorative sunt amplasate pe fațadele locuințelor: motivele simple care se repetă și formează registre sunt dispuse orizontal în partea superioară a peretelui , sau vertical, subliniind elementele constructive al locuințelor: îmbinarea peretilor, ancadramentul ferestrelor, spațiul dintre ferestre.

Motivele complexe, sunt singulare, mai mari (uneori pot ocupa jumătate din înălțimea unui perete) și sunt amplasate în spațiile dintre ferestre , dintre ferestre și uși .

În general se disting prin faptul că sunt în relief și într-o altă tehnică și culoare decât restul peretelui. De cele mai multe ori culoarea acestora este albă iar peretele este negru sau gri. Uneori se folosesc și aceeași culoare atât pentru motiv cit și pentru fond, dar diferă aspectul suprafeteelor; motivul este neted iar restul peretelui prezintă rugozitate.

⁵ P. Peterscu, Op. cit., Editura Minerva, București, 1971

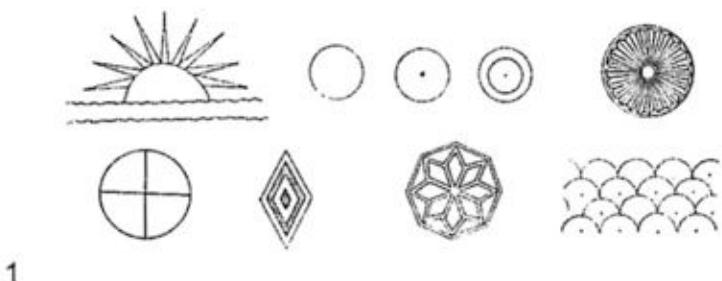
⁶ M.S.F. Fond, *The Tartaria tablets*, Scientific American, May, p. 67, 1968

⁷ O. Olenici, *Eclipsele de când lumea Soarele și Luna*, Editor Casa Corpului Didactic Suceava, Suceava 1999

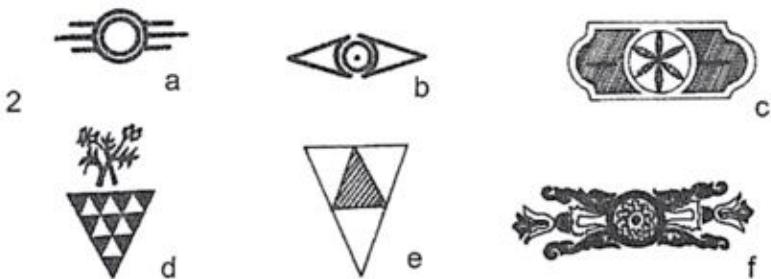
Unele dintre acestea, care sunt mult amplificate și combinate cu motive florale se disting prin policromie; alb, verde, albastru, maro etc. Majoritatea caselor din satele bucovine sunt frumos împodobite cu diverse motive ornamentale. Multe dintre acestea sunt cu motive solare. Frecvența acestora este destul de mare. În unele localități există ulițe cu zeci de case cu motive solare. Ele se întâlnesc atât în sate cât și în orașe, în special în cartierele mărginașe. Multe dintre ele vor dispara cu timpul prin construirea unor locuințe noi. Ca urmare este necesară consemnarea lor.

Lucrarea de față este un început pentru inventarierea, cunoașterea și interpretarea acestui bogat material documentar.

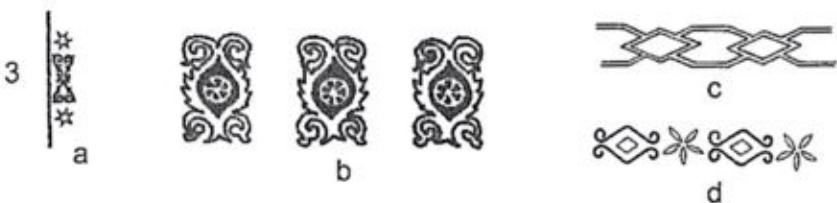
Notă: Grafica a fost realizată de către Irina Tibulcă după fotografii efectuate de către Dimitrie Olenici

1

2

3

Fig. 1. Reprezentări solare diverse.

Fig. 2. Motivul "ochiul divin" pe fațadele caselor din: Itcani - Suceava (a), Gura Humorului (b), Sf. Ilie (c), Horodnic (d), Dornești (e), Itcani (f).

Fig. 3. "Brâu cu sori": Gura Humorului și Itcani (a), Gura Humorului (b), Comănești (c), Sf. Ilie (d).

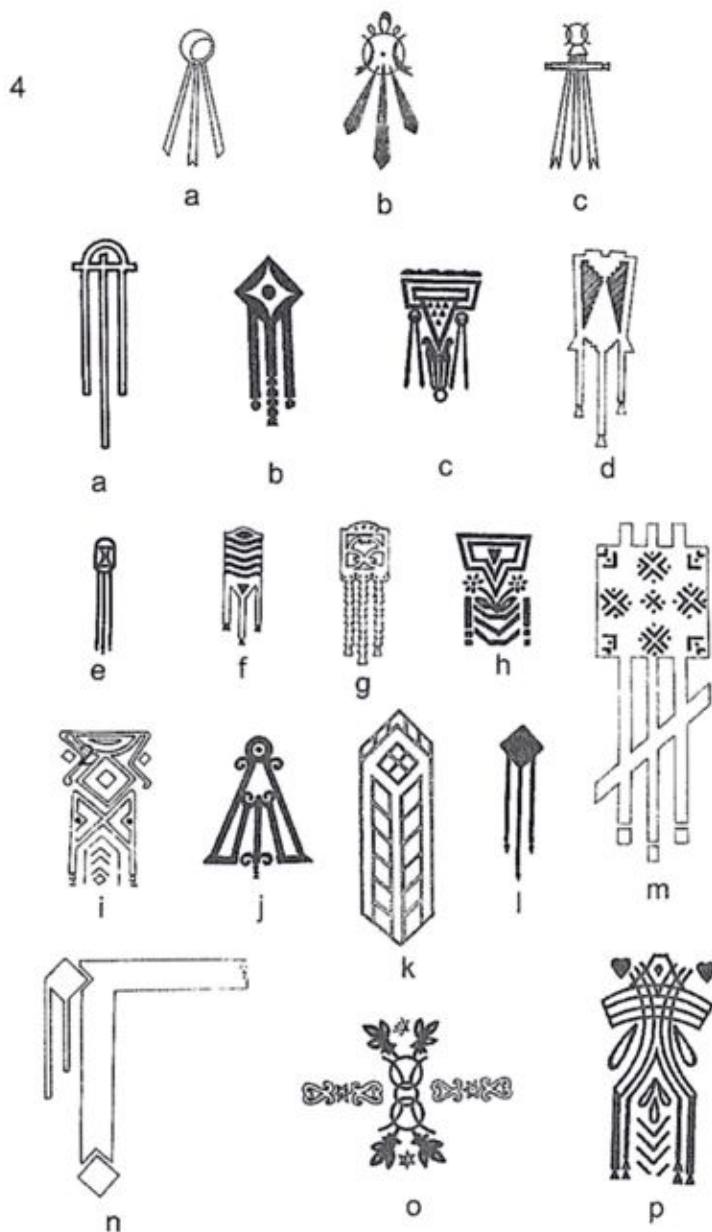

Fig. 4. Reprezentări ale eclipsei pe fațadele caselor din: Itcani (a), Suceava (b), Sf. Ilie (c).

Fig. 5. Reprezentări "dezvoltate" ale motivului eclipsei de Soare pe fațadele caselor din : Dornesti (a, b, c, d, e, f, g), Horodnic (h, m), Brodina (i, p), Mitocul Dragomirnei (j), Falcău (k,n), Gura Humorului (l, o).

PRIMELE SCRERI DIN LUME			Ornamente arhitecturale din Bucovina
Jerdet Nasr	Knossos	Tărtăria	
3000 î. Hr.	2000 î. Hr.	4000 î. Hr.	

Fig. 6. Primele scrieri din lume

O NOUĂ CONTRIBUȚIE CU PRIVIRE LA ETIMOLOGIA REFRENULUI "LER DOAMNE" ÎN COLINDELE ROMÂNEȘTI

Nicolae COJOCARU

În structura tipologică a colindelor noastre există formule leit-motiv care accentuează caracterul creștin și creează cadrul de comunicare spirituală într-o formă rituală, aproape liturgică. Dintre acestea, impune o atenție refrenul Ler Doamne, întâlnit atât de frecvent în cele mai vechi colinde românești. De remarcat că refrenul este folosit și în texte religioase și în cele laice cu același rost sacral, ceea ce dovedește aspectul unitar al genului, deși ca vechime există mari diferențe între ele. Cele mai arhaice sunt colindele religioase, fie creștine sau cu alte texte sacre, dat fiind faptul că sunt legate de sărbătorile creștine, în principal de Nașterea Domnului și Bobotează, apoi, deși mai puțin, de Anul Nou, Paști și Rusalii.

Desigur, în timp s-a petrecut și un proces intens de contaminare cu alte genuri de urare, cu cântecele și baladele, îmbogățind repertoriul cu teme noi, altele fiind create în procesul firesc de evoluție a culturii populare. Refrenul Ler Doamne, cu toate variantele regionale, a devenit nota specifică a acestor cântece de colind pe care l-au preluat și piesele mai noi intrate în circulație, deși la unele nu pare a se sincroniza cu înțelesul textelor. Să fie oare aici o dorință din partea autorului popular de a-și titra textele creațe? Sau efectul unui sistem legitim de supraviețuire. În acest context, cunoașterea sensului exact al refrenului este mai mult decât necesară.

De aproape un secol, de când s-a început cercetarea mai aprofundată a lui Ler, s-au dat diferite explicații etimologice, o anumită aură de mister făcând dificilă decodificarea cuvântului, dată fiind și răspândirea refrenului la colinde de vechime diferită și în forme variate în zonele țării.

Dimitrie Cantemir, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Gh. Saulescu, At. M. Marienescu, I. Missail, Gr. G. Tocilescu, A. D. Xenopol au văzut în cuvântul Ler o reminiscență a numelui împăratului roman Aurelian. I. G. Sbiera, B. P. Hasdeu și episcopul Melhisedec Ștefănescu au opinat pentru originea lui în zeci Lari ai romanilor. Aron Densușianu îl deducea din cuvântul latin liber, numele lui Jupiter Liber, iar Miron Costin, Al. Cihac și M. Gaster au văzut în refrenul colindei noastre numele slav al zeului Cupidon, anume Lel¹.

După îndelungi cercetări, nu lipsite de controverse, s-a adoptat explicația dată de profesorul gălățean Dumitru Dan (1865 – 1894) care

¹ Cf. Poezia obiceiurilor de iarnă, ediție îngrijită, prefățată și bibliografie de Stancu Ilin, Ed. Minerva, București, 1985, p. 11 – 12.

În studiul său Hailerui Doamne, publicat la Bucureşti în 1901², demonstrează că refrenul hailei din colinde ar veni de la biblicul halleluiah, scurtat de metrul versului popular, în hallelui și transformat de fonetica românească în alerui, apoi despicate în ai sau hai și lerui. Explicația aceasta, deși a făcut epocă, confirmată și completată de Al. Rosetti,³ nu mai este susținută de cercetătorii colindelor. Recent profesorul Emilian Cornilescu a publicat și el o opinie asupra cuvântului Ler, mergând pe etimologia biblică, cu oarece eforturi de adaptare semantică⁴.

Și totuși unde se ascunde înțelesul lui ler? În cele ce urmează dăm o explicație etimologică nouă, întemeiată pe derivele populare ale cuvântului, care vin la origine din același izvor al limbii noastre. Din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu și Nicolae Densușianu, publicate de altfel târziu, se poate vedea că Ler Domne are forme diferite în colinde: "Velerim și veler Doamne", "Leru-i Doamne", "Oiler Doamne", "Hai lerui", "Oleranda Doamne", "Oluranda", "Haileroi", "Hailerânda", "Lieroloi Doamne", "Aliroiu", "Leroi Doamne", "Leru Domnul", "Olero Doamne", "Hai Leroi Doamne", "O leroi Doamne", "Lerule, Doamne", "Undai Lerui", "Oi Lerui", "Omvalerui", "Holeronda", "Leriu Doamne", "Velerim și veleori", "Reliu Doamne" și a., ca să dăm numai câteva din zecile de variante ale refrenului.⁵

În acest context, este evident că sensul adevărat poate fi găsit cercetând nu numai o formă a refrenului, ci toate variantele cunoscute, pentru a găsi forma inițială, de bază, a cuvântului ler. Se ajunge astfel la constatarea că în refrân ceea ce se repetă mai mult, în afară de "Doamne", este tema ler, simplă sau cu prefixul ai, hai, ve, oi, undai, omvai, etc. și particulele sufixe specifice pronunției populare din diferite zone. Lăsând la o parte sufixele care sunt nuante fonetice regionale, termenul în forma mai pură oiler, veler, hailei, vainer vine de la cuvântul latin valeo (verb), la infinitiv valere, cu sens de "a fi sănătos, a fi puternic". Forma din colinde, provine de la modul imperativ prezent al verbului care este valere! adică "fii sănătos!" sau cu înțeles mai propriu

² D. Dan, Hailerui Doamne, în "Noua Revistă Română", an. II, nr. 26, 15 iunie 1901, p. 85 – 91. Vezi și Iordan Datcu, Dumitru Dan (1865 – 1946) și studiul său despre un refren al colindelor, în "Revista de etnografie și folclor", tomul 26, nr. 2, 1981, p. 205 – 209.

³ Al. Rosetti, Colindele religioase la români, București, Librăriile "Cartea Românească" și "Pavel Suru", 1920.

⁴ Diac prof. Emilian Cornilescu, Etimologii, în "Vestitorul ortodoxiei românești", nr. 63/1992, p. 2.

⁵ Ion Mușlea, Ov. Bîrlea, Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu, Ed. Minerva, București, 1970, p. 312, Adrian Fochi, Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea, Ed. Minerva, București, 1976, p. 86 – 90.

vorbirii populare "Să fii sănătos", cum se urează frecvent în tradițiile de iarnă.

Transformarea lui valere în oiler, oilerui, veler, haier, sau vailer s-a făcut prin modificarea în fonetica populară a lui va în ve, oi, hai, vai, fenomen caracteristic limbii noastre care s-a format din latina populară, vorbită, în care e de presupus că forma unor termeni va fi fost mai diferită decât în cea cultă, apoi a suferit și un îndelung proces de românizare, de regionalizare, ca efect al vechimii sale și circulației largi pe tot cuprinsul țării. Mai evident faptul se explică prin situația și a altor cuvinte din expresiile populare exclamative ca "vai de mine !" care se pronunță în unele zone "oi de mine!", "ai de mine !" sau "hai de mine !" (Bucovina). Fiind și silabă cu consoană moale, va a suferit modificarea amintită sau chiar a fost scos în unele cazuri din pronunțare, accentuând pe lere, devenind și acesta frecvent ler, lerui, lerânda și alte variante, prin rostirea regională. Formele Oleranda, Oluranda, Relui, Oliroiu și a. Întâlnite în colinde sunt evident o deformare a lui veler sau oiler, înregistrate în anumite zone, după cum s-a făcut și răspândirea orală a termenului. Dacă cuvântul ler exprimă o urare Domnului, mai puțin inteligibil pare a fi sensul lui Lerui ler, în care repetarea cuvântului în două forme diferite încifrează și mai mult înțelesul expresiei. Va fi fost oare considerat de-a lungul vremii refrenul doar o formulă magică, de incantație, ca în descântece, menită să fie doar pronunțată, fără a i se cunoaște sensul? Sau rostirea lui corespunde unui sistem de exprimare tradițional. Cercetată prin analogie, plauzibilă este a doua explicație, dat fiind că mai este cunoscută o formulă de refren din colinde, Dă-i Domnului Doamne, care evident, la prima vedere pare goală de conținut. O privire mai atentă însă ne duce la sensul creștin al urării deloc tern, adică se referă la adresarea : "dă-i Domnului" (ceva: sănătate, cinstire, aici pruncului Iisus sau gazdei), cu gând la Dumnezeu. Referirea la pruncul divin este însă mai evidentă. Poporul care trăiește atât de intens în timpul sărbătorilor Crăciunului, Nașterea Domnului, îl simte pe acesta la Betleem deja într-o ipostază pământească, coborât în lume, omenesc, între ai săi. De aceea, prin colinde creștinii îl cinstesc asemenea Magilor și Păstorilor din părțile Betleemului, dar se și roagă lui Dumnezeu pentru sănătatea și ocrotirea lui, într-un mod de urare prin cerere, rugăciune, specific creștinilor.

Unele origini ale refrenului, în forma aceasta, pot fi căutate și în cultul ortodox unde răspunsul Dă Doamne este întâlnit frecvent, stihurile alternând ca în colinde cu un refren după fiecare. A da Lerui de către ler este deci ca "a da Domnului, Doamne", cu același sens, dacă nu cumva aceste expresii s-au influențat la formarea lor în cadrul tradiției unor zone. Pierderea sensului lui ler și forma străină a cuvântului, cu iz biblic,

a făcut probabil ca poporul să-i atribuie în unele zone chiar funcție de numire, devenind din verb un nume personificat.

În majoritatea cazurilor însă cuvântul Ler îl însoțește pe Doamne, formulă care prin adresare este nu numai un refren, ci și o formă de urare creștină, aşa cum se întâlnesc și în alte obiceiuri străvechi. Aceasta am zice este partea cea mai veche a colindei, care coboară până la formele antice ale ritualurilor de sărbătoare, respectiv la Calendele romane, când se strigau formule de cinstire și urare zeilor. Creștinii n-au adoptat textele și multe din practicile păgâne în obiceiul colindei, iar în ce privește modul de urare acesta a pătruns și s-a răspândit la noi odată cu noua religie, în alți termeni, ca un mod de cinstire a Domnului nou născut.

Refrenul Ler Doamne cu toate formele sale, este aşadar o expresie evidentă a faptului că și în datinile noastre populare avem vechi termeni latini, românizați în spațiul carpato-danubiano-pontic, care au ajuns până la noi, în acest caz, odată cu colindele și, ca o mărturie de viață creștină îndelungată.

PUTEREA TRADIȚIEI LA POLONEZII DIN BUCOVINA

Iulia Brânză

Comunitatea poloneză din zona noastră te uimește prin puterea tradițiilor care s-au păstrat aproape intace în satele izolate.

Unul din elementele etnografice care vorbește despre continuitatea conservării valorilor naționale a unei minorități este portul popular.

Costumul popular polonez s-a păstrat îndeosebi în Solonețul Nou, sat de munte, relativ izolat, cu o populație poloneză majoritară (conform datelor din anul 1999, din numărul total de locuitori – 680, 240 de familii sunt polonezi romano-catolici și numai o familie de români ortodocși).

Costumul bărbătesc. Cămașa este albă, având în față rânduri de flori de culoare roșie, verde, portocalie, albastră; ciupagul (bondița de la gât) e ornamentat cu mărgele mici; manșeta are mărgele și dantelă albă.

Pantalonii sunt albi.

Bondița este, de asemenea, albă, tivită pe margini cu negru; la mâneci, la poale, la revere sunt brodate flori roșii cu rămurele verzi.

Pe cap se poartă pălărie neagră; deasupra borului, la baza calotei se pune o panglică roșie.

În picioare se încaltă opinci din piele de vițel sau de porc, confectionate în localitate de meșterul opincar Droșceac Nenric (70 de ani).

Costumul femeiesc. Cămașa miresei este albă cu rânduri de flori pe umăr; mânecile largi se strâng la încheietură în pliuri unul peste altul ca o umbrelă și se leagă.

Bondița roșie este cusută cu flori.

Fusta este roșie, plisată; la nivelul genunchiului are cusute 5-6 rânduri de fundițe înguste de toate culorile. Deseori, fusta și bondița sunt de aceeași culoare: verde, roșie.

Șorțul miresei este alb din fire sintetice. La costumul național obișnuit este alb cu floricele roșii.

Pe cap se poartă coroniță cu flori în față și cu panglici de toate culorile pe spate.

În Solonețul Nou și tinerii și bătrâni poartă costume populare naționale, mai ales de Paști. Atunci se face "roata bisericii", o procesiune

cu chipurile Maicii Domnului și a lui Isus Hristos scoase din biserică. Costumul popular se poartă și la alte ceremonii și ritualuri.

În localitățile așezate în calea "civilizației", portul popular, fie al populației majoritare, fie al celei minoritare, nu se mai păstrează. Un astfel de exemplu este localitatea Cacica. Neavând în sat costume neaoșe, profesorii de la școală au reconstituit portul popular polonez după modelul cracovian, așa cum polonezii de aici sunt urmași imigrantilor din Cracovia, Katowice, Wieliczka. Aceștia au venit în Cacica ca lucrători și specialiști la minele de sare.

Legăturile cu polonezii din țara natală, cu minerii din Katowice, s-au dezvoltat mai ales după anul 1989. De acolo au adus reviste și costume populare, după care și-au cusut costume pentru diferite manifestări culturale.

Obiceiuri tradiționale. În localitățile cu populație mixtă, obiceiurile sunt mai variate, fiindcă populația minoritară îmbogățește peisajul etnografic al comunității cu propriile datini și obiceiuri.

Astfel, în Cacica există un obicei frumos – "Beteleica". Se practică de Crăciun de către poloni.

În ajunul Crăciunului, grupuri de 2 – 3 copii, uneori și mai mulți, fac un "grăjdut", care simbolizează ieslea unde s-a născut Hristos. "Grăjdutul" are pereții din lemn și e acoperit cu stuf sau paie. Înăuntru, pe un scutec din fân, e așezată o păpușă bebeluș sau o figurină făcută din plastilină care îl reprezintă pe Hristos. De o parte și de alta a pruncului, e așezată o vacă, un măgar sau alte animale domestice care au asistat la nașterea lui Isus.

Copiii intră în casa omului, spun "Bună seara" și încep să cânte "Azi în Betleem" ("Dzisiaj w Betlejem"):

Azi în Betleem
E minune mare
Maica prea sfântă
Naște pe Mesia.
Domnul s-a născut
Pe noi ne-a mântuit.

După ce încheie colinda, urează gazdei sărbători fericite primind în schimb bani sau dulciuri.

La polonezi există și "Sorcova" care se numește "Sianiem pszenica":

Am fost la biserică
Și-am văzut o nuntă
Madona a născut pruncul
În iesle l-a pus.
Domnul Iisus cel mic
Are nevoie de scutece

Vă îndemnăm și pe voi
Să mergeți cu noi.

(Traducere liberă)

Un alt obicei de Crăciun e "Bratstvo" ("Feciorii bisericii"). În ajunul Crăciunului, de la parohie pornește un grup de tineri purtând o cruce scoasă din biserică. Intrând în gospodăriile sătenilor, cântă cântece religioase specifice sărbătorii Nașterii Domnului. Oamenii le dă bani, fiecare după posibilitățile materiale pentru necesitățile bisericii. A doua zi după liturghie, merge cu aceeași cruce ceata de colindători în vîrstă.

"Cu stropitul" ("Pokropiniu"). Localnicii susțin că nu este un obicei din moși – strămoși. În Polonia nu există, fiind o tradiție locală. În seara de Crăciun, băieții merg pe la fete, stropindu-le cu parfum. Uneori merg și fetele și băieții. Celor mici li se dă bani, mere, prăjituri. Cei mari sunt serviti cu vin.

Un obicei împrumutat de la români e **Plugușorul**, care se spune în limba română.

Unele nuanțe specifice le regăsim și în **ritualul desfășurării nunții**. ea se face cu mai puțină lume și cu un număr mai mic de nănași (unul sau doi). Nănașii nu vin cu alai, ca la ortodocși, ci singuri. Sora sau fratele nănașului nu sunt obligați să vină și ei la nuntă. Deși sunt unele influențe ale fastului împrumutat de la români, nunta poloneză se face mai mult în familie, la fel și cumătriile.

După cum spun polonezii, folclorul de nuntă se mai păstrează. Când se scoate mireasa din casă, părinții dau binecuvântarea cu pâine și doi colaci, unul pentru mire și altul pentru mireasă, în mijlocul căroră se pune sare. Aceste două elemente simbolizează belșugul pe care fiecare părinte îl dorește copiilor săi. Colacii se țin deasupra capului, iar binecuvântarea se rezumă la următoarele: te binecuvântez cu pâine și sare, să ai o casă frumoasă, copii sănătoși și bunăstare.

Înmormântarea este de asemenea, mai simplă. La priveghi se păstrează liniștea și tăcerea. Se spun rugăciuni, se recită rozariul Maicii Domnului (un șirag de mărgele împărțit în cinci părți, după care se rostesc într-o anumită ordine "Tatăl nostru", "Bucură-te, Marie", "Crezul", "Slavă Tatălui", între care se meditează la misterele de slavă, de bucurie și durere). Nu se râde, nu se bârfește; oamenii meditează, se roagă în gând, își amintesc de faptele bune ale defunctului, se gândesc la propriul lor rost în lume.

Când oamenii pleacă de la priveghi, se cântă "Îngerul Domnului" ("Aniol Panski"). Familia se adună în jurul catafalcului, toți se ridică în picioare și cântă această rugăciune.

În timpul procesiunii nu se dă "poduri" (prosoape sau fețe de masă care simbolizează podurile peste care este nevoie să treacă mortul

în drum spre celălalt tărâm), care sunt aproape obligatorii la ortodocși. Nu se fac, de asemenea, colaci pentru a se da de pomană.

Înmormântarea e simplă, modestă, fără fală și pomeni care să frizeze păcatul mândriei. Mortul se poartă în liniște, în cântări religioase și în rugăciuni.

Un lucru deosebit pe care-l observi, mergând prin satele cu populație poloneză sunt capelele de la marginea drumurilor sau din curți. Sunt niște construcții mici în formă de bisericuță cu o fereastră mare în partea dinspre drum, prin care se vede un mic altar cu chipul sfântului căruia îi este închinată respectiva capelă. Motivațiile ridicării lor sunt diferite. Cel mai frecvent este pentru a proteja locuința. Dacă omul a avut un necaz și scapă de el, construiește o capelă în semn de recunoștință pentru sfântul la care s-a rugat. Capela din Cacica, de la răscruce spre Gura Humorului, este închinată Sfântului Ioan. Domnul Cucinschi Emil are în fața casei o capelă închinată Sfintei Varvara, patroana minerilor. A fost construită înaintea primului război mondial, după ce a scăpat de un necaz în mină. În timpul războiului, Cacica a fost bombardată, oamenii s-au refugiat, pe urmă au revenit. Au observat însă un lucru neobișnuit: s-au găsit multe schiye în capelă și în jurul ei, dar construcția n-a fost distrusă.

Capelele sunt sfintite de preot. Oamenii le îngrijesc, pun lumânări, flori. Unii trecători lasă bani în ele. Sunt considerate locuri sfinte. Dacă, dintr-o anumită cauză, membrii familiei nu pot merge la biserică, ei vin la capelă, aprind o lumânare și se roagă. Uneori, vin și vecinii.

Când este secetă și preotul organizează procesiunea pentru chemarea ploii, el trece în mod obligatoriu și pe la fiecare capelă din localitate.

La Solonețul Nou, se fac capele foarte mici, în care omul nu încape. Se mai întâlnesc capele miniaturale montate pe peretei caselor. Acestea este deja un obicei nou, adus din Polonia, unde este specific mai ales spațiilor urbane. În oraș, unde nu sunt curți, ele se pun pe peretei blocurilor. De Crăciun, se instalează în ele becuri colorate, ghirlande de flori și beteală.

Crucile. Uneori, în fața caselor se pun cruci de lemn cu chipul lui Iisus Hristos pe ele, de regulă, din bronz. Motivația este aceeași ca și la capele: protejarea locuinței, recunoștința pentru scăparea de necaz. Când cineva visează tot timpul o persoană decedată și nu poate scăpa de acest vis, atunci ridică o cruce, o sfîntește și o îngrijește cum se cuvine: pune pe ea lumânări, flori, coronițe de flori din plastic. Localnicii din Cacica și din Solonețul Nou spun că unele cruci au fost ridicate în timpul războiului, când au avut loc multe întâmplări miraculoase. Când se întâmplă o calamitate (secetă, foame, război), oamenii se adună și

merg cu preotul în frunte, rugându-se și pe la aceste cruci. Ele sunt locuri sfinte, care apără comunitatea.

Oamenii din Cacica consideră că localitatea lor este protejată de divinitate, fiindcă au în biserică romano – catolică o icoană făcătoare de minuni – "Madona Neagră", o reproducere a icoanei Maicii Domnului de la Czenstochwa (sec. XVII). Este acoperită cu metal argintat, având pictate numai mâinile și fața, care sunt înnegrite de vreme. În biserică greco – catolică, se găsește o altă icoană făcătoare de minuni: Maica Domnului cu Pruncul.

Când pe cer apar nori de furtună sau grindină, un bărbat din sat, pe care oamenii îl remunerează fiecare cu ce poate, merge la biserică și trage clopotele. Sătenii sunt convinși că sunetul clopotului bisericii are puterea să împrește norii. Localnicii au observat, de asemenea, că în Cacica niciodată nu au avut loc inundații, furtuni sau alte calamități.

Clăcile. La Solonețul Nou se mai fac clăci, un obicei care, din păcate, a dispărut în majoritatea localităților rurale. Există clacă la pene, la cartofi, la fân.

Claca – șezătoare se organizează la prelucrarea penelor. Solonețul Nou este așezat pe malul râului Soloneț iar femeile în vîrstă cresc multe gâște și rațe. Din pene fac perne, plapume. Din penele mari de gâscă se fac pensule de uns tigăile. Lamelele de la capătul axului se lasă, se iau mai multe axe de acest fel, se împletește, ele formând coada pensulei. Cu această ustensilă originală se unge tigaia sau copturile cu ou.

Şezătoarea se organizează iarna când munca la câmp s-a terminat. Se spun glume, povești, se deapăñă amintiri, se cântă vechi cântece poloneze. Lumea este servită cu dulciuri, cu cafea cu lapte și durează până noaptea târziu.

În Solonețul Nou, localitate așezată între obcini domoale, pe malul unei ape ce curge liniștit, departe de zvârcolele unei civilizații ucigătoare de obiceiuri străvechi, bătrâni deapăñă vechi povești poloneze, iar nepoții le duc mai departe.

Iată una dintre ele auzită de la doamna Carmen Marculeac, o profesoară de 22 ani, care, la rândul ei, a auzit-o de la bunicul său Vladislav Poleacec (decedat în vîrstă de 72 de ani, în septembrie 2000).

Lupul și gâștele

A fost odată un lup care umbla tot timpul flămând, căci era leneș. Mergea mereu pe o toloacă, unde pășteau niște gâște. Ele aveau acolo o baltă mare în care se bălăceau.

Odată, lupul le-a zis gâștelor că el o să le cânte pe coada lui, iar ele o să danseze. Gâștelor le-a plăcut foarte mult propunerea lui. Le

plăcea mai ales că o să le cânte tocmai lupul, ceea ce nu se întâmpla prea des.

Lupul a început să le cânte cu gândul că gâștele, bete de emoție și de plăcerea dansului, vor uita de pericol.

Deodată, el a încetat să cânte și s-a repezit să înșface o gâscă. Dar gâștele au fugit, râzând de lup.

Supărat, el s-a aşezat cu fundul în baltă și a început să plângă.

Și a plâns până s-a prefăcut și el într-o baltă.

Ca în orice comunitate izolată, la Solonețul Nou au supraviețuit reminiscențele unor manifestări spirituale străvechi. Sunt încă vii **descântecurile**, cel mai răspândit fiind cel de deochi pentru copilul care plânge mult.

Descântătoarea ia o singură dată o cană de apă din găleată și face cruce deasupra ei în numele Tatălui, al Fiului și-al Sfântului Duh. Apoi spune descântecul în limba poloneză.

Dacă este de la femeie

Să se ascundă sub batic.

Dacă este de la bărbat

Să se aşeze sub căciulă.

Cu cană și cu cuțitul în mână, se apropie de sobă și numără cărbunii de la nouă până la unu, punându-i cu lama cuțitului în cană.

Dacă cărbunii stau deasupra apei, copilul nu e deocheat și descântătoarea n-are ce-i face. Dacă stau pe fundul cănii, înseamnă că e deocheat și îl pune să bea de trei ori de la urechiușa (toarta) cănii. Apoi ia apa cu degetele și îl spală pe copil cu dosul degetelor pe față, pe mânuși și pe buric. Iese afară și varsă apa peste cap, în aşa fel încât ea să cadă și peste descântătoare. (Informator : Ana Zeilonca, 44 ani).

Alte credințe. Ca în orice comunitate izolată, aici s-au păstrat și alte superstiții străvechi.

Când o persoană merge să rezolve o problemă importantă, trebuie să-și ia pe dedesubt o haină întoarsă pe dos.

Se acordă importanță primei persoane întâlnite în cale, când ieși din casă: dacă e bărbat, îți merge bine, dacă e femeie, poți să te întorci din drum.

Dacă îți ieșe cineva cu plinul, vei avea noroc, dacă cu deșertul, poți să faci cale întoarsă.

Soloncenii, mai ales cei în vîrstă, cred în vise. Caterina Poleacec, în vîrstă de 64 ani, susține că, dacă ai un vis în noaptea de vineri spre sâmbătă, el se împlinește.

Iată câteva din simbolurile și tâlcurile viselor:

Când visezi o mireasă, înseamnă că îți se va întâmpla ceva rău.

Apa tulbure e semnul unei întâmplări rele.

Apa limpede înseamnă un eveniment plăcut.

Mașina e veste.

Cloșca cu pui – va muri cineva din familie și vor rămâne copiii orfani.

Militar, polițist – o veste.

Zmeură, vișini – lacrimi.

Unele femei susțin că moartea celor apropiati le-a fost anunțată printr-un vis simbolic. Ana Zielonca, de exemplu, ne-a mărturisit că, înainte de moartea tatălui său, a visat că scotea podelele din casă. Casa era dezbrăcată ca pentru văruit, iar în mijlocul ei se afla o gaură. Dumneaei a văzut în aceasta semnul unei pierderi.

Localnicii mai susțin că, înainte de a muri cineva, cântă cucuveaua.

Mamele și bunicile din partea locului nu-și sperie copiii cu "Bau – bau" românesc sau cu Muma Pădurii, ci cu Baba laga, care înseamnă o babă rea care locuiește în pădure. Când copilul este obraznic și mama nu mai are ce-i face, atunci îi zice: "Fii cuminte, că vine Baba laga și te ia". și atunci copilul se liniștește, mai ales că pădurea la Soloneț este chiar în apropiere.

Interferențe culturale. Doamna Cristina Cehaniuc, președinta Asociației "Dom Polski" din Cacica, unde locuiesc mai multe minorități (ucraineni, polonezi, germani, români) mi-a spus un lucru minunat: "Noi, aici, la Cacica, suntem un exemplu de convietuire pașnică între comunități".

Aici, unele obiceiuri au fost împrumutate, iar cei care le practică nu fac deosebire între catolici sau ortodocși. Cu colinda, uratul și semănătul, copiii merg și la unii și la alții.

Polonezii și-au însușit de la români obiceiul umblatului cu Plugușorul. Români, la rândul lor, au preluat de la polonezi unele mâncăruri de Crăciun: borș cu sfeclă roșie și urechiușe umplute cu hribi; pește cu nafură (făină presată), care în limba poloneză se cheamă oplatki – hostia; nafură cu miere de albine (se pune câte o linguriță de miere pe nafură, se urează sănătate, belșug și se mănâncă).

O parte din polonezi au luat de la români obiceiul de a face colăcei și a primi cu ei colindătorii.

Coexistența pașnică a diferitelor etnii în această localitate ne arată că acolo unde există multă credință și multă bunăvoiință, oamenii nu numai că reușesc să trăiască în pace și armonie, dar își îmbogățesc reciproc sufletele cu tradițiile și obiceiurile pe care fiecare națiune le poartă în ființa ei, oriunde și-ar împlânta rădăcinile.

MIORIȚA ȘI CALOIANUL

Petru URSACHE

Studiile lui Densusianu și Caracostea au stopat preoccupările, anunțate deja, de situare a mioritismului într-un context mai larg, mitologic și comparatist. Nimic de zis, viața păstorească este puternic reprezentată în complexul de texte la care facem referință. Indiferent de apartenența la regimul poetic, baladă, legendă, colindă, cîntec, elementul etnografic în formele cele mai autentic autohtone iese în evidență pregnant, punând în umbră rămășițele premioritice încifrate la nivelul substratului de cultură arhaică. De aceea încercările lui Odobescu și Sperantia, temerare la vremea lor, dar fără suficientă acoperire documentară, exagerate sub anumite aspecte concluzive au părut cititorilor, la vremea publicării, lipsite de temei, chiar rizibile.

Era normal. Formele străvechi, mult destrucțurate, scoase din context și resemantizate nu se lămuresc prin simplă raportare: bocetul "maicii bătrâne" pus alături de cîntecele elegiace de tip linos ori frații cabiri evocați împreună cu cei trei păstorii mioritici pot să nu ne spună nimic concludent. Se cere o analiză mai adîncită și multidisciplinară. Bocetul, de pildă, cunoaște o întreagă tipologie. El se practică în împrejurări diverse, ține de competența anumitor actori, divinități ale vegetației, preoteze, femei specializate pe segmente rituale (bocioare), de unde schimbările de sens de la un caz la altul. Inanna vechilor sumeriene este, de regulă, o divinitate războinică (asemenea zeiței feniciene Anat) dar, totodată, patronează cultul vegetației și al rodniciei. Coboară înlăcrimată în infern, la sora ei Ereškigal, pentru ca, prin autosacrificiu ritualic, să reglementeze destinul plantei care moare și învie. Totuși, la întoarcerea pe pămînt, nu ezită să-l trimită la moarte pe acolitul ei masculin, frumosul Dumuzi, zeul păstor. Se pare că jertfa trebuie săvîrșită în două registre ale aceluiași rit, încă nesincretic, odată la nivelul plantei care moare și învie prin Inanna, ca să se repete în numele cultului animalier și al lui Dumuzi. Mitul ebraic figurat în conflictul dintre Cain și Abel se află aproape.

La altă vîrstă a aceleiași legende a îndepărtatului Sumer, transmisă peste aproximativ două milenii, în același spațiu mesopotamian, la babilonienii lui Hamurabi, Inanna se numește Iștar, iar Dumuzi poartă numele Tammuz. Acestea din urmă cade sub incidenta morții acaparatoare iar Iștar, amantă divină, spre deosebire de Inanna, îl caută în cele patru zări ale lumii și-l bocește. Ambele divinități, continuă

să fie receptate ca protagoniste ale riturilor de fertilitate agro-păstorești dar au căpătat și o deschidere spre Eros. Iștar a devenit zeiță a dragostei, trăsătură ce se va accentua pînă la autonomie în mitul grec al Afroditei. Cu alte cuvinte, credințele despre zeul vegetației (general răspîndite în preistorie, inclusiv la strămoșii geto-dacilor) care moare și învie pentru asigurarea mistică a hranei naivilor credincioși, au început să capete, cu timpul, înțelesuri prioritare antropologice. Scopul neprogramat era inițierea ritualică a ființei în fundamentele existențiale viață-moarte (sau moarte-viață), după ce individul a reușit să se delimiteze mai mult ori mai puțin conștient de ipostazul vegetal și zoo, adică a depășit criza totemică. Scenariul ritualic este același, ca și perechile de protagoniști: cobează în infern: Inanna - Dumuzi, Iștar - Tamuzi (prin extindere: Isis - Osiris, Cybele - Attis - Adonis), dar simbolistica acestora încifrată în biunitatea viață - moarte cunoaște un curs semantic greu de urmărit, însă cu multe înțelesuri.

Iată de ce mi se pare riscant să se facă simple apropieri între rituri, personaje, cutume. Formele înșeală, adesea, prin aparență. Din păcate întîlnim și astăzi studii (de largă audiență de altfel) în care personajele apar citate în serie cînd se vorbește despre mituri ale vegetației. Mai mult, Innana este confundată cu Iștar, Cybele cu Demeter, iar Afrodita nu-și găsește nicăieri locul în combinația eros - vegetație, chiar dacă formula viață - moarte (în alți termeni, Eros - Thanatos) este adesea invocată. S.N. Kramer arăta că Inanna și-a schimbat statutul comportamental de-a lungul mileniilor: fecioară războinică în epoca dinastiilor timpurii Etana Balih-IItasadum, zeiță a frumuseții la regii din Isin și Larsa. Este un amănunt care arată cît de greu se armonizează culturile între ele și cît de periculoase pot fi jocurile aparențelor. A spune despre Afrodita că este zeiță a frumuseții înseamnă a recunoaște un adevăr general acceptat. Ne mărginim însă la o primă operație de etichetare. Dincolo de ea, se află o realitate mult mai întinsă și plină de enigme. *Miorița* este un cîntec al păstorilor care practică transhumanță. Iată un adevăr indiscretabil. El se epuizează rapid și în cîteva cuvinte, încît te întrebi dacă mai este un adevăr adevărat și nu e cazul să pornești la drum ca maica bătrînă, să-l cauți în lume.

Într-adevăr, a venit vremea ca substratul mitologic al mioritismului să fie scos la iveală, pe cît posibil, într-o primă serie de investigații, pe căi "arheologice", pentru a se ajunge, prudent și cu măsură, la judecăți de valoare, de natură comportamentală, filozofică, estetică. Alta era situația lui Densusianu - Caracostea. Pe vremea lor cercetarea viza cu precădere formele vii și palpabile ale etnicului. De aici supraevaluarea elementului păstoral în creație (Ovid Densusianu); complexul de texte mioritice ar configura un motiv tipic de circulație națională, strict delimitat, prin geografie folclorică, de motivul "jertfa

zidirii" (D. Caracostea), de circulație sud-est europeană. Astăzi se poate beneficia, mai mult decât puteau spera Odobescu - Sperantia, de importante și chiar decisive cercetări în domeniul mitografiei. Este suficient să se amintească progresele din domeniile sumerologiei (descoperirea tablițelor de argilă) și egiptologiei, cele mai vechi mitologii ale morții, la care se raportează și *Miorița* măcar prin adîncă ei vîrstă cucuteniană. Nu ne putem aștepta la dezvăluiri senzaționale, la dovezi absolute, matematice. Dar trebuie încercat. Am văzut că de greu este să stabilești un raport concluziv între Inanna și Istar; cu atât mai dificil este între "maica bătrînă" și Isis ori între păstorul mioritic și Dumuzi. Importantă, deocamdată, mi se pare pînă și depășirea cadrului regional și istoric în care s-a cantonat mioritologia de un secol încă.

Mai ușor e să arăți și să dezvoltă ideea deosebirilor dintre *Miorița* și Caloian decât ce le apropie clar și efectiv. De altfel, problema "evidenței" va rămîne multă vreme un deziderat. Trebuie destupate mai multe albie, oricăr de firave și de ascunse, pentru a se ajunge la cursul principal. Iar Caloianul reprezintă doar o albie. Sîntem în măsură să selectăm din variantele Caloianului cîteva elemente formale care se arată, din păcate, opace la prima vedere. Puse într-o anumită ordine sintactică, ele pot indica o linie de urmat. Unul dintre motive, cel mai important, probabil, este "maica bătrînă", prezent și în *Miorița* și în Caloian. Firește, el apare și în alte locuri, de pildă în balada de curte feudală, care ar putea reprezenta o altă "albie". Trebuie să fim atenți nu numai la circuitul motivului într-o anume familie de texte, dar și la fizionomia lui.

Teodor T. Burada a publicat două variante ("Arhiva", Iași, 1904), în care "maica bătrînă" ocupă locul principal:

"Iene, Iene,
Caloiene,
Mă-ta te cată,
Prin pădurea rară,
Cu inima amară,
Prin pădurea deasă,
Cu inima arsă,
Și mi te plînge,
Cu lacrămi de sînge
Iene, Iene,
Caloiene."

Este un bocet pe care fetele din convoiul ritualic al Caloianului îl rosteau "cu amar" cînd se duceau să îngroape păpușa de lut. Textul pare a fi unitar și bine structurat. El se constituie dintr-un nucleu mărginit de două grupuri de versuri identice, în fond invocații destinate să

accentuează starea emoțională acută specifică bocetului. Se remarcă de asemenea prin armonie formală și rezistență, ceea ce permite ipoteza că s-a transmis intact din timpuri mult mai vechi decât data consemnată lor. Deci putem opera cu un asemenea text fără grija unei transformări ori deteriorări recente. A doua variantă culeasă de Teodor T. Burada nu diferă prea mult, ca înțeles, de prima. Aceeași concentrare în vers asemenea oricărei forme apartinând liricii ritualice preocupată să comunice expresii sufletești puternice, disperate, explozive:

"Scaloiani, Scaloian,
Trupușor de Dician:
Scaloită, Scaloită,
Trupușor de cuconiță,
Mă-ta mi te-a cătat,
Te-a cătat, te-a întrebat,
Prin pădurea rară,
Cu inima amară,
Prin pădurea deasă,
Cu inima arsă".

Am spus că această variantă nu diferă "prea mult" de prima, din cauza celor patru versuri de la început. Ele introduc un element nou față de motivul "maica bătrînă". Sper să nu comit vreo exagerare, dar întrevăd aici schița unui portret de frumusețe formulat în două registre, prin versuri separate: "Trupușor de Dician"; "Trupușor de cuconiță". Ambele vizează frumusețea fizică: "Mîndru ciobănel/Tras ca prin inel". Sub regim de ipoteză, îndrăznesc să observ că schița de portret este cerută de statutul special și dramatic al Caloianului: ca și păstorul mioritic, păpușa de lut ce urmează să fie îngropată și plînsă "cu lacrimi de sînge" reprezintă un tânăr "nenuntit". Sacrificarea păstorului mioritic este pusă pe seama unor motive domestice și economice. În acest punct se gîndește superficial. Problematica se dă peste cap exact din momentul în care interpretarea pornește de la modificări de ultimă oră produse în țesătura textului folcloric. Logica invenției în asemenea cazuri este să fie sacrificat cel mai bun (moștenire mitică), tânăr și frumos. Sigur este că pe păpușile de lut care îl întruchipau pe Tânărul Caloian erau înscrise trăsături fine, ca o consemnatare a frumuseții. Si Burada reproduce în studiul său un asemenea chip, amintind îndeaproape statuetele de lut virile ale cucutenienilor, care însoteau diverse zeițe ale fertilității. Asocierea tineretii, frumuseții și nenuntirii într-un act sacrificial justifică drama, bocetul și lacrimile.

Gheorghe Vrabie descoperă și el o variantă printre manuscrisele Bibliotecii Academiei (*De civitate rustica*, 42), care se adaugă și completează cele două tipuri comunicate de Burada:

Scaloiene, iene,
Pui de cuconele,
Te caută mă-ta
Prin pădurea rară,
Cu inima fript-amară,
Rochie de mătase
Împletită-n șase;
Papuci de mărgele
Ca la logodele:
Cămașă cu flori,
Ca la negustori."

Versurile privitoare la vestimentație dezvăluie intervenții recente în text (mătase, papuci, negustori), dar nu este exclus să fie actualizată o imagerie mai veche. Divinitățile pământului și ale vegetației apăreau împodobite și înzorzonate, iar "maica bătrînă" este un succedaneu al acestora. Vestimentația bogată e semnul bunei dispoziții, veseliei, frumuseții și rodnicietă. Cînd zeița Iștar coboară în infern, "Spre țara depărtată, fără margini,/De unde nimeni încă nu s-a întors", își pune podoabe scumpe și grele, cunună strălucitoare în păr, cercei în urechi, colan la gât, pietre prețioase în cingătoare, pieptar, brățări la mîini și la picioare. Într-un cuvînt, viața se pregătește să întîmpine moartea. La fiecare din celeșapte porți deschise în întîmpinarea reginei, i se reține cîte una dintre podoabe, ceea ce echivalează cu moartea lentă. Iștar pornise în periculoasa ei aventură, să obțină "apa vie" de la stăpîna infernului, Ereškigal, pentru reînvierea lui Tammuz, mort în împrejurări năprasnice, asemenea tinărului Caloian. Mai vechiul Dumuzi, zeul păstor, se îmbrăcăse și el cu haine alese așteptînd întoarcerea Inannei din infern, ceea ce i-a fost fatal. Si tot o experiență tristă o cunoaște Enkidu cînd s-a decis să facă o călătorie la fel de periculoasă, în slujba prietenului său Ghilgameș. Împotriva sfaturilor ce i s-au dat, eroul a cutezat să se îmbrace în haine fastuoase și să ia cu sine arme grele, trezind mînia zeilor infernali care iubesc tăcerea și sobrietatea. Dimpotrivă, Ghilgameș ajunge pe tărîmul îndepărtat, la strâmoșul Utnapıştim, după ce trece celeșapte lanțuri de munți de neațins, obosit, flămînd și în zdrențe. Bătrînei gazde i s-a făcut milă de dînsul și a încercat să-l ajute.

Se poate deduce că portul hainelor, al podoabelor și al armelor cunoaște o secretă reglementare ritualică. Cine n-o respectă riscă să întîmpine mari dificultăți. În Caloian și în Miorița, "maica bătrînă" apare în două ipostaze necorelate, dacă nu chiar contradictorii. În primul, în

Caloian, exemplul citat de Gheorghe Vrabie, costumația a părut unui folclorist ca urmare a unei intervenții neinspirate, sub impulsul vieții moderne amestecate. Nimic nu poate dovedi contrariul. Într-adevăr, faptul ține de ordinea evidenței. Totuși, se poate emite și ipoteza că se respectă o schemă îndătinată, în spiritul vechilor divinități. Caloianul este plin "de moarte", ca și păstorul. În riturile vegetației și ale rodniciei, elementele de ornament, înainte de a deveni simboluri și funcții, cunosc migrații derutante. Așa se explică asocierea Caloianului cu Paparuda sau a cîntecului de seceriș (Cununa) cu cîntecul de nuntă. Sau interdicții: Afrodita nu se asociază cu Eros (Cupidon), ci cu Ares, zeu al războiului, înrudit la distanță cu Thanatos. În orice caz, mai trebuie meditat asupra acestor tipuri de ambiguități.

Aspectul mioritic al "maicii bătrâne" se simte mult mai stabil și definit fizic, precum și semantic, în forma baladescă. El se reduce doar la două versuri, succint și emblematic formulate și încadrate în pasaje de tipul: "Iar dacă-i zări,/Dacă-i întîlni/Cea maică bătrînă/Cu iia de lînă,/Cu brîul de sîrmă,/Din ochi lăcrămînd,/Din caier torcînd,/Pe toți întrebînd...". Este o schiță de vestimentație sobră, de pelerin pus la grea încercare. Podoabele sănătate sunt drastic scuturate pentru că nu trebuie să rămînă nici o urmă de înțeles, nici o formă decorativă care să aducă aminte de lumea exuberantă a plantelor care moare și învie. Mitul vegetal luxuriant și ambiguu (viață - moarte) s-a esențializat în spirit strict antropologic pentru a pune în evidență realitatea tragică a morții omului, desolidarizată net, de data aceasta, de plantă.

Cel mai strîns și caracteristic element de legătură dintre Caloian și Miorița îl constituie plecarea "maicii bătrâne" în pribegie pentru căutarea fiului pierdut. Aventura căutării poartă semne de adîncă arhitectură. Ea nu mi se pare departe (ca sens și încercare grea) de coborîrea zeitelor sumero-babiloniene în infern. Inanna intră în subterane, știind că propriul sacrificiu poate fi benefic pentru întregul univers agro-păstoare. Ea joacă rolul plantei care "se duce" în necunoscut și se întoarce la fel cum a fost, probabil, pe viu, succesiunea nesfîrșită viață - moarte. Iștar pornește pe același drum, ca să aducă, din "țara fără întoarcere", apa viei. Între timp ceva s-a schimbat în credință: tărîmul de dincolo detine tainele tinereții perpetue și ale vieții veșnice. Trebuie doar obținute prin aventură neobișnuită. Este ceea ce încearcă și Ghilgameș. Divinitățile feminine ale mitologiilor străvechi nu au descoperit tehnici magice de reîntinerire ori de recuperare a forțelor eroului, de ocrotire a lui în bătălie periculoase. O vor face Medeea, Ariadna, mama lui Lemmenkäinen din *Kalevala*. Nici "maica bătrînă" nu este lipsită de puteri terapeutice suprafiole. Este vorba despre "maica bătrînă" din balada de curte feudală. Aceasta își caută feciorul pierdut în luptă, după şablonul din Miorița. Îl găsește întins pe cîmpie și îl aduce la

viață cu ierburi de leac, numai de ea știute. Și basmul dispune de date asemănătoare privind comportamentul sapiential al "maicii bătrîne"; feciorul pleacă de acasă lăsând un obiect încărcat cu puteri magice. Aceasta dă de știre bătrînei dacă băiatul s-a stins din viață. Ea îl caută, îl găsește și-l învie.

Pe scurt, "maica bătrînă" este un personaj chtonian, prin urmare o inventie culturală străveche. Ea stă de vorbă cu ceața, cu rîul, luna, soarele, deci forțe cosmice atotștiutoare; primește sfaturi de taină de la Sfânta Vineri ori de la Sfânta Dumineacă, stăpîne pe tărîmuri îndepărtate, se metamorfozează în păsări, știe vrăji și farmece ultrasofisticate. Dacă ne-am rezuma doar la *Miorița, Caloianul*, balada de curte feudală, eventual la unele basme, prin urmare numai la fondul autohton, am avea motive să credem că afirmațiile legate de performanțele "maicii bătrîne" sunt simple invenții poetice. Așa se și gîndește predilect. Din fericire, se cunosc forme de cultură străveche la care am făcut scurte referințe. Acestea ne dau dreptul să credem că "la început" a fost realitatea mitică transformată, cu timpul, în poezie, ceea ce permite încadrarea formelor culturii orale în spații nebănuite.

Peste tot căutarea ritualică este însotită e bocet. Am putea spune că atât vechile divinități feminine cît și "maica bătrînă" se identifică cu acesta. În Caloian, bocetul îl rostește bătrîna îndoliată. Probabil că provoca o tensiune deosebită în conștiința culturală îndătinată pentru că se afirma în chip tulbure și dramatic o puternică personalitate chtoniană. Ea plînge sfîșietor "cu lacrimi de sînge". Bocetul este preluat de glasul fetelor strînse în cortegiu funerar să îngroape păpușa de lut: "În tot timpul cît se duce Caloianul la groapă, fetele îl plîng și-l bocesc cu amar, apoi ajungînd la locul hotărît spre a fi îngropat, îi fac o bortă în pămînt, îl pun acolo, dînd tărină peste el și väicărindu-se spun versurile următoare: «Iene, Iene/Caloiene...»". Informația lui Teodor T. Burada trebuie primită cu mare încredere. El mărturisește că a urmărit ritualul Caloianului în mai multe localități din Moldova și Dobrogea. Prin urmare, ne putem aștepta să fi văzut cu ochii lui alaiul plîngînd și "väicărindu-se" la fața locului. Așadar, bocetul se înscrive simultan în două registre: pe de o parte prin evocarea bătrînei mame, în forma logosului, pe de alta sub aspect gestual și pe viu, în cursul desfășurării ritualului înmormîntării simulate.

În *Miorița*, ritualul căutărilor și al bocetului este, cum am văzut, asemănător pînă la identitate cu acela din Caloian, ca scenariu și ca intensitate dramatică. Bocetul cunoaște chiar și repetiția, în cuprinsul întregului text, însă numai în planul evocării, al discursului verbalizat, nu și al discursului gestic. Tonul îl dă mai întîi bătrîna mamă disperată de dispariția fiului. În imaginația păstorului i se asociază oile care, crede el, îl vor plînge, la aflarea tristului adevăr, "cu lacrimi de sînge". Versul

amintește de unul din Caloian, primul text citat de Burada: "Și mi te plinge/Cu lacrămi de sănge". Poate să fie o întîmplare dictată de legile versificației, nu un aspect strict determinat de vreun raport mitico-eticografic. Așa ceva nu are relevanță, doar faptul că bocetul își face loc cu insistență și creează atmosferă. Mai mult decât atât: să se observe cine bocește și are îndreptățirea să-o facă. Bocetul reprezintă cheia ritualului în cazul de față, fiind reglementat de reguli stricte. Plânsul ca și rîsul nu sunt manifestări întîmplătoare, după capriciul individului, în afara controlului sever instituit de grupul social. Se rîde în împrejurări anumite; își permite să-o facă omul înzestrat cu inteligență și cunoaștere. Abaterea de la normă intră sub incidentă sentinței: "Pentru un lucru de nimică rîde prostul de se strică". Motivul rîsului trebuie să fie serios și grav, altfel se rîde de cel care rîde: "Noi rîdem de unul, de doi, și săptămâni rîd de noi.". Prostul și nebunul nu sunt considerați ființe normale, integrabile vieții grupului. Ei pot să se manifeste liber, însă nimeni nu-i urmează. Totuși, nu i se pun rîsului oprelești în totalitate. În afara tipurilor citate (și sancționabile), prostul și nebunul, există împrejurări care îi permit omului să se manifeste cu toată puterea: de pildă, la nuntă și la anumite sărbători cu caracter agro-păstorească. El are chiar voie să se laude că a rîs mult. N-o poate face și în împrejurări obișnuite, cotidiene. De sărbători, și Dumnezeu se veselă. Zeli greci rîdeau de se cutremura Olimpul.

Și plânsului i se rezervă momente și cadre socio-umane speciale. O normă ar fi aceea a momentului în care se poate manifesta cu amplitudine și semnificație. Dacă individul suferă de o boală fizică și se văcărește de răsună satul, plânsul lui poate fi ascultat cu un interes secundar pentru că există la nivelul întregului colectiv speranța salvării: leacurile meșteșugite ale doftoroaielor. Dacă peste om dă o nenorocire, moartea, sau peste sat calamitatea naturală, seceta, situația se schimbă fundamental. În conștiința celor vechi nenorocirea este supraindividuală. Vine de departe, ca o pedeapsă, trimisă de o putere căreia nu i se poate opune nimeni dintre pământeni, cel mult divinitățile pământului din timpuri imemoriale. Plânsul e singura manifestare posibilă și permisă. Din contra, lipsa lui se consideră abatere de la normă. Dacă are valoare terapeutică, de "ușurare" sufletească, așa cum se spune în tradiție, la nivel individual sau colectiv, dacă șuvoiul de lacrimi provoacă efecte meteorologice raportabile la magia imitativă, toate acestea sunt ordonate prin plâns. Odată criza depășită, plânsul ieșe din rol. Nimeni nu-i permite să persevereze pentru că riscă să cadă în zona rizibilului alături de prost și de nebun. Rîsul și plânsul sunt condiționate, aşadar, de momente ritualice specifice. *Ecclesiastul* avertizează și el în acest sens: "Pentru orice lucru este o clipă prielnică și vreme pentru orice îndeletnicire de sub cer./Vreme este să te naști și vreme să mori; vreme este să sădești

și vreme să smulgi ceea ce ai sădит./Vreme este să rănești și vreme să tămăduiești; vreme este să dărâmi și vreme să zidești./Vreme este să plîngi și vreme să rîzi; vreme este să jelești și vreme să dăntuiești" (*Ecclesiastul*, 3. 1 – 4). Capitolul de unde provin aceste versete poartă titlul: *Vremea tuturor lucrurilor. Deosebirea omului de animal.* Partea a doua a titlului mi se pare semnificativă pentru sensul ei antropologic.

A doua normă care reglementează textele în discuție arată că bocetul este o specialitate a femeilor, indiferent dacă se produc pe terenul riturilor de fertilitate sau posteroare acestora, adică în forme antropologizate. Putem conchide ca regulă fermă: femeile plîng în cadre organizate ritualistic. Toate marile divinități feminine ale pămîntului și ale vegetației plîng, nu și bărbații. Plînge Iștar, nu și Tammuz; Isis, nu Osiris; Medeea, dar nu-l auzim pe Iason. Paralelismul poate continua pe teren românesc: bocește mama Caloianului, însă acesta din urmă tace, ca și "maica bătrînă" din *Miorița* în raport cu fiul său. Acesta din urmă dialoghează cu "mioara năzdrăvană", dar nu plînge, e reținut. "În decursul desfășurării tuturor misteriilor, ni se spune într-o lucrare de specialitate, Osiris, spre deosebire de Horus, nu scoate nici un sunet, ceea ce, alături de alte fapte, ne face să presupunem că în rolul mut al lui Osiris apare mumia faraonului decedat" (M.E. Matie, *Miturile Egiptului antic*, Editura Științifică, București, 1958, p. 61). Pe peretii unor sarcophage egipțiene se găsesc reprezentări grafice înfățișîndu-l pe Osiris lungit pe lespede. El este priveghet de Isis și de sora ei Neftis, jelindu-l una la cap, cealaltă la picioare.

Așa cum bătaia este "ruptă din rai", meșteșugurile, artele și ocupațiile, scrierea și hrana, etc. inventate și experimentate prima dată de diverse divinități civilizațioare, și plînsul, ca formă de comportament, a fost modelat și impus de zeități competente. Ele sunt cunoscute și nominalizate în mitologiile care au practicat timpuriu scrierea; au rămas în anonimat în alte locuri, pentru a fi denumite cu nume generic de "mare zeită a pămîntului", Erde Mutter. Preotesele aflate în slujba lor, practicantele, bocitoarele profesioniste imită plînsul primordial. În Caloianul, plînsul "maicii bătrîne" este mimat de grupul de fete aflate în alaiul funerar, iar *Miorița*, oricât s-ar părea de ciudat, de însăși turma de oi: "Pe mine m-or plînge/Cu lacrămi de singe". Nu vreau să văd aici neapărat "asemănări" care să ducă la concluzii pripite. Orice grabă nu poate fi decât riscantă. Mă gîndesc, în schimb, la factori creatori de atmosferă. Aventura mitică a coborârii în infern, pribegie schematizată în spirit ritualistic, bocetele mimetice conduc la creare de atmosferă, iar pe acest suport, la asemănare între Cybele și "maica bătrînă", între Caloian și Osiris, între Dumuzi, zeul păstor și păstorul mioritic. Firește, pînă la o fundamentare matematică strictă calea e lungă.

MIHAIL EMINESCU ȘI MITUL POPULAR

Grațian Jucan

În cursul scurtei și zburătoare existențe umane, atât de tragic ultragiată de destin, M. Eminescu a venit în contact direct, la Ipotești, cu patrimoniul popular:

Mama-i știa atîtea povești, pe câte fuse
Torsese în viață (...).

Singur a mărturisit interesul pentru basme în fragmentele autobiografice din romanul "Geniu pustiu", când își amintea de lumea miraculoasă a poveștilor, de acei "...moși bâtrâni cari, pe cînd eram mic îmi povestea în timp de iarnă, ținîndu-mă în tremurîndele lor brațe, povești fantastice despre zîne îmbrăcate în aur și lumină, cari cîntă senina lor viață în palate de cristal. Au trecut ani d-atunci – și parcă-a fost ieri – ieri pare că-mi încilceam degelelele în barba lor cea albă și ascultam la graiul lor cel înțelept și șoptitor, la înțelepciunea trecutului, la acele vești din bâtrâni."

La vîrsta de aur a copilăriei, asculta:

Povești și doine, ghicitori, eresuri (...).

Îl plăcea: Să cuget (e) basme mîndre, poetice povești (...).
 Cu mintea s-umblu drumul poveștilor ce-aud (...).
 Un rai din basme văd printre pleoape (...).

În perioada copilăriei: "Satul și pădurea creșteau în jurul lui, îmbrăcate în legendă, cu oameni care în gesturile și în cuvintele lor făceau să trăiască o mitologie întreagă" (D. Popovici). Împreună cu sora sa, Harieta, găseau un refugiu sufletesc în eposul Ipoteștilor: "E mult de-atunci, Harietă, de cînd eram mici de tot și ne spuneau moșnegii povești" - scria el mai târziu.

Lumea copilăriei, pădurea și poveștile au pus de-atunci deplină stăpânire pe el:

Unde ești copilărie,
Cu pădurea ta cu tot ?:
Dar toate – acele basme în somnu-mi mă urmează,
Se-mbină, se-nfășoară, se luptă, se desfac,
Copilele din basme cu ochii lor de raze,
Cu părul negru coade, cu chipul dulce drag
Și Feti – Frumoși cu plete, cu haine luminoase,
În visele din somnu-mi s-adun și se îmbină,
Fac nunți pe patru zile (...).

Din vremea școlarității, de la Cernăuți, colegul său T.V. Ștefanelli scria: "De mic copil, Eminescu avea darul de a spune povești..., spunea cele mai frumoase și lungi povești."

Sederea la Blaj, în vara anului 1866, l-a pus, din nou, în contact direct cu lumea poveștilor.

"Mai tîrziu – scria Ștefan Cacoveanu – la 1868 – 69, am petrecut cu Eminescu un an întreg la București. Întrebîndu-l o dată:

- Ce zici de Blaj ? Cum îți-a plăcut ?
- Mi-a plăcut de măgăraru de la seminar.
- Și de ce tocmai de măgărariu ?
- Spunea povești minunate și-l ascultam cu multă plăcere, a fost răspunsul."

După cum se vede, M.Eminescu își aducea aminte de admirabilul povestitor popular – Ioane Popu - care se pare că a fost o adevărată comoară folclorică, ca și Nicolae Mihu din Veza. Iar la București, insista tot Ștefan Cacoveanu, M.Eminescu "... se interesa foarte mult de poezia și poveștile țăranului."

Acum a început să scrie în stil și vers popular *Basmul lui Arghir*, iar în piesa de teatru *Mira* (1868/69), prin intermediul personajelor, mărturisea: "Adeseori iau de la basm, de la păzitorul cel posomorât al trecutului cheile lui de aur și deschid porțile inimii mele ...".

Plecând de la Viena, în toamna anului 1869, M. Eminescu lasă în urmă o experiență umană bogată. "Era plin ca un stup nu numai de cunoștințe, ci și de subiecte și planuri literare, în legătură cu ceea ce se văzuse și experimentase" (I.Breazu). În fragmentul : Basmul cel mai fantastic, Toma Nour în ghețurile siberiene, Tânărul poet scria: "Calde doine de primăvară, doine de-a lui Bujor, contrasta dureros cu iarna eternă și-mi storcea lacrimi." Mitul cuprinde semnificații, amalgamând legenda cu istoria. Tot în acest timp a scris basmul *Făt – Frumos din lacrimă* și a elaborat poemul *Memento mori*, unde "posomorîtu basm" este numit "vechea secolelor străjă".

Basmul *Făt–Frumos din lacrimă* este o sinteză a basmului popular scris la modul romantic. El n-a avut un model popular ca în alte cazuri, fiind mult stilizat peste limitele îngăduite ale prototipurilor populare, unde interesul cade mai mult asupra peripetiilor. Poetul a dilatat elementul liric și descriptiv.

În acest basm, eroul stăpânește natura, cântând: "Pe drum horea și doinea, iar buzduganul și-l arunca să spintece norii, cădea departe tot cale de-o zi. Văile și munții se uimeau auzindu-i cîntecele, apele-și ridicau valurile mai sus, ca să-l asculte, izvoarele își tulburau adîncul, ca să-și azvîrle afară undele lor, pentru ca fiecare din unde să-l audă, fiecare din ele să poată cînta ca dînsul cînd va șopti viilor și florilor."

În poezia *Venere și madonă* scria despre o: *Lume ce gîndeia în basme și vorbea în poezii.*

La Berlin (1872/74), M. Eminescu a cunoscut cartea lui Richard Kunisch : *Buharest und Stambul, Skizzen aus Ungarn, Rumanien und der Turkei*, Berlin, 1861. M. Gaster scria: "Aceasta a fost sursa celui mai remarcabil poem al lui Eminescu, *Luceafărul* (...). Eu i-am arătat-o, iar el a fost atât de impresionat de ea, încît a spus : Oh, ce lucru frumos! și a preluat-o."

În această carte, poetul întâlnea două basme românesti: *Fata din grădina de aur*, care stă la temelia *Luceafărului* și *Frumoasa fără corp*, versificată de poet în *Miron și Frumoasa fără corp*. Poetul s-a regăsit în ele, le-a tradus, versificat și prelucrat.

La Iași (1874/77) a prelucrat basme și a publicat poemele *Călin* (File din poveste) și *Strigoi*.

În legătură cu basmul popular *Călin Nebunul* circumscrim relatăriile fratelui său, Matei: "Pe cînd Eminescu era slujbaș la Iași, unde locuia împreună cu Samson Bodnărescu în niște chilii a călugărilor greci din fundul curții bisericii Trei – Ierarhi, a venit la familia sa în Ipotești. Cu această ocazie s-a dus și la Schitul Agafon din județul Botoșani, unde era călugăriță mătușa sa, maica Fevronia Iurașcu. Aceasta, într-o seară, a făcut șezătoare de tors lînă, la care au venit mai multe călugărite. Una din ele, anume Zenaida, a spus povestea lui Călin. Poetul a ascultat-o, a luat notițe și apoi a versificat subiectul."

Așa cum s-a reliefat până acum, poetul știa multe basme, le auzise din copilărie, iar mai apoi le citise. Din epoca revizoratului școlar datează însemnări de basm în manuscrisele sale, așa cum arată și ediția națională a operelor.

Nu insistăm asupra lor, fiindcă ele ar merita să fie reconstituite și scris un studiu special.

Este interesant de semnalat faptul că basmul popular *Călin Nebunul* a coborât din literatura cultă în folclorul românesc și maghiar din Ardeal, fiind din nou cules, așa cum s-a întâmplat și cu *Făt – Frumos din lacrimă*.

M. Eminescu a cunoscut culegerile folclorice din epocă: A Pann, V. Alecsandri, C. Stamati, Al. Odobescu, I.C. Fundescu, basmele lui P.Ispirescu, I. Creangă, I.T. Mera, anecdotele lui Elie Baican ori ale altora.

În etapa bucureșteană (1877/83), Mite Kremnitz, împreună cu Livia Maiorescu, Ionescu – Dobrogeanu etc. au relatat că poetul "făcea mare haz de anecdotă, povești". Iar în *Amintiri fugare despre M.Eminescu*, Mite Kremnitz a menționat: "Citeam împreună din aceeași carte, povești populare, mai întîi de-ale lui Creangă – și el avea o bucurie copilărească citindu-le", iar mai departe, ea a amintit de două ori

că poetul i-a spus copilului ei o poveste de I.Creangă: "Cea din urmă după amiază și seară dinaintea plecării o petreceau la noi; povesti lui Baby basmul Capra cu trei iezi."

În srișoarea nr. 65 (din iunie 1882) din vol. *Dulcea mea Doamnă/ Eminul meu iubit*, (Editura Polirom, Iași, 2000, p.298), poetul i-a scris Veronicăi Micle: "Un lucru care te va interesa. Baican scrie o poveste ce l-am spus-o eu și pe care tu vei recunoaște-o numai decît. E o poveste care s-a spus de multe ori la tine acasă și e publicată în foiletonul *"Timpului"*".

Faptul că Elie Baican știa povestea umoristică de la poet este deosebit de important și fapt inedit totodată. Ea a apărut în două numere: *Timpul*, VII, 1882, nr. 151 (14 iulie), p.2 și 3 și nr. 152 (15 iulie), p.2 și 3 și se intitulează: *Cum a înălbit femeia pe dracul, Însoțită de o notă* (semnată *Redacțiunea*, dar sigur scrisă de poet): "D.E. Baican, autor cunoscut cititorilor *"Timpului"* prin anecdotele populare publicate în coloanele acestei foi, pregătește o nouă serie de basme, povestite în graiul nemăiestrit al poporului. Ca probă dăm basmul umoristic de mai sus, care face parte din colecțunea ce în curînd va apărea."

Interesul pentru basme se vădește și atunci când a tradus din basmele lui A.S.Pușckhin, așa cum arată în srișoarea trimisă de la Liman (Odesa) lui Petru Novleanu la Iași, la 15 iulie 1886: "Nu știu dacă ai primit și ai predat lui Creangă traducerile trimise de mine (...). M-am învrednicit să traduc din Pușkin aceste povestiri (...)", mărturisea el.

Străveche formă de poezie, mitul a fost utilizat de poeti pentru dezlegarea unor probleme de artă; el este o metaforă revelatoare, izvorâtă din experiența sensibilă a omului în legătură cu sensul existenței. În mituri, poporul întrupează anumite valori și relații ale vieții, cărora le dă expresie poetică. Rapozii populari impresionează asupra ascultătorilor prin figuri simple, lăsând imaginația să completeze restul. Din starea de mit rezultă maximum de frumusețe. Atmosfera mitică creată, în care se petrece acțiunea, interesul asupra personajelor și peripetiilor contribuie la farmecul operei. De aceea mitul a fost utilizat de poeti ca izvor artistic. "Fără o gîndire mitică – scria Lucian Blaga – nu ia ființă, din păcate sau din fericire, nici o poezie." Miturile au adânci sensuri umane. Mulți dintre marii creatori au folosit mitul, găsind în el rezonanțe ale propriilor stări sufletești.

Mitul popular a oferit adesea poetilor materialul în care și-au înscris concepțiile, atât pentru faptul că e mai ușor de modelat, cât și pentru că poate avea un ecou mai viu, emoționant și puternic în sufletul ascultătorilor sau cititorilor. El poate fi materialul cel mai rezistent de rezonanță poetică.

"Mitul – scria Mircea Eliade – este o realitate culturală extrem de complexă, care poate fi abordată și interpretată din perspective multiple

și complementare (...). Funcția dominantă a mitului este de a fixa modelele exemplare ale tuturor riturilor și acțiunilor umane semnificative (...).

Mitul povestește o istorie sacră – adică un eveniment primordial care a avut loc la începutul timpurilor (...). De aceea, relevând modul cum o realitate a ajuns să existe, mitul constituie modelul exemplar nu numai al riturilor, ci al întregii activități umane semnificative (...)".

Miturile sunt însotite de rituri. Roger Caillois a observat și el că "ritul realizează mitul și permite trăirea lui (...). Despartit de rit, mitul își pierde, dacă nu rațiunea lui de a fi, cel puțin puterea lui de exaltare ...".

Mitul este, în fond, povestea unei creații de ritual sacru, cuprinzând elementele eterne ale existenței umane pe care le reprezintă. Rădăcinile mitului sunt magice. El are o semnificație etică, iar arhetipurile mitice reprezintă modele de creație artistică

"Mitul este o ficțiune – scria M. Gorki. Fără ficțiune artisticul nu este posibil, n-ar putea exista." Așa cum remarcă G. Călinescu: "Mitul ancestral se dezvoltă până la virtualitatea unui mit estetic, simbolizând condițiile adevăratei creații artistice".

Unele mituri au temei istorici și explică astfel acțiuni, fapte și evenimente; în fond, sunt credințe colective, produse ale fanteziei. Multe mituri românești provin din mitologia antică (greco-romană), dar s-au adaptat spiritului nostru. Ele sunt simboluri ale unor idei generale, exprimând, în esență, experiența umană ori filozofică.

Fiind un simbol al cunoașterii poetice, mitul reprezintă, deopotrivă, un spațiu și un timp sacru ce satisfac setea de închipuire a romanticului căutător inflexibil al unui centru al existenței care, odată atins, echivalează cu o inițiere în tainele lumii și cu o consacratie.

Codrul, pădurea nu este numai un mit în folosul și cultura românească, ci este element constitutiv al vieții poporului român:

Că să știi, iubite frate,
Că nu-s codru, ci cetate...,

sună două versuri eminesciene în stil folcloric.

Mitul implică o trăire intensă din partea creatorului, dându-i acestuia o proiecție patetică. M. Eminescu, ca toti marii creatori, a utilizat mitul, iar gândirea lui poetică are adeseori la rădăcini motive mitice. Gândirea lui pleacă de la legendă la ideea abstractă. În procesul de cristalizare a unor motive, demersul poetic parurge întotdeauna drumul de la real la simbol, de la particular la general. Însă, la poet, elementele mitice, cu semnificația lor, se supun concepției filozofice. Ea selecționează, adaugă sau elimină elementele mitice, conferindu-i adâncime de simbol. De aceea mitul eminescian are un caracter original, fiindcă a fost modelat și potrivit personalității sale artistice, încât aceasta și-a lăsat amprenta în operă.

Văzând în basm diferite *înțelesuri*, M. Eminescu se revolta când spunea că "românii au apucat a vedea în basm numai basmele". Ele reprezintă pentru poet semnificații adânci despre lume și viață, intrupate în haina alegoriei și simbolului. De aceea le-a adaptat și convertit în mijloace de expresie a propriilor stări, frământări și idei.

Poetul a învăluit deseori în metafore și simboluri anumite laturi ale propriei sale personalități creatoare, care au vorbit mai mult inteligentei lui artistice. De aceea, a căutat să-și însușească metoda poporului de a elabora mituri și simboluri, într-o formă simplă, dar legată în sensuri, considerând acest procedeu o culme a artei poetice. El reconstituie cîteodată dintr-un ciob un întreg mit, pe care-l umple de rezonanță poetică și conținut nou.

Poetul a notat singur că a dat poemului său *Luceafărul* "înțeles alegoric", atingând cu el culmile artei spre care tinde. "...Poezia – *sublinia el* – nu are să descifreze, ci din contra, are să încifreze o idee poetică în simbolurile și hieroglifele imaginilor sensibile." Căci știut este că specificul poeziei nu e observația, ci imaginația, lucru remarcat de poet: "...mama imaginilor, fantasia, mie-mi pare a fi o condiție esențială a poeziei."

În *Timpul* (1880), poetul povestește, rezumându-l, basmul lui P. Ispirescu, *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte* pe care-l consideră "unul din miturile cele mai semnificative din cîte a păstrat poporul nostru".

Merită să cităm începutul basmului, aşa cum îl relatează M. Eminescu: "Unul din miturile cele mai semnificative din cîte a păstrat poporul nostru este următorul: La leagănul unui copil se coborâseră cele trei ursitori, menindu-i una tărie, alta iștețime, a treia mărire lumească. Muma copilului, nemulțumită că i se dăruiseră și lui bunuri pe cari le-au avut atâtia oameni, rugă pe cele trei zâne, ca îndeosebi copilului ei să-i hărăzească ceva ce n-a avut încă nici un muritor. Cu-ntristare-i răspunse una din zâne: "Ca toți oamenii, nici judeci, nici poți judeca ceea ce ai cerut, dar totuși își îndeplinesc dorința și dăruiesc copilului tău tinereță fără îmbătrânire și viață fără de moarte".

Poetul face din eroul basmului un personaj purtător al ideii de independență, libertate și dreptate socială, afirmând că independența românilor "e suma vieții noastre istorice."

Asupra aceluiasi basm, el revine tot în *Timpul* (1881), rezumându-l din nou: „Între legendele noastre naționale, e una (în colecția Ispirescu) de străveche origine desigur și de o mare adâncime. Un om primește de la ursite **privilegiul vieții fără de moarte și tinereții fără îmbătrânire.**”

Poporul era pentru poet o "realitate etnologică".

"Românii – scria el – au fost popor de ciobani ... de acolo cumințenia românului, care ca cioban a avut multă vreme ca să se ocupe cu sine însuși, de acolo limba spornică și plină de figuri, de acolo simțământul adânc pentru frumusețile naturii, prietenia lui cu codrul, cu calul frumos, cu turmele bogate, de acolo povești, cântece, legende, - cu-n cuvânt, de acolo un popor plin de originalitate și de-o feciorească putere, formată printr-o muncă plăcută, fără trudă (...)".

M. Eminescu însuși a prelucrat basme, legende și a creat mituri. Menționăm *legenda* portretului lui Ștefan cel Mare de la Putna, mitul *Tinerețe fără bătrânețe...*, povestit de două ori (după P. Ispirescu), mitul *pădurii*, al *zburătorului* (erotic) și al *etnogenezei poporului român* (*povestea Dochiei și ursitorile; Ursitorile; Mușat și ursitorile* a prelucrat mitul *genezei lumii* din *Imnul creațiunii din Rig – Veda la înalt nivel artistic și a creat mitul apocastastazei lumii (Scrisoarea I)*; a prelucrat *legenda orientală* a creșterii împărației otomane din istoria lui Hammer (*Scrisoarea III*) și după *Biblie* mitul lui *Samson și al Dalilei (Scrisoarea V)*.

Sigur că în creația eminesciană sunt și altfel de mituri: mitul *istoriei*, al *înțeleptului*, al *creatorului*, al *morții*, mitul *oniric, poetic* etc.

Mitul popular este o formă artistică de manifestare a spiritului creator.

Ei i-a oferit poetului multe daruri: i-a dilatat imaginația, i-a creat starea de vis, i-a îmbogățit limba, i-a învățat arta narării, a intrigii și conflictelor, a construcției personajelor. Lupta dintre Călin Nebunul și Zmeul este asemănătoare cu lupta dintre Mircea și Baiazid. Însuși Mircea se mișcă ca un erou de basm (*Scrisoarea III*).

Despre povești, poetul însuși formula păreri originale: "Tezaurul comun de povești și anecdotă al popoarelor e mare în aparență, dar totuși se sleiește într-un număr oarecare de prototipuri (...). Ceea ce e original e modul de a le spune, e acel grai românesc cu care se-mbracă ele, săt modificațiunile locale, potrivite cu spiritul și cu datinile noastre."

Felul în care poporul întruchipează artistic un motiv folcloric, fie autohton, fie dobândit din circulația folclorică, îl face viabil. În circulația motivelor populare esențială rămâne întruchiparea artistică dobândită într-un anumit context național și nu existența unui motiv în folclorul mai multor popoare.

Originalitatea poveștilor, aşadar, nu constă în materie, conținut și nici în prototipuri, căci motivul e universal și general; descrierea, povestirea lui, forma artistică în care e îmbrăcat (de povestitor) îi conferă valoare și caracter specific.

Ceea ce e original, deci, pe lângă limbă, într-un motiv popular "sunt modificațiunile locale, potrivite cu spiritul și cu datinile noastre".

Iar G. Călinescu, scriind despre scrisul eminescian, sublinia: "El (M. Eminescu) coboară pînă la vorba sătească și la povești, scoate pilde, face figuri cu o siguranță uimitoare."

Aceeași sensibilitate și putere de pătrundere a dovedit poetul când, în Însemnările sale, privind strângerea literaturii noastre populare, nota despre mit și obiceiuri:

"E păcat cum românii au apucat de-a vedea în basm numai basmele, în obicei numai obiceiurile, în formă numai forma, în formulă numai formula. Formula nu e decât manifestațiunea palpabilă, simțită a unei idei oarecare. Ce face de e(x). istoricul cu mitul ? Îl lasă cum e ori îl citează mecanic în compendiul său de istorie, pentru a face din el jucării mnemotehnice pentru copii ? Nimic mai puțin decât asta. El caută spiritul, ideea acelor forme, cari ca atare sunt minciune și arată cum că mitul nu e decît un simbol, o hieroglipă, care nu e de ajuns că ai văzut-o, că-i tăi minte forma și că poti să-o imiți în zugrăveală pe hîrtie – ci aceasta trebuie să fie citită și înțeleasă", iar obiceiurile "sunt expresiunea exterioară a unui profund simțămînt sau a unei profunde idei interne".

În concluzie, preocuparea pe care M. Eminescu a avut-o față de mitul poporului arată dragostea lui față de popor și dorința lui necurmată de a ridica elementele folclorice la altitudinea marilor creații universale.

PORECLELE DIN ARBORE

Avramia și Gheorghe DOLINSKI

Conform definiției date de Dicționarul limbii române, "porecla este un supranume dat, de obicei, în bătăie de joc, unei persoane, mai ales în legătură cu o trăsătură caracteristică a aspectului său exterior, a psihicului sau a activității sale". Vă rugăm să nu vă supărăți dacă nu vom fi de acord în totalitate cu această definiție, mai ales cu prima sa parte. De ce? Vom încerca să vă spunem în cele ce urmează.

În comuna noastră sunt foarte multe persoane cu numele de familie de Iliese, Apostol, Buliga, Ciobâcă, Pahomi și altele. Vă puteți da seama cât de greu îți este să află cine este cetăeanul Ciobâcă Ioan, când cu acest nume și prenume sunt foarte mulți cetăeni în comună? Tocmai de aceea arboreanul, destul de inventiv, a găsit o soluție ingenioasă: porecla. În această situație află foarte repede cine este Ion a lui Motan, Vasile a lui Balercă, Casanda lui Tipirig sau Veronica lui Patrachi. Este însă adevărat că foarte multe porecle sunt legate și de modul în care gândesc și se comportă oamenii, de defectele pe care aceștia le au etc.

Am considerat necesar să culegem și să sistematizăm aceste porecle. Pentru aceasta am apelat la ajutorul colegilor de muncă, ai elevilor școlii, al vecinilor, ruedelor, prietenilor și cunoșcuților. Oriunde aflam o poreclă, ceream relații în legătură cu ea, o notam și acasă o analizam și o aşezam la locul ei. Mulțumim pe această cale pentru că ne-au ajutat. Am ajuns astfel să avem inventariate și explicăte un număr foarte mare de porecle, pe care le-am clasificat în ordine alfabetică.

Studiind cu atenție poreclele colectate, am observat că ele pot fi categorisite după anumite criterii. N-avem pretenția că metoda noastră de lucru este de necontestat. Suntem conștienți de faptul că ea necesită îmbunătățiri. Totuși, până la apariția și formularea altor păreri, prezentăm mai jos modul în care le-am clasificat. Noi am considerat că poreclele pot fi clasificate astfel:

- a) după locul de baștină al cetăeanului;
- b) după meseria pe care o practică;
- c) după defectele fizice ale celui în cauză;
- d) nume de plante și de animale;
- e) denumiri de mâncăruri;

Spre exemplificare, prezentăm mai jos o parte din poreclele culese și clasificate după metoda noastră:

- a. – după locul de origine al cetăeanului: Ardeleanu, Arboreanu, Burleanu, Botnăreanu, Cașvanariu, Cașvană,

- Neamțu, Putneanu, Rusu, Românu, Regăteanca, Refugiata etc.
- b. – după meseria practicată: Baciu, Bacioaia, Blehariu (tablăgiu), Ghefere (ceferist), Dogariu, Drugă, Drugalău, Dubău, Focariu, Hornariu, Laptariu, Mineriu, Moașa, Moșoiu, Morariu, Morărița, Oloieru, Pompieru, Poștariu, Poștărița, Rotariu etc.
 - c. - după defectele fizice ale cetățeanului: Chioru, Ciungu, Buzoi, Buzucă, Dintosu, Fornai, Ghibosu, Mocoțană, Ochiosu, Stângă, Surda, Surdu, Șchiopu, Șchiopuțu, Șchioapa etc.
 - d. – denumiri de animale: Ariciu, Berbec, Bursucu, Bursucioaia, Guzanu, Iedu, Iepuroi, Iepuroaica, Maimuță, Mâtă, Mâțu, Porcu, Purcică, Purcicoaia, Țapu, Veveriță, Boboc, Buhă, Buhoaia, Curca, Curcan, Găină, Găinoaia, Gaiță, Gânsac, Gâște, Hulubu, Huliu, Mierlă, Mierloaia, Rață, Tarcă, etc.
 - e. – denumiri de insecte: Boarză, Borzoi, Flutur, Fluturiță, Gâză, Gâzoaia, Furnică, Furnicoaia, Furnicuță etc.
 - f. – denumiri de plante: Barabulă, Fasulă, Haldan, Usturoi, Urzică, Ceapă, Ceapoiaia, Cepoi etc.
 - g. – denumiri de mâncăruri: Alivincă, Balmuș, Chișcă, Cozonac, Galușcă, Gogoașă, Jufă, Jumară, Plăcintă, Turtă, Turtiță etc.

Interesant este faptul că o parte din aceste porecle, una foarte mică, s-a transformat în nume de familie: Balmuș, Ardeleanu, Arboreanu și altele.

Rămâne interesant de urmărit evoluția celor peste 523 de porecle culese de noi, precum și depistarea altora. Deja putem afirma că o serie de porecle au dispărut, din cauză că au decedat persoanele care le purtau. Așa s-a întâmplat cu poreclele: Racli, Naimân, Braină și altele.

N-am prins în acest inventar al poreclelor pe cele care nu puteau fi suportate de ureche și nici nu se puteau scrie pe hârtie. Pentru că, trebuie să știți că și la noi există, e drept că în procent foarte mic, și porecle pornografice. Ele au fost culese pentru a fi semnalată existența lor.

Demn de semnalat este faptul că se petrece un fenomen care, probabil, este caracteristic și altor localități. Este vorba de faptul că în localitatea noastră pătrund și alte porecle, aduse de cetățenii care se stabilesc aici, sau aceștia primesc așa cum se obișnuiește la arboreni, porecle de la locitorii satului.

II. MUZEEOLOGIE

**CÂTEVA CONSIDERAȚII
PRIVIND ZESTREA PATRIMONIALĂ A MUZEULUI DE ETNOGRAFIE,
DIN ORAȘUL VATRA DORNEI**

Ion CRUCEANU

Relativ Tânăr, Muzeul de Etnografie din orașul Vatra Dornei, reușește să se impună atât prin tematica deosebit de generoasă pe care o abordează, cât și prin valoarea creațiilor expuse. Majoritatea acestora a fost selectată, cu multă rigurozitate, din zestrea patrimonială a Muzeului Etnografic al Bucovinei Suceava, fiindu-ne oferită sub formă de custodie. Încă de la început au existat preocupări pe plan local de realizare a unor colecții, pentru ca, în cele din urmă, muzeul nostru să ființeze prin propriile forțe.

Așa cum ni se prezintă la ora actuală, expoziția de bază are drept obiectiv conturarea personalității țăranului trăitor în zona de munte a județului Suceava. De aceea, aici au fost reunite creații tradiționale din patru zone etnografice: Tara Dornelor, Câmpulung Moldovenesc, Gura Humorului și Rădăuți. Omul de la munte, cel bătut de ploi dar și de nevoi, ne apare în toată măreția sa de gânditor și făuritor de valori nemuritoare. El a făurit doina. Iar, mai apoi, cu slovele ei vrăjite a început să scrie pe piatră, pe lemn ... A scris mult și frumos. A scris mult și cu tâlc. A scris mult și cu patimă. Iar aceste scriituri ale lui, care ne uimesc și ne fascinează încercăm noi astăzi să le descifrăm.

Firul narării curge firesc, începând cu arhitectura și continuând cu celelalte genuri ale creației tradiționale: ceramica, creații în lemn și os, țesături, cusături, etc. Sunt abordate și datinile de iarnă, în special jocurile cu măști, precum și cele legate de nuntă. Un număr de trei interioare tradiționale pledează în favoarea echilibrului și armoniei, iar cele două expoziții tematice, cu caracter permanent, una dedicată plutăritului și cealaltă păstoritului, pun accent pe latura de risc și bărbătie a unor ocupări specifice muntelui.

În ceea ce privește valoarea materialului etalat aici, putem afirma că ea atinge cotele superlativului. Si încă un aspect interesant: toate exponatele au statut de unicat deși, uneori, între ele există scăpărări de asemănare. Un grăitor exemplu ni-l oferă un număr de cinci ștergare de perete provenind din zona etnografică Gura Humorului, reunite într-o singură vitrină, s-ar părea că au ca numitor comun aceleași motive

ornamentale constând din jocuri de linii și puncte. Dar la o analiză mai atentă, observăm că dispunerea acestora și cromatica este foarte diferită de la un exemplar la altul. Și tocmai această diversitate, desfășurată pe un fond oarecum unitar, susține acea notă de dinamism specifică muzeelor de etnografie. La tot pasul, vizitatorului î se oferă o noutate: de formă, de culoare, de gândire ...

La aceasta se mai adaugă și faptul că roata timpului nu stă niciodată în loc, purtându-ne pe tărâmuri de "înainte vreme" ori poposind în realitatea contemporană. Dar în ambele cazuri suntem ancorați în tradiție; firul cel nou, deși mult mai subțire, fiind tors din același știut caier de demult. Astfel, pe o lingură datată cu anul 1866 ne apare crestat motivul soarelui. Același motiv ornamental îl regăsim și pe o lingură nouă. Pe lingura veche timpul și-a pus amprenta, se vede în mod cert că a fost utilizată vreme îndelungată. Lingura nouă nici nu a primit botezul blidului. Și totuși între ele există o mare asemănare, atât în privința formei cât și a redării motivului ornamental, cu toate că una este veche și provine din zona etnografică Țara Dornelor, iar cealaltă este nouă și provine din zona etnografică Gura Humorului.

Și pentru că suntem la capitolul "arta lemnului", să amintim aici arhaicele "scăfale", un fel de covătele pentru păstrat făina de porumb, realizate din "bolfe" (malformații ale lemnului), cu o vechime cuprinsă numai între 150 – 200 de ani, dar cu evocații neolitice.

Cioplitorul, un profund gânditor al lemnului, a păstrat forma naturală a acestuia, intervenind, prin scobire, doar pentru a face loc de hodină făinei. Uneori aceste creații sunt aureolate de semnificații și trimiteri mult mai profunde. Astfel, o bâlceruță pentru țuică, adevărat bibelou, având numai o capacitate de 1 litru, este un real document de cumințanie și cumpătare a românului de altădată. Spun bâtrânilor că, înainte vreme (adică înainte de al doilea război mondial), cinci bărbați zdraveni, timp de o noapte, la o nuntă, roteau în jurul acelei balercuțe. Păhăruțu-i cât un cui / Când îl pui la gură nu-i.

O profundă înțelegere a materialului folosit o dovedesc și cioplitorii în os, care ne uimesc prin acele "cornece", meșterite din corn de cerb, în care bâtrânilii vânători își păstrau praful de pușcă. Legat de metal, ori incizate direct pe materia cornoasă, toate repetă central motivul soarelui, atât de îndrăgit de români.

Și să nu uităm că același motiv îl întâlnim și pe blidele și străchinile de Rădăuți. Uneori, razele soarelui sunt redate prin motivul ornamental „creasta cocoșului”. Să nu uităm corelarea dintre cântecul cocoșului și răsăritul soarelui. Spun bâtrânilor că dacă n-ar cânta cocoșul n-ar mai răsări, Sfântul Soare dătător de viață. Sfântul soare care a luminat și calea creatorului țăran din această zonă de munte, presărată cu împliniri, care ating perfecțiunea.

Dintre țesăturile expuse amintim bătrânele grindăraše, lăicere înguste pentru grindă, țesute din lână colorată vegetal, precum și ochioasele ștergare. Pe câmpul lor alb stau scrise gânduri de demult, într-o gamă de motive ornamentale deosebit de variată: jocuri de linii și puncte, romburi și pătrate, păsări, fluturi și pomi ... Pe unul dintre ștergare se conturează silueta elegantă a bradului, într-o stilizare deosebit de rafinată, purtând în vârf sfântul semn al crucii. Bradul – simbol al vieții – însotind românul și la petrecerile lui de veselie (nuntă, zi onomastică), dar și pe ultimul drum spre locul de veci.

Și încă un aspect: creatorul țăran a avut întotdeauna o mare grija de amintirea pe care o lăsa posterității "Despre mine vreau să se vorbească numai lucruri frumoase. Să se minuneze lumea și să se întrebe: cine o fi lucrat mândretea asta de ștergar ? Cum cine ? Mătușa Mina din Argestru ..."

Și rând pe rând, acel fior al veșniciei animă toată zestrea patrimonială etalată în expoziția de bază a muzeului nostru. Aceeași impresie de lucru trainic și desăvârșit se degajă și din piesele de port care aduc cu ele mireasma busuiocului din zi de sărbătoare, căci au fost purtate și pe la sfintele slujbe bisericesti, dar și pe la horele satului. Între piesele de port care constituie un ansamblu există o ingenioasă secundare și completare, astfel că se creează un tot unitar firesc și armonios. Izbucnirea de culoare a cămășii este potolită de vârstele mofturoase ale catrinței și de albul imaculat al zăbrelnicului, vălurat ușor de meandrele ozoarelor. Despre cămășile de sărbătoare etalate în expoziția de bază, fie că sunt femeiești, fie că sunt bărbătești, putem afirma că toate sunt desăvârșiri ale creativității artistice tradiționale, primind cu prisosință calificativul de valori patrimoniale. Dar același calificativ îl merită și celealte piese de port: bundițele, brâiele și chimirele, zăbrelnicele.... Și, desigur, în această categorie ar mai putea intra, nu în ultimul rând, unelele de lucru folosite de pluhași (tuiacul, cârligul de prins pluta, tășcuța), inventarul de stână (budaca, chigornicerul și linguroiul), ba până și ostia cea mare de prins lostrite și chiar hreabănu cel bătrân, cu dinți de lemn, folosit la culesul afinilor și merisoarelor. Într-un cuvânt, toată creația de valoare care reprezintă satul românesc la cele mai înalte cote ale culturii și civilizației tradiționale. Dar să nu uităm că însuși modul de organizare interioară face parte din zestrea patrimonială a acestei țări.

Într-un spațiu relativ mic, fără a-l aglomera, marele creator țăran reușește să-și pună în valoare toate roadele muncii sale. Acest lucru îl demonstrează cu prisosință și cele trei interioare tradiționale amenajate în cadrul muzeului nostru. Și pentru că muzeul Tânără, nu după manechine de plastic, ci după oameni veseli și horitori, la anumite ocazii,

În spațiul interioarelor tradiționale se organizează săzători. Astfel, oaspeții din țară și de peste hotare fac cunoștință cu marele și inepuizabilul tezaur al folclorului românesc. Atunci, întregul muzeu e numai zâmbete, e numai viață și voie bună.

Dragi mi-s mie horele / Horele și mândrele ...

Și pentru că omul de la munte a avut o gândire mitică deosebit de bogată, acestui capitol am rezervat un loc aparte: un atelier expoziție intitulat "În zariștea mitului". În acest atelier, cu ajutorul sculpturii, graficii și exponatelor autentice, am reușit să sugerăm vizitatorilor o parte din gândirea mitică a strămoșilor, frumos colorată și misterios cotită pe după ostroavele apelor, prin verdele păduri, pe după streașina cerului ...

Sunt prezente aici însăși măntătoarele întrupări ale noptii: Muma-Pădurii, Tata-Pădurii, Fata-Pădurii, Știma-Pădurii, însătoare și de mici relatari ale făptuirilor lor. O piesă de rezistență este "Altarul muntelui" – un copac fantastic presărat cu elemente apotropaice: cocoșul, fluturele roșu, coarnele berbecului, ariciul – făuritorul munților și văilor, albina etc. Un loc aparte îl ocupă păsările cerului, atât de îndrăgite de român, încât pentru fiecare a făurit câte o legendă. Cucul și pupăza (soț și soție), cucul și mierla (frate și soră), împărațelul - mititel cât un ochi de bou, stând pitit pe după o creangă, parcă fiindu-i teamă să nu fie pedepsit pentru inducerea în eroare a juriului păsăresc, atunci când s-a ascuns sub aripa vulturului, ca să pară că el a zburat cel mai sus, rândunica și codobatura, pasărea lui Sf. Gheorghe - pasăre trecută în amintire, căci s-a supărat pe noi și nu ne mai vizitează ..., gaița cea gureșă, cunosătoare a 12 limbii ...

Este prezent și șarpele negru de pădure, cu creastă roșie, de furia căruia puteai să te aperi numai aprinzând un foc în mijlocul cărării. Leacurile naturale, însătoare și de descântece, stau atârnate în coroana unor uriașe coarne de cerb, iar Toader Smântână, Samoilă Brânză și Ion a lui Urdă, trecuți și ei în mitologie, își văd de îndeletnicirile lor străvechi. Un mic monument, dedicat plutașilor și altul dedicat cărăușilor cu boii, urcă spre cer recunoștința noastră pentru acei oameni făptuitori de fapte mari. "Și erau plutașii primii bărbați din munte ... iar plutăritul ca o întrecere pe ape". Așadar, prin intermediul acestui atelier – expoziție, intitulat "În zariștea mitului", s-a încercat o pătrundere în esența lucrurilor, în spațiu intim de gândire a creatorului.

După cum rezultă din cele relatate mai sus, Muzeul de Etnografie din orașul Vatra Dornei este un muzeu dinamic, plin de animație și de un inedit, găzduind în spațiile lui o zestre patrimonială de o deosebită valoare.

CENTENAR CONSTANTIN COLIBABA

Iustina HUMĂ

Expoziția proiectată pentru luna august a anului 2000 și-a propus să pună în valoare bogata colecție de ceramică lucrată de Constantin Colibaba, aflată în patrimoniul Muzeului Etnografic al Bucovinei, frumusețea, originalitatea, autenticitatea, calitatea deosebită a creației sale, și câteva aspecte din viața meșterului.

Desfășurarea expoziției în luna august a avut un mare succes de public deoarece în această perioadă au avut loc mai multe manifestări: "Zilele Sucevei" prilejuite de sărbătorirea a 612 ani de la atestarea documentară a orașului Suceava, anualul "Târg al Meșterilor Populari" din 16 - 18 august și **Conferința Europeană "Meșteșuguri Tradiționale. Recuperare, Conservare – Revitalizare** organizată de Comisia Europeană Socrates pentru educația Adulților, manifestări la care au participat specialiști din țară și străinătate, meșteri populari, nu doar olari, din toate zonele țării și turiști români și străini.

Această expoziție a avut scopul de a prezenta atât publicului cât și specialiștilor una dintre colecțiile muzeale mai puțin cunoscută, din cauza păstrării ei în depozit, colecția de ceramică lucrată de Constantin Colibaba, colecție ce s-a dezvoltat pe baza achizițiilor efectuate de către colectivul de specialitate al muzeului nostru.

Această colecție cuprinde un număr de 1035 de piese lucrate de meșterul Constantin Colibaba. Selectionarea pieselor pentru expoziție s-a făcut de către colectivul de lucru urmărind unele criterii: originalitatea și diversitatea formelor și motivelor, scopul uzual sau decorativ, starea lor de conservare.

În vederea organizării expoziției s-a efectuat o cuprindătoare documentare: cercetarea colecției de ceramică a Muzeului Etnografic al Bucovinei, și a altor muzee din județ deținătoare a unor valori semnificative pentru ceramica populară din zonă (Muzeul Etnografic Rădăuți), cercetare științifică efectuată în teren, studiul unui cuprindător material bibliografic din literatura de specialitate.

Constantin Colibaba s-a născut la Rădăuți la începutul secolului XX, la 18 ianuarie 1900. Meșteșugul l-a deprins de la bunicul și tatăl său care au fost și ei olari. Despre Constantin Colibaba s-a scris în presă, s-a vorbit în multe rânduri la radio, s-au realizat mai multe filme legate de viața și activitatea sa dar, totuși, despre el s-au spus încă puține. Cei ce pot vorbi despre el pot spune că a fost un om pasionat de lucrul său, o persoană de o rară modestie, de o bunătate deosebită, de o

conștiințoțitate exemplară, un mare artist și un bun pedagog dispus fiind întotdeauna să dăruiască și celorlalți din tainele meseriei sale.

Lucrând peste șase decenii neîntrerupt în atelierul său, el a reușit să dea un impuls nou ceramicii tradiționale de Rădăuți, i-a dat un plus de eleganță și frumusețe și a reușit să armonizeze perfect ceramica populară cu concepția estetică privind interiorul modern.

Lângă el au stat o viață întreagă sora lui, Ana Cmeci, una din cele mai bune decoratoare de ceramică tradițională, soția lui, Eliza Carolina și toți cei patru nepoți ai săi. Doar doi dintre ei, Marcel și Florin, au moștenit pasiunea pentru lut a bunicului lor.

Atât Constantin Colibaba cât și nepoții lui au îmbogățit prin creațiile lor colecțiile permanente ale celor mai prestigioase muzeu etnografice din județ și chiar a unora din țară și străinătate (Muzeul din Havana - Cuba).

În timpul vieții sale Constantin Colibaba a participat la multe manifestări cu caracter expozițional, atât în România cât și la unele expoziții internaționale (Iugoslavia, Cuba).

În semn de recunoștință pentru creația sa, lui Constantin Colibaba i s-au acordat numeroase distincții la festivaluri și concursuri, încununate de decernarea premiului Uniunii Artiștilor Plastici pentru creație populară în 1976 și medalia de aur la expoziția națională de artă populară din 1974.

S-a stins din viață în anul 1975, lăsând în urma sa o colecție uriașă de mii și mii de piese de o valoare artistică inestimabilă.

În creația lui Constantin Colibaba se pot distinge două aspecte esențiale: dezvoltarea ceramicii tradiționale de Rădăuți și transformarea destinației ei, din tipul utilitar, în obiecte cu caracter decorativ, și revitalizarea ceramicii de tip Kuty.

Ceramica lucrată de Constantin Colibaba păstrează din tradiția prelucrării lutului din Rădăuți toate componentele meseriei: repertoriul formelor de vas, tehnica de lucru, arsenala motivelor ornamentării, tehnica arderii vaselor. El a diversificat arta modelării și a decorării, dar nu în măsura în care fondul originar să fie anulat. S-a străduit să inoveze ținând cont de specificul local, inovația sa, ivită ca un văstător pe trunchiul tradiției a avut șansa să se încetănească și să se perpetueze, fără neîncetatul impact dintre tradiție și inovație meseria sa ne mai păstrându-se atât de vie.

Pentru a pune în lumină specificul ceramicii de Rădăuți vom prezenta fazele de lucru îndeplinite de olar, aşa cum se creionează ele pe baza investigațiilor etnografice.

Materia primă folosită de meșter era lutul din apropierea orașului Rădăuți, ales mai argilos, fără nisip, pietre și rădăcini. Adus acasă, lutul

este ținut într-un loc special, este udat cu apă și se lasă la dospit. Se calcă de trei ori și se scot impuritățile din el.

După călcare se frământă, se rupe în bucăți, fiecare bucată ruptă după măsură se bate în palmă și se pregătește pentru modelare.

Modelarea vaselor se face la roata actionată cu piciorul pe discul inferior.

Înainte de modelare, lutul se unge cu o pastă din lut diluat cu apă pentru ca vasul să se poată desprinde mai ușor. În timpul modelării, pentru a potrivi vasul, pentru a-i da forma, olarul se folosește de degete, cu care ține piesa în interior și de un instrument din lemn numit ficheieș.

Fără îndoială că, dintre toate fazele prin care trece lutul, până ajunge să fie vas, cea mai impresionantă este modelarea argilei. Operația implică o mare îndemânare, atenție, fantezie creatoare, talent pentru transformarea pastei amorfă după ce aceasta trece prin forme succesive și variate, în forma finală, de un desăvârșit aspect estetic.

După modelare, vasul se desprinde de roata cu o sărmă subțire, apoi este lăsat să se zbicească pe poliță, unde stă câteva zile. Când s-au întărit suficient, vasele sunt aşezate în teancuri cu față în jos.

Operația de ornamentare a vaselor se numește *înflorat* (împodobit). Fondul este realizat din *angobă* (local *ghileală*) ce poate fi albă, verde, maro cu diferite nuanțe până la roșu. Angoba se obține din caolină, care în trecut se aducea din Polonia, iar după 1918 din Transilvania.

După ce s-a turnat angoba pe vas, aceasta se învârte cu mâna până se aşterne uniform pe totă suprafața lui. După ce se usucă puțin angoba pe vas, se pune pe roata care se mișcă lent, decorul se lucrează pe vasul încă ud, culorile făcând o bună aderență cu suprafața peretilor vasului. Dacă vasul este uscat vopselele nu se fixează bine.

Decorul vaselor se realizează cu vopsea sau turnată într-un corn de vacă, prevăzut la capătul subțire cu un cotor de pană de gâscă.

Registrul motivelor ornamentale al ceramicii lui Constantin Colibaba este asemănător cu cel al întregii ceramici românești împodobite cu cornul, dându-i totuși o notă specifică ce o diferențiază de alte centre.

Acest registru nu este prea întins, dar se definește printr-o certă diversitate decorativă, rezultată din fantasia asociierii și combinării variante a ornamentelor.

Predomină, în general, motivele geometrice dar se regăsesc și cele vegetale sau zoomorfe, ca și cele simbolice sau abstracte.

Dintre cele geometrice amintim *linile circulare* între care sunt încadrate motive decorative sau chiar suprapuse. Aceste linii sunt realizate cu cornul în timp ce vasul se învârte lent pe roată.

Valul sau linia vălurită, unul din cele mai vechi ornamente de tradiție dacică este nelipsit de pe vasul lui Constantin Colibaba.

Toată gama de linii se întâlnește pe vasele de Rădăuți: ondulate, în zig-zag, curbe.

Punctul este un motiv ornamental ce apare cu regularitate pe ceramica de Rădăuți. Punctele sunt amplasate, de obicei, pe marginea vaselor, din combinația lor realizându-se triunghiuri, dreptunghiuri, șiruri circulare.

Punctul scurs este obținut printr-o tehnică specifică: se trasează linii circulare succesive de o anumită culoare, peste care se lasă să se scurgă picături din altă culoare una lângă alta, acestea antrenând în scurgerea lor culoarea inițială.

Dintre motivele fitomorfe străvechi, cea mai mare răspândire o cunoaște brăduțul sau creanga de brad, ornamentul fiind, de obicei, de culoare verde. Din fragmentarea liniilor ondulate ce formează aceste crengi de brad s-a obținut motivul ornamental "creasta cocoșului".

Nu lipsesc nici alte motive vegetale care sunt tratate, de regulă, în manieră stilizată: laleaua, floarea soarelui – nelipsită de pe cănițele de moși, margaretele sau daliile.

Un loc aparte îl au motivele zoomorfe: creasta cocoșului obținută prin desenarea de linii scurte, paralele, descrescânde, picurate cu cornul și grupate câte 6 – 12, în funcție de lungimea motivului; ochiul de păun sau ochiul de broască realizat prin picurarea cu cornul a unor puncte mari de vopsea de o culoare având în centru un alt punct, mai mic, de culoare mai închisă. Aceste motive dau o impresie artistică deosebită atunci când intrerup în scurgerea lor liniile circulare peste care sunt pictate. Ochii pot fi dispusi câte trei, în formă de triunghi sau în șiruri având între ei distanțe mai mici sau mai mari.

Ca motive astrale întâlnim steaua – ca motiv central sau pe peretii vasului – ea având 4 până la 11 colțuri.

Soarele este motivul nelipsit de pe cănițele de moși. El apare, de obicei, ca motiv central la baza străchinilor, farfurilor și platourilor.

Culorile folosite la decorarea vaselor erau obținute pe cale naturală.

Culoarea roșie este culoarea de fond a vasului ars, fără a mai fi angobat, ci doar ornamentat și smălțuit. Roșul cărămiziu este un ocru natural adus de la Sucevița sau Voronet.

Culoarea verde se obține din zgura produsă prin arderea în cuptor a aramei după ce în prealabil a fost muiată în apă sărată și ținută să ruginească timp de 2 – 3 săptămâni. Zgura, astfel obținută se cerne, se pisează și se amestecă cu ghileala.

Culoarea galbenă este preparată din oxidul de fier luat de la fierari atunci când se bate pe nicovală. După ce se macină se amestecă cu smalțul pentru a se obține o culoare galben – aurie.

Culoarea neagră este folosită rar, doar pentru realizarea punctelor mici la "ochii de păun". Este obținută din minereu de mangan adus de la Iacobeni. Acesta se arde în foc, se macină foarte fin și se amestecă cu ghileală.

Smalțul sau glazura ce acoperă toate vasele este un oxid de plumb cristalizat ce se combină cu nisip alb și apă care apoi se râșnește.

Prima ardere în cuptor a vaselor decorate se face înainte de smălțuire.

Cuptorul în care se face arderea este de tip dreptunghiular – semioval, de suprafață, modernizat, realizat din cărămidă manuală iar ca liant este folosit lutul galben, nisipos. Cuptorul cuprinde trei compartimente: focarul, vatra și gura de umplere – golire. Lemnele pentru foc erau cumpărate de la piață sau aduse din pădure și se foloseau în special esențele moi: brad, molid, plop, pentru a asigura o încălzire treptată a cuptorului.

Prima ardere se consideră a fi terminată atunci când vasele au căpătat culoarea roșie spre alb. Această ardere durează 12 ore. Vasele se răcesc în cuptor, după răcire se scot, se smălțuiesc, apoi se pun din nou în cuptor pentru a fi arse a doua oară. Această a doua ardere durează circa 9 ore.

Formele vaselor de Rădăuți sunt dintre cele mai diverse, ele nediferențiuindu-se de întreaga ceramică românească tradițională.

Dintre formele tradiționale, străchinile confectionate în scopul de a fi utilizate pentru a servi în ele mâncare, sunt adânci, cu o formă tronconică și pereti drepti. După forma pe care o are buza ele pot fi cu marginea dreaptă și lată, cu marginea zimțată (creată) și cu două toarte. Cele cu marginea dreaptă erau folosite în gospodărie, iar cele crete erau folosite la sărbători: la nunți, hramuri, cumătrii.

Farfurii sunt plate și mai puțini adânci, sunt de diferite dimensiuni și sunt folosite la uzul zilnic.

Farfurii și străchinile sunt decorate în interior cu toată gama de motive ornamentale.

Ulcioarele (șăpuri) pentru apă, vin, țuică sau alte băuturi cu gâtul scurt și corp ovoidal sunt smălțuite în interior iar în exterior sunt decorate cu creasta cocoșului și puncte.

Ulcelele sau cănițele de moși au formă de bol, cu buza răsfrântă spre exterior și gât scurt. Unele au cioc ("guriță"), sunt ornamentate simplu cu motivul numit floarea soarelui verde, alb și negru pe fond roșu, având gâtul alb.

Oalele pentru lapte sunt de diferite mărimi și au un corp fusiform. Sunt zvelte și înalte, cu gâțul alungit și răsfrânt ușor spre exterior. Sunt decorate pe exterior ca și ulcioarele, iar în interior sunt smălțuite.

Formele mai noi ale ceramicii de Rădăuți lucrată de Constantin Colibaba păstrează în bună măsură formele tradiționale, având însă o funcție preponderent ornamentală. Dintre acestea amintim: vase pentru flori (ghivece), farfurioare (în special crete), vase în miniatură, șfeșnice pentru lumânări, scrumiere, bolduri, teracote (cahle), servicii pentru cafea, țuică, sau vin, candele, ploști.

Un alt merit al lui Constantin Colibaba este acela de a continua, la Rădăuți, vechea tradiție a ceramicii bucovinene, lucrată, odinioară, la Kuty.

Tehnica de prelucrare a ceramicii de "Kuty" este identică cu cea a ceramicii de Rădăuți, deosebirea apare la: conturarea desenului prin incizie (zgâriere) a angobei, care dă liniile de culoarea brun-cărămizie a lutului ars; compoziția cromatică diferită, prin tricromia galben, brun, verde și variantele motive ornamentale.

Constantin Colibaba a început să lucreze piese în variantă "Kuty" din 1960, când o femeie din Horodnic i-a adus ca model o strachină de "Kuty". El s-a inspirat din colecția Muzeului Etnografic din Rădăuți, care dispune de numeroase exemplare din acest tip de ceramică. De pe aceste vase a luat modelele, dar, nu s-a mulțumit doar cu copierea acestora, ci a născocit altele noi, fermecătoare prin grația și umorul lor.

În privința elementelor ornamentale, trebuie să remarcăm cele zoomorfe: păsări, pești, raci, cornute, cai, animale mitico-fantastice; fitomorfe: flori și diferite plante; astrale: soarele, luna, stele. Pe lângă cele tradiționale, Constantin Colibaba a mai realizat și motive ce țin de domeniul vieții umane și tot felul de reprezentări ale acesteia: domnițe, oameni, alaiuri de nuntași, scene de vânătoare, scene din povești, hore și chiar case, biserici, primării, școli și.a.

Dintre formele tradiționale Constantin Colibaba a păstrat strachina, ulciorul, cahla și cănița cu cioc. Compoziția ornamentală a străchinilor păstrează aceeași manieră tradițională: are un motiv central, iar marginile sunt decorate cu motive în forme de triunghiuri și semiovală.

Creatorul popular nu se mărginește doar la a crea formele vechi ale ceramicii, ci inovează forme din cele mai diferite: ploști pentru nuntă, scrumiere, solnițe, șfeșnice simple și cu brațe, vase pentru flori, farfurioare, vase în miniatură, figurine, casete și cahle decorative.

Virtuozitatea meșterului de a asocia un număr de motive într-o varietate nesfârșită de compozиții ornamentale și de modelare, este o dovadă certă ca printr-o asiduă frământare a minții și a sufletului, a contribuit la primenirea și revigorarea tradiției.

Desăvârșitul simț al proporțiilor, discreția și finețea, vigoarea și rafinamentul menite să ne încânte privirea sunt probate cel mai bine de creația lui Constantin Colibaba.

Realizarea expoziției a avut ca finalitate educarea publicului de diferite vârste și categorii sociale în ceea ce privește autenticitatea, originalitatea și calitatea deosebită a meșteșugului olăritului practicat în zona Rădăuți.

Expoziția deschisă publicului și specialiștilor în luna august a fost dedicată în totalitate creației lui Constantin Colibaba.

Expoziția a cuprins o parte (aproximativ 25%) din colecția de ceramică lucrată de Constantin Colibaba, aflată în patrimoniul Muzeului Etnografic al Bucovinei (peste 1000 piese), colecție dezvoltată în timp pe baza achizițiilor sistematice efectuate de colectivul de specialitate al muzeului, selecția pieselor făcându-se după următoarele criterii: originalitate, diversitate de forme, diversitate de motive ornamentale, scopul utilizării lor casnic sau decorativ și starea lor de conservare.

Fixarea acestei expoziții în luna august a ținut cont și de manifestările prilejuite de sărbătorirea a 612 ani de atestare documentară a orașului Suceava numite *Zilele Sucevei*, manifestări ce au adus un mare flux de vizitatori ai orașului și ai expoziției.

Tot în această perioadă a avut loc *Târgul Meșterilor Populari*, în perioada 16 – 18 august, iar în ziua vernisajului s-a desfășurat *Conferința Europeană Meșteșuguri tradiționale. Recuperare – Conservare – Revitalizare* din cadrul programului Ideal – o identitate, mai multe culturi. Să învățăm să trăim împreună organizată de Comisia Europeană – SOCRATES. Educația adulților.

Conferința Europeană a adunat atât specialiști din țară (Muzeul Satului București) și din străinătate (Belgia, Franța, Italia, Spania), cât și meșteri veniți din toată țara, aceștia luând parte și la vernisajul expoziției.

Subliniind bunele relații pe care muzeul le-a avut și le are cu școlile și liceele din municipiul nostru, expoziția a fost vizitată de grupuri de la aceste instituții de educație, urmărindu-se instruirea și formarea tinerei generații în spiritul respectului față de valorile artei populare bucovinene.

Realizarea acestei expoziții a avut în primul rând un scop educativ și unul cultural deosebit dar a urmărit în același timp necesitatea satisfacerii cerințelor publicului. Ea a avut ca finalitate cunoașterea și prețuirea acestui meșteșug tradițional, iar publicul a putut face comparație între autentic și Kitch.

BIBLIOGRAFIE

- Nicolescu, Corina, Petrescu, Paul, *Ceramica românească tradițională*,
Ed. Meridiane, București, 1974;
- Bănățeanu, Tancred, *Arta populară bucovineană*,
ARTIS, București, 1975;
- Vlăduțiu, Ion, *Etnografia românească*, Ed. Științifică, București, 1973;
- Pamfile, Tudor, *Industria casnică la români*,
Tipografia Cooperativa, București, 1910;
- Dunăre, Nicolae, *Ornamentica tradițională comparată*,
Ed. Meridiane, București, 1979;
- Colibaba, Constantin, *Însemnări despre ceramica de Rădăuți*,
Manuscris, Arhiva Muzeului Etnografic din Rădăuți, 1965-1966;
- Cusiac, Dragoș, *Centre de olărit din Moldova*,
în Analele Bucovinei, Ed. Academiei Române, București; 1996;
- Vlăduțiu, Ion, *Creatori populari contemporani din România*,
Ed. Sport – Turism, București, 1981.

III. RAPORT DE CERCETARE

RAPORT DE CERCETARE ETNOGRAFICĂ ZONA DORNELOR

În perioada 2-10 august 1997, s-a desfășurat în cadrul programului "Etnologia de urgență" cercetare interdisciplinară în zona Dornelor, în localitățile: com. Panaci cu satele Panaci, Coverca, Păltiniș, Glodu, Catrinari, Drăgoiasa, Dorna Arini cu satul Ortoaia, Dorna Candreni, Poiana Stampei și Broșteni.

La cercetare au participat muzeografi, arhitecți, desenatori, fotografi de la Muzeul Etnografic al Bucovinei Suceava: Maria Olenici, Violeta Marianciuc, Elena Ciobanu, Maria Mărgineanu, Irina Tibulcă, Nicu Chirilă, Vera Romaniu și Mihai Camilar de la Muzeul Obiceiurilor din Gura Humorului, Dorinel Ichim de la Muzeul Județean Bacău, Florin Hău, Ioan Mareș, Petru Ungureanu și Aura Brădățan de la Muzeul Național al Bucovinei și Paula Popoiu de la Direcția Muzeelor și Colecțiilor din Ministerul Culturii.

Scopul cercetării a fost depistarea și inventarierea obiectivelor de arhitectură populară (case de locuit, anexe gospodărești, instalații tehnice, obiecte de inventar gospodăresc și de uz casnic).

S-a urmărit, de asemenea, înregistrarea obiceiurilor calendaristice și ale ciclului vieții, depistarea meșterilor populari și a formațiilor artistice care activează în aceste localități.

S-au folosit chestionare privind obiceiurile de peste an, obiceiurile de nuntă din Bucovina, fișe de creator, fișe de aşezare, fișe de gospodărie, fișe de construcție, fișe de informator, fișe semnal. S-au făcut înregistrări audio și video, schițe și desene.

Acest raport de cercetare cuprinde doar materialele care au fost predate Muzeului Etnografic al Bucovinei Suceava.

CAP. I

CARACTERIZARE GENERALĂ

Tara Dornelor a fost strâns legată de zona Câmpulung, centrul ocolului din cele două depresiuni.

Întemeierea primului ocol datează din vremea lui Bogdan I (1359 – 1365), fiind domeniul personal al domnitorului. Răzeșii câmpuljeni se puteau stabili în locurile lăzuite și aveau scutiri de dări în schimbul pazei hotarelor și drumurilor de acces în ocol.

Primul document în care se amintește de satul Câmpulung datează din 1411 iar ținutul Dornelor era locul de pescuit și fânețele sătenilor.

Dezvoltarea localităților din depresiunea Dornelor a fost favorizată de construirea între 1780-1787 a drumurilor ce legau Bistrița de Dorna prin pasul Tihuța, și Valea Putnei de Câmpulung prin pasul Mestecăniș.

Exploatarea manganului în localitățile Iacobeni, Cârlibaba, Poiana Stampei au contribuit de asemenea la dezvoltarea zonei.

În secolul XIX Vatra Dornei devine o cunoscută stațiune balneară.

Relieful predominant este cel muntos, eruptiile vulcanice, sedimentările, mișcările tectonice scoțând la iveală resurse minerale a căror exploatare a influențat transformarea zonei: mangan, zăcăminte cuprifere la Leșul Ursului, sulf în Munții Călimani, andezite bazaltice la Dorna Candreni și Dornișoara, calcare cristaline la Puciosul.

În zona Dornelor se află mareea aureolă mofetică (emanării de CO₂) care au favorizat izvoarele minerale carbo-gazoase.

După o primă și sumară evaluare a datelor s-a constatat că în localitățile cercetate există încă elemente de arhitectură populară, ansambluri gospodărești care pot da o imagine a civilizației tradiționale, a tehnicilor de construcție folosite în secolele XIX – XX.

Au fost chestionați și intervievați locuitori în vîrstă, de preferință localnici, bărbați și femei, învățători și profesori, buni cunoscători ai localităților și obiceiurilor; funcționari ai primăriilor (primari, secretari) deținători ai datelor statistice economice, structura populației (ocupații, etnii, vîrstă etc.).

Gospodăria specifică zonei de munte se compune din casa de tip C T C cu variante dezvoltate (cămări), grajdul, șura și coliba întâlnindu-se frecvent și gospodăria cu ocol întărit specifică zonei montane.

Au fost depistate obiecte de inventar gospodăresc și mobilier – lăzi de zestre – Dorna Arini, costume populare – Panaci, Coverca – Dorna Arini, meliță, melițoi, ragilă, scăunoaie. În zona Dornelor, zonă de munte cu suprafață mare de pădure, alături de industria prelucrării lemnului se mai păstrează și meșteșugurile tradiționale: tâmplărie, fierărie, cojocărie, încondeiatul ouălor.

De menționat existența în funcțiune a unei vâltori la Dorna Arini – Cozănești, care este folosită pentru spălat covoare, pături și alte țesături.

Importante au fost informațiile despre plușii care mai trăiesc în zonă (Visarion Cimbru).

De asemenea, merită menționat faptul că această zonă pitorească este renumită prin formațiile artistice și rapsozi populari (Damaschin Stanca din Sunători – Dorna Candreni), formația generațiilor din Dorna Candreni – instructor Florin Latiș – "Brădulețul". S-

au făcut înregistrări audio și video care se află în arhiva Muzeului Etnografic al Bucovinei Suceava.

Pentru păstrarea și valorificarea acestor informații Muzeul Etnografic al Bucovinei a dorit să publice nu atât rezultatul sau concluziile cercetării, cât mai ales materialul brut, ca punct de pornire în interpretarea și dezvoltarea aspectelor de cultură și civilizație populară surprinse în campania de cercetare.

ZONA DORNELORE – CARACTERISTICI GEOGRAFICE

Zona Dornelor este situată în partea de vest a județului Suceava, între $47^{\circ}04'$ și $47^{\circ}44'$ latitudine nordică și 25° și $25^{\circ}50'$ longitudine estică.

Se întinde pe întreg bazinul hidrografic superior al râului Bistrița, de la izvoarele ei, cu Bistricioara și Putreda, cu cei 32 de afluenți, pe o suprafață de 2520 km^2 .

Depresiunea intramontană a zonei Dornelor oscilează în jurul înălțimii de 800 m.

Vârfurile cele mai înalte sunt: culmea Tătarca (1562 m), Barmar (1704 m), Ratoș (1859m), Bârca Oblânc (1479m), Grinteș (1740m), Oușorul (1631m), Suhardul (1709m) și Pietrosul (2102m).

Între acești munți se întind depresiunile Neagra Șarului și Dorna Coșna.

Din punct de vedere geologic, zona s-a transformat prin prăbușirea unui mare anticinal muntos pe direcția N-S, Dorna, Șarul Dornei, Panaci, Păltiniș Călimănel, Dragoșa. Vulcanismul din terțiar a determinat în vestul zonei existența minereurilor și a apelor minerale. Zăcăminte de mangan sunt dispuse pe trei linii: Făgetel – Roșu, Șarul Dornei – Dârmoxa; Dadul – Ratoș – Oița, Mestecăniș – Arșița, Argestru, valea Putnei.

Slaba calitate a solurilor și climatul aspru au determinat o vegetație adekvată; solurile sunt bune pentru pajiștile alpine (1750-2000) presărate cu afin, merișor și ienupăr; podzolurile primare (1000 – 1800) sunt acoperite cu jnepeni, molid și brad iar solurile turboase (tinoave la 810-900m) sunt acoperite cu o vegetație abundantă la Poiana Stampei, Șarul Dornei, Drăgoiasa.

În afară de vegetația amintită mai există specii rare, protejate ca monumente ale naturii: tisa, smârdanul, struguri ursului, floarea de colț, papucul doamnei și săngele voinicului.

Pădurile, poienile și zona alpină sunt populate cu o faună bogată: urși, cerbi, căprioare. Specii ocrotite de lege sunt cocoșul de munte, lostrița.

Dintre speciile dispărute amintim: zimbrul, marmota, capra neagră.

Clima zonei are caracter boreal – continental, cu indicele de umiditate 53% - 110%, umiditatea medie fiind de 82% în decembrie.

Temperaturi maxime se înregistrează în august: 22,5 grade iar minime în ianuarie: - 10,2 grade. S-au înregistrat temperaturi extreme maxime de 36 grade și minime de -35 grade. Nebulozitatea este ridicată, media anuală a precipitațiilor este de 604,3 mm, mai ploioase sunt lunile iunie și iulie.

Principalele ape curgătoare care străbat zona sunt Bistrița cu afluenții principali: Haju, Diaca, Rotunda, Lala, Putredul, Argeștru, Ratoș, Puciosul, Cârlibaba, Tibăul, Șesurilor și Bistrița Aurie, Neagra Șarului, Neagra Broștenilor și Dorna cu afluenți: Coșna, Teșna, Neagra Candrenilor.

Zona este bogată în ape minerale carbo-gazoase, cu acid carbonic (Vatra-Dornei, Poiana Negrii), alcaline cu bicarbonat de sodiu (Vatra Dornei, Iacobeni), sulfuroase, cu hidrogen sulfurat și sulfati (Iacobeni, Puciosul), feruginoase (Vatra Dornei, Dorna Candreni).

Așezările din zona Dornelor sunt răspândite atât în lungul văii Bistriței, al afluenților acesteia, cât și în depresiunile intramontane până la altitudinea de 1000m.

Despre Broșteni, Ion Creangă în **Amintiri din copilărie**, spunea că era "împrăștiat ca mai toate satele de la munte: o casă sub tihăraia asta, alta dincolo de Bistrița, sub altă tihăraie, mă rog, unde i-a venit omului îndemână să și-o facă". În prezent localitatea se prezintă ca o așezare compactă întinzându-se pe malul stâng al Bistriței și la confluența acesteia cu Neagra Șarului. Poiana Stampei, Dorna Candreni, Neagra Șarului ocupă vete întinse, situate în depresiuni largi cât și pe platforme înalte.

În zona Dornelor, relieful muntos, solurile cu fertilitate scăzută și temperatura medie anuală scăzută au favorizat creșterea animalelor ca ocupație principală.

Dimitrie Cantemir în **Descriptio Moldavie** arată că locuitorii "nu se pricep la meșteșugul lucrării pământurilor cu sapa fiindcă în munții lor nu au defel țărani; toată munca lor este păstoritul oilor. Plătesc o dajdie în fiecare an către domni".

Conform documentelor, locuitorii din zona Dornelor angajau ciobani pentru păstorit și transumanță, de la Sf. Dumitru până la Sf. Gheorghe până în a doua jumătate a sec. XIX când păsunile s-au extins în detrimentul pădurilor.

Suprafața arabilă este mică, în apropierea casei, unde se cultivă cartoful iar în depresiuni ovăzul și secara.

Lucrul la pădure, alături de plutărit, a constituit pentru locuitorii acestei zone cea mai importantă ocupație după creșterea vitelor. Lucrul la pădure însemna tăiatul, curățatul și transportul buștenilor la un drum forestier sau la malul unui râu unde se formau plutele. Primele informații despre plutăritul din această zonă sunt furnizate de "Orânduiala la pădure pentru Bucovina" dată de Iosif al II-lea în anul 1786. Pe Bistrița și Siret plutele ajungeau până la Galați. O plută se compunea din 2-3 table până la 12 table și transporta între 300-350 m³ de lemn.

Așezările de pe valea Bistriței și-au luat numele de la o familie sau de la pârâul în apropierea căruia s-au format.

În raport cu condițiile de relief, în zonă sunt trei tipuri de așezări:

- sate risipite (Dorna Candreni, Poiana Stampei, Neagra Șarului).
- sate de vale, așezate de-a lungul unei ape curgătoare (Broșteni, Crucea, Cârlibaba).
- sate adunate așezate în depresiuni.

După ocuparea Bucovinei de către austrieci, zona Dornelor a fost ruptă în două, Bistrița și Neagra Șarului fiind granița dintre Regat și Imperiul Habsburgic.

CAP. II

INFORMAȚII GENERALE PRIVIND LOCALITĂȚILE CERCETATE

BROŞTENI

Suprafața comunei : 5946 kmp

Populația comunei : 7000 locuitori

An 1992 : 7686, din care : 3931 – bărbați; 3755 – femei;

An 1995 : 6953, din care : 3517 – bărbați; 3436 – femei;

An 1997 : 7153, din care : 3626 – bărbați; 3527 – femei;

Sate componente : 10

- Broșteni	- Cotârgași
- Dârmoxa	- Frasin
- Hăleasa	- Holda
- Holdița	- Lungeni
- Neagra	- Pietroasa

SCURT ISTORIC

Broșteni a făcut parte din Braniștea Voronețului de la 1488 până la 1807. Această moșie a fost dăruită de Ștefan cel Mare mănăstirii Voronet, până când a fost anexată Imperiului Habsburgic în 1775.

După anexarea Bucovinei de către austrieci parte din braniște pe care se află comunele Crucea și Broșteni a rămas în Moldova, în stăpânirea lui Teodor Mustață, care în februarie 1807 a vândut –o lui Constantin Balș, rămânând mai bine de jumătate de veac sub stăpânirea familiei Balș, perioadă în care va cunoaște importante schimbări. Începând cu 1877 comuna Broșteni devine proprietatea lui Carol I regele României prin cumpărare de la Balș.

După intrarea Broștenilor în stăpânirea Casei Regale, au fost construite drumuri județene și naționale, a început exploatarea minereurilor.

CARACTERISTICI GEOGRAFICE

Comuna Broșteni se află amplasată în partea de sud – est a bazinului Dornelor pe cursul mijlociu al Bistriței având ca vecini:

- la nord comunele Crucea și Ostra;
- la sud comuna Bilbor, județul Harghita;
- la est comuna Borca, județul Neamț
- la vest comuna Panaci, județul Suceava

Munții ocupă 85% din teritoriul comunei.

DORNA ARINI

Suprafața comunei: 147 kmp

Populația comunei :

An 1992 : 3089, din care : 1522 – bărbați; 1567 – femei;

An 1995 : 3151, din care : 1541 – bărbați; 1610 – femei;

An 1997 : 3134, din care : 1523 – bărbați; 1611 – femei;

Sate componente : 6 - Cozănești

- Dorna Arini

- Ortoaia

- Gheorghieni

- Rusca

- Sunători

SCURT ISTORIC

Primele mărturii arheologice despre existența aşezărilor datează din secolele IV – VIII. De-a lungul anilor s-au găsit în acest spațiu în satul Cozănești, un topor cu ceafa îngustă din secolele al X – XIII și în satul Dorna, pe Giumalău Morărești, o cămașă de zale din secolele XIII – XV.

În "Descrierea Moldovei", Dimitrie Cantemir pomenește despre existența mai multor "republici tăăranești" în care sătenii nu ascultau de nici un boier, fiind constituite într-un fel de "state" pe teritoriul Moldovei, ca și ocolul Câmpulung din care făceau parte aproximativ 15 sate.

Ebreii stabiliți în Dorna detineau hoteluri, prăvăliri, restaurante, favorizând comerțul și contribuind la dezvoltarea nivelului de trai și a vieții sociale din zonă.

CARACTERISTICI GEOGRAFICE

Comuna este situată în partea de sud vest a județului Suceava, în imediata vecinătate a orașului stațiune Vatra Dornei. Se întinde pe o distanță de 18 km, începând de la pârâul Colbu până la Podișul Șarului (Pârâul Donilești).

Forme de relief: lanțuri muntoase Giumalău (1857 m) și Pietrosul Bistriței (1759 m) din care pornesc mai multe obcini cum sunt: Obcina Ciungilor, Obcina Mare, Obcina Mică, Obcina Călugăru, Obcina Gruiului, Obcina Șandrului, Obcina Ortoii și Obcioara.

Datorită aşezării comunei față de orientarea culmilor muntoase, aceasta este puternic însorită, iar datorită altitudinii de circa 800 m, are un climat subalpin specific tuturor depresiunilor submontane.

Locuitorii acestei comune se ocupă cu creșterea animalelor, exploatarea și prelucrarea lemnului, exploatarea calcarului dolomitic, prelucrarea laptei. În comună se află pe râul Areni o vâltoare a lui Aurel Lipan (construită între anii 1991 – 1992), care spală fără detergent și este folosită de localnici. În zonă s-a practicat plutăritul pe râul Bistrița, până în anul 1966.

DORNA CANDRENIOR

Suprafața comunei : 371 kmp

Populația comunei :

An 1992 : 4797, din care : 2394 – bărbați; 2403 – femei;

An 1995 : 4779, din care : 2341 – bărbați; 2438 – femei;

An 1997 : 4745, din care : 2322 – bărbați; 2423 – femei;

Sate componente: 8	- Dorna Candrenilor	- Dealu Floreni
	- Poiana Negri	- Podul Coșnei
	- Valea Bancului	- Coșna
	- Românești	- Teșna

SCURT ISTORIC

Potrivit legendei denumirea comunei se trage de la numele primului ei locuitor, haiducul Candruț, fugit din Transilvania și stabilit aici cu multe sute de ani în urmă.

Un mare număr de familii din comună poartă numele de Candrea. Pentru a se deosebi una de cealaltă, capului de familie i se adaugă întotdeauna prenumele tatălui și chiar al bunicului.

Primii locuitori ai comunei stăpâneau pământuri întinse. În 1772, când s-a procedat la împărțirea moșiei Candrea, strângându-se laolaltă toți membrii acestei familii de ciobani s-a constatat că pământul lor avea o întindere uriașă de la vârful Măgura Calului (1254 m) până dincolo de muntele Oușor (1630 m).

CARACTERISTICI GEOGRAFICE

Comuna are drept vecini la nord comuna Iacobeni, la sud-est comuna Șaru Dornei, la sud-vest comuna Poiana Stampei, la vest județul Bistrița Năsăud și la est orașul Vatra Dornei. Comuna este străbătută de Dorna cu afluenții Coșna și Teșna – izvoare de apă minerală feruginoasă. Suprafața totală este de 20.862 ha din care arabil 209 ha, pășuni 3041 ha, fânaț 3450 ha, păduri 13.429 ha. Este străjuită de vârful Bâtca, Oblânc (1479 m) și Oușorul (1630 m).

POIANA STAMPEI

Suprafața comunei : 17,778 kmp

Populația comunei :

An 1992 : 2316, din care : 1186 – bărbați; 1130 – femei;

An 1995 : 2314, din care : 1187 – bărbați; 1127 – femei;

An 1997 : 2311, din care : 1194 – bărbați, 1117 – femei

Sate componente : 7	- Poiana Stampei	- Casoi
	- Dornișoara	- Pilugani
	- Praleni	- Tătaru
	- Teșna	

SCURT ISTORIC

Aflată pe drumul ce unește Moldova cu Transilvania (E 567), comuna Poiana Stampei este amintită documentar în anul 1593, printr-un act în care domnitorul Moldovei, Aron Vodă, cere bistrițenilor să nu încalce granițele țării.

Denumirea de Poiana Stampei provine de la acea ștampilă care se aplică pe documente la trecerea frontierei, spre și dinspre Transilvania a negustorilor ce tranzitau marfă între cele două provincii.

Ulterior, pe lângă acest punct de frontieră, a început să se înfiripe o așezare ai cărei locuitori s-au stabilit pe aceste locuri atrași de pitorescul regiunii și posibilitățile deosebite de prelucrare și exploatare a masei lemnioase.

Ocupația austriacă dintre anii 1774 – 1918 a favorizat introducerea de instalații mecanice, în special pentru prelucrarea lemnului, apărând astfel noi locuri de muncă, precum și o serie de activități complementare.

Prin construcția drumului Vatra Dornei - Bistrița, prin deschiderea de cariere de piatră la Dorna Burcut și ulterior la Dornișoara, cât și a emigrării masive de familii a etnicilor germani și evrei, zona începe să se dezvolte din punct de vedere economic. Între anii 1761 – 1783 se trece la militarizarea comunelor de graniță, acestea începând să funcționeze ca unități administrativ – teritoriale independente.

CARACTERISTICI GEOGRAFICE

Ca poziție geografică, comuna Poiana Stampei este situată în bazinul Dornelor, învecinându-se la nord cu Dorna Candrenilor, la vest cu județul Bistrița Năsăud, la sud cu județul Mureș și la est cu Șarul Dornei. Comuna este înconjurată de munții Bârgăului, Călimani și Bistriței, fiind așezată pe un platou cu pante domoale, cu înălțimi între 900 și 1100 m. Pădurile și păsunile acoperă o mare parte din suprafața comunei Poiana Stampei.

ŞARU DORNEI

Suprafața comunei : 220 kmp

Populația comunei :

An 1992 : 4228, din care : 2097 – bărbați; 2131 – femei;

An 1995 : 4258, din care : 2084 – bărbați; 2174 – femei;

An 1997 : 4314, din care : 2104 – bărbați; 2210 – femei;

Sate componente: 7	- Neagra Șarului	- Gura Haitii
	- Plaiul Șarului	- Sarișor
	- Sarișorul Mare	- Șaru Bucovinei
	- Șaru Dornei	

SCURT ISTORIC

Comuna Șaru Dornei este situată în străvechea vatră a Țării Dornelor. Printre primele atestări documentare poate fi amintit documentul din 1630 prin care Moise Moghilă întărește mănăstirea Voroneț cu o braniște în munții Câmpulungului.

Șarul Dornei își află denumirea în legenda Dornei care spune că Dragoș Vodă trecând din Maramureș prin pasul Prislop – pe valea Bistriței Aurii, ar fi poposit la Iacobeni. La o vânătoare pe muntele Oușorul, a rănit o căprioară și în urma ei a cunoscut-o pe frumoasa Dorina de care s-a îndrăgostit. Revenind după câțiva ani pe malul apei Dornei (de aici numele Vatra Dornei), Dragoș află că Dorina este plecată cu turma de oi spre muntele Călimani. Plecând în căutarea ei, Dorina nu îl recunoaște, se ascunde și este rănită de săgeata voievodului care crede că a dat peste o sălbăticină. Astfel, mergând pe urma "șirului" Dorinei (Șaru Dornei), Dragoș ar fi trăit ziua cea mai neagră (Neagra Șarului) atunci când și-a ucis iubita.

Istoria localităților dornene, ce făceau parte din Țara de Sus a Moldovei, începe să fie diferită pe plan social – economic și cultural în perioada 1775 – 1918, deoarece locuitorii din Bucovina devin supuși ai coroanei austriece, în timp ce Șaru Dornei și Neagra Șarului au rămas în continuare sub administrație moldovenească.

Actuala comună Șaru Dornei este rezultatul comasării a două comune, Șarul Dornei și Neagra Șarului în urma reformei administrativ teritoriale din 1968, dar care în timp au avut propria lor dezvoltare istorică.

CARACTERISTICI GEOGRAFICE

Comuna Șaru Dornei este situată în Depresiunea Dornelor la limita de vest a județului, în spatele masivului Călimani, pe un spațiu intramontan dominat de terase (șesuri) cu un sol pietros, sărac, nefiind prielnic agriculturii, de-a lungul râului Neagra, Sărișorului Mare și a afluenților acestora, dar pe versanți cu păduri și pășuni alpine.

SCHIȚA MONOGRAFICĂ A COMUNEI PANACI

Comuna Panaci este situată în Depresiunea Dornelor, în sud-estul acesteia, la contactul dintre cristalinul munților Bistriței și a eruptivului Călimanilor.

Comuna se întinde pe o lungime de 21 km și pe o lățime de 15 km, cu așezări umane risipite pe văile affluentilor Călimănel, Neagra Șarului și în sud pe Neagra Broștenilor.

Teritoriul este cuprins între $47^{\circ} 17'$ latitudine nordică și $25^{\circ} 20'$ longitudine estică.

Se află la cea mai mare distanță de centrul județean (118 km), mărginindu-se în sud – vest cu jud. Harghita, cu comunele Broșteni și Crucea pe latura estică și cu comuna Șaru Dornei pe latura nord – vestică.

Centrul economic cel mai apropiat este orașul Vatra Dornei, situat la 16 km, legătura făcându-se pe D.J. 174, parțial asfaltat.

Comuna este înconjurată de o zonă muntoasă pe latura estică, formată din munții Bistriței, iar pe cea vestică de culmile care se desprind din eruptivul Călimani. Între acestea se află un culoar depresionar creat de râul Călimănel care și-a săpat valea pe o linie de fractură ce desparte cele două formațiuni: cristalinul și eruptivul. Culoarul depresionar Panaci – Coverca se continuă și spre sud, creând bazinete la Păltiniș, Bergioasa, Glodu, extinzându-se apoi peste munți la Bilbor, Borsec.

Privind regiunea din fundul văilor, îți face impresia că plaiurile, colinele muntoase radiare care se desprind din masivele ce înconjoară zona și înaintea spre interior, schimbă cu totul caracterul de depresiune. Când privești însă regiunea de pe înălțimile mărginașe, toate neregularitățile dispar și ea apare în toată splendoarea ei ca o depresiune tipic morfologică.

Altitudinea minimă este de 930 m la confluența pârâului Chirileni cu Călimănelul, iar cea maximă de 1302 m, în cătunul Catrinari din satul Păltiniș.

Caracterul complex al reliefului este o reflectare directă a originii și structurii geologice, practic putându-se vorbi aici de două subunități distincte:

- subunitatea cristalinului munților Bistriței cu culmi bine pronunțate, cu văi abrupte și accidentate. Aici se ridică vârful Rusului (1540 m) în apropierea carierei de mangan din Dealul Rusului, fragmentat de pârâul Chirileni cu affluentii săi. Spre est culmea Roibeni cu vârful Piatra Tăiturii, apoi vârful Călimănel (1643m), Culmea Tunzirii,

cu vârful Piatra Tunzirii, culminând în sud – est cu Dealul Vânăt (1640m) având în apropiere Pasul Păltiniș (1327m) cea mai veche cale de acces între Vatra Dornei și Broșteni.

- subunitatea eruptivă cu forme de relief mai domoale dar cu numeroase locuri presărate cu cetăți de stânci și bolovani enormi proiectați aici de exploziile vulcanice din tertiar, specific văii Bucinișului. Din masivul Căliman înaintează spre depresiune culmi muntoase în forma unor spinări dintre care amintim Deleganu (1390 m), Buciniș (1530m) și Aluniș. Spre nord – vest înălțimile sunt mai joase sub forma unor bârci (Bârca Paișenii) sau sub forma unor șesuri (Seștina Mare și Seștina Mică).

Pe culoarul Călimănelului, al celor două Negre, precum și pe afluenții acestora, se resimte un climat moderat, de adăpost care a favorizat popularea acestor zone.

Solul predominant este podzolul brun acid care imprimă și vegetației un anumit caracter. Pe solurile întreținute, tărle, vegetația are o compozitie floristică multicoloră, care influențează peisajul natural și calitatea păsunilor și fânețelor.

Locurile neîntreținute, netărle sunt inundate de plante slabe ca nutreț, cum ar fi topoșica – nagara (*Nardus stricta*), iar pe unele zone joase, plane, de-a lungul apelor care nu sunt drenate, apar o serie de rogozuri ce constituie un nutreț cu valoare nutritivă scăzută.

Condițiile climatice, altitudinea și solul, favorizează dezvoltarea molidului care ocupă cea mai mare parte a teritoriului comunei.

Condițiile de trai sunt din cele mai aspre, datorită altitudinii, climatului cu temperaturi medii anuale de 0–5° C, înregistrându-se în medie căte 160 zile cu temperaturi de sub 0° C, cu ierni geroase, înghețuri și brume târzii, până la 1 iunie, sau timpuri, începând din septembrie.

Media anuală a precipitațiilor atmosferice este de 616 mm în depresiune și de peste 800 mm pe înălțimi. Din Călimani, un adevărat castel de apă, se revărsă continuu mase de aer încărcate cu vaporii peste întreaga zonă depresionară, înrăutățind vremea, chiar cu lapoviță și ninsoare la începutul verii, îngreunând și perioada de recoltare a fânului.

Vântul dominant este cel de nord care se abate pe culoarele depresionare, înrăutățind vremea, iarna aducând geruri iar vara răcorind aerul. Furtunile sunt rare, dar destul de pagubitoare pentru pădure când provoacă numeroase doborături.

Rețeaua hidrografică este bogată, permanentă și cu un debit constant, mai mare primăvara în urma topirii zăpezilor și a precipitațiilor bogate.

În partea de sud-est o serie de pâraie ca Drăgoiasa, Tomnaticul, Bolovănișul, Glodu se adună, devenind afluenți ai Negrișoarei. Începând de la Catrinari curge spre est pârâul Păltiniș străbătând satul Dârmoxa și vîrsându-se la Gura Negrișoarei în Neagra Broștenilor. Spre nord, comuna este străbătută în cea mai mare parte de apa Călimănel. Izvorând din apropierea Pasului Păltiniș, primește pe parcurs mai mulți afluenți: Buzoiul, Pârâul Negru, Bucinișul, Mihăilețul, Chirilenii și Pârâul Tulbure, după care și continuă curgerea spre nord până la confluența cu râul Neagra Șarului.

Pe teritoriul comunei întâlnim în numeroase locuri ca în Păltiniș, Mihăileț sau Chirileni, izvoare minerale numite de localnici borcuturi. Un izvor valoros este cel de la Păltiniș.

Istoric După harta din 1773 – 75 întocmită de austreci se observă că zona era împădurită aproape în întregime, cu numeroase goluri de munte, cu cărări folosite de om împreună cu animalele sale. Se observă mai multe case pe teritoriul Păltinișului și al Drăgaicei, iar în Panaci 2 – 3 case pe cursul mijlociu al Călimănelului.

Vechii locuitori au populat treptat această zonă, venind din Ardeal, din ținutul Bistriței, din Bîrgaie, Toplița, Bilbor, pribegiți aici din motive religioase, din cauza introducerii fiscalității austriece, a recrutărilor pentru oaste, a muncilor forțate la care erau supuși sau în urma altor persecuții ale ocupației Imperiului Habsburgic.

Tot din aceleași motive s-au stabilit aici și localnicii din Ocolul Câmpulungului după ce Bucovina a fost ocupată de austreci (1775).

Străinul se așeza statoric în sat și se pierdea în unitatea de nedespărțit a locuitorilor, încuscrindu-se cu aceștia, populând zona, creând familiile întâlnite astăzi pe aceste locuri.

Prin anii 1790 – 1791 se stabilește aici împreună cu o familie numeroasă, oierul Iftimie Negrea care vine din comuna Crucea. Gospodăria și-o întemeiază în centrul actual al satului, pe cursul Călimănelului, dobândind treptat terenuri de-o parte și de alta a acestui curs. Sălașul vitelor îl avea în actualul sat Coverca, toponim care se poate traduce în sălaș, adăpost pentru animale. Fiind priceput în tratarea și vindecarea unor boli la animale și la om prin mijloace empirice, a fost poreclit Panac, de unde și numele satului.

Denumirea localității Panaci apare târziu, în 1832, într-un document al Fondului arhivistic din vîsteria Moldovei. Până atunci în documente se amintesc localitățile Păltiniș, Șaru sau Dorna.

În dicționarul geografic al jud. Suceava întocmit de Serafim Ionescu în 1894, despre aceste locuri se scria: "Păltinișul, sat pe moșia comunei Șaru Dornei, împrăștiat pe coastele dealurilor de-a lungul pârâului Neagra Păltinișului, numără 79 case populate de 84 capete de familii sau 228 suflete, din care 118 bărbați și 110 femei. Are 75

contribuabili. Biserica din Panaci și Drăgoiasa servesc acest sat". Școală primară există numai la Panaci.

"Panaci, sat pe moșia comunei Șaru Dornei, așezat pe țărmurile pârâului Călimănel, numără 200 case în care trăiesc 490 bărbați și 480 femei. Are 380 contribuabili, o biserică și o școală rurală mixtă, înființată în 1891 cu un învățător plătit de stat, frecventată de 35 școlari."

După un vechi obicei al pământului, în Ocolul Câmpulung, din care făcea parte și actuala comună, fiecare sătean devinea stăpân pe locul pe care-l occupa, îl "lăzuia" de pădure, obținând terenuri cu fânețe și pășuni, precum și loc de întemeiere a gospodăriei. Localnicii erau stăpâni de drept și de fapt ai munților și ai văilor, nu depindeau de nimici decât de domnul Moldovei.

Această situație privilegiată a locuitorilor, rămasă în Moldova după ocuparea Bucovinei, a durat numai un sfert de veac. După un obicei rămas de pe vremea fanarioților, se considerau locuri domnești, moșiile care nu aveau înscrisuri, acte de danie, domnitorul putând dărui rudelor sau boierilor credincioși, aceste terenuri. Dornenii nu aveau asemenea acte iar terenurile lor au trecut pe mâna mai multor boieri, până ce au fost cumpărate de boierul Constantin Balș (1809). Aceasta ia de îndată măsura de constrângere față de răzeși, introducându-le boierescul cu toate efectele sale.

Dornenii protestează, trimit reprezentanți la domnie pentru a-și apăra drepturile. Urmează o serie de procese cu boierii Balș între anii 1805 – 1835. După moartea boierului, domnitorul Mihail Sturza a izbutit să îndupleze pe frații Balș și printr-o învoială din 1837 între dorneni și boieri, dornenii trebuiau să plătească drept preț al răscumpărării suma de 12.000 galbeni.

În urma acestei înțelegeri Vodă Sturza dă la 23 dec. 1837 Hrisovul domnesc pentru întărirea stăpînirii veșnice și pașnice a acestor terenuri de către dornenii din satele Păltiniș, Șaru și Dorna.

După răscumpărare, răzeșii dorneni s-au bucurat nestingheriți de drepturile pe care le aveau înapoi.

Au existat încercări ale organelor silvice de a supune regimului silvic terenurile din zonă, însă acestea nu au fost aprobată sau aplicate niciodată.

Zona a fost teatru de război în ambele conflagrații dar cei rămași au rezistat, și-au refăcut gospodăriile și au continuat munca și tradițiile locului.

Întocmit: Dorinel Ichim

CAP. III

FIŞE SEMNAL, FIŞE DE CONSTRUCȚIE, FIŞE DE AŞEZARE

FIŞA DE AŞEZARE

1. Denumirea aşezării

- veche PANACI
- nouă PANACI

2. Scurt istoric

Conform hărții ridicată în anii 1773 – 1775, localitatea Panaci avea 2 – 3 case pe cursul mijlociu al Călimănelului. Treptat această localitate a fost populată cu familii venite din Ardeal, din ținuturile Bistrița, Bârgaie, Toplița, Bilbor. Ei au pribegit aici din motive religioase, a fiscalității excesive a autorităților austriece precum și a recrutărilor forțate pentru oaste.

Prin anul 1750 se stabilea aici împreună cu o familie numeroasă, care venea din comuna Crucea, oierul Iftimie Neagra. El își întemeiază o gospodărie în centrul actual al satului Panaci, pe cursul Călimănelului, dobândind treptat terenuri de o parte și de alta a acestui râu. Sălașul oilor îl avea în actualul sat Coverca. Fiind pricoput să trateze și să vindece unele boli la animale, a fost poreclit Panac, satul trăgându-și numele de la el.

În dicționarul jud. Sucevei din 1894 este notat: "Panaci, sat pe moșia com. Șaru Dornei. Are 380 contribuabili, o biserică și o școală rurală mixtă înființată în 1891".

3. Scurtă prezentare geografică, toponime importante:

Pâraie: Călimănelul, Chirileni, Buciumiș

Sate componente ale comunei Panaci: Panaci, reședința comunei; Coverca, Păltiniș, Catrinar, Drăgoiasa, Glodu.

4. Suprafața aşezării:

- intravilan 4200 ha
- extravilan 8300 ha

5. Număr de locuitori, naționalitate:

- 1894 Păltiniș: 79 case, 84 familii, 228 persoane;
- 1894 Panaci: 200 case, 380 contribuabili;
- 1997 Panaci 320 gospodării;
Coverca 300 gospodării;
Păltiniș 39 gospodării;
Catrinar 24 gospodării;

6. Tipuri de gospodărie:

Gospodăriile vechi aveau anexele grupate în jurul casei.

Gospodăriile de după 1950 – și sub formă de aliniament sau în aliniamente paralele.

- elemente componente: casa, corla, cotețul de porci, de păsări, curtea, ograda, locul de fân;
- dacă ansamblul se constituie după o schemă: nu

Etape și modalități de dezvoltare a așezării, etape parcuse:
Satul se dezvoltă în jurul bisericii și a școlii

- prima etapă la sfârșitul sec. al XVIII – lea
- următoarea etapă pe parcursul sec. al XX – lea
- perioada dintre cele două războaie
- perioada după al doilea război mondial

7. Tipologia spațiilor neconstruite și amenajărilor diverse:

- Tipuri de străzi și relația lor în sistem
Strada principală: drum interjudețean Vatra Dornei – Broșteni
- Străzi importante – cărări spre pășuni și locuri cu fân
- Străzi secundare – câteva care pornesc dinspre văile affluentului Călimănelul și Chirileni.
- Existenta și importanța împrejmuirilor: împrejmuirile sunt formate din ștacheți în picioare la curți și din lețuri între loturile de pășuni și fânață
- Relația dintre drumuri și gospodării (continuă, discontinuă, mixtă, etc.)
 - continuă, mixtă pentru gospodăriile dispuse central
 - discontinuă, la cele situate spre poalele pădurii, spre munte, între fânețe

8. Intersecțiile drumurilor: - puține la număr. Sunt mai multe tipuri de intersecții

- Tipuri de intersecție în funcție de tipurile de drumuri, de numărul lor, de unghiul lor (în cruce, în T, în U etc.)
- În formă de T – lângă biserică
 - lângă troacă, peste un pod, la marginea de sud a satului Coverca
- Elemente caracteristice intersecțiilor (fântână, troită, monument etc.)
- troacă – fântână din lemn unde vine apă prin jgheab
- troită – una singură în Coverca

9. Tipologia piețelor : nu are

10. Evoluția așezării:

- modalități de dezvoltare, multidirecțională – da – din primele case spre toate direcțiile, în urma "lăzuirii" terenului și defrișării pădurii

- liniară (într-o direcție determinată de teren, de o apă sau de alte elemente): - pe valea râului Chirileni
- pe valea pârâului Călimănel
 - limite de creștere: muntele cu păduri la poale

11. Data: 4 aug. 1997

12. Întocmit : Dorinel Ichim

FISA SEMNAL

1. Obiectivul : Casă de locuit
 2. Numele proprietarului : Văcaru Gheorghe
 3. Adresa : Şaru Bucovinei
 4. Denumirea locală a construcției și destinația ei: casă de locuit
 5. Epoca sau data construcției: 1925
 6. Așezarea construcției în cadrul gospodăriei: central, orientată sud
 7. Starea de conservare: bună
 8. Planul obiectivului: casă cu foișor pe două laturi ale casei (fată, spate) cu două încăperi la parter despărțite de tindă. Din tindă scără spre pod unde este amenajată o cameră deasupra bucătăriei, iar deasupra casei mari este podul propriu-zis.
 9. Organizarea interiorului: în bucătărie este o sobă cu cupitor, transformată, pat. Casa cea mare are sobă.
 10. Alte date despre construcție: construită de tatăl proprietarului Văcaru Toader, casă atipică cu două intrări identice și două foișoare la etajul superior pe cele două fațade prevăzute cu traforuri.
 11. Mențiuni speciale: pe latura din stânga este amenajat beciul pe o suprafață de 1/5 din suprafața casei mari.

Înțocmit: Violeta Marianciu, aug. 1997

FISA DE DESCRIERE A CONSTRUCTIEI

DENUMIRE CONSTRUCTIE : Bordej

TIP CONSTRUCTIE : adăpost temporar (târlă pentru vite)

PBOPBRIETAB – Ursu Stefan

PLAN: Construcție cu o singură încăpere și tindă, transformată dintr-o singură încăpere, cu prelungire pe latura dreaptă a acoperișului, loc de depozitare a lemnelor.

TEMELIE: din piatră brută, construcție în pantă

NIVEL DE CĂLCARE: talpă din bârne late

SISTEM DE ÎNCĂLZIRE, EVACUARE A FUMULUI: naturală și artificială (coș de fum, la sobă construită pe locul vetrici deschise).

PEREȚI (MATERIAL, TEHNICA): bârne late cioplite pe patru laturi, îmbinate în "coadă de rândunică", netencuiți

ACOPERIȘ: draniță în patru ape

NUMELE PROPRIETARULUI: Ursu Ștefan – 60 ani; primul proprietar Moroșan – bunicul, construcția a fost casă de locuit, transformată ulterior în târlă

ÎNTOCMIT: Violeta Marianciu

DATA: august 1997

FIŞA DE CONSTRUCȚIE

1. **NUMELE PROPRIETARULUI :** IORDACHE PIMEN
2. **STAREA SOCIALĂ :** ȚĂRAN
3. **LOCALITATEA :** ȘARU DORNEI
4. **OCUPAȚIA PRINCIPALĂ A LOCUITORILOR ÎN TRECUT ȘI ASTĂZI:**
 - creșterea animalelor
 - exploatarea pădurii
5. **DENUMIREA LOCALĂ A CONSTRUCȚIEI ȘI DESTINAȚIA EI:** crâșmă
6. **EPOCA SAU DATA CONSTRUCȚIEI :** 4/4 sec XIX – 1/4 sec XX
7. **TIPOLOGIA CASEI DE LOCUIT :** casă atipică cu cerdac, a suferit modificări pentru a fi adaptată noii destinații
8. **FRECVENȚA ȘI CIRCULAȚIA TIPULUI DE CONSTRUCȚIE ÎN LOCALITATE ȘI ZONĂ:** casă atipică, rar întâlnită în zonă
9. **AȘEZAREA CONSTRUCȚIEI ÎN CADRUL GOSPODĂRIEI, ALTE CONSTRUCȚII:** așezată cu față la ulița principală, central, în spate șopron pentru animale mici.

10. REAMPLASĂRI SUFERITE ȘI MODIFICĂRI PÂNĂ LA ACHIZIȚIE : modificată camera mare prin dărâmarea unui perete pentru mărirea spațiului de crâșmă, se păstrează urmele cuptorului de dimensiuni mari care a fost dărâmat.

11. MATERIALE ȘI TEHNICĂ DE CONSTRUCȚIE:

- A. TEMELIA - piatră brută de carieră
- B. PERETII - bârne din lemn, cu tencuială în interior
- C. ACOPERIȘUL - draniță, în 4 ape
- D. FINISĂRI - tencuieli exterioare în jurul ferestrelor
- E. ÎMPREJMUIREA - gard din lemn

12. ORGANIZAREA INTERIORULUI - urmele cuptorului se păstrează în camera mare, cămara din spate în stare de degradare.

DATA COMPLETĂRII FIȘEI : aug. 1997

FIŞĂ ÎNTOCMITĂ DE : Marianciuc Violeta

FIŞA SEMNAL

1. Obiectivul : casă cu prispă
2. Numele proprietarului: CAZAN ȘTEFANIA
3. Adresa : Șaru Dornei nr. 111
4. Denumirea locală a construcției și destinația ei: casă de locuit, cu dimensiunile: L – 8 m, l – 3,2 m,
prispa – 0,7 m
5. Epoca sau data construcției : 100 – 110 ani
6. Starea de conservare : bună
7. Organizarea interiorului - bucătărie cu cuptor
 - cameră
8. Alte date despre construcție : - casă veche cu prispă
 - acoperișul în 4 ape cu 5 rânduri de draniță
9. Mențiuni speciale: - lipit de casă este cotețul de găini
 - L – 4,10 m
 - l – 1,60 m

Întocmit : Ciobanu Elena

Data : 6 aug. 1997

FIŞA SEMNAL

1. Obiectivul : Grajd
2. Numele proprietarului : CAZAN ȘTEFANIA
2. Adresa : Șaru Dornei nr. 111

3. Denumirea locală a construcției și destinația ei: grajd, cu dimensiunile: $L = 6,25\text{ m}$, $l = 2,70\text{ m} + 0,98\text{ m}$ (ușă) + $2,70\text{ m}$
4. Epoca sau data construcției : aproximativ 80 ani
5. Așezarea construcției în cadrul gospodăriei : în spatele casei
6. Starea de conservare : bună

Întocmit : Ciobanu Elena

Data : 6 aug 1997

FIȘĂ SEMNAL

1. Obiectivul : Casă cu gang
2. Numele proprietarului : URSU VASILE
3. Adresa : Dorna Candreni
4. Denumirea locală a construcției : casă de locuit, cu dimensiunile: $L = 11\text{m}$, $l = 6\text{ m}$
5. Epoca sau data construcției : peste 100 ani
6. Așezarea construcției în cadrul gospodăriei : centrală
7. Starea de conservare : bună
8. Organizarea interiorului : - bucătărie cu cuptor și sobă, cameră
9. Alte date despre construcție: - temelie de piatră, acoperiș în 4 ape. S-a schimbat dranița cu tablă.

Întocmit : Ciobanu Elena

Data : 9 aug. 1997

FIȘĂ SEMNAL

1. Obiectivul: Colibă
2. Numele proprietarului : MOROȘAN IOAN
3. Adresa : Moroșeni, comuna Șaru Dornei
4. Denumirea locală a construcției și destinația ei: colibă, cu dimensiunile: $L = 4,40\text{ m}$, $l = 3,35\text{ m}$
5. Epoca sau data construcției : după primul război mondial
6. Așezarea construcției în cadrul gospodăriei : în curtea gospodăriei
7. Starea de conservare : bună

Întocmit : Ciobanu Elena

Data : 5 aug. 1997

FIŞĂ SEMNAL

1. Obiectivul : Casă cu gang pe trei părți
2. Numele proprietarului : MOROŞAN LEONTE
3. Adresa : Moroşeni, comuna Şaru Dornei
4. Denumirea locală a construcției și destinația ei : casă cu gang – pentru locuit, cu dimensiunile : L = 12,30 m ; l = 6 m; lățime gang = 1 m
5. Epoca sau data construcției : după primul război mondial
6. Starea de conservare : bună
7. Organizarea interiorului : casa are bucătărie cu sobă și cupitor

Întocmit : Ciobanu Elena

Data 5 aug. 1997

FIŞĂ SEMNAL

1. Obiectivul : Casă de vară
2. Numele proprietarului : GÎSCĂ IOAN
3. Adresa : Dorna Candreni
4. Denumirea locală a construcției și destinația ei : folosită numai vara; are dimensiunile : L = 8 m ; l = 5,50 m
5. Epoca sau data construcției : peste 100 ani
6. Starea de conservare : bună
7. Organizarea interiorului : cameră , cămară
8. Alte date despre construcție : acoperiș cu 8 rânduri de draniță

Întocmit : Ciobanu Elena

Data : 8 aug. 1997

FIŞĂ DE CONSTRUCȚIE

1. Numele proprietarului : DOLHESCU DUMITRU
2. Starea socială : țăran
3. Localitatea : cătun COVERCA, com. PANACI
4. Ocupația principală a locuitorilor în trecut și astăzi:
 - creșterea animalelor
 - exploatarea pădurii
5. Denumirea locală a construcției și destinația ei: casă
6. Epoca sau data construcției: 1 ½ sec. XX

7. Tipologia casei de locuit: casă + T + C cu cerdac pe 3 laturi
8. Frecvența și circulația tipului de construcție în localitate și în zonă: tipică pentru zona cercetată
9. Așezarea construcției în cadrul gospodăriei, alte construcții: modalitate de acces - direct din ulița care dă în șoseaua V.Dornei - Broșteni
10. Materiale și tehnică de construcție:
 - A. Temelia: - adâncime 0,5 m, piatră de pe loc
 - B. Pereți: - lemn de molid, "tanduri" ciopliti din topor, se vergelau
 - C. Acoperișul: - lemn de brad, draniță, popi
 - D. Finisări: - pereți tencuiți, văruiți
11. Tehnică de construcție : - temelia : uscată
 - pereți : cununi orizontale încheiate în "mâglă"
 - acoperiș : în 4 ape, sindrilă dreaptă la 2 rânduri, cuie de fier
12. Organizarea interiorului : cuptor cu vatră și pop, în vechime, azi sobă de gătit, în colțul din dreapta ușii, cu 2 hornuri, unul de la cuptor, altul de la actuala sobă.
13. Starea de conservare a construcției : bună
14. Echipa care a făcut documentarea științifică și tehnică : Dorinel Ichim

FIȘĂ DE AŞEZARE

1. Denumirea așezării:

- veche: CĂNDRENI
- actuală: DORNA CANDRENI

2. Scurt istoric:

Localitatea s-a numit astfel deoarece în sat erau multe familii Candrea. Satul datează din sec. al XVIII-lea. Casele la început erau rare. În acel timp exista aici și o biserică veche din anul 1762 care a fost dăruită comunei Valea Putnei unde s-a transportat în anul 1865.

În 1916 populația românească (mai cu seamă bărbații) a fost prigoniță din localitate de către autoritățile militare austriece. Bărbații și tinerii până la 16 ani au fost internați în lagăre de către autoritățile austro-ungare.

Între cele două războaie mondiale așezarea a cunoscut o dezvoltare rapidă cu principalele sale ramuri, creșterea animalelor, lucrul la pădure, lucrul la mine, cultivarea cartofului și a cerealelor (grâu, orz).

Al doilea război a adus mari nenorociri, linia frontului intersectând localitatea.

3. Scurtă prezentare geografică, toponime importante:

Comuna are 8 sate în urma unificării cu comuna Cajvana, Dorna Candrenilor, Poiana Negri, Dealul Floreni, Podul Coșnei, Coșna, Teșna, Românești și Valea Bancului.

Toponime importante:

- râuri : Dorna cu afluenții: Teșna, Valea Banului, Negrișoara.
- munți : Oușorul, 12 Apostoli, Pietrele Doamnei, Pietrele Roșii.
- bârci : Roși, Pripor, a lui Alexandru, a Cofii.

4. Suprafața așezării: 37.126 ha din care 29.377 ha păduri.

5. Număr de locuitori, naționalitate:

- în trecut: începutul secolului XX : 2228 suflete
- în prezent: persoane, familii, gospodării:
 - 4773 suflete (1992)
 - cca 5000 cu tot cu flotanți

6. Tipuri de gospodărie: 1654 gospodării în total (1997)

- elemente componente: casă, grajd, magazie, beci, bucătărie de vară (înainte erau și corle), fântână, fânare;
- dacă ansamblul se constituie după o schemă: gospodăria se constituie după propria concepție, nefiind după o schemă fixă;
- etape și modalități de dezvoltare a așezării, etape parcuse:
 - În prima etapă – nucleul dintre biserică, școală și primărie.
 - În următoarea etapă, în sec. al XIX-lea, de-a lungul șoselei, în aval și în amonte.
 - În secolul XX pe dealurile din jur prin fânețe, gospodării răzlețe.

7. Tipologia spațiilor neconstruite și amenajărilor diverse:

- tipuri de străzi și relația lor în sistem :
 - DN 17 (din 1986 D.E)
 - Calea ferată Vatra Dornei – Ilva Mică
 - D.J. Podu Coșnei – Grădinița.
- străzi importante:
 - Două drumuri comunale : Dorna Candreni – Poiana Negri, Coșna – Poiana Vinului
- străzi secundare
 - O rețea de 400 km ulye comunale
 - 12 drumuri forestiere
- existența și importanța împrejurimilor:
 - garduri din lețuri în picioare (la gospodării)

- garduri din răslogi
- relația dintre drumuri și gospodării (continuă, discontinuă, mixtă, etc.)
 - continuă în centrul civic
 - discontinuă la periferii

8. Intersecțiile drumurilor:

- tipuri de intersecție în funcție de tipurile de drumuri, de unghiuil lor (în cruce, în T, în U etc.)
 - două intersecții în formă de "T"

9. Tipologia piețelor :

Există o piață dar nu funcționează, așezarea fiind în imediata apropiere a orașului Vatra Dornei.

10. Evoluția așezării:

a. Modalități de dezvoltare

- multidirecțională – da
- liniară (într-o direcție determinată, de o apă sau de alte elemente) – de-a lungul râului Dorna
- combinată : - da

11. Data : august 1997

12. Întocmit de : Dorinel Ichim

FIȘĂ DE OBIECTIV

1. DENUMIREA OBIECTIVULUI : Locuință

2. ADRESA: Sat. Dorna Candreni , Comuna. Dorna Candreni , Județul Suceava nr. 475 (pe Bârca Pripor)

3. DATE ÎN LEGĂTURĂ CU ISTORICUL, TIPUL AŞEZĂRII, FORME DE RELIEF, POPULAȚIA

Pe teritoriul satului Dorna Candreni, la poalele muntelui Oușor s-au descoperit urme materiale ce au fost atribuite perioadei de invazie a tătarilor (1241 – 1242). Pe întreg parcursul Evului Mediu, așezarea Dorna Candreni (Căndrenii), a făcut parte din administrația Ocolului Câmpulung, când răzeșii de aici s-au bucurat de drepturi naturale ce apoi au fost uzurate în timpul ocupației austriece.

La ocuparea Bucovinei de către Austria, aici s-au găsit vechi exploatari de cupru și chiar spălătorii de aur, vechimea locurii putând fi invocată și din acest punct de vedere.

După ocupația austriacă, de-a lungul anilor, Căndrenii apare mereu în documente prin care caută să-și revendice vechile drepturi pierdute, situația localnicilor fiind în această perioadă foarte grea.

La 1776, Căndrenii făceau parte din aceeași unitate administrativă cu Vatra Dornei pentru ca apoi să devină o unitate de tip rural. În 1775, stolnicul Constantin Cantacuzino, vornic de Câmpulung este însărcinat să întocmească niște hotărnicii prin care se pomenesc anumite neamuri de pământ printre care și cel al Căndrenilor, cu moșii în Călimani și în Candreni.

În timpul ocupației austriece, aici, datorită descoperirii efectului curativ al apelor minerale, s-au făcut amenajări speciale, apa minerală făcându-se renumită în Galitia și Austria.

Teritoriul satului Dorna Candreni a intrat și în atenția marilor proprietari ai vremii. Astfel, în 1812, magnatul Anton Manz arendează terenuri din moșia acestui sat, pe care a plătit timp de 15 ani o arendă de 5860 coroane.

Tot timpul ocupației austriece, căndrenii au fost într-o permanentă nemulțumire generală. La 8 iunie 1848, într-un document, sunt citați ca cerând "scutirea moșilor și comunelor de graniță de construirea și menținerea cerdacurilor militare".

Totuși, după unii autori, satul ar fi fost întemeiat de emigranți ardeleni, numele localității venind de la Vasile Candrea, un fruntaș al acestei comunități rurale.

La începutul secolului al XX-lea Dorna Candreni era o comună rurală, ce făcea parte din districtul Câmpulung, având o populație de 2228 locuitori, majoritatea fiind români, la care se mai adaugă câțiva israeliți și germani.

Acum (la începutul sec. XX), comuna rurală Dorna Candrenilor are compusă din vatra satului cu 1818 suflete și cătunele La Izvor, La Piatră, Pilugani, Praleni, Poiana Negri și Simizi.

Comuna avea un oficiu poștal, o școală cu o clasă în satul de reședință și alte două clase în cătunele Poiana Negri, Pilugani.

Localitatea Dorna Candreni este o aşezare de tip liniar, cu vatra dezvoltată de-a lungul șoselei principale și cu grupări de gospodării plasate pe înălțimile laterale, pe terase sau platouri structurale. Vatra satului în care sunt plasate toate unitățile social - administrative și culturale (primăria, școala, biserică, dispensarul uman, poșta și multe unități comerciale) este mult mai compactă, având o energie internă de dezvoltare aparte, spre deosebire de grupurile de case dispuse în preajma drumurilor ce se desfășoară tentacular din vatra satului.

Din punct de vedere geografic, aşezarea face parte din sectorul vestic al Depresiunii Dornelor, unitate de baraj vulcanic. Zona

depresionară se deschide larg către vest, acolo unde și culmile muntoase sunt mai joase.

Aici, în această zonă, activitatea eruptivă din pliocen și pleistocen a produs tulburări în evoluția normală a reliefului, ducând chiar la unele inversiuni morfologice.

Satul se află încadrat de două unități de relief cu mare personalitate nu numai în landschaftul local, dar și în aria mai largă (Munții Călimani și Muntele Oușorul), de muntele Oușor legându-se multe legende încă vîî în spiritualitatea locală.

La nord – est depresiunea Dorna Candreni este flancată de niște prelungiri ale muntelui Suhard, care face despărțirea, sau mai precis legătura acestui sector depresionar, cu zona cristalină a Obcinei Mestecăniș.

Suprafața actuală a comunei este de 4745 locuitori, din care 2322 de gen masculin și 2423 feminin, localitatea având o densitate de 11,9 locuitori/km².

În 1997 comuna este alcătuită din 8 sate având 1654 de gospodării.

4. OCUPAȚIA LOCUITORILOR ÎN TRECUT ȘI ASTĂZI

Ocupația de bază a candrenilor, din trecut a fost creșterea animalelor și lucrul la pădure.

Totuși, spre deosebire de alte zone ale Bucovinei, resursele de aici au facilitat și alte îndeletniciri secundare, dintre care amintim exploatarea aramei, a aurului și a apelor minerale.

Astăzi (ca și în trecut) în mai mare măsură locuitorii candreni se ocupă cu creșterea animalelor, în special a vacilor de lapte, a oilor, cu cultura pământului, mulți localnici fiind prinși în sectorul îmbutelierii apelor minerale, al prelucrării laptelui sau în sectorul forestier. O ocupație cu specific local a fost plutăritul, care s-a practicat aici până prin anii 1960.

5. NUMELE PROPRIETARULUI: (în momentul achiziționării obiectivului): Candrea Gavril (fiul)

6. PROPRIETARI SUCCESIVI

Casa a fost construită de străbunicul actualului proprietar, Luca Candrea, când acesta avea 20 de ani. În casă au mai locuit succesiv, Grigore Candrea (bunic) și Gavril Candrea (tatăl ultimului proprietar).

Ultimul proprietar a locuit în casă numai până ce s-a căsătorit, apoi s-a mutat într-o casă nouă, împreună cu tatăl său, Gavril Candrea.

7. FRECVENTĂ ACESTUI TIP DE OBIECTIV ÎN SAT ȘI ÎN ZONĂ

Locuința aparține secolului al XVIII-lea (3/4 – 4/4 sec. XVIII), având la acea vreme o frecvență medie, ea aparținând unor oameni mai înstăriți. Majoritatea locuințelor din acel timp erau monocelulare (vezi casele Ilie Chelsoi și Toader Vleju din Dorna Candreni) sau de tip T. C. (casele Bogza Candrea și Cucinschi Anton din aceeași localitate).

Casa Candrea, reprezintă momentul de extindere a planimetriei prin adoptarea unui nou element arhitectonic (foișorul). Această trecere s-a făcut de la foișorul într-o pantă (șopru) la cel în trei sau două ape.

Astăzi, atât în sat cât și în zonă obiectivul a rămas ca un unicat neavând analogie cu alte case. Din relatăriile localnicilor se poate concluziona că acest tip de locuință a avut în sat o frecvență medie, aceeași frecvență având-o și în zonă.

Casele cu foișor (șopru) plasat asimetric apar în paralel cu evoluția planului asimetric de dimensiuni ceva mai mari, în teren (la Dorna Candreni și în împrejurimi) fiind surprinsă o coexistență a patru tipuri de locuințe: locuința monocelulară, locuința cu tindă și cameră, locuința cu tindă – cămară și cameră și locuința cu tindă-cămară-cameră și foișor lateral. Toate aceste tipuri planimetrice au fost locuite până târziu, în preajma celui de al doilea război mondial și unele chiar după acest moment.

DATARE: – 4/4 sec. XVIII

La datarea obiectivului am luat în considerație vîrstă medie a foștilor proprietari succesivi (timpul cât au locuit în această casă) iar prin analogie am comparat acest monument de arhitectură populară cu alte construcții vechi din zonă, case asemănătoare ca sistem de construcție (asemănătoare în elevație și planimetrie). La una dintre aceste case am descoperit într-o ladă de zestre un document care atesta la 1810 a două generație ce a locuit în ea).

FORMA ORIGINALĂ

Casa păstrează perfect forma sa originală cu foișorul (șopru). De-a lungul anilor, a fost schimbată nu numai dranița de pe acoperiș și de la foișor. Inițial, dranița avea o lungime de 1,80 – 2 m. Una dintre aceste schimbări a avut loc cu puțin timp înainte de a fi locuită de către Gavril Candrea.

10. DACĂ ERAU MEŞTERI LOCALI

Din relatările bătrânilor din satul Dorna Candreni, reiese că în această localitate erau trei echipe de meşteri specializați (dulgheri) care ridicau toate casele din sat.

Avându-se în vedere că acest meşteşug devenise tradițional la începutul secolului al XX-lea, putem afirma că avea o veche tradiție locală, meşterii locali construind și casele din secolul al XVIII-lea.

Acest lucru se poate afirma, gândindu-ne și la sistemul constructiv cu specific local-dornean. Chiar dacă meşterii erau din alt sat, ei construiau casele după modelul din satul lor.

11. VALOAREA DOCUMENTAR-ŞTIINȚIFICĂ

Vechimea casei Candrea, o plasează în secolul al XVIII-lea, la începutul perioadei de dezvoltare a arhitecturii popular-bucovinene, de dezvoltare a planimetriei cu un confort sporit. Obiectivul este o verigă importantă a unui lanț de evoluție a arhitecturii populare dornene în special și al arhitecturii populare bucovinene în general. Casa Candrea marchează momentul extinderii planimetriei, de la casa monocelulară la casa de tip evoluat (de tip T C) cu cămară, adăugându-se și un nou element-foisorul.

FIŞĂ ÎNTOCMITĂ DE: MIHAI CAMILAR, august 1997

CAP. IV

CHESTIONARE

OBICEIURI DE NUNTĂ ÎN BUCOVINA

1. Între ce vîrste trebuie să se mărite fetele și să se însøre băieții ?
De ce ?
 - *fetele de la 15 ani*
 - *flăcăii de la 18 ani, deci înainte de armată*
2. Cine cerea fata în căsătorie?
 - mirele singur – se înțelegeau tinerii
 - mirele însotit de altcineva
 - altă persoană fără mire, cine anume? *Mama mirelui*
3. Ce trebuie să facă acest om? Când și cum este răsplătită strădania lui?

4. Cum se desfășura peștitul? *Mergeau rudele mirelui la părinții fetei pentru a o cere în căsătorie, după ce tinerii se înțeleseră în prealabil.*
5. Era obiceiul logodnei? Cum se desfășura și cât dura logodna? Se făcea după peștit, la casa fetei. *Mireasa oferea viitorului soț o năframă frumos cusută și el răsplătea năframa cu bani.*
6. Cine și când hotărăște ziua logodnei? Unde are loc? *Părinții mirilor, la casa fetei.*
7. Când, de cine și sub ce formă se stabilea zestrea? *Părinții la logodnă, uneori la peștere.*
8. Ce se dădea de zestre? *Ladă de zestre, lăicere, ștergare.*
9. Se dădea ladă de zestre? Când, cum? Ce conținea? Cine o lucra? *Da – obiecte de port și ștergare; tâmplarul în sat.*
10. Cu cât timp înainte de nuntă se făcea chemarea la nuntă? *Sâmbătă înaintea nunții.*
11. Cine făcea chemarea și cum se desfășura? *Vornicelul chema oamenii cu plosca de rachiу. Avea și o năframă la ploscă cu care stergea păhăruțul care era totodată și capac la ploscă.*
12. Înaintea nunții se fac schimburi de daruri (haine, altceva) între mireasă și mire? Când, cine le confecționa? *Năframa o făcea mireasa, cusută cu flori – la logodnă.*
13. Cine cosea năframele pentru vătăjei și mire? *Mireasa cu prietenele ei.*
14. Câte perechi de nași se alegeau la nuntă? *Până la 5 perechi.*
15. În care din perioadele anului se fac nunțiile? De ce? Când se înțeleg părțile. *Cine conducea întreaga nuntă? Cum se chema? Vătăjelul de nuntă.*
16. Ce atribuții avea această persoană înainte de nuntă? În timpul nunții?
 - anunța mersul la casa mirelui, a nunilor, la biserică.
 - lua măsuri să fie ploștile cu băutură la masă
18. Ce daruri primea? *Era plătit în bani.*
19. La nuntă se cânta din gură sau din instrumente? Ce fel de instrumente? *Cimpoi, cobză, vioară, dobă.*
20. Nunta se făcea la părinții fetei sau ai băiatului? Unde se înțelegeau. *De regulă la cel care avea casa mai centrală.*
21. Cum erau împodobite încăperile casei pentru acest eveniment? Cum era stivuită zestrea și unde?
 - pe pat
 - în casa de curat.
22. Cum, când și de către cine sunt invitați oamenii din sat la nuntă? *Vornicelul chema oamenii la nuntă cu plosca de rachiу.*

23. Chemătorii la nuntă umblau prin sat pe jos sau călare? Cum erau îmbrăcați și ce însemne distinctive purtau? *Umblau prin sat. Aveau plosca în geantă de piele și năframă la ploscă.*
24. Descrieți amănunțit îmbrăcământea mirelui și a miresei. *Mirele și mireasa erau îmbrăcați în costume populare locale. Aveau flori speciale de nuntă care se deosebeau prin amploare și frumusețe de celelalte flori de nuntă. Mireasa avea voal pe cap și beteală – cununiță pe cap.*
25. Ce însemne purtau mirii? *Flori de nuntă.*
26. La cununia religioasă mirii merg pe jos sau cu căruța? Cum era împodobită căruța? – *când biserică e aproape merg pe jos*
- *când biserică e departe, merg în 7 – 10 căruțe trase de cai.*
27. Înainte de a pleca la cununie avea loc iertăciunea, cum se desfășura ea?
28. La întoarcerea de la biserică se arunca înaintea mirilor apă? Bani, grâu? De ce?
29. Cum erau îmbrăcați nașii? Ce însemne distințe purtau? *În costume populare tipice satelor din zona Dornelor.*
30. Ce însemn colectiv se făcea pentru întreaga nuntă? *Brad.*
31. Unde era așezat acest însemn în timpul nunții? *La poartă, la stâlpul casei.*
32. Unde avea loc masa mare?
- *la casa mirelui*
- *la casa miresei acolo unde se stabilea și nuntă de comun acord.*
33. Cum erau așezați mirii? Nuntașii? *Mirii în centru atenției, între perechile de nași, urmând apoi rudele de grad apropiat ale mirelui și miresei.*
34. În ce consta paharul dulce? *Se cheme "paharul tinerilor".*
35. Când se închină darurile și cui? *Noaptea nunții, la sfârșitul mesei mari – vătăselului de casă.*
36. Cine le închină și în ce constau aceste daruri? *În general bani, unele femei dădeau ștergare, năframe.*
37. Ce mâncăruri se pregăteau pentru masa mare?
- *cozonac cu friptură rece tăiată felii*
- *sarmale cu plăcintă dulce.*

Întocmit: Dorinel Ichim
3 august 1997

CHESTIONAR OBICEIURI DE NUNTĂ LOCALITATEA DORNA ARINI

1. Intre ce vârste trebuie să se mărite fetele și să se însoare băieții? De ce? *Băieții la 24 de ani după armată, fetele la 18 ani*
2. Cine cerea fata în căsătorie?
 - *mirele cu părinții, bunicii*
3. Ce trebuie să facă acest om ? Când și cum este răsplătită strădania lui? *Acesta vorbea cu părinții fetei la un pahar de rachiu.*
4. Cum se desfășura peștiul ? *Se cerea fata de la părinți, se hotără ziua nunții.*
5. Era obiceiul logodnei? Cum se desfășura și cât dura logodna? *Da - era obiceiul logodnei. Logodna dura 1 lună.*
6. Cine și când hotărăște ziua logodnei? Unde are loc? *Părinții tinerilor - la fată.*
7. Când, de cine și sub ce formă se stabilea zestrea? *Zestrea se stabilea la logodnă de către părinții fetei și ai băiatului.*
8. Ce se dădea de zestre? *Lada de zestre, poclade, vite.*
9. Se dădea lădă de zestre? Când, cum? Ce conținea? Cine o lucra? *Da - la nuntă - lada de zestre conținea piesele de port; era confectionată de meșteri, sau era moștenire.*
10. Cu cât timp înainte de nuntă se făcea chemarea la nuntă ? *Cu o zi înainte.*
11. Cine făcea chemarea la nuntă și cum se desfășura? *Chemarea la nuntă o făcea vătăjelul care mergea din casă în casă.*
12. Înaintea nunții se fac schimburi de daruri (haine, altceva) între mireasă și mire? Când, cine le confectiona? *Nu este obiceiul schimburilor.*
13. Cine cosea năframele pentru vătăjel și mire? *Mireasa cosea năframele pentru vătăjei și pentru mire.*
14. Câte perechi de nași se alegeau la nuntă? - *20 de perechi de nași.*
15. În care perioade ale anului se fac nunțile? De ce? *Iarna, pentru că este timp liber mai mult*
16. Cine conducea întreaga nuntă? *Nunta este condusă de vătăjel de casă.*
17. Ce atribuții avea această persoană înainte de nuntă? În timpul nunții? *Cu o săptămână înainte pregătea băutura și se ocupa cu organizarea nunții.*
18. Ce daruri primea? – *Primea bani, neamurile dădeau miel, animale mici.*

19. La nuntă se cânta din gură sau din instrumente? Ce fel de instrumente? *Se cânta din instrumente, cu vioară și fluieraș.*
20. Nunta se făcea la părinții fetei sau ai băiatului? *Se făcea la părinții mirelui.*
21. Cum erau împodobite încăperile casei pentru acest eveniment? Cum era stivuită zestrea și unde? *Încăperile erau împodobite cu cunună de brad. Zestrea era stivuită în casa mare, pe pat și pe lăzile de zestre*
22. Cum, când și de către cine sunt invitați oamenii din sat la nuntă? *Sunt invitați de către vătăjel.*
23. Chemătorii la nuntă umblau prin sat pe jos sau călare? Cum erau îmbrăcați și ce însemne distinctive purtau? *Vătăjeii umblau călare, în costum popular și aveau însemne distinctive - geanta, batista, plosca cu vin și plosca cu rachiу.*
24. Cum erau îmbrăcați mirii? *Mirii erau îmbrăcați în costum național, cu flori în piept.*
25. Ce însemne purtau mirii? *Mirii purtau flori cu panglici albe.*
26. La cununia religioasă mirii merg pe jos sau cu căruța? *Mirii merg pe jos.*
27. Înainte de a pleca la cununie avea loc iertăciunea? *Da, înainte de a intra în biserică.*
28. La întoarcerea de la biserică ce se arunca înaintea mirilor apă? *Se aruncă bomboane ca semn de belșug și viață ușoară.*
29. Cum erau îmbrăcați nașii? Ce însemne distințe purtau? *Erau îmbrăcați în costum popular, cu semn distinctiv panglici cu flori.*
30. Cum erau așezăți mirii? *Mirii erau așezăți la masa din față.*
31. În ce constă paharul dulce? *Pahar cu vin închinat când se felicită mirii și se dau banii.*
32. Cui se închină darurile? *Darurile se închină miresei.*
33. Cine le închină și în ce constau aceste daruri? *Vornicelul – animale mici.*
34. Ce mâncăruri se pregăteau pentru masa mare? *Borș de carne, friptură, sarmale.*
35. Se aşezază voalul miresei pe capul unei fete? Ce semnificație are? *Nu.*
36. Ce sunt colacii de cununie? De către cine, cui și când se dau? *Colacii se dădeau mai târziu nașilor.*

Întocmit : Elena Ciobanu

**CHESTIONAR OBICEIURI DE NUNTĂ
LOCALITATEA - PANACI**

1. Între ce vârste trebuie să se mărite fetele și să se însoare băieții? De ce?

F – 15 – 25 ani - ca să nu rămână nemăritate B – după armată

2. Cine cerea fata în căsătorie? *De părinți*

3. Ce trebuie să facă acest om? *Să convingă soții că mirele e bun pentru căsătorie.*

4. Cum se desfășura peșitul? *Se mergea în zi de sărbătoare.*

5. Era obiceiul logodnei ? Cum se desfășura și cât dura logodna? *Da. Logodna dura 1 an.*

6. Cine și când hotărăște ziua logodnei? Unde are loc? *Părinții tinerilor fixau ziua logodnei - la mireasă.*

7. Când, de cine și sub ce formă se stabilea zestrea? *Zestrea se stabilea la peșit de către părinții tinerilor. Zestrea conținea : pământ, pădure, anexe, animale, țesături, obiecte de îmbrăcăminte.*

8. Se dădea lada de zestre? Când, cum? Ce conținea? Cine o lucra? *Da. Lada de zestre era făcută de meșteri înainte de căsătorie sau putea să fie moștenită. Zestre conținea – costume, ștergare, țesături, scoarțe, lăicere.*

9. Cu cât timp înainte de nuntă se făcea chemarea la nuntă? - *Chemarea la nuntă se făcea cu o săptămână înainte.*

10. Cine făcea chemarea și cum se desfășura? *Vătăjelul făcea chemarea la nuntă, spunând un text neschimbat "Cinstiți gospodari ...".*

11. Înainte de nuntă se fac schimburi de daruri (haine, altceva) între mireasă și mire? Când, cine le confectiona? *Da, mirele îi dă miresei batic și pantofi; mireasa îi dă mirelui cămașă cusută de ea.*

12. Cine cosea năframele pentru vătăjel și mire? *Năframele erau cusute de mireasă și druște.*

13. Câte perechi de nași se alegeau la nuntă? *Se alegeau între 5 – 20 perechi de nași.*

14. În care perioade ale anului se fac nunțile? *Nunțile se făceau toamna.*

15. Cine conducea nunta? Cum se chema? - *Cel care conducea nunta se chama vătăjel de casă.*

16. Ce atribuții avea această persoană? *Vătăjelul organizează nunta, repartiția nuntășilor la masă. Servește la masa, ajutat de druști și vătăjei.*

17. Ce daruri primeau mirii? *Nașii dădeau animale și bani sau o bucată de pământ, rudele apropiate dădeau țesături.*
18. La nuntă se cânta din gură sau din instrumente? Ce fel de instrumente? *Se cânta din instrumente: vioară, fluiere, cobză, tobă.*
19. Nunta se făcea la părinții fetei sau ai băiatului? *Nunta se făcea la părinții băiatului.*
20. Cum erau împodobite încăperile casei pentru acest eveniment? Cum era stivuită zestrea și unde? - *Casa era împodobită cu cununi de brad și flori. Zestre era pusă la vedere.*
21. De către cine sunt invitați oamenii din sat la nuntă? *Oamenii erau invitați la nuntă de către vătăjel.*
22. Chemătorii la nuntă umblau prin sat pe jos sau călare? Cum erau îmbrăcați și ce însemne distinctive purtau? *Vătăjeii umblau călare, purtau geantă, baston de ceremonie și batiste de nuntă. Calul avea canafii, era acoperit cu țesătură din lână, iar șaua de lemn era sculptată.*
23. Descrieți îmbrăcămîntea mirelui și a miresei. *Mireasa purta costum popular nou sau moștenit, coroniță din flori nemuritoare și salbă de aur sau argint.*
24. Ce însemne purtau mirii? *Mirii purtau batiste de nuntă (năframă) la brâu sau la mâna.*
25. La cununia religioasă mirii merg pe jos sau cu căruța? Cum era împodobită căruța? *La cununia religioasă mirii mergeau cu căruța. Căruța era împodobită cu covoare colorate.*
26. Înainte de a pleca la cununie avea loc iertăciunea? Cum se desfășura ea? *Mireasa era aşezată în genunchi pe pemă, în fața părinților, iar vornicelul spunea iertăciunea; părinții dau binecuvântarea și apoi se merge la biserică.*
27. La întoarcerea de la biserică se arunca înaintea mirilor apă? Bani, grâu? De ce? *Se arunca grâu în semn de belșug.*
28. Cum erau îmbrăcați nașii? Ce însemne distințe purtau? *Nașii purtau costum popular cu batista de nuntă.*
29. Ce însemn colectiv se făcea pentru întreaga nuntă? *Însemnul colectiv pentru nuntă era bradul.*
30. Unde era aşezat acest însemn în timpul nunții? *Însemnul era aşezat la poarta mirelui.*
31. Unde avea loc masa mare? *Masa mare avea loc la casa mirelui.*
32. Cum erau aşezăți mirii? Nuntașii? - *Mirii erau aşezăți la masa din față, cu nașii; nuntașii mâncau în serii; se dansa tot timpul*
33. Ce obiceiuri și jocuri aveau loc în timpul mesei mari? *În timpul mesei, din lipsă de spațiu se juca "ca pe laită", iar "Jocul miresei" se desfășura în curte.*
34. În ce constă paharul dulce? *Paharul dulce era numai cu vin.*

35. Când se închină darurile și cui? *Darurile pentru miri se închină la sfârșitul nunții.*
36. Cine le închină și în ce constau aceste daruri? *Nuntașii dau mirilor bani, animale mici sau țesături.*
37. Cum joacă darurile? Ce se strigă la jucatul darurilor? *Mireasa joacă darurile însotite de o strigătură.*
38. Ce mâncăruri se pregăteau pentru masa mare? *Pentru masa de nuntă se pregătea ciorbă, sarmale, cozonac.*
39. Se aşeză voalul miresei pe capul unei fete? Ce semnificație are? *Da, se aşeza voalul miresei pe capul unei fete, semnificând prevestirea căsătoriei.*
40. Ce sunt colacii de cununie? De cine, cui și când se dau? *Colacii de cununie erau făcuți de nași, îi purtau la biserică, îi țineau să treacă mirii.*
41. Descrieți modul cum se deplasa alaiul nunții la casa unde urmau să conviețuiască tinerii. În ce moment al nunții se desfășura? *După nuntă tinerii mergeau cu căruța și cu întreg alaiul, se deplasau la casa unde vor sta tinerii însoriti de muzică, cântece, strigături.*

Întocmit : Ciobanu Elena

CAP. V

FIŞE BIOGRAFICE ŞI DE INTERVIU

FIŞA BIOGRAFICĂ A INFORMATORULUI

Numele și prenumele: RUJAC ION

Poreclă: -

Data nașterii: 1933

Locul nașterii: Barnar

Domiciliul: Barnar

Studii: - 7 clase

Ocupația principală : vărar

Averea - gospodărie

Categoria socială: muncitor

Naționalitatea: româna

Date cu privire la părinți, bunici, străbunici: localnici

Deplasări în alte localități: nu

Observații: informații despre cuptoarele de var și tehnologia de producere a varului.

Întocmit : Maria Olenici, 9 august 1997

FIŞA BIOGRAFICĂ A INFORMATORULUI

Numele și prenumele: DOLHESCU DUMITRU

Poreclă: a lui Ion

Data nașterii: 1907

Locul nașterii: sat Coverca, com. Panaci

Domiciliul: Coverca - Panaci

Studii: 5 clase

Ocupația principală: muncitor la pădure - cărăuș
actual pensionar

Averea: 1 ha pământ , casă

Categoria socială: pensionar

Naționalitatea: română

Date cu privire la părinți, bunici, străbunici: părinții sunt din satul Coverca, com. Panaci. Bunicii au venit aici din Șaru Dornei, cumpărând pământ aici.

Deplasări în alte localități: armata la Cernăuți, 3 ani

A muncit în localități din jurul Câmpulungului și Vatra Dornei

Întocmit: Dorinel Ichim – 3 aug.1997

FIŞA BIOGRAFICĂ A INFORMATORULUI

Numele și prenumele: LIPAN AUREL

Poreclă: -

Data nașterii: 1937

Locul nașterii: com. Pipirig, jud. Neamț

Domiciliul: Dorna Arini, jud. Suceava

Studii: 7 clase

Ocupația principală: lucrător la pădure

Averea: vâltoare, darac, război de țesut

Categoria socială: pensionar

Naționalitatea: român

Date cu privire la părinți, bunici, străbunici: au fost lucrători la pădure și crescători de animale și au avut puia de sumane

Deplasări în alte localități: Pipirig – Neamț

Vatra Dornei

Întocmit: Olenici Maria, 5 august 1997

FIŞA BIOGRAFICĂ A INFORMATORULUI

Numele și prenumele: URSU VASILE

Poreclă: -

Data nașterii: 1927

Locul nașterii: Dorna Candreni, jud. Suceava

Domiciliul: Dorna Candreni , jud. Suceava

Studii: 7 clase elementare

Ocupația principală: crescător de animale

Secundară: agricultor

Averea: gospodărie, animale, pământ

Categorie socială: țăran

Naționalitatea: română

Date cu privire la părinți, bunici, străbunici: au fost localnici, au crescut animale și au cultivat pământul (puțin)

Deplasări în alte localități: nu

Observații: a oferit informații despre gospodăria tradițională din zona Dornelor, structura și destinația spațiilor din gospodărie.

Întocmit: Olenici Maria, 7 august 1997

FIȘA BIOGRAFICĂ A INFORMATORULUI

Numele și prenumele: LOSTUN CORNELIU

Porecla: -

Data nașterii: 1928

Locul nașterii: Panaci, jud. Suceava

Domiciliul: Panaci, jud. Suceava

Studii: superioare

Ocupația principală: profesor

Averea: gospodărie, livadă, pășune

Categorie socială: profesor

Naționalitatea: română

Date cu privire la părinți, bunici, străbunici: tatăl a fost preot în Panaci și a contribuit la construirea bisericii noi a satului și a construit casa în care locuiește fiul său acum. Lostun Corneliu și soția sa au fost profesori de liceu în Iași, după pensionare au revenit la casa părintească.

Deplasări în alte localități: Iași

Observații: a furnizat informații și date despre comună.

Întocmit: Olenici Maria, 5 august 1997

FIȘA BIOGRAFICĂ A INFORMATORULUI

Numele și prenumele: CÂRDEI MARIA

Porecla: - nu are

Data nașterii: 1968

Locul nașterii: Dorna Arini

Domiciliul: Dorna Arini, jud. Suceava

Studii: liceul de specialitate, economic

Ocupația principală : contabil

Averea: gospodărie, vite

Categoria socială: funcționar

Naționalitatea: română

Date cu privire la părinți, bunici, străbunici: părintii au fost localnici, țărani, crescători de animale

Deplasări în alte localități: nu

Observații: ne-a furnizat informații despre locuitorii comunei, date statistice: structura populației – ocupație, religie.

Întocmit: Olenici Maria, 5 august 1997

FIȘA BIOGRAFICĂ A INFORMATORULUI

Numele și prenumele: VLEJU MIHAI

Poreclă: - nu are

Data nașterii: 1946

Locul nașterii: Dorna Arini

Domiciliul: Dorna Arini

Studii: studii superioare

Ocupația principală: profesor

Secundară: primar

Averea: pământ

Categoria socială: profesor

Naționalitatea: română

Date cu privire la părinți, bunici, străbunici: localnici

Întocmit: Olenici Maria, 5 august 1997

FIȘA BIOGRAFICĂ A INFORMATORULUI

Numele și prenumele: LATIŞ FLORIN

Poreclă: Relu

Data nașterii: 1952

Locul nașterii: Ortoaia – Dorna Arini

Domiciliul: Ortoaia – Dorna Arini

Studii: școala normală

Ocupația principală: învățător

Averea: casă, pământ

Categoria socială: învățător

Naționalitatea: română

Date cu privire la părinți, bunici, străbunici: localnici

Deplasări în alte localități: cu formația artistică la concursuri în județ și după 1989 – în Belgia, Franța, Austria.

Întocmit: Olenici Maria, 5 august 1997

FIȘA BIOGRAFICĂ A INFORMATORULUI

Numele și prenumele: URSU SILVIA

Poreclă: - nu are

Data nașterii: 1932

Locul nașterii: Dorna Candreni

Domiciliul: Dorna Candreni

Studii: 7 clase

Ocupația principală: țărancă

Averea: gospodărie, pământ, vite

Categoria socială: țărancă

Naționalitatea: română

Date cu privire la părinți, bunici, străbunici: localnici

Deplasări în alte localități: nu

Observații: informații despre țesutul poclăzilor și al ștergarelor decorative.

Întocmit: Olenici Maria, 7 august 1997

FIȘA BIOGRAFICĂ A INFORMATORULUI

Numele și prenumele: BODEA RUXANDRA

Poreclă: - nu are

Data nașterii: 1910

Locul nașterii: Dorna Candreni

Domiciliul: Dorna Candreni - Bâtca

Studii: 7 clase

Ocupația principală : țărancă

Averea: gospodărie, pământ

Categoria socială: țărancă

Naționalitatea: română

Date cu privire la părinți, bunici, străbunici: localnici

Deplasări în alte localități: temporar, la manifestări culturale organizate în județ și în țară

Observații: informații despre activitatea culturală a comunei, despre portul popular din zona Dornelor.

Întocmit: Olenici Maria, 7 august 1997

FIŞA BIOGRAFICĂ A INFORMATORULUI

Numele și prenumele: LATIŞ HARALAMBIE

Porecla: -

Data nașterii: 1925

Locul nașterii: Dorna Arini - Ortoaia

Domiciliul: Dorna Arini - Ortoaia

Studii: 7 clase

Ocupația principală: creșterea vitelor

Averea: gospodărie, pământ, vite

Categoria socială: țăran

Naționalitatea: română

Date cu privire la părinți, bunici, străbunici: localnici

Deplasări în alte localități: Dârmoxa – păsunatul vitelor – adunatul fânului – 6 - 8 luni pe an – păsunatul pendulator între Dârmoxa (Rusca Mare) și Ortoaia.

Întocmit: Olenici Maria, 9 august 1997

FIŞA BIOGRAFICĂ A INFORMATORULUI

Numele și prenumele: LUNCAŞU MARIA

Porecla: - nu are

Data nașterii: 1950

Locul nașterii: Broșteni

Domiciliul: Broșteni

Studii: 7 clase

Ocupația principală: creșterea vitelor

Averea: gospodărie, pământ, vite

Categoria socială: țărancă

Naționalitatea: română

Date cu privire la părinți, bunici, străbunici: localnici

Deplasări în alte localități: nu

Observații: informații despre obiceiurile de nuntă din Broșteni

Întocmit: Olenici Maria, 7 august 1997

FIŞA DE INTERVIU

Comuna: Panaci

Județ: Suceava

Numele informatorului: MOROȘAN A. ILIE

Vârstă: 84 ani

Subiectul discutat: - ocupațiile țăranilor din comună
- obiceiurile de nuntă

Data con vorbirii: 3 aug. 1997

Întocmit de: Olenici Maria

FIŞA DE INTERVIU

Comuna: Panaci

Județ: Suceava

Numele informatorului: Mândrilă Teodora

Vârstă: 59 ani

Subiectul discutat: - obiceiuri de nuntă
- portul popular din sat

Data con vorbirii: 3 aug. 1997

Întocmit de: Olenici Maria

FIŞA DE INTERVIU

Sat: Cotârgași

Comuna: Broșteni

Județ: Suceava

Numele informatorului: NISTOR I. PARASCHIVA

Vârstă: 47 ani

Subiectul discutat: - obiceiuri de înmormântare în com. Broșteni
- vrăji și descântece pentru boala (copil bolnav – vândut pe geam de două ori, cu urme în dreapta, mort la 10 ani)
- obiceiuri de naștere - botezul

Data con vorbirii: 3 aug. 1997

Întocmit de: Olenici M.

FIŞA DE INTERVIU

Sat: Ortoaia

Comuna: Dorna Arini

Județ: Suceava

Numele informatorului: LATIŞ HARALAMBIE

Vârstă: 72 ani

Subiectul discutat: - ocupațiile – creșterea vitelor

- păsunatul sezonier (de la Sf. Gheorghe până la ziua Crucii)
- fânul și păstrarea lui
- păsunatul pendulatoriu – Ortoaia și Dârmoxa
- elemente de arhitectură zonală: văcărie, bronzariu, celar, garduri (zăvoare, ștafete, bârne)

Data con vorbiri i: 8 aug. 1997

Întocmit de: Olenici Maria

CÂTEVA DATE PRELIMINARE PRIVIND CERCETAREA ETNOGRAFICĂ DIN ȚARA DORNELOR

Tara Dornelor, situată în nordul Moldovei și în vecinătatea imediată a Transilvaniei, este un ținut locuit de urmașii luptătorilor de dinaintea descălecării lui Dragoș, de săteni ai timpurilor legendare, care se deosebesc de locuitorii de la șes prin obiceiurile lor, prin port și credințe.

Este un ținut al interferențelor, în egală măsură. Dornenii, străjeri ai acestei zone muntoase, s-au bucurat de largi privilegii, asemenei câmpulungenilor din ocolul Câmpulung Moldovenesc. Ei se considerau, sub domnia Moldovei, proprietari ai munților și ai locurilor unde erau așezați. Cucerirea austriacă din anii 1774 – 1775 a adus, însă, modificări importante. Aproape peste noapte, unele comune au fost încorporate țării numite de acum înainte Bucovina, altele au rămas în componența Moldovei iar o a treia categorie și-a văzut satele împărțite între Moldova și imperiali. Cei "cuceriti" și-au pierdut o bună parte din privilegii dar au luptat, timp de 144 de ani, pentru recâștigarea lor.

Din punct de vedere etnografic, cercetarea acestei zone este extrem de interesantă. Muntele, pădurea, dezvoltarea istorică, plasarea ei "la răscrucă de vânturi" au condus la conturarea unui profil aparte a locuitorilor de aici ca și a societății sătești.

Cercetarea organizată de Muzeul Etnografic al Bucovinei Suceava, în perioada 1 – 10 august 1997, a avut ca obiect societatea rurală din comunele Panaci, Șarul Dornei, Dorna Candreni, Poiana

Stampei, Dorna Arini și din câteva sate componente ale comunei Broșteni.

În cele ce urmează vom prezenta doar câteva date preliminare ale acestei cercetări și anume câteva obiceiuri din ciclul familial (obiceiuri de moarte, înmormântare și de la pomenirea morților), aşa cum au fost consemnate ele în timpul campaniei de cercetare, în satele Holda (comuna Broșteni) și Ortoaia (comuna Dorna Arini). Cele mai multe informații s-au obținut de la:

- Gheabluț Maria de 73 de ani, născută în anul 1924 în localitatea Holda, fostă îngrijitoare la școala din Holda, absolventă a 6 clase primare, cu părinți și bunici la Holda – pentru localitatea Holda.
- Rusu Teodora, de 60 ani, născută în 1937 în Ortoaia, agricultoare, absolventă a 7 clase primare, cu părinți din Ortoaia și bunicii dinspre mamă din Rusca (aceeași comună, Dorna Arini) – pentru localitatea Ortoaia.

În satul Holda, visele și păsările care bat în geam sunt considerate semne prevestitoare de moarte.

În Ortoaia, sătenii cred că este mare păcat să fii surprins nepregătit în momentul morții. De aceea ei cer preoților să le facă Sfântul Maslu în fiecare an, în Postul Mare, îndeosebi în Săptămâna Mare. Atunci când un om moare fără lumânare aprinsă, timp de șase săptămâni i se arde în biserică o lumânare a cărei lungime este egală cu înălțimea celui care a murit (Holda).

Mortul este spălat de vecini, rudele apropiate neavând voie să facă acest lucru (Ortoaia). Cel care spală mortul primește un prosop, săpun și un rând de haine (Holda) sau un costum de haine așternut de pat, un colac, un săpun și un prosop (Ortoaia), în ambele cazuri pomana dându-se peste sicriu (Ortoaia).

Persoana care a ținut lumânarea primește, peste sicriu, o măsuță și un scăunel, confectionate odată cu sicriul. Pe scăunel se pune un prosop iar pe măsuță o față de masă. Peste față de masă se aşeză patru colăcei, în cele patru colțuri ale mesei, o căniță, o sticlă cu vin, o farfurie cu sarmale (borș), o lingură, o furculiță și plăcinte (Ortoaia).

În geam, în perioada cât stă mortul în casă, se pune un pahar cu apă și o felie de pâine deasupra (Holda). În Ortoaia, în geam se pune un pahar cu apă cu o felie de pâine deasupra, iar pe pâine se pune o bucătică de zahăr. Geamul se lasă între deschis, pentru ca sufletul celui mort să poată intra. Paharul cu pâinea și zahărul se lasă în fereastră până la pomenirea de 6 săptămâni, când se duc la cimitir și se aşeză pe mormânt.

Sicriul se face din lemn de brad nu este împodobit iar în zona capului se face un "gemușor" de sticlă. Mortul se aşeză pe o pânză, pe

Iață, se ia cu tot cu pânză și se aşează în sicriu iar deasupra se pune un giulgiu (Ortoaia).

Înmormântarea se face, de regulă, cu carul tras de boi (Holda și Ortoaia), în unele cazuri cu două perechi de boi, ce au colaci în coarne.

Dacă mortul este un Tânăr (tânără) necăsătorit(ă), el se îmbracă în haine de nuntă. Dacă este o fată, un Tânăr îmbrăcat în mire însoțește sicriul pe tot timpul procesiunii. Dacă este un fecior, alături de sicriu, în timpul procesiunii, stă o fată cu o floare în piept. În ambele cazuri, odată ajunși la cimitir, însemnele de nuntă se aruncă în mormânt (Ortoaia).

Dacă biserică este aproape de casa celui decedat, mortul este dus cu năsălia (Holda și Ortoaia).

Până la biserică, procesiunea face 6, 12 sau 24 de opriri. În Ortoaia se fac 24 de "vămi", la fiecare dintre ele, în fața carului punându-se "podul" (pe o pânză albă, lungă de 2 m) și banii strânși pe sicriu. În Holda se făceau, altădată 12 "stații", astăzi făcându-se doar șase. "Puntea" este o bucată de material alb, lungă de 1,5 – 2 m. Douăsprezece femei, altă dată, șase femei, acum, primeau (primesc) douăsprezece (șase) punți, împreună cu banii strânși pe sicriu.

Procesiunea este formată din "protesie", coșul cu pomeni, preot (preoți), car mortuar, cruce, cortegiu (Holda și Ortoaia).

În coșul cu pomeni se puneau șase colaci mari numiți "pomene" (astăzi se pun doar patru pomene). În mijlocul coșului se aşează o cană în care se pune o creangă de pom roditor – de regulă o creangă de prun, "pentru că este mai rezistent" – care se împodobește cu diferite dulciuri cumpărate de la magazin, fructe și copturi speciale: "păsărica" (Holda) sau "găinușa" (Ortoaia), scara, cârja și colăceii.

Masa de pomenire (praznicul) se face la biserică, unde toți participanții la înmormântare sunt serviți cu sarmale (Holda).

Pomenirea de 6 săptămâni diferă între cele două localități.

La Holda se face "praznic mare" fie în prăznitar, fie acasă. Altă dată se făcea numai acasă, pentru că exista credința că sufletul mortului se întoarce în această zi pentru a-și lua rămas bun de la rude. În acest caz, se împărteau, de sufletul mortului, patruzeci de cofite "închistrite" (pirogravate), în care se punea apă cu vin și zahăr iar deasupra se aşezau colacul și lumânarea. Preotul venea acasă, slujea, sfintea cele patruzeci de cofite pe care rudele le împărteau "de pomană", după care toți participantii se aşezau la praznic. La masă se servea borș și sarmale. Astăzi, procedura este asemănătoare, cu diferența că cele patruzeci de cofite sunt înlocuite de patruzeci de căni.

Tot în localitatea Holda, la praznicul de 40 de zile se face "pomul mortului". Familia face "de comandă" o masă și o băncuță. Pe masă se aşterne o față de masă iar deasupra se pun un colac și o cană, în care se aşează "pomul gătit" (o creangă de prun împodobită ca la

înmormântare). Alături, pe masă se aşează un rând de haine "de la încăltări la batistă". Înainte de începerea propriu-zisă a parastasului, preotul slujeşte şi sfîrşeşte masa, cu tot ce este pe ea, şi băncuţa, iar familia le dăruieşte "de pomană" unui om sărman.

În Ortoaia, slujba de pomenire pentru şase săptămâni se face în cimitir, la mormânt, iar praznicul se face acasă. În ziua în care se împlinesc patruzeci de zile de la deces, familia îmbracă, în biserică, şase protesii cu ştergare şi colaci, apoi le duce în cimitir şi le aşează la "picioarele" mormântului. Pe mormânt se întinde o bucată de pânză albă ("podul" care are 2 m) iar în cele 4 colţuri se pun căni de lut cu colăcel şi lumânare. Lângă cruce se aşează coşul cu pomene (şase la număr) şi pomul făcut din ramura de prun împodobită ca la înmormântare. Preotul, care stă lângă cruce, face slujba de pomenire, după care trei căni se împart de pomană la copii iar o căniţă şi pânza se dau preotului, la uşa altarului. În ambele localităţi se fac praznice la un an şi la şapte ani de la deces. La împlinirea a şapte ani se face, de asemenea, "dezgroparea mortului" pentru a vedea în ce măsură cel care a murit a fost iertat de păcatele pe care le-a făcut în timpul vieţii. Atunci când corpul celui decedat nu este putred, se consideră că nu a fost iertat de către Dumnezeu. Groapa se acoperea şi se făceau slujbe speciale de către preot. Atunci când corpul a putrezit, se considera că toate păcatele celui care a murit au fost iertate. În acest caz, oasele sunt lăsate în groapă iar craniul (tigva) este luat, este spălat, este pus într-un sac mic de pânză şi apoi aşezat în biserică, la icoana Maicii Domnului. Toată operaţiunea se desfăşoară într-o zi de sămbătă. A doua zi, duminică, după slujba din biserică, se ia sacul cu tigva, se pune în mormânt, totul se acoperă cu o bucată de pânză albă, apoi se închide mormântul. Urmează slujba de pomenire şi praznicul mare. În Ortoaia există o femeie anume care se ocupă de întreaga procedură de dezgropare/îngropare a mortului. În acest sat, pânza cu care s-au acoperit oasele de sămbătă până duminică se dăruieşte acestei femei.

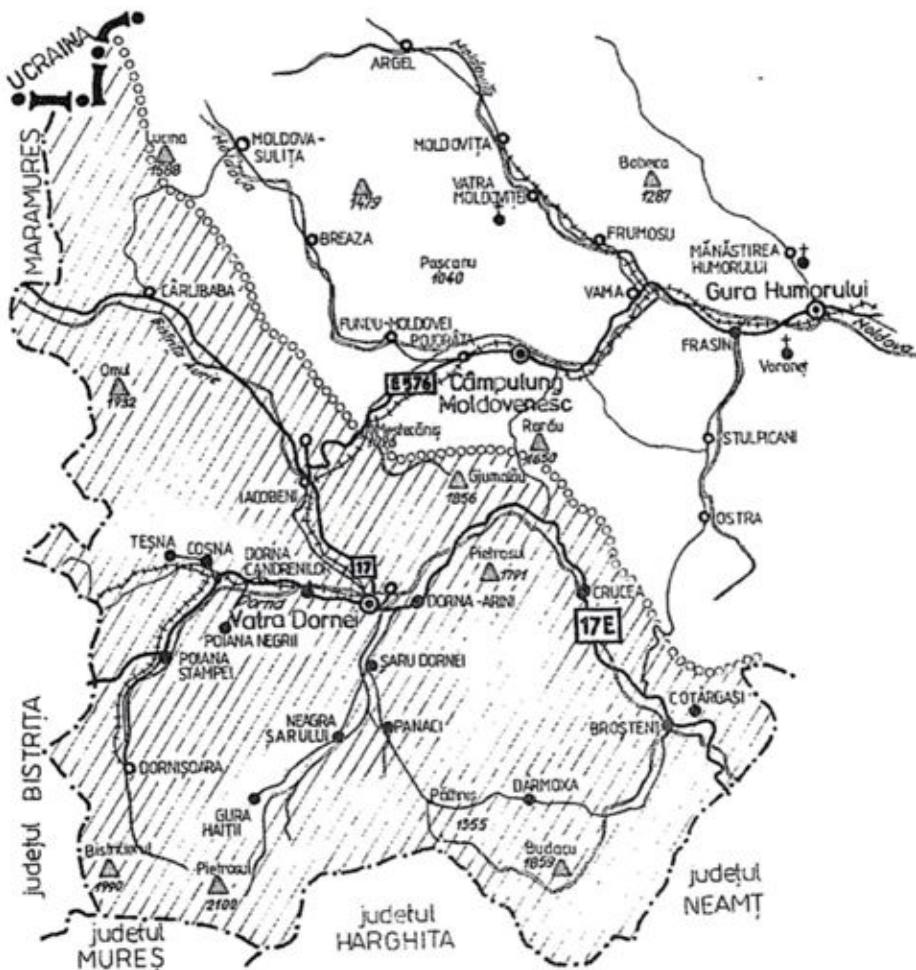
Pomenirea de peste un an a morţilor este diferită în cele două localităţi cercetate.

În Holda această pomenire se face, la biserică şi în cimitir, la moşii de vară şi la moşii de iarnă. În zilele de moşii se duc la biserică şi se aşează pe masă un blid plin cu mere sau plăcinte ("ce are omul") şi cană pentru paos. După slujba de pomenire, care se face pentru toţi morţii odată, produsele se împart sătenilor care au participat la ceremonial. În aceeaşi zi, în cimitir, se aşterne o pânză albă pe mormânt, în cele patru colţuri se pun căni cu colaci şi lumânări, iar după slujba de pomenire, care se ţine la fiecare mormânt, produsele sunt "date de pomană la necăjiţi".

În satul Ortoia nu există o zi fixă pentru pomenirile de peste an. În această localitate se practică "purtatul ulcelei de post". În prima sămbătă din Postul Mare toate familiile care au persoane decedate duc la biserică și așeză pe masa de pomenire o ulcică plină cu zahăr (miere sau dulceață) și o lumânare. Aceste ulcele sunt slujite în fiecare sămbătă, până la Florii. În sămbăta Florilor sau în Joia Mare, ulcelele sunt slujite afară și sunt împărțite, de pomană, copiilor. În ziua de Florii se face "panachida", adică se duce la biserică un colac rotund, numit astfel. Acesta se așeză pe masa de pomenire a morților, în gaură se așeză o farfurie cu plăcinte de post, alături se pun o sticlă cu vin și colac (paos) și un pahar cu vin. În farfurie se infige o lumânare iar alte trei lumânări se pun în panachidă. După slujba de Florii, preotul face slujba de pomenire a tuturor morților iar "pomana" este împărțită între preot și săteni: colacul rămâne la preot, vinul se împarte preotului și celorlalți participanți iar plăcintele se împart sătenilor care au venit la slujbă. Vinul din pahar nu se consumă ci este dus în cimitir și este vărsat pe mormânt.

În acest sat, ziua de pomenire a morților și de sfîntire a mormintelor se hotărăște în fiecare an de către preot și enoriași. În ziua stabilită, procedura de pomenire este asemănătoare cu cea de Florii, cu deosebire că panachida se așeză pe mormânt. Preotul oficiază o slujbă de pomenire a tuturor morților, în cimitir, după care trece și sfîntește fiecare mormânt în parte. Panachida este dată preotului iar plăcintele și vinul sunt consumate de către rudele persoanei pomenite.

Întocmit: Elvira ROMANIUC

Zona etnografică Vatra Dornei.
• Localitate cercetată.

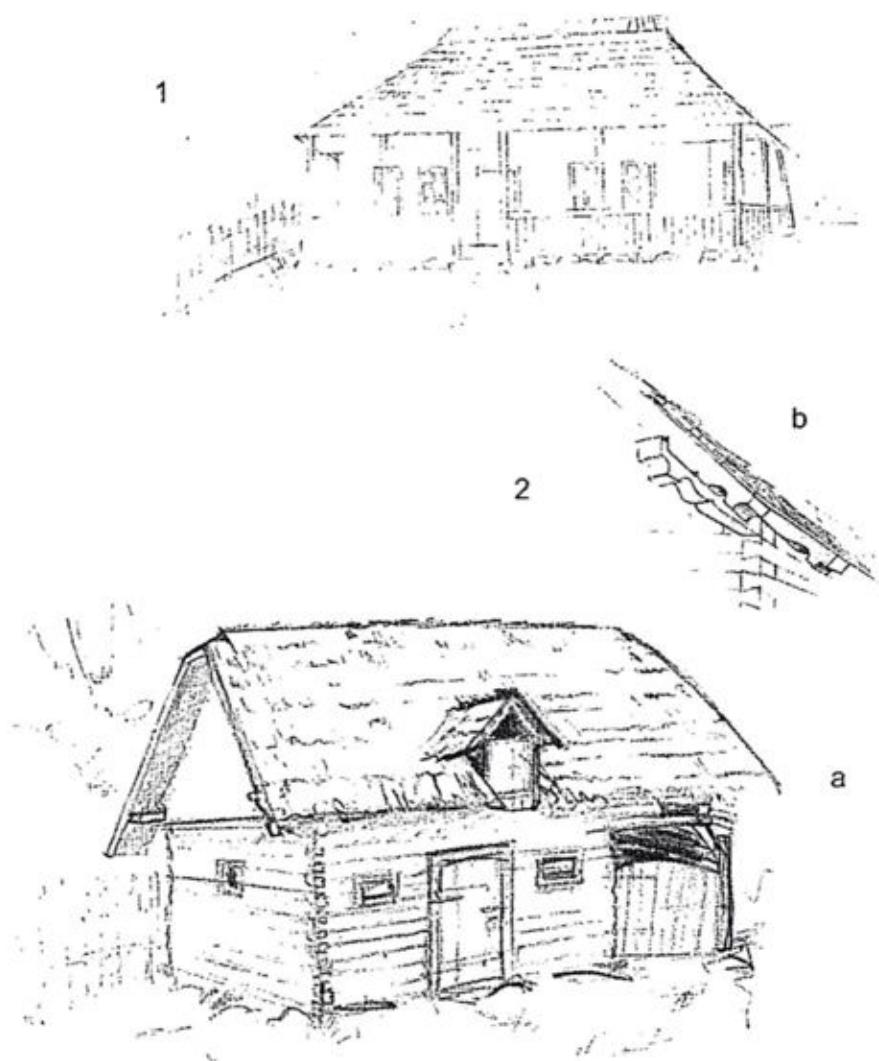
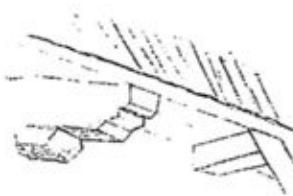

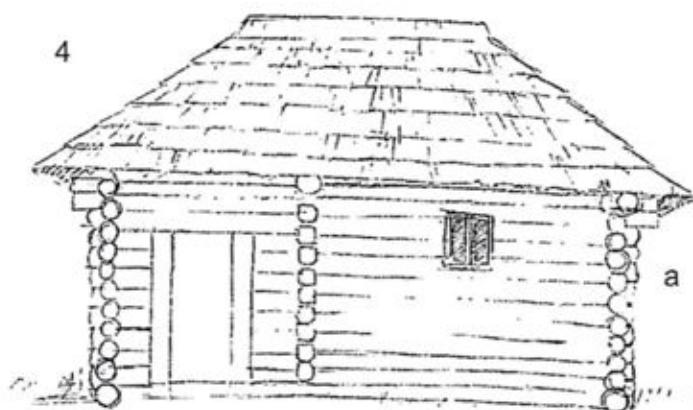
Fig. 1. Casă tip C-T-C, sat Coverca (com. Panaci).

Fig. 2. a. Grajd, Panaci; b. detaliu de construcție.

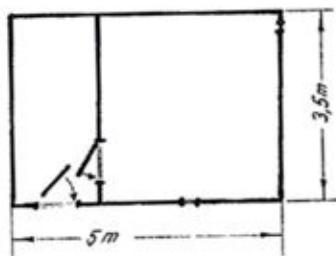
3

4

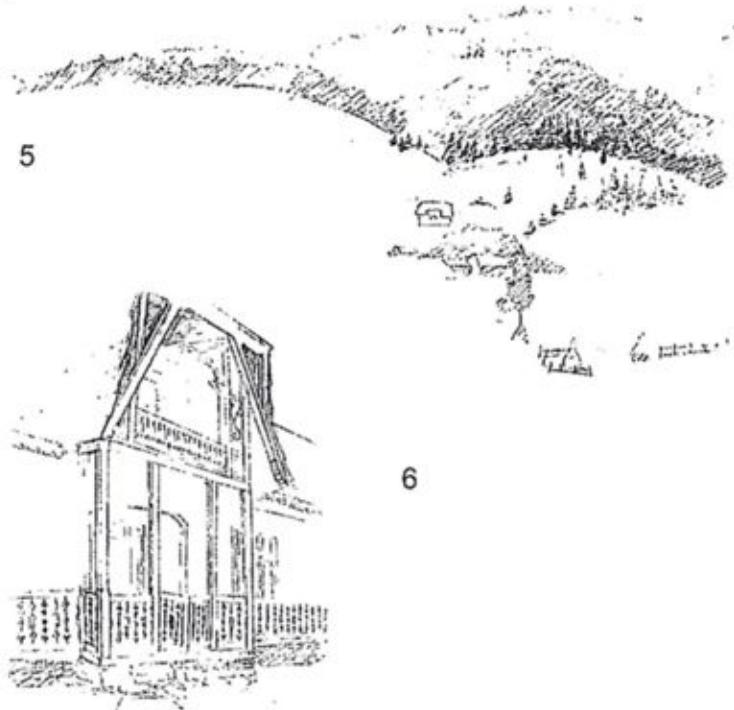
a

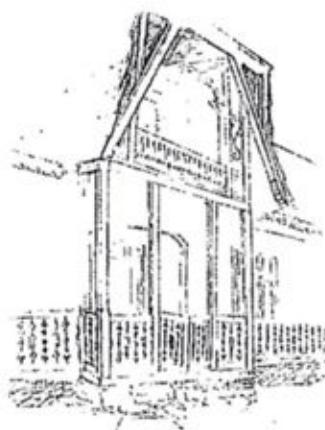
b

Fig. 3. Detaliu consolă, casă Glodu (com. Panaci)
Fig. 4. a. Casă tip T-C, Drăgoiasa; b. planul casei.

5

6

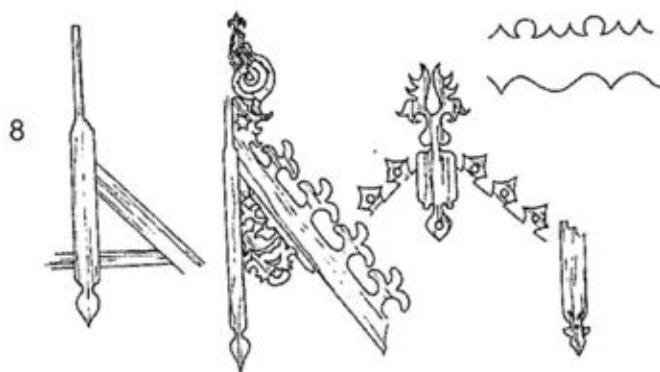
7

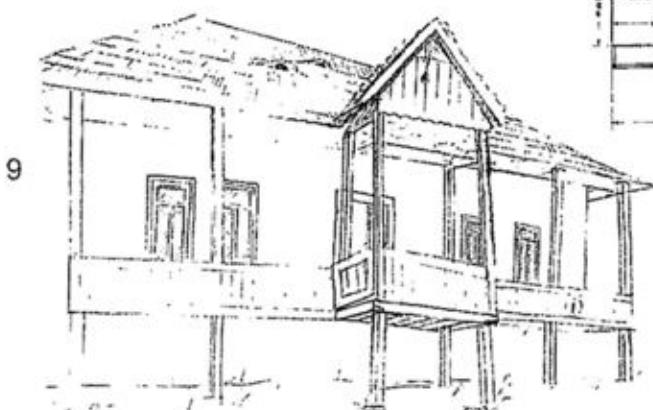
Fig. 5. Vedere sat Neagra Șarului (com. Șaru Dornei).

Fig. 6. Casă cu balcon "șimbolidit", Gura Haitii.

Fig. 7. Casă, Gura Haitii.

a

b

10

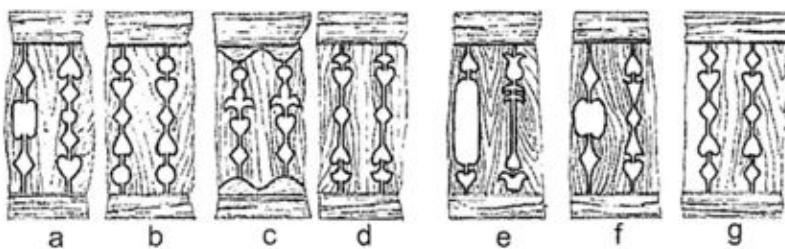

Fig. 8. Detalii de trafor la acoperiș.

Fig. 9. a. Casă, sat Dănești (com. Șaru Dornei); b. Planul casei.

Fig. 10. Detalii trafor la cerdac: a, e. Gura Haitii; b, c, f. Șaru Dornei; d, g. Cotârgași (com. Broșteni).

11

12

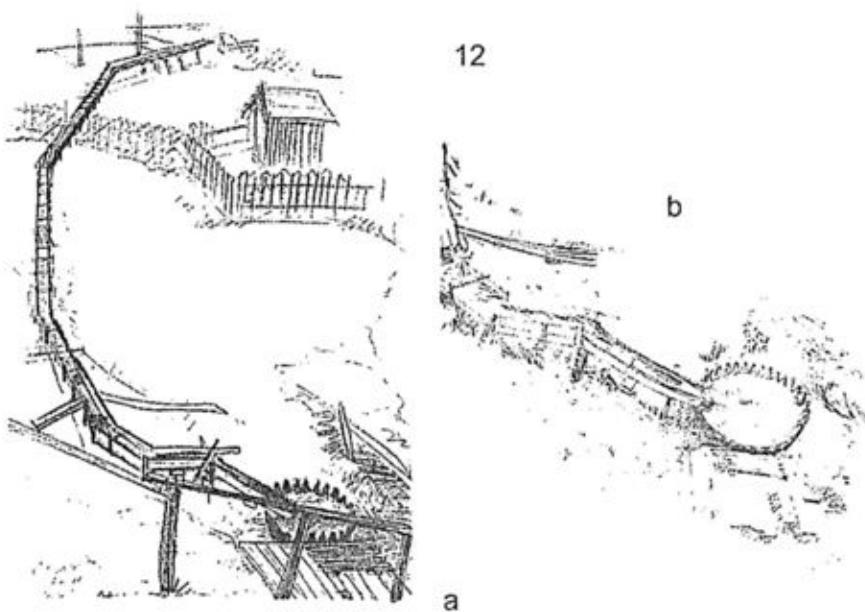

Fig. 11. Moară Hauca (com. Gura Haitii).

Fig. 12. a. Ștează, vedere generală (com. Dorna Arini); b. detaliu.

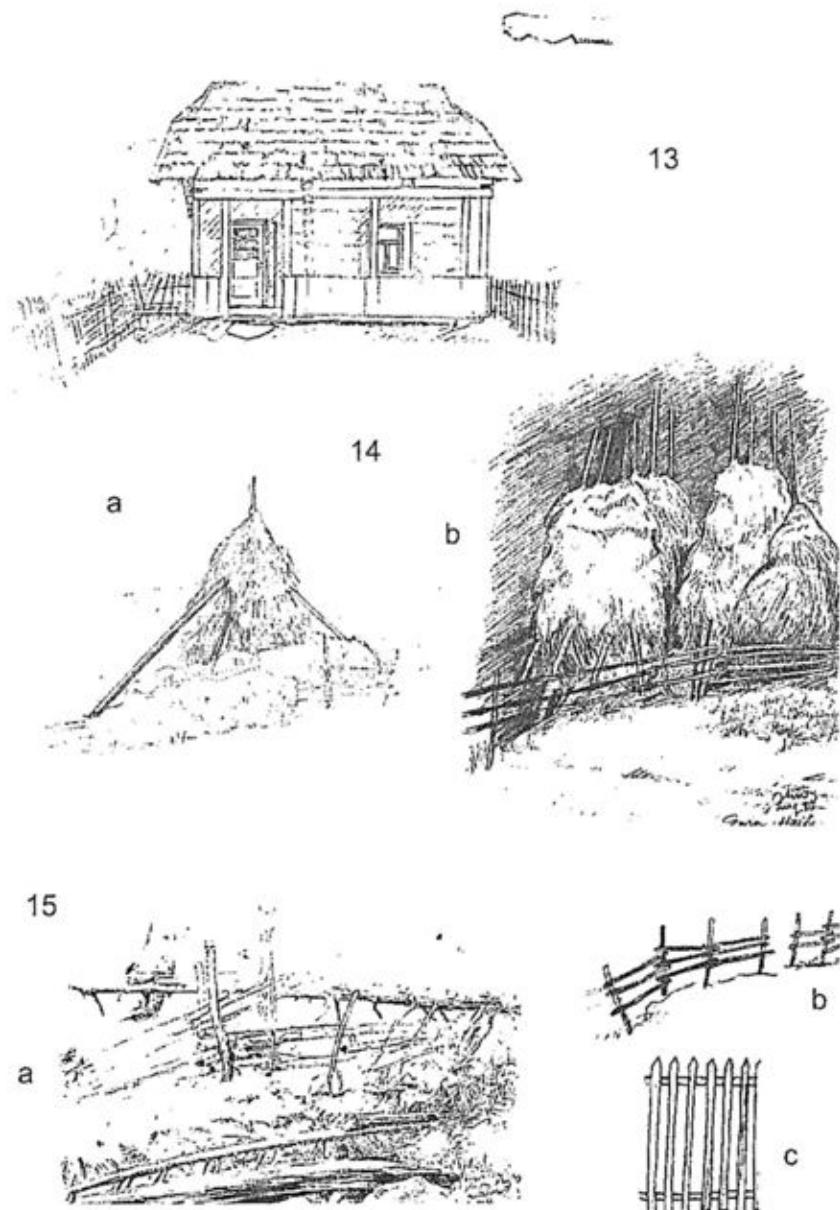

Fig. 13. Casă tip T-C, Teșna (com. Poiana Stampei).

Fig. 14. a. b. Moduri de uscare și depozitare a fânului.

Fig. 15. Tipuri de împrejmuiți: a. gard din bârne; b. gard din "zăvoare"; c. gard din "ștafeti".

16

17

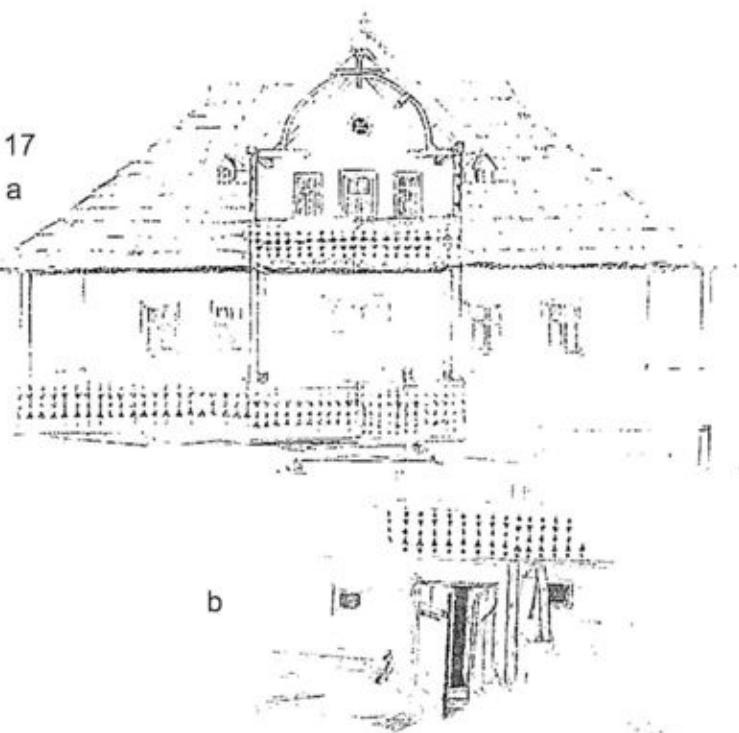

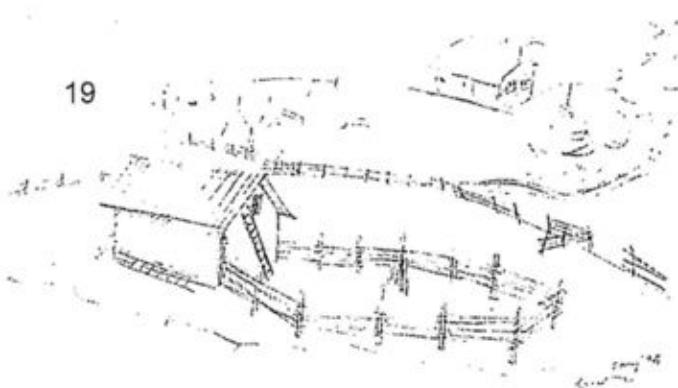
Fig. 16. Vedere cu foișor, Dorna Arini.

Fig. 17. a. Casă Șaru Bucovinei; b. detaliu intrare beci (vedere lateral-dreapta).

18

19

20

Fig. 18. Adăpost de vară, la fâneată.

Fig. 19. Împrejmuire gospodărie, Gura Haitii.

Fig. 20. Casă tip C-T-C, Cotârgași (com. Broșteni).

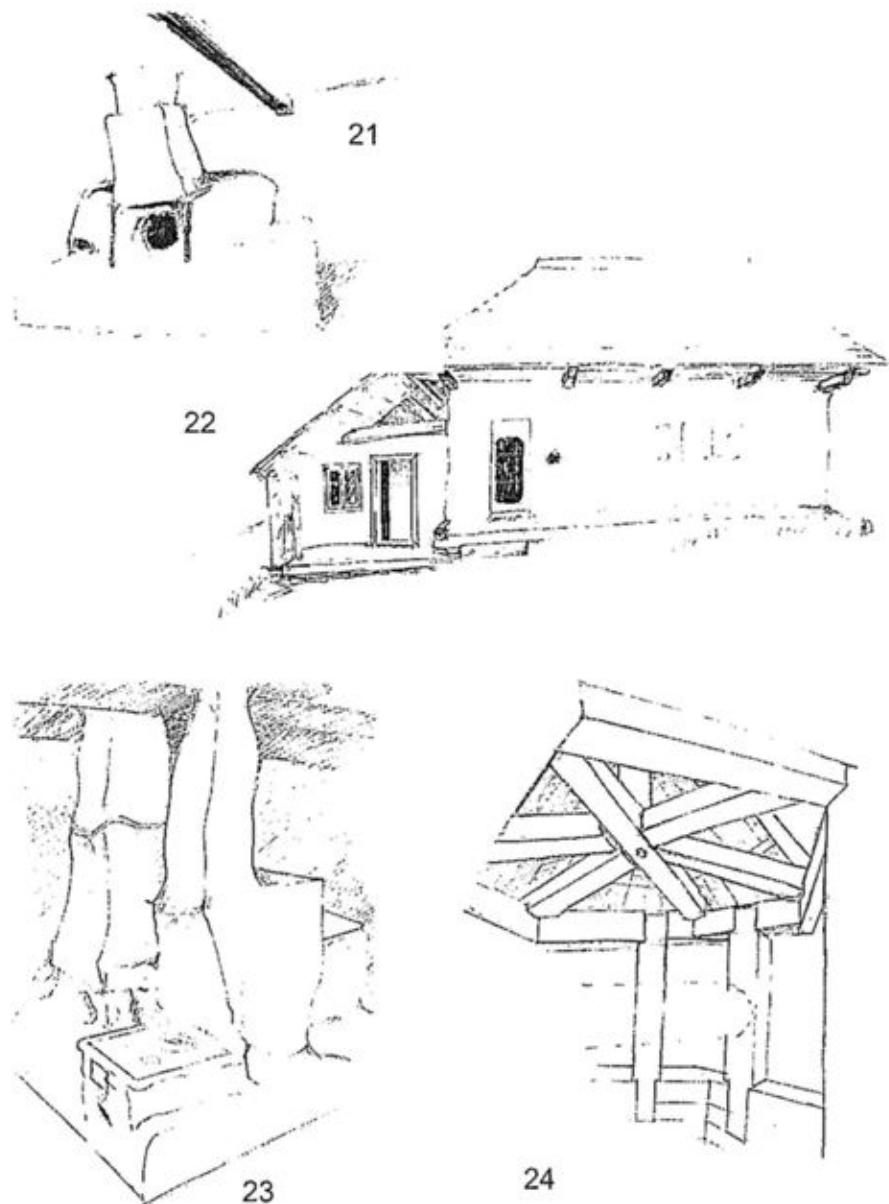

Fig. 21. Cuptor, Cotârgași (com. Broșteni).

Fig. 22. Casă cu prispă, tip T-C (cu bucătărie anexată), Cotârgași (com. Broșteni).

Fig. 23. Cuptor, Glodu (com. Panaci).

Fig. 24. Structură de susținere a acoperișului unei fântâni, Teșna (com. Poiana Stampei).

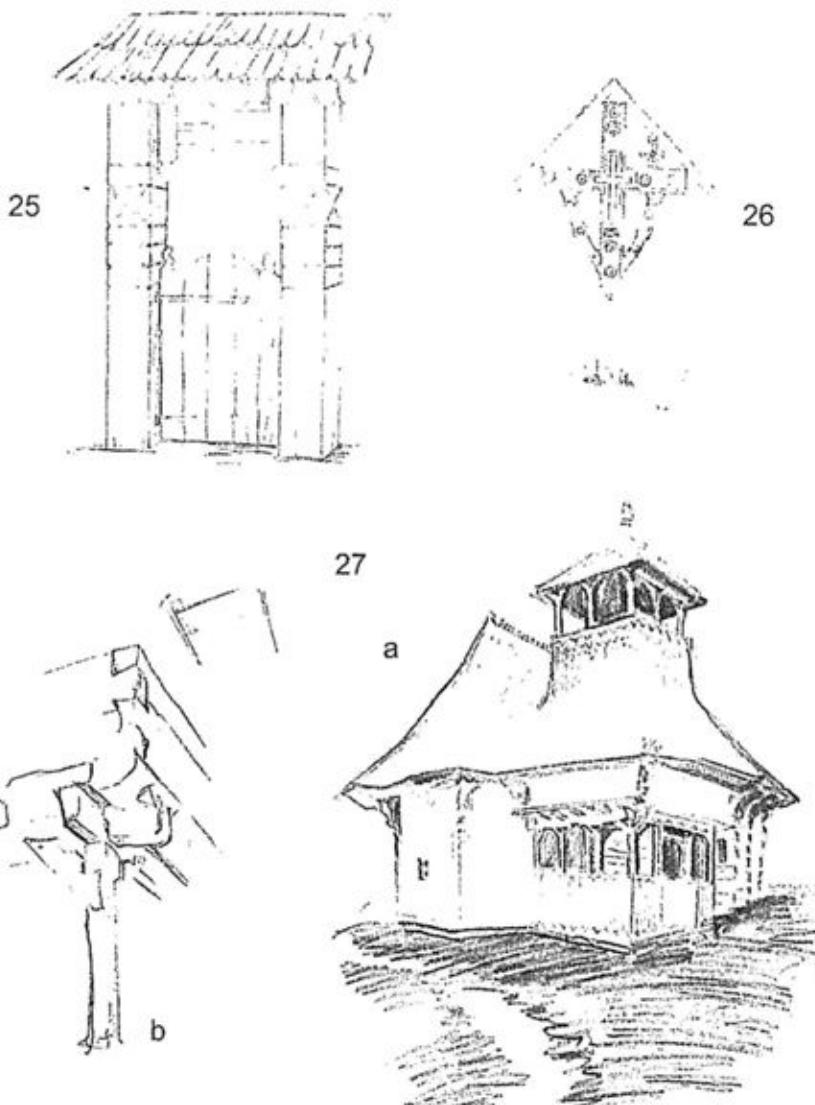

Fig. 25. Poartă, Dârmoxa (com. Broșteni).

Fig. 26. Troiță, Poiana Stampei.

Fig. 27. a. Biserică Sf. Nicolae, Broșteni; b. detaliu de construcție la pridvor.

28

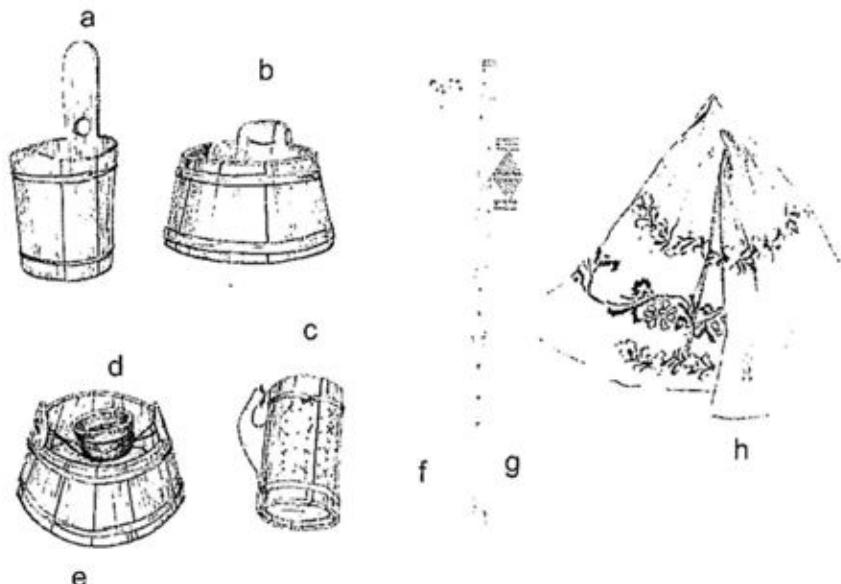

29

Fig. 28. Damaschin Stanca, rapsod popular, sat Rusca.
Fig. 29. Vasiluță Gavril al lui Neculai, sat Teșna.

30

31

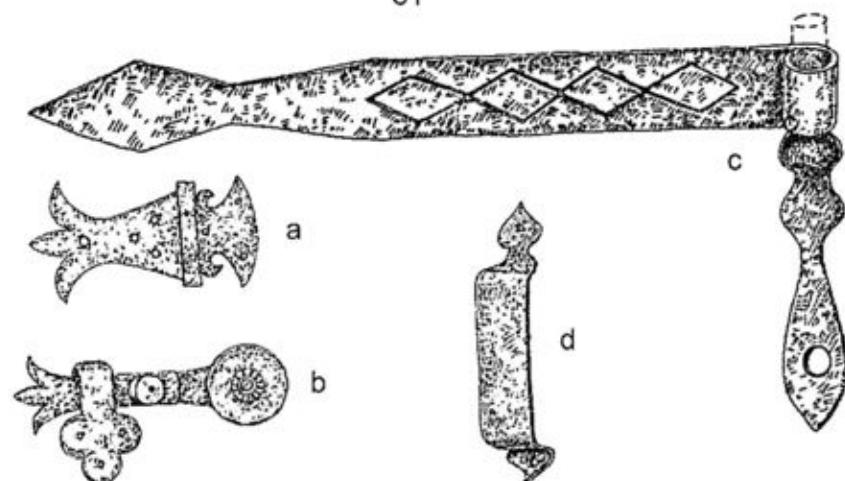

Fig. 30. a. doniță; b. botă; c. cofiță; d. cupă; e. găleată; f. brighideu; g. caval; h. ștergar.

Fig. 31. Feronerie: a. balama de ușă ("lalea"); b. balama portiță de cupitor ("lalea"); c. balama ușă; d. mâner.

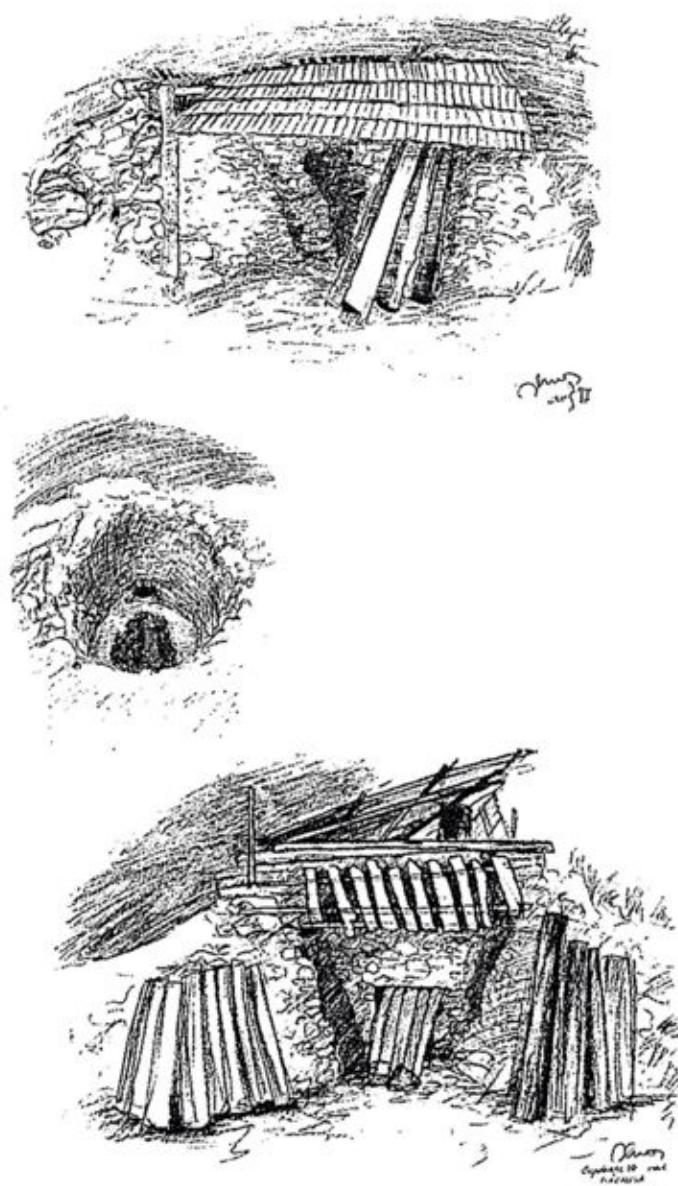

Fig. 32. Cuptoare de var, Dârmoxa (com. Broșteni).

33

34

Fig. 33. Cuptor cu vatră și plită, Glodu (com. Panaci).

Fig. 34. Casă tip T-C, proprietar Ana Todașcă, Coșna.

35

36

Fig. 35. Colibă cu vatră deschisă, proprietar Văcaru Gheorghe, Şaru Bucovinei (com. Şaru Dornei).

Fig. 36. Casă tip C-T-C, cu cerdac pe trei laturi, proprietar Dolhescu Dimitrie, Coverca (com. Panaci).

37

38

39

Fig. 37. Crâșmă, Șaru Dornei.

Fig. 38. Peisaj, zona Dornelor.

Fig. 39. Casă, Dorna Candreni.

IV. CONSERVARE ȘI RESTAURARE

PREVENIREA ȘI COMBATAREA FENOMENELOR DE DEGRADARE

Paula-Dora PASCU

Conservarea patrimoniului cultural este, după cum se știe, un ansamblu de operații care vizează prelungirea vieții obiectelor patrimoniale peste durată limită a unei vieți umane, în aşa fel încât ele să nu-și piardă proprietățile fizice sau valoarea culturală. Specialiștii din domeniul conservării din mari muzee ale lumii, definesc conservarea ca fiind " o operație tehnică urmărind prelungirea la maximum a vieții unei opere"(P.Coremans). Conform acestui enunț, prelungirea la maximum a vieții unui obiect muzeal presupune o activitate permanentă care să ofere obiectului muzeal condiții de păstrare care să nu favorizeze accelerarea procesului logic de îmbătrânire a materiei, proces care nu poate fi decât încetinit, nu anulat.

"Peste tot în lume, dar mai ales în cea evoluată, se caută modalitățile cele mai potrivite pentru conservarea bunurilor culturale." (A. Moldoveanu). Muzeul contemporan are 2 misiuni de îndeplinit, egale ca importanță și semnificație: prima este răspunderea de a păstra și preda generațiilor viitoare, intact, sănătos și îmbogățit patrimoniul cultural și artistic, al națiunii. A doua, condiționată de prima, este aceea de a valorifica acest patrimoniu în scop educativ, cultivând dragostea pentru frumos și respectul pentru creațiile înaintașilor (C. Nicolescu).

Prin natura ei acest tip de activitate credem că este una dintre activitățile cele mai dificile și mai greu de realizat în foarte multe cazuri. Progresele care s-au înregistrat se datorează în foarte mare măsură celor care datorită pasiunii au reușit să demonstreze că se pot realiza multe chiar și atunci când au fost nevoi să lupte nu numai împotriva factorilor fizici, chimici, biologici, ba chiar împotriva mentalității și atitudinii factorului uman față de valorile patrimoniale. Într-o societate evoluată, problema conservării valorilor patrimoniale este o problemă a întregii societăți, nu numai a unui angajat specializat în acest sens, fie conservator sau restaurator. Specialistul aplică metode și tehnici în domeniul conservării și restaurării, rezultanta depinzând în foarte mare măsură de condițiile în care toți factorii implicați își aduc contribuția fiecare acolo unde este nevoie, respectând acel cod deontologic, implicându-se neapărat și afectiv într-o mare măsură.

Se vorbește foarte des despre conservarea preventivă, de mulți fiind considerată ca fiind ceva "nou" în domeniu. Dar acest gen de conservare s-a practicat încă din antichitate, conceptul și ideea de conservare născându-se în vechea Eladă. Preventiv, sculpturile erau acoperite cu un fel de răšină pentru a împiedica acțiunea aerului, iar statuile de lemn erau injectate cu ulei de nard contra insectelor xilofage. Conservarea înseamnă în primul rând prevenire, ceea ce impune o serie de activități specifice care trebuie efectuate la momentul potrivit, de către personal specializat, care să-și asume responsabilitatea tuturor operațiunilor și a deciziilor luate în acest scop.

Conservarea patrimoniului muzeal a devenit la ora actuală funcție prioritарă în muzee, în primul rând datorită conștientizării importanței acestei activități cât și faptului că s-au înmulțit factorii care accelerează degradarea obiectelor muzeale. Pentru reușita activităților impuse de conservarea patrimoniului muzeal, specialiștii implicați în această misiune trebuie să cunoască și să stăpânească o diversitate de metode și tehnici de protecție care să aibă menirea să încetinească procesul de îmbătrânire, să stopeze pe cât posibil procesele de degradare. La nivel de muzeu, conservatorul și restauratorul este pus de cele mai multe ori în situația de a lua decizii foarte importante, asumându-și responsabilitatea pentru toate problemele pe care le ridică o clădire insalubră, un obiect patrimonial, un spațiu pentru depozitare sau expunere, o ambalare, un transport, sau o intervenție urgentă în cazul unui atac biologic care poate să contamineze o întreagă colecție. Dacă se lucrează în echipe multidisciplinare, iar fiecare membru al echipei este cât se poate de conștiincios și se implică și factorii de decizie de pe poziția pe care o au în muzeu, poziție care le permite să hotărască destinul patrimoniului muzeal, atunci orice activitate desfășurată în acest scop este o reușită.

Fiind un domeniu vast de cercetare toate activitățile gândite pentru conservarea patrimoniului sunt incluse într-un program general de conservare , program care cuprinde în prima parte toate problemele reale pe care le ridică starea de conservare a construcției, factorii de microclimat și o prognoză a eventualelor degradări sau deteriorări în situația respectivă. În partea a doua sunt prezentate toate propunerile și măsurile ce se impun pentru fiecare situație în parte, stabilind termene de execuție, personalul implicat, tehnici, metode și materiale necesare. Analizând multitudinea de factori distructivi putem vorbi de 2 cauze:

- a) cauze extrinseci, care țin de tot ce există ca factor în afara obiectului muzeal și este vorba despre factorii abiotici și biotici;
- b) cauze intrinseci, care țin de materialele care intră în componența și structura obiectului muzeal;

obiecte și-au modificat starea de conservare: structura, compoziția, forma, rezistența fizico-mecanică, au devenit fragile și mult mai vulnerabile. Condițiile existente au favorizat apariția agentilor biologici care au ridicat mari probleme în privința contaminării și a eradicării, pentru că o piesă sterilizată era introdusă în același mediu. Cele mai virulente s-au dovedit a fi atacurile fungilor și a insectelor din clasa Dermestidaelor, sau a xilofagelor. S-au înregistrat exfolieri la ceramica depozitată timp de peste 25 de ani la subsol, depuneri de mucegaiuri pe vasele pentru provizii, pe piesele din piele - opinci, traiste, chimire, pieptare, cojoace, pe panoul icoanelor depozitate la parter în zona dinspre peretele igrasios, atac de molii *Tineolla Biselliella* la pieptare și covoare, atac de carii, în special *Anobium punctatum* la piese din lemn la care s-au înregistrat și depuneri de mucegaiuri în special la cele pictate, depozitate la subsol. Sunt în pericol piesele din expoziție, cele expuse liber, unde posibilitatea contaminării este iminentă, datorită căilor de acces care nu sunt controlabile și nu pot fi obturate. Deteriorările provocate de molii sunt ireversibile și iremediabile. O piesă textilă deteriorată de molii nu mai poate fi adusă niciodată, prin restaurare, la faza ei inițială. Pentru a estima degradările pe care le pot provoca, putem prognoza proporțiile atacului printr-un calcul simplu, astfel: femela din clasa Tineidaelor sau Dermestidaelor, depune între 20 – 100 de ouă. După ocluziune larvele încep să devoreze tot ce le convine ca hrana. Larvele noi pot să se strecoare în toate deschiderile cu un diametru de 0,01 mm, ceea ce le permite să pătrundă în toate spațiile care nu au o etanșietate perfectă. După 3-4 luni se transformă în nimfă, după ultima năpârlire larvară se metamorfozează în adult. Apar deci numai datorită unei femele 100 de adulți care-și depun din nou ouăle. Dacă încercăm să facem câteva calcule matematice putem prognoza dezastrul. Estimarea degradărilor, existența a 2-3 generații pe an, aşa cum ne confirmă biologia, impun inventarierea tuturor posibilităților de acționare, indiferent cât de costisitoare ar fi toate operațiunile pentru prevenirea atacurilor biologice.

Unul dintre cei mai importanți factori din muzei și nu numai din muzei, în general, care face parte de cele mai multe ori din grupul factorilor distructivi este factorul uman, care poate provoca deteriorări cauzate direct sau indirect, fie prin etalări defectuoase, manipulări sau transportări incorecte, sau luarea unor decizii care influențează destinul patrimoniului respectiv. Sunt tipuri de degradări care pot fi prevenite și pentru care responsabilitatea îl revine fiecărui lucrător din muzeu care intră în contact cu obiectul muzeal sau poate influența de pe poziția funcției ce o deține starea de lucruri și în domeniul conservării. Foarte mulți ani s-a practicat o expunere a textilelor de interior și a pieselor de port, agățate, prin niște bride confectionate incognito, sau cu inele

metalice cusute pe laturile piesei respective și prinse în cuie pe pereti sau panouri. Sistemul acesta de etalare este unul dintre cele mai nocive pentru obiectul de patrimoniu, pentru că se acționează asupra obiectului de 2 ori, o dată cînd s-au cusut bridele, sau inelele și a fost afectată textura țesăturii în punctele de coasere, iar a doua oară cînd s-a agățat în cuie, o agățare punctiformă, cînd toată greutatea piesei era repartizată inegal, fiind solicitată foarte mult în zona unde erau cusute bridele și inelele. Etalarea obiectelor trebuie să se facă de așa manieră încât obiectul muzeal, chiar și în timpul expunerii să fie mai mult în stare de repaos. Problema nu se pune că nu s-ar ști acest lucru, ci pentru că mai există încă bariere care n-au fost depășite, mentalități care mai persistă privind atitudinea lucrătorului din muzeu față de obiectul muzeal. Rămânând în sfera factorului uman putem afirma că poate influența cu toate activitățile întreprinse atât factorii abiotici cât și factorii biotici, deoarece când și cum face intervenția, când și cât se implică în toate activitățile, cu câtă responsabilitate și pasiune. Intervenția factorului uman este foarte importantă în toate cazurile, în mod special în situația stopării unui atac biologic, pentru a împiedica o contaminare de proporții, când extinderea se face cu mare rapiditate, sau când agentul biologic nu răspunde la produsul chimic utilizat. Datorită poluării și a altor factori, fizici sau chimici, agentul biologic a suferit mutații genetice și a căpătat o rezistență deosebită la produsul chimic. De aceea, este preferabil să prevenim un atac biologic, decât să-l combatem, metodele și materialele fiind de cele mai multe ori mai puțin costisitoare și mai ușor de realizat. În urma unui atac biologic daunele sunt însemnante iar degradările sau deteriorările sunt ireversibile.

Cauzele intrinseci de deteriorare sunt influențate și potențiate de mediul cu toți factorii de microclimat care acționează asupra substanțelor ce intră în componența materiei prime și a adaosurilor din care au fost făcute obiectele muzeale.

Măsuri de prevenire și combatere

Prima și cea mai importantă măsură care a fost pusă în aplicare a fost redistribuirea spațiului muzeal și crearea unor noi spații în special pentru depozitarea obiectelor amplasate în spațiile necorespunzătoare, insalubre de la subsol. Au fost reorganizate și transferate următoarele colecții: ceramica, mobilierul simplu și cel pictat, uneltele agricole și de pescuit, icoanele, piesele de port, cămășile, textilele de interior uzuale sau decorative. Depozitele de la etaj au fost, de asemenei, reorganizate și s-au executat aceleași operațiuni, ca la toate celelalte depozite, reorganizarea lor pe criteriul tipodimensionării,

ușurând accesul la obiect, folosind judicios spațiile repartizate și o vizionare rapidă a colecțiilor. Problema nu putea fi rezolvată fără acordul și ajutorul conducerii muzeului, chiar dacă specialiștii implicați sunt pasionați și responsabili pentru soarta patrimoniului. Problema nu s-a rezolvat în totalitate, pentru că spațiile sunt insuficiente pentru un patrimoniu care a crescut în fiecare an, dar este în studiu un proiect de extindere și de creare de noi spații pentru depozitarea patrimoniului conform normelor conservării științifice.

Controlul periodic

Inspectarea clădirii și a colecțiilor este foarte importantă, chiar imperios necesară pentru evaluarea riscurilor invaziei insectelor și a altor agenți distructivi vizibili și are efecte rentabile când nu socotim unice produsele chimice. Controlul periodic impune prezența unui plan grafic al clădirii, pe care sunt codificate toate încăperile și a unui registru de control pentru însemnările care se fac, ori de câte ori se impune acest lucru. Controlul îl efectuează conservatorul în prezența gestionarului la intervale de 1 lună sau 2 săptămâni, depinzând de numărul de obiecte pe care-l are fiecare colecție, fiecare depozit și de problemele pe care le ridică fiecare spațiu în parte. Inspectarea începe din exterior și se controlează holuri, anexe, terase, indiferent ce destinație au, trecând apoi la interiorul clădirii, a colecțiilor depozitate și a celor expuse permanent sau temporar. Toate observațiile se trec într-o notă de constatare și se inventariază toate problemele semnalate. Sunt estimate locurile unde au fost reperate insectele, modul defectuos de depozitare sau de expunere, dacă există asemenea situații. Dacă se constată prezența unui agent biologic se recoltează probe pentru analiza necesară unei corecte diagnosticări. După inventarierea tuturor problemelor se stabilesc măsurile, metodele, tehniciile de prevenire care vor fi utilizate, se va face un plan de acțiune care să coincidă cu ciclul de viață al dăunătorilor. Punctele și spațiile cele mai expuse sunt trecute ca fiind zonele care trebuie ținute sub supraveghere permanentă. Spre exemplu, expoziția de bază unde dăunătorii (fluturii de molii) pot pătrunde odată cu vizitatorii, sau standul muzeului unde sunt introduse spre vânzare obiecte din diferite materiale, în special din lână, sau blană, provenite de la persoane particulare, păstrate în condiții pe care nu le putem controla și care pot veni contaminate biologic. Aceste obiecte pot deveni surse de contaminare biologică în situația în care n-au fost inspectate cu atenție la data intrării în stand, ținând cont de amplasarea standului în zona de acces din exterior spre interiorul spațiului expozițional.

În stabilirea strategiei de protecție trebuie să se țină seama, în urma unei profunde analize investigatorii, de următoarele aspecte: insectele dăunătoare colecțiilor muzeale se caracterizează prin fecunditate ridicată, longevitate mică sau medie și mai multe generații pe an. Ele au o mare dependență față de acțiunea factorilor climatici care atunci când sunt favorabili, dezvoltarea lor este rapidă și se înmulțesc masiv în timp scurt. În muzeu factorii cheie sunt factorii microclimatice și factorii trofici. În acțiunile de prevenire sau combatere, trebuie să se aibă în vedere atât intervenția directă asupra insectelor cât și indirectă de influențare a microclimatului, a suportului obiectului care constituie de fapt baza trofică.

Asigurarea celor mai bune condiții de ambalare, cu cele mai bune materiale, în condițiile itinerării obiectelor, cu transporturi sigure care să corespundă din toate punctele de vedere, astfel obiectele să ajungă în perfectă stare la destinație.

Utilizarea celor mai adecvate tehnici de etalare în expunere, încât să nu afecteze starea de sănătate a obiectului. Eliminarea vechilor tehnici și acceptarea ideii că pot fi evidențiate anumite caracteristici ale obiectelor utilizând tehnici simple care să fie benefice atât pentru obiect cât și pentru satisfacția organizatorului expunerii.

Introducerea treptată a vizitatorilor, care în momentul pătrunderii în sălile de expunere, contribuie la schimbarea microclimatului (crește UR), sau pot fi purtători de germeni patogeni, de spori de ciuperci pe tălpile încălțăminte, sau fluturi de molii, larve pe haine. De aceea este indicat ca la intrarea în muzeu să existe preșuri îmbibate cu soluții antiseptice, iar vizitatorii să fie supravegheați la ștersul picioarelor, hainele groase să rămână la garderobă și să intre în expoziție numai cu suprapapucii care zilnic trebuie curătați pe tălpi.

Utilizarea metodelor tradiționale de scuturare, periere, aerisire, expunere la UV a textilelor, primăvara și toamna în lunile care coincid cu fazele importante din ciclul biologic al insectelor dăunătoare.

Dezinsecție și dezinfecție la toate spațiile muzeale în perioadele impuse de ritmul biologic al insectei. Urmărirea distrugerii adulților pentru că existența adulțului într-un spațiu permite trecerea lui în toate fazele de dezvoltare până ajunge în stadiul larvar când devine distructiv pentru obiectul muzeal.

Utilizarea plantelor cu proprietăți insecticide, în stare uscată, puse în punguțe de pulvotex și amplasate în preajma obiectelor textile sau plachete cu insecticid preparat la nivel de laborator, macerate, sau tincturi din ardei iute, crizanteme, mentă, cimbrisor, levănțică, sulfină, calapăr. Amplasarea plachetelor vaporizatoare și în dulapuri. Scopul utilizării este acela de a crea bariere între obiectul muzeal și agentul

biologic, pentru că uleiul volatil și componentele chimice din plante au proprietatea de a îndepărta insectele de obiectele respective.

Pentru a preveni pătrunderea adulților, a fluturilor, în spațiile de depozitare, s-au montat la ferestre site duble și se intenționează să se monteze și la ușa de acces în depozit montate pe o ramă care să culiseze pentru ca să nu fie îngreunat accesul personalului în depozit.

Problema care trebuia de fapt menționată prima este existența carantinei și respectarea cu strictețe a circuitului stabilit pentru obiectul muzeal. Instruirea, acolo unde este cazul, a gestionarilor de patrimoniu și a celor care vin în contact cu obiectul muzeal, și obligarea acestora să respecte circuitul CARANTINA-LABORATOR-EXPOZITIE-EXPOZITIE-CARANTINA-DEPOZIT, circuit care este valabil și pentru obiectele care intră în muzeu ca donații și achiziții. Criza de spațiu nu ne-a permis să avem deocamdată un spațiu numai pentru carantină. Problema este cunoscută și se va rezolva în momentul în care se vor crea noile spații.

Combaterea agenților biologici

Combaterea insectelor se face ținând cont de receptivitatea lor la stadiile de dezvoltare și se practică următoarele metode:

- a) combaterea fizică, metodă care s-a realizat prin adunarea adulților care nu au zbor rapid, adunarea larvelor, pupelor, ouălor, scuturarea, perierea și aspirarea obiectelor respective;
- b) combaterea prin criogenare-tratamente la temperaturi de -27 grade C; piesele se pun în saci de polietilenă care se introduc în lada frigorifică timp de 7 zile. Metoda dă rezultate foarte bune fiind distruse atât stadiile larvare și adulții, cât și ouăle, prin formarea cristalelor de gheăță care perforează celulele. Materialele componente ale pieselor tratate nu au de suferit în nici un fel și nu se produce nici umezirea lor pentru că sacii sunt etanși. După ce sunt scoase din lada frigorifică sunt supuse unui examen macroscopic foarte exigent și sunt din nou periate insistent pe toate părțile.
- c) expunerea la soare, metodă tradițională naturală de dezinsecție, metodă prin care radiațiile UV coagulează proteinele insectelor existente la data expunerii.

Măsurile curative se aplică atunci când s-a identificat prezența agentului biologic și în prima etapă se ia măsura de izolare a piesei pentru a nu se extinde atacul și pentru a nu fi contaminate și alte piese. Metodele prezentate sunt valabile în cazul atacului provocat de speciile de molii *Tineolla Bisselliella* și *Tinea Pellionella*, la textile și blănuri.

Atacul insectelor și ciupercilor xilogafe

Prioritar ca suport nutritiv pentru xilogafe este lemnul, indiferent din ce esență este, chiar dacă cu predilecție atacă bradul pentru bogăția de elemente nutritive, în ultimul timp am constatat prezența lor la toate esențele, fie că este stejar, tei, carpen, fag, ulm, etc. Lemnul din care sunt confectionate obiectele muzeale este de esențe diferite, vechime diferită, cu grade diferite de prelucrare, de multe ori combinat cu piele, metale, hârtie etc. În cazul acestor obiecte se practică tratamente preventive și curative atunci când au existat cazuri de atacuri biologice active și s-a constatat efectele cu toată simptomatologia specifică fiecărui agent biologic. Se utilizează insecticide și fungicide cu spectru larg de acțiune, eficacitate mare și acțiune rapidă în doze mici. În cazul atacului provocat de ciuperci xilogafe s-a aplicat atât metoda chimică cît și metoda termică (la temperaturi ridicate sporii ciupercilor sunt distruiți).

Dezinsecția și dezinfecția se efectuează cu produse care să nu aibă remanență și dacă se poate să fie degradabile în compuși inofensivi, deci cât mai puțin poluante, să nu influențeze negativ proprietățile lemnului, să fie economicoase și ușor de aplicat, pentru că produsele chimice și metoda chimică rămân singurele folosite în scop curativ. Tehnica de dezinsecție sau dezinfecție se alege ținând cont nu numai de eficiența produsului ci și de efectele secundare ale produsului, de gravitatea atacului biologic și nu în ultimul rând de gradul de toxicitate și efectele lui asupra organismului uman. Avem posibilitatea să alegem produsul cel mai bun din multitudinea de produse chimice care se găsesc pe piața românească, responsabilitatea alegerii revenind celor care stabilesc tratamentele cât și celor care execută operațiunile respective. Utilizăm din gama insectofungicidelor produsele chimice verificate și testate cu mulți ani în urmă și avem de multe ori surpriza ineficienței lor sau mai bine zis constatăm o rezistență deosebită a agentului biologic la produsul care altădată a dat rezultate foarte bune, exemplul fiind xylamonul. Sunt multe situații când trebuie să analizăm și să testăm alt produs, sau o altă soluție, când trebuie să schimbăm componentele soluției, sau să modificăm procentul sau metoda de utilizare. În domeniul conservării preventive nu s-a reușit în totalitate, cu toate că se practică inspectia cu regularitate, observarea se face directă, macroscopică și ochiul uman nu detectează agentul biologic decât în faza de maximă activitate, în stadiul în care se constată degradările și deteriorările provocate de agentul respectiv, când de fapt tratăm efectele.

Bibliografie

- Balif și Lazăr V., **Degradarea microbiană a unor sorturi de piele și combaterea acesteia, Conferința Națională de microbiologie general și aplicată**, 4-7 dec., Buc., 1968
- Brommell, N.S., **Eclairage, climatisation, présentation, mise en réserve, manutention et ambalage. La preservation des biens culturels**, Rome, UNESCO, 1969.
- Bucșă, C., **Coleoptere, xilofage din Muzeul Tehnicii populare Sibiu**, în Studii și Comunicări, Muzeul Brukenthal Sibiu, vol.22
- Coremans, P., Peron, **La preservation du patrimoine culturel.**, UNESCO 1964
- Guillerme, J., **L'atelier du temps**, Hermann, Paris, 1964.
- Massari, Giovanni, **Etude sur les domages causes par l'humidité aux œuvres d'art des églises vénitiennes, Conference on Climatology**, London 1967.
- Mihalcu, M., **Conservarea obiectelor de artă și a monumentelor istorice.**, Editura Stiințifică, București, 1970.
- Moldoveanu, Aurel, **Conservarea preventivă a bunurilor culturale**, București, 1999.
- Plenderleith, H.J., **The conservation of antiquities and works of art.treatment, repair and restoration**, London 1956.
- Plenderleith, H.J., **Climatology and conservation in museums**, Museum, nr.4 1960
- Plenderleith, H.J., **La conservation des antiquités et des œuvres d'art**, Ed, Eyrolles, Paris 1966

- Săvulescu, A., și colab., **Influența unor fungicide asupra microorganismelor care deteriorează documentele**, Conf. Naț. De Microbiologie Generală și aplicată, 4-7 dec București, 1968
- Stugren, B., **Ecologie teoretică**, Casa de Editură Sarmis, Cluj Napoca, 1994

DEPOZITAREA BUNURILOR DIN PATRIMONIUL ETNOGRAFIC

Mihail SPÂNU

În ansamblul mărturiilor documentar - istorice privind istoria și cultura poporului nostru, bunurile din patrimoniul cultural național ocupă un loc privilegiat și datorită elocvenței cu care afirmă disponibilitățile creațoare ale poporului nostru.

Varietatea morfologică și funcțională a domeniului etnografic, structura diferită a materialelor de constituție ridică conservatorului probleme speciale de etalare expozițională și depozitare.

Potrivit afirmațiilor că majoritatea bunurilor muzeale dintr-o gestiune etnografică ar trebui să se afle în depozite și că perioadele de expunere trebuie să alterneze cu perioade de relaxare, depozitul devine, în aceste circumstanțe, un spațiu intens solicitat.

Din alt punct de vedere, cel al absenței publicului vizitator, depozitul este un spațiu privilegiat, o serie de factori dintre cei care pun în pericol starea de sănătate a obiectelor, nefiind prezenți aici decât în mai mică măsură.

Radiatia luminoasă este redusă la maximum, atât ca intensitate cât și ca durată de expunere, alegându-se o variantă convenabilă pentru protejarea împotriva radiațiilor nocive.

Asigurarea securității bunurilor este relativ ușor de realizat, singura persoană care are acces în depozit fiind conservatorul, care, de cele mai multe ori, este și gestionarul colecției, adică primul interesat de integritatea gestiunii.

Încuietorile, sistemele electronice de supraveghere și avertizare reduc la minim şansele ca un bun muzeal să facă obiectul unei sustrageri.

Sursele de incendii se află sub controlul personalului, atât prin restricțiile impuse de măsurile de prevenire cât și de aparatura electronică care "sesizează" și alarmează situațiile de pericol major.

Microclimatul este mai ușor de menținut în limitele sănătoase, locurile de depozitare fiind, în general, spații închise, cu o bună izolare termică, fără variații semnificative ale UR, singurele modificări fiind motivate de aerisiri, curățenie periodică etc.

Temperatura este și ea ușor de controlat, de menținut în limite acceptabile, fără variații brusce, fiind un spațiu mărginit, unde se pot utiliza aeroterme, aerisiri etc.

Probabilitatea *contaminării biologice* este și ea redusă în depozite atât datorită circulației minime a persoanelor cât și inspecțiilor

dese și mai ales barierelor insecto-fungicide care, prin rimanență acțiunii, limitează acțiunea unor factori dăunători.

Depozitarea ridică probleme privind ordonarea pieselor în suporturi specializate, în aşa fel încât, în același spațiu, să fie adăpostite în condiții de conservare cât mai multe bunuri muzeale.

Varietatea morfologică și funcțională a bunurilor din utilizarea muzeală cât și structura foarte diferită a materialelor de constituție ridică conservatorului probleme speciale de depozitare.

→ Dacă în mediul natural un bun etnografic este supus unor potențiali factori de risc, depozitarea conformă cu normele conservării științifice trebuie să-i asigure, într-un complex, de cele mai multe ori artificial, parametrii optimi ai unei cât mai prelungite existențe.

→ O atenție specială trebuie arătată *igienei depozitului*, astfel încât depozitele de praf și murdărie să nu catalizeze instalarea atacurilor de fungi și insecte.

→ Privind spațiul de depozitare în contextul de sarcini ce-l definesc, trebuie să avem în vedere următoarele condiționări:

a. depozitul trebuie să asigure un cât mai deplin confort pentru bunurile muzeale aflate în relații de depozitare;

b. depozitul poate deveni, în anume situații, spațiu vizibil și trebuind, astfel, să funcționeze în sfera lucrului bine organizat;

c. să asigure aplicarea unitară a normelor de conservare științifică;

d. să asigure accesul facil la bunuri în condiții de studiu, fotografieri, catalogări, prospectări preexpozitionale etc.;

e. să pună bunurile la adăpost de sustrageri, avarii, deteriorări, inundații, poluare, incendii etc.;

f. să asigure o rezervă de spațiu pentru completarea colecțiilor.

Depozitarea ca domeniu de activitate muzeală specifică, presupune un **glosar de termeni** cu semnificații precise, în vederea unei cuprinderi și înțelegeri exacte și unanime.

Depozit - spațiu specializat în magazinaj și conservarea bunurilor muzeale.

Din punct de vedere tipologic depozitele pot fi:

UNIGEN

(de ex. ceramică)

MULTIGEN

(de ex. ceramică, metal, os)

În organizarea depozitelor se are în vedere:

- a. varietatea morfologică (materiale, dimensiuni) a patrimoniului de obiecte etnografice;
- b. compatibilitatea materialelor de constituție între diferitele categorii de bunuri muzeale;
- c. necesitatea aplicării unitare a normelor și procedurilor privind conservarea.

Complexul de depozite este cazul cel mai frecvent, având în vedere varietatea patrimoniului de obiecte muzeale și modalitatea, încă practicată, a complexului muzeal.

Depozitatul identifică, generic, patrimoniul de bunuri muzeale, având categorii morfologice (icoane, ceramică populară, ouă închisitrite, catrinete etc), de material de constituție etc.

Suportul de depozitare este amenajarea permanentă realizată pentru susținerea depozitatului. Din punct de vedere tipologic, suportul poate fi:

- a. *modul* - amenajare monocelulară (sertar, poliță);
- b. *multimodul* - ansamblu de moduli organizat unitar (de sertare, de polițe, combinat);
- c. *rastel* - multimodul specializat pentru un anume depozitat.

(Multi)modulul, rastelul reglabili sunt adecvați în cadrul grupului de bunuri cu mai mulți indici de tipodimensionare.

(Multi)modulii se pot realiza:

- *neetajat* sau
- *etajat*, prin multiplicarea pe înălțime a seriilor de moduli
(sertare, polițe sau combinat).

(Multi)modulii pot fi de tipul:

- "închis" (sertar),
- *deschis* (poliță) sau
- *semideschis* (rastel sau polițe cu perdele de protecție).

Suportul de depozitare trebuie să îndeplinească mai multe condiții:

- a. să asigure susținerea mecanică și protecția depozitatului la o cotă cât mai adecvată stării de repaos a obiectelor;
- b. să nu fie realizat din materiale ce manifestă, în diferite condiții, incompatibilități cu depozitatul (metal neprotejat, PAL etc.)
- c. să fie realizat din materiale ușoare, reglabil, pentru a asigura o utilizare multiplă, în funcție de tipodimensiuni, reutilizări etc.

A depozita - acțiunea de organizare a depozitatului în suportul de depozitare, în funcție de principiul de depozitare (norma potrivit căreia se realizează acțiunea de depozitare).

Această operațiune se poate realiza:

- rezemat (pe latura mare sau latura mică);
- împărtit, pliat;
- rulat (cu sau fără accesoriu);
- atârnat (cu accesoriu specializat)

În toate aceste situații bunurile pot fi:

- suprapuse sau
- nesuprapuse.

Accesoriiile sunt piese ajutătoare în depozitare, destinate optimizării stării de repaos și confort a unui bun muzeal etnografic. Cele mai cunoscute sunt sulurile pentru rulat textile, umerașe pentru elementele de port etc.

Topografia depozitarii se referă la dispunerea suportului de depozitare în funcție de planul camerei/construcției. Aceasta se poate face:

- perimetral (continuu sau întrerupt);
- central;
- combinat.

Pereții, de la 1 la n, se identifică astfel: peretele cu nr. 1 este cel cu accesul principal, ceilalți numerotându-se crescător, în sensul evoluțiilor acelor de ceasornic.

La amplasarea suportului de depozitare se va ține cont și de:

a. folosirea rațională și cât mai completă a spațiului destinat; chiar când se utilizează multimoduli înalți, accesul la bunuri trebuie să se asigure cu mijloace sigure, ușor manevrabile (scări cu rotile și sistem de blocare, scări fixe etc.)

b. când amplasarea suportului de depozitare se face și central, trebuie să se ia în calcul rezistența planșeului și deschiderea căilor de acces la cota maximă a celui mai mare obiect din depozitare.

În realizarea unui depozit se parcurg mai multe etape, valabile într-o anume succesiune și de realizarea integrală a cărora depinde reușita.

Principalele etape sunt:

- a. realizarea evidenței bunurilor muzeale pe categoriile de obiecte depozitate;

- b. tipodimensionarea patrimoniului și evaluarea necesarului de spațiu;
- c. examinarea spațiilor, investigarea lor din punct de vedere al microclimatului, al celorlalți factori de conservare și repartizarea lor în funcție de specificul depozitatului;
- d. proiectarea și executarea suportului de depozitare;
- e. acțiuni de igienizare a depozitului și depozitatului;
- f. amplasarea suportului de depozitare și depozitarea bunurilor;
- g. organizarea evidenței locale a depozitului;
- h. viața depozitului.

Viața depozitului presupune realizarea periodică a unor serii de activități, menite să asigure optimizarea microclimatului, protecția insecto-fungicidă, securitatea.

Microcliomatul se poate ameliora prin: aerisiri, ventilări, utilizarea substanțelor higroscopice, instalații umidificatoare, improvizări. Valorile se urmăresc cu aparatură specializată. În funcție de natura bunurilor depozitate se reglează valorile fluxului luminos.

Protecția biologică se realizează prin tratamente periodice, cu bioacizi compatibili, programate în funcție de ciclul de viață al biodeterioratorilor.

Depozitele trebuie să fie dotate cu aparatură de stingere a incendiilor adecvate depozitatului iar personalul instruit în mânuirea ei.

Tipodimensionarea înseamnă realizarea, din proiectare, a unor mătrițe de gabarit, aplicabile unor serii de obiecte, de aceleași fel morfologic sau diferite funcțional sau ca structură.

Tipodimensionarea este cea care ordonează volumetric o mulțime de obiecte; operațiunea se realizează, de obicei, la nivelul categoriei de obiecte (de exemplu: ceramică) și, acolo unde varietatea este largă, se poate apela la un nivel inferior (de exemplu: port popular – cămăși/cojoace/bondițe/etc.).

Tipodimensionarea lămurește în legătură cu necesarul de spațiu și, prin aceasta, premerge proiectarea, execuția și dispunerea suportului de depozitare.

Un spațiu propus pentru depozitarea bunurilor etnografice trebuie să îndeplinească mai multe condiții:

- a. să asigure o cât mai bună izolare termică și menținerea în constantă a parametrilor optimi;
- b. să nu găzduiască instalații care, prin defectare sau funcționare incorectă, să creeze un disconfort pentru bunurile din patrimoniul;

- c. să fie izolat față de agenții de poluare și cât mai departe de arterele intens circulate;
- d. să asigure securitatea bunurilor;
- e. să fie dotat cu instalații care să asigure: încălzire, ventilație, climatizare, alarmare.

V. MEDALIOANE, NOTE, RECENZII

PREOCUPĂRI ETNOGRAFICE ȘI FOLCLORICE ALE ÎNVĂȚĂTOAREI EUGENIA IONET

Georgeta SIDORIUC

În cadrul fondului documentar al Muzeului Etnografic Rădăuți se păstrează și astăzi patru manuscrise ale Eugeniei Ioneț, pasionată și harnică învățătoare care dovedește și preocupări permanente pentru etnografie și artă populară.

Textul aflat în holul muzeului o menționează alături de soțul ei, Samuil Ioneț în calitate de ctitor ai acestei instituții.

Născută la 20 ianuarie 1873 în Lentești – Bucovina într-o familie de învățători, Eugenia Ioneț urmează școala primară la Rădăuți, apoi la Cernăuți unde se va perfecționa în domeniul artei populare.

Educată încă din familie în spiritul respectului pentru cultura românească, pentru modul de viață și muncă al țăranilor ea s-a preocupat toată viața de cunoașterea, păstrarea și valorificarea artei populare tradiționale. Funcționând ca învățătoare în mai multe sate din Bucovina, va îndrăgi oamenii acestor locuri, unde arta țărănească e păstrată cu mare sfîrșenie și transmisă din generație în generație.

S-a remarcat nu numai la catedră, unde a căutat să dezvolte simțul și gustul artistic la elevele sale, dar și ca susținătoare a vieții culturale din satele în care a funcționat. Iar ca recunoaștere a meritelor sale Eugenia Ioneț i s-a conferit diploma *Răsplata muncii și decorația Meritul cultural*.

Începând de la Dorna Candrenilor, în satele în care a lucrat ca învățătoare, a organizat cursuri de artă populară și industrie casnică, iar mai târziu, va conduce aceste cursuri pentru învățătoarele din Bucovina. Motivele ornamentale adunate cu grijă și selectate cu atenție din satele bucovinene au fost strânse într-un album publicat în anul 1923. Tipărirea albumului a fost precedată de culegerea altor mostre de cusături ce au fost aşezate apoi pe cartoane și care se găsesc și azi în colecția muzeului din Rădăuți. O parte din ele au fost adunate într-un album cu 70 de planșe desenate ce cuprinde motive și compozиții ornamentale redate în mare parte în culorile lor tradiționale.

La expoziția din 1921 acest album a fost distins cu diploma de onoare obținând medalia de aur, autoarea primind și un premiu în bani. Iar în muzeul în care a fost valorificată colecția familiei Ioneț și care purta numele intermeietorilor, Lecca Morariu remarcă prezența prin contribuția doamnei Eugenia Ioneț a prodigioasei îndeletniciri ale artei feminine de la țară: de la închisirea ouălor, la iile înflorate, fote, scoarțe, lăicere, valuri de pânză. Al. Tzigara-Samurcaș, care semnează prefața la albumul din 1923, scria: "Cu asemenea izvoade ca ale

țăranului român puține popoare se pot mândri. Ele sunt cea mai netăgăduită doavadă a superiorității neamului românesc. Prin formele desăvârșite ce a atins arta populară, se dovedește vechimea ei și implicit și tradiția culturală neîntreruptă de care s-au bucurat strămoșii noștri în decursul veacurilor".

În manuscris au rămas de la Eugenia Ioneț patru scrisori ce conțin date despre industria casnică, arta populară, unele obiceiuri din primele decenii ale secolului nostru.

Unul dintre manuscrise intitulat *Metoda cusăturilor naționale* este un fel de metodică pentru predarea lucrului manual în școlile primare. Tehnicile cusăturilor traditionale, culorile vegetale, diferite rețete pentru obținerea lor trebuie să aibă prioritate în cadrul orelor de lucru manual. Punctele tradiționale în care s-au realizat cele mai valoroase și vechi cusături nu trebuie uitate și se impune învățarea lor de către tinerele generații.

Un manuscris numit *Cântece, strigături, proverbe, cimilituri etc. care zic despre lucrările industriale casnice* este rodul culegerii în decursul mai multor ani a unor cântece satirice, strigături ce oglindesc realitatea socială a satului la începutul secolului nostru.

Prilej de muncă cu veselie, de apropiere sufletească între oameni, șezătorile erau adevărate școli. Erau un mod de a îmbina ce e folositor cu ce e placut și de întrajutorare în diferite munci în gospodărie. În nopțile lungi de iarnă, clăcile de scârmănat lâna sau penele, de tors, de desfăcat (despănușat) păpușoiul erau însoțite de glume, cântece, proverbe, bâtrâni povestea înțâmplări din trecut și povești pentru copii, iar tinerei legau prietenii care duceau uneori la căsătorii.

Relele sociale și morale precum lenea, trândăvia, neîndemânarea la lucru, betja erau subiecte de batjocură în cântecele sarcastice ce însoțeau șezătorile. În schimb hărcicia, istetimdea erau mult apreciate în aceste creații culese și prezentate în manuscris.

Al treilea manuscris *Dicționarul industriei casnice* cuprinde termeni și explicații detaliate privind creația populară și industria casnică, portul popular din zonă, coloranții vegetali. Din nefericire, lucrarea nu este finalizată.

De o deosebită importanță sunt informațiile despre industria casnică textilă, ce ne sunt furnizate de caietul intitulat *Tainele industriei casnice din toate vremurile*. Concepută la îndemnul Ministerului de industrie care organizase un concurs pentru lucrări care să cuprindă idei și propunerile pentru reorganizarea învățământului acestei industrie, lucrarea a fost premiată în anul 1921.

Manuscrisul acesta este rezultatul cunoașterii satului bucovinean în care îndeletnicirile principale ale locuitorilor erau agricultura și creșterea animalelor.

Industria casnică țărănească este strâns legată de aceste două ocupări care au asigurat din timpuri străvechi materiile prime de bază pentru îmbrăcăminte și țesături. Era vremea când femeia îi îmbrăca pe toți ai casei, asigurând și țesăturile necesare.

Procesul de transformare economică a satului la începutul secolului nostru este marcat și de părăsirea unor ocupări, a portului tradițional. Treptat se renunță la cultivarea unor plante textile, la îndeletnicirile legate de prelucrarea lor. "...trebuie deci toti cei care au pricepere, experiența trebuie să contribuie cu tot ce pot și știu la reînvierea, ridicarea și susținerea industriei țărănești, acelei industriei de care noi români ne mândrim ca neam" scrie Eugenia Ioneț.

Despre rolul deosebit deținut de industria casnică în viața satului ea arată: "multe lucruri bune și frumoase, vrednice de urmat ne-au rămas nouă românilor de la strămoșii noștri. Una dintre cele mai prețioase moșteniri e și industria casnică țărănească din care e compus portul românesc și întocmirea casei țărănești ... Obârșia industriei casnice trebuie căutată în trecutul cel mai îndepărtat. Datori suntem deci acestei industriei, în care se oglindește atât de viu trecutul nostru ca neam, să-i dăm însemnătatea cuvenită. Câte însușiri frumoase și vrednice de urmat rezultă din lucrările acestei industriei. Răbdarea, sârguința, fantezia cea bogată pentru a compune arta, poezia, șicusința, simțul estetic, moravurile bune, toate acestea sunt în strânsă legătură cu produsul lucrărilor de industrie casnică.

Manuscrisul prezintă detaliat lucrările din cadrul industriei casnice textile, de la pregătirea pământului pentru semănat, cultivarea și prelucrarea plantelor textile, cât și confectionarea îmbrăcăminte și a pieselor de interior. Începe cu descrierea condițiilor de climă și sol prielnice cultivării acestor plante și continuă cu celelalte etape legate de prelucrarea lor.

Manuscrisul Eugeniei Ioneț nu pierde din vedere nici unele aspecte sociale legate de industria casnică. Dintre formele de întrajutorare, de muncă în comun în cadrul satului tradițional sunt amintite clăcile de tors. Femeile se strâng la un loc la una din ele sau iau de lucru acasă și la o dată stabilită, se strâng claca, adică tortul depănat pe ghem. Organizatorul clăcii, gazda, oferă participanților gustare, cinste, iar tineretului joc, unde prin strigături era lăudată hărcia și condamnată lenea.

Pânza țesută răspunde multor necesități. Despre destinația lor, E. Ioneț scrie mai departe în manuscris și laudă priceperea femeii din Bucovina și în arta țesutului lânii.

Vopsitul firelor într-o gamă variată de culori prin mijloace tradiționale denotă un adevarat meșteșug la care s-a ajuns de-a lungul vremii. Manuscrisul dă o serie întreagă de plante, timpul când se culeg

și nuanțele obținute, *boielile* din flori mai calde, temperate, pastelate sau foarte trainice încât se rupea tesătura iar culoarea nu ieșea.

Autoarea își exprimă părerea de rău pentru că femeile încep a se dezvăluia de vopsitul lânii cu coloranți extrași din plante care este mai „zăbovos”. Pentru a nu se pierde cu totul acest meșteșug ea propune ca elevii în școli să învețe să cunoască plantele și rețetele pentru obținerea culorilor respective.

Aceeași nemulțumire este exprimată și în legătură cu aşa zisă alterare a ornamenticii populare, cu preluarea unor motive străine nouă. Se ridică împotriva izvoadelor însușite din diferite cărticele străine. Adevărată comoară de izvoade, scrie Eugenia Ioneț, „trebuie căutată în fundul lăzii, rămasă fiind de la mama, bunica și străbunica. și cu toate aceste modele tradiționale decorul ar trebui dezvoltat și perfecționat încât să fie îndrăgit și de străini.”

Mai multe pagini din manuscris sunt dedicate portului popular din Bucovina. Cămașa femeiască de sărbătoare este prezentată cu multe amănunte, la fel croiul și tehnica de brodat.

Comparări și observații interesante cuprinde manuscrisul asupra portului țăranilor de la munte și a celor de la șes. Merită reproduse câteva din constatăriile făcute de autoare pe această temă: "Căci întreg portul țărănesc e altfel în partea muntelui și altfel la țeară ... aproape în fiecare vale e deosebit ... Sumanul de la munte mai scurt și mai îngust croit pe trup cu buzunări și cu guler întors, împodobit cu izvoade precum cheotorile, tămănăii, peteaua, linteaua, puricașii, cusute cu sarad se deosebește și el de sumanul lung de la vale."

Face aprecieri și asupra costumului naționalităților din această parte a țării descriind cioarecii roșii ca focul pe care îl poartă huțanii din părțile Ceremușului și Izvoarele Sucevei.

Manuscrisul se încheie cu câteva propunerile interesante pentru redeșteptarea interesului față de industria casnică textilă și susținerea ei de către cei în drept. Pentru aceasta ea propune înființarea pe lângă școli a unor ateliere la care femeile pricepute și cu tragere de inimă să producă mărfuri chiar și pentru export. Cele cu copii mici și multe treburi gospodărești să ia de lucru acasă. La orele de lucru de mâna copiii să fie deprinși cu diferite lucrări încă din ciclul primar, de la cele simple, trecând în anul următor la cele care cer multă pricepere.

O secție de industrie țărănească ar fi bine să se înființeze pe lângă școlile profesionale, în zonele în care există materie primă din belșug. Elevele să fie îndrumate să realizeze noi creații pe baza valorificării artei populare tradiționale.

Legat de valorificarea artei populare este și colectarea lucrurilor vechi de industrie casnică. "Muzeele centrale sau regionale, conținând o

bogătie mare de cusături și țesături vechi ar fi pentru neam nu numai o mândrie națională dar și un ajutor pentru formarea școlii noi."

Mai propune editarea unui buletin de informare cu modele originale dar adaptate zice ea *gustului și vremii de acum* materialului ce se găsește astăzi, organizarea de expoziții cu cele mai reușite produse realizate de femei pentru obținerea acestor deziderate.

Măsurile propuse de autoare pentru redeșteptarea industriei țărănești sunt actuale și astăzi, ceea ce dovedește că ea a știut să surprindă în 1921 probleme permanente ale creației populare.

BIBLIOGRAFIE

1. Dragoș Cusiac, **Samuil și Eugenia Ioneț** în Anuarul Muzeului județean Suceava – 1978
2. Samuil Ioneț, **Un fragment din povestea vieții mele** în **Însemnări zilnice începând cu 6/8/1954**
3. Eugenia Ioneț, **Izvoade și cusături românești din Bucovina**, Cernăuți 1923
4. Eugenia Ioneț, **Tainele industriei casnice din toate vremurile**, 1921 (manuscris)
5. Eugenia Ioneț, **Cântece, strigături, proverbe, cimilituri etc. cari zic despre lucrările industriei casnice** (manuscris)
6. Eugenia Ioneț, **Dicționarul industriei casnice** (manuscris)
7. Eugenia Ioneț, **Metoda cusăturilor naționale** (manuscris)

PAUL LEU, ETNOLOG ȘI ISTORIC LITERAR LA 75 DE ANI

I. AUTOR DE MONOGRAFII

Octavian NESTOR

Etnologul și istoricul literar Paul Leu s-a afirmat în cultura românilor de pretutindeni nu numai prin cele 500 studii, articole, documente, scenarii, filme TV, recenzii, interviuri radio și televizate, difuzate în țară și peste hotare, ci, mai ales, prin 6941 pagini, însumate în 11 volume monografice și 13 ediții critice și pentru copii, din ineditele lui S. Fl. Marian, dintre care 5 au apărut pe alte meridiane și paralele ale Terrei, fapt pentru care, metaforic vorbind, cercetătorul sucevean poate fi considerat **un condei pe două continente**.

Debutul publicistic l-a făcut în 1957, la cotidianul **Apărarea Patriei**, cel revuistic la **Convorbiri literare**, cu studiul **Introducere la o carte uitată**, apărut în nr. 5, din mai 1970, iar cel editorial s-a produs în 1972, cu monografia **Ciprian Porumbescu**. Prodigioasa activitate de cercetare a fost difuzată de către 6 edituri și de peste 44 anuare, bulete, reviste și ziar, apărute în țară și în afara ei.

Încă din timpul studenției, constatănd lipsa acută a unor lucrări de sinteză care să dea posibilitatea cercetătorilor să întrupeze o istorie literară completă, cuprinzătoare, Paul Leu și-a stabilit, ca subiect de licență, realizarea unei monografii, care, mai apoi, a fost apreciată de Catedra de Literatură a Facultății de Filologie a Universității *Alexandru Ioan Cuza* din Iași, cu notă maximă.

După terminarea studiilor superioare, preocuparea amintită mai sus a devenit dominantă și ea s-a manifestat și se manifestă cu osârdie și tenacitate, competență și performanță.

Datorită acestei orientări juvenile, profesorul Paul Leu a publicat, pe parcursul a peste treizeci de ani, numeroasele sale ediții monografice, în care sintetizează imaginea unor personalități bucovinene și demonstrează, cu argumente irefutabile, contribuția lor în domeniul istoriei literare, etnologiei, învățământului sau muzicologiei naționale.

Acste realizări sunt cu atât mai importante cu cât o bună parte dintre ele au văzut lumina tiparului într-o perioadă vitregă a istoriei culturii și științei românești și anume în cea a denaturării și falsificării datelor, faptelor, evenimentelor și a perspectivei, a "preluării critice de pe poziția concepției marxist-leniniste" a culturii trecutului și în cea a

socialismului dezorganizat și a furtului generalizat, când *omul de tip nou* băjbâie agonic prin întunericul lăsat în mintea și conștiința sa de propaganda comunistă.

"În ciuda greutăților de tot felul în care ne zbatem, în Bucovina, unde oamenii sunt mai aproape de Dumnezeu și Dumnezeu mai aproape de oameni, viața începe să intre pe un făgaș normal, pentru că aici încrederea nestrămutată a românului în mai bine nu s-a alterat ca în alte părți", constata un cercetător ieșean.

Asistăm, ca atare, la un proces lent dar sigur de reluare a unor acțiuni care, într-un trecut mai îndepărtat sau mai apropiat, ne-au satisfăcut unele cerințe ale sufletelor noastre.

Ca semn îmbucurător de intrare în normal putem considera organizarea de câțiva ani, într-o nouă ediție, a **Festivalului de Etnografie și Folclor Simion Florea Marian**, prilej pentru cercetătorii operei marelui înaintaș de a-și prezenta contribuțiile, iar pentru formațiile artistice, valorificatoare ale folclorului din zonă, de a-și etala măiestria.

Un alt sistem de cinstire a lui S. Fl. Marian, venit tot din Bucovina, vizează valorificarea manuscriselor rămase de la el și scrierea unor lucrări despre viața și activitatea lui.

Grație muncii de o viață a bucovineanului prin adoptie, profesorul Paul Leu, parte din manuscrisele rămase de la folcloristul sucevean, cele care cuprind proza folclorică, basme, legende, snoave¹ și scieri originale în proză², au fost tipărite de către Editura Euroland din Suceava³.

Dintre cele 18 opere apărute pe această temă până în prezent, amintim pe cea mai completă și cuprinzătoare lucrare, în cuvinte și imagini, din câte s-au scris până acum despre creatorul etnografiei și etnobotanicii române: **Simion Florea Marian – Monografie**, apărută la *Universalia*, Fundație pentru Cultură Universală, a Editurii Euroland, Suceava, 1996, cu 22 facsimile, indice de nume și rezumate în limbile: engleză, germană și franceză, 454 p.

¹ S. Fl. Marian, **Basme populare românești**, II, ediție critică îngrijită, prefață și note de Paul Leu, Colecția Patrimonium, Editura Euroland, Suceava, 1997; S. Fl. Marian, **Basme populare românești**, III, Legende cosmogonice, zoologice și botanice, Ediție critică îngrijită și note de Paul Leu, Colecția Patrimonium, Editura Euroland, Suceava, 1998; S. Fl. Marian, **Basme populare românești**, IV, Snoave din Bucovina Ediție critică îngrijită și note de Paul Leu, Colecția Patrimonium, Editura Euroland, Suceava, 1998.

² S. Fl. Marian, **Nuvele și amintiri**, ediție îngrijită, prefață și note de Paul Leu, Colecția Patrimonium, Editura Euroland, Suceava, 1994

³ Mircea Fotea, Paul Leu, **Ctitorul etnografiei române**, I, II, Editura Euroland, Suceava, 1999, în Anuarul Făt – Frumos, anul II, nr.2, 2000, p. 353 – 355, și **Salonul Literar**, noiembrie – decembrie 2000

Cartea vine să restituie patrimoniului culturii naționale o imagine atotcuprinzătoare, veridică a omului de știință, a academicianului activ și eficient, a autorului de manuale didactice, a păstorului de suflete din fosta Cetate de Scaun a Moldovei, a cetățeanului și gazetarului bucovinean, cu ajutorul informațiilor descoperite în măldărele de manuscrise, în numeroasele documente oficiale inedite (redactate în limbile: germană, română, franceză) etc.

Activitatea savantului Simion Florea Marian nu impresionează numai prin aria de cuprindere și masivitatea tomurilor sale tipărite ori rămase în manuscris, ci și prin calitatea comunicărilor, a intervențiilor, a referatelor susținute pentru a se acorda premiile Academiei Române unor volume valoroase, devenite antologice etc.

Atrăgătoarea narătire monografică vine să evidențieze contribuția teoretică, practică, didactică, metodologică și educațională a academicianului S. Fl. Marian la edificarea și euopenizarea științei și culturii naționale alături și cu sprijinul lui Titu Maiorescu, Vasile Alecsandri, B. P. Hasdeu, George Barițiu și ceilalți membri ai Academiei sau ai Junimii.

Un germanist, fost profesor al prestigioasei instituții de învățământ, într-o recenzie la monografia lui Paul Leu, evidenția faptul că "nu e o întâmplare că tocmai un remarcabil profesor al Liceului *Ștefan cel Mare* din Suceava, a scris o carte de referință despre creatorul etnografiei românești, de asemenea fost profesor al acestei școli, ce se numea, pe atunci, *Greco-Orientalische K.K. Obergymnasium*".

Monografia are la bază o mare cantitate de manuscrise și documente inedite, pe seama cărora Paul Leu a reconstituit cu minuție și exactitate, imaginea veridică a omului, profesorului și savantului S. Fl. Marian, aspecte amplificate de subtila alegere a citatelor, pe care, autorul le-a întrupat într-un superb și sugestiv mozaic.

Istoricul literar Paul Leu a reușit să surprindă, pentru prima oară, întreaga activitate creațoare a marelui etnograf român, făcând accesibile, unui cerc de cititori interesați, multe aspecte, manuscrise, documente necunoscute încă.

Uriașa operă a etnofolcloristului Marian nu e ușor de cuprins într-o carte. Pentru aceasta, P. Leu a studiat ani în sir și a valorificat sintetic, cu pricepere, întreg materialul documentar descoperit la Biblioteca Academiei Române din București, la Casa memorială din Suceava și aiurea.

Într-adevăr, având în vedere diversitatea preocupărilor lui Marian, dificultățile ridicate de manuscrise (peste 25.000 p.) redactate în mai multe limbi, de imensitatea operei editate, constatăm că realizarea exhaustivă a unei monografii ridică obstacole aproape insurmontabile.

Pe toate acestea, criticul și istoricul literar le-a trecut cu succes, putem afirma, pe drept cuvânt, că monografia **Simion Florea Marian** este una dintre cele mai complete lucrări scrise pe această temă.

Deși masivul tom se adresează oamenilor de știință, el atrage și captivează și pe cititorii obișnuiți, preocupați de acest subiect, prin suful și viziunea artistică a autorului, care a conceput lucrarea ca pe un roman documentar.

Volumul comentat mai oferă prilejul, celor interesați, de a descoperi și pătrunde nu numai contribuția omului de știință la europeanizarea și modernizarea țării, ci și, mai ales, atitudinea față de păturile sociale aflate la putere în acea perioadă.

Astfel, avem ocazia de a desluși și înțelege comportamentul stăpânirii austriece în Bucovina.

Păcat că această carte este tipărită doar în limba română.

Oricum, „merită citită”⁴, sublinia, în încheiere, fostul profesor de germană al liceului.

Monografia despre Simion Florea Marian, apărută în editura noastră, reprezintă pentru Paul Leu o dublă împlinire: a vocației și a pasiunii.

A vocației, pentru că, după cum vom arăta mai jos, autorul a pus în această lucrare truda și migala marilor cercetători ai istoriei literare, metoda și rigoarea spiritelor clasice.

A pasiunii, pentru că dintre cele aproape 500 de studii, documente și articole publicate până acum, în această lucrare Paul Leu a simțit că trebuie să pună tot atâta suflet cât va fi pus Marele Creator când a suflat asupra chipului de lut.

Simion Florea Marian trebuie receptat ca un spirit de valoare universală, el depășind, încă din timpul vieții, când opera nu-i era pe deplin cunoscută, cu mult cadrul unei desfășurări regionale (în speță, Bucovina) și îndeajuns și în perimetru strict național al culturii românești.

Despre savantul din Bucovina s-a vorbit mult, dar, din păcate, puțini au fost acei care au depășit stadiul unei informații sumare, atât în ce privește opera, cât mai ales viața.

Așa se face că **Dictionarul folcloriștilor** (autori Iordan Datcu și S.C. Stoenescu), apărut în 1979, nota la sfârșitul articoului despre Simion Florea Marian o bibliografie critică selectivă din publicații, studii ocazionale și reviste, dar nici o lucrare monografică. Si cel apărut în

⁴ Klaus Mittman, **Paul Leu – Simion Florea Marian**, în Nord Press, Suceava, anul IV, nr. 840, din 24 octombrie 1996, p.9; ibidem, **Bucovina literară**, anul VI (1996), iulie – decembrie, nr.7 – 12 (65 – 70), Serie nouă, p.46; ibidem, **Scriptum, Buletin de informare a Bibliotecii I. G. Sbiera**, Suceava, nr.3 – 4, 1996, p. 23 – 24 și **Septentrion**, anul IV, nr. 12 – 13, 1996, p. 14.

1989, suferă, parțial, de aceeași deficiență, deoarece nu sunt enumerate toate studiile monografice apărute pe această temă.

Prima lucrare monografică, teza de doctorat a profesorului ieșean Mircea Fotea, **Simeon Florea Marian – Folclorist și etnograf**, avea să apară abia în 1987, după ce va fi așteptat și aceasta lumina tiparului încă din 1983, când lucrarea era deja gata predată prestigioasei edituri Minerva.

Studiul domnului Mircea Fotea este o admirabilă abordare din perspectiva etnofolclorică a operei lui S. Fl. Marian.

Ceea ce lipsea era o monografie a vieții și activității celei mai mari personalități pe care Bucovina a dat-o culturii române. Acest gol este umplut acum de lucrarea lui Paul Leu, o monografie exemplară, realizată în cel mai autentic spirit călinescian.

Prin această lucrare, cercetătorul sucevean pune la dispoziția investigaților istoriei literare, a folcloristilor și etnografilor, în general, la dispoziția oamenilor de cultură o carte de referință, fără de care nici un demers științific nu va mai fi posibil.

Mai bine de 1040 de pagini și 73 facsimile refac, pas cu pas, clipă de clipă, destinul uman și pe cel al savantului risipit și risipindu-se fără ostenire pe tărâmul cunoașterii spiritualității românești.

Cu tenacitate și perseverență, de-a lungul a peste douăzeci și cinci de ani, Paul Leu a adunat un material pe cât de divers, pe atât de interesant, fapt care i-a permis nu doar completarea sistematică, cronologică, amănunțită a datelor despre viața marelui savant, ci, mai ales o interesantă reconstituire a atmosferei, uneori în date intime, emoționale, în care a trăit și s-a mișcat folcloristul.

Cartea devine astfel o oglindă vie nu doar a omului S. Fl. Marian, ci și a istoriei Bucovinei la sfârșitul veacului trecut și începutul celui pe care acum îl petrecem.

Din datele adunate de autorul monografiei, un prim bun câștigat este acela că prenumele corect este SIMION și nu SIMEON, cum a fost receptat până acum de către toți oamenii de cultură.

Paul Leu face apel la **Certificatul de botez** al copilului născut la 1 septembrie 1847, act eliberat de parohul bisericii ortodoxe din Ilișești, Dimitrie Bucevschi.

Va trebui, dar, ca de aici înainte să ortografiem Simion Florea Marian, iar nu Simeon, cum s-a fixat în obișnuința noastră.

Satul, ascendenții, copilăria, adolescența, peregrinările prin Transilvania fac țesătura încântătoare a primelor trei capitole ale monografiei.

Date culese din scrisori ale familiei, documente parohiale și școlare, adunate din cele mai diverse arhive și din cele mai surprinzătoare locuri, precum și din manuscrisele inedite studiate și

valorificate de Paul Leu sunt în măsură să ne dea, de la bun început, sugestia unui destin sinuos.

Subiectul lucrării devine *un veritabil personaj* care capătă consistență de la pagină la pagină.

Descooperim astfel un temperament puternic, incomod și insubordonat, care încă de pe băncile școlii își află preocupări colaterale în culegerea de poezii și tradiții populare, din care face, mai apoi, o pasiune fără leac, fapt care va incomoda mult destinul școlarului.

Elevul Marian, inconform unei școli excesiv de formalizate, va hălădui pe la multe școli din Bucovina și Ardeal până să dobândească o diplomă.

Nici studiile universitare nu au fost suficient de lineare, atât elev și mai apoi student, Simion Florea Marian fiind deja angrenat într-o necurmată muncă de cercetare și de publicare a creației populare.

Primirea în Academia Română, în anul 1881, în şedința din 26 martie a marcat, fără îndoială, decisiv activitatea și existența învățătului bucovinean. Îar discursul inaugural de la 12/24 martie 1882, *Cromatica poporului român*, deschide seria marilor lucrări ale lui S. Fl. Marian, izvorâte toate din concepția că "o națiune care dorește să aibă o limbă bogată și omogenă ar trebui, mai înainte de toate, să adune și să scoată la lumină întreaga literatură populară".

Răspunsul lui B. P. Hasdeu la discursul de recepție, extrem de sintetic, de pătrunzător și elogios în același timp, conturează, chiar și în acest moment, vastele disponibilități investigatoare ale lui S. Fl. Marian, constituindu-se într-un veritabil *magna cum laudae* adus cărturarului din Țara de Sus.

Capitolele: *Peregrin transilvan*, *Culegere I* și *S. Fl. Marian*, *Izvor de inspirație eminescian*, *În aşteptarea hirotonisirii*, *Diacon și catihet la Voloca și Siret*, *Primirea în Academia Română*, *Statornicie și continuitate*, *Lupta pentru românizarea școlii în ducatul Bucovinei*, *Păstor de suflete în fosta Cetate de Scaun*, *La Academia Română*, *Printre academicieni*, *Ctitor al etnobotanicii române*, *Prozator și memorialist și altele*, aduc la lumină date inedite legate de alte noutăți ale activității lui S. Fl. Marian, oarecum diferite de preocupările științifice, dar organic legate de acestea, asemeni contraforțelor de edificiu pe care îl susțin și îl întăresc în durată și îl pun, în același timp, în evidență mai bine.

Relațiile cu Academia Română, studiate de autorul monografiei, în peste 200 de pagini, relevă aspectul cel mai dramatic din existența savantului român.

Datele adunate de istoricul literar notează avataurile luptei personajului uman cu realitățile politico-sociale și etice ale unei istorii necruțătoare.

Astfel, aflăm că, de multe ori, acestui membru marcant al Academiei i-a fost imposibil să participe la ședințele celor mai înalte forștiințific al românilor, fie pe motiv că autoritățile imperiului care anexase Bucovina, nu i-au permis, fie că au fost de vină mijloacele materiale destul de precare ale familiei.

Absența fizică a lui S. Fl. Marian a fost însă compensată de o neîntreruptă corespondență cu membrii marcanți ai Academiei.

Referatele sale asupra unor lucrări științifice sunt străbătute de exigențele și rigorile unei cenzuri pe care și-a impus-o, în primul rând, sieși. Așa se explică probabil și unele inamicitii pe care și le-a dobândit de-a lungul activității sale de referent și recenzent de lucrări științifice.

Bănuite doar și prezentate sumar până acum, activitățile lui Marian legate de realizarea unor lucrări cu caracter regional (*Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild și Rumanische Volkslieder aus der Bukowina*) sau de importanță națională (*Dicționarul Academiei Române*) se clarifică acum prin prezentarea exactă a contribuției academicianului – preot la aceste monumente de cultură.

Cercetând manuscrisele inedite aflate la Suceava sau în fondul Bibliotecii Academiei, Paul Leu pune în lumină, pentru prima oară, un aspect mai puțin cunoscut al preocupărilor lui Simion Florea Marian – acela de *culegător de basme*. Adunând cu metoda științifică demnă de învidiat chiar și de folcloriștii de azi, un număr impresionant de basme, acestea completează portretul spiritual al poporului sau relevă aspectul interesant al fabulației narative de lungi dimensiuni.

Autorul monografiei subliniază *tendența spre epopeic și hiperbolic* a unei părți din basmele culese de Simion Florea Marian, dar și o permanentă vocație a ironiei și autoironiei creatorului anonim.

În legătură cu acest aspect, semnalăm faptul că Paul Leu, după apariția ediției critice de la Editura Minerva, a publicat, la editura noastră, încă alte trei tomuri de *Basme populare românești*, ce întregesc patrimoniul național cu pagini irepetabile din spiritualitatea acestui popor.

Nu putem încheia această succintă prezentare a monografiei lui Paul Leu asupra vieții și operei lui Simion Florea Marian fără a semnala cititorului că unul dintre ultimele capitole ale lucrării îndeplinește un deziderat nu doar al autorului rândurilor de față, ci al tuturor românilor cu adevărată vocație culturală – acela al integrării în cultura europeană.

În *contemporaneitatea sa europeană* este capitolul în care Paul Leu surprinde cu fidelitate rețeaua densă de legături și deschideri ale omului și operei spre universalitate.

Academia Română a avut și are un rol important în dezvoltarea culturii și științei naționale. Despre rolul și locul ei s-au scris numeroase studii, articole, vizând diverse aspecte, mai ales cu ocazia aniversărilor,

însă puțini sunt cercetătorii care au privit sintetic, în devenirea ei istorică, această prestigioasă instituție.

Printre aceștia din urmă se numără și Paul Leu, cu monografia: **S. Fl. Marian, academician**, apărută la Editura Euroland, 1998, 268 p.

Completând mărturiile lui Nicolae Iorga, Paul Leu surprinde veridic și sugestiv locul catihetului academician printre ceilalți confrății ai săi, astfel:

"Părintele Simion Florea Marian, păstor de suflete cu inima blajină, îngăduitoare, de țăran doinind din fluier sau chemând din bucium, poposea când și când, ca un cocostârc albastru, printre colegii săi de la Academia Română, aducând cu sine prinlosul roadelor hăniciei sale împătimit truditor pe ogorul cunoașterii vieții materiale, spirituale, artistice, lingvistice, istorice toponimice, psihologice până în cele mai ascunse meandre ale traiului, simțirii și cugetării antecesorilor săi ce au sălășluit, de milenii, în spațiul mioritic"⁵.

Paul Leu coagulează în monografia mai sus pomenită, momente importante din istoria prestigioasei instituții, având ca personaj principal pe unul din membrii săi, creatorul etnografiei și etnobotanicii române, cu intenția mărturisită de a veni în întâmpinarea celor ce vor dori să facă o istorie completă a Academiei Române.

Monografistul a surprins pe S. Fl. Marian în etapa de consolidare, dezvoltare și creștere a prestigiului Academiei pe plan național și european, subliniind rolul său în dinamizarea acestei ascensiuni.

În primul capitol **Alegerea între nemuritori**, istoricul literar sugerează ambianța începutului închegării forțelor ce vor aduce succesele remarcabile din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea.

În cel de-al doilea capitol al monografiei, **Activitatea academică**, e surprinsă documentat contribuția lui Marian în adunările generale anuale, participarea sa, alături de Vasile Alecsandri, Ion Ghica, B. P. Hasdeu, Titu Maiorescu, Ion Kalinderiu, Ioan Bianu etc., la europenizarea științei și culturii naționale și prețuirea de care se bucura opera, opiniile științifice și persoana preotului sucevean printre colegii săi de la Junimea.

Cartea mai conturează un moment din sinuoasa realizare a **Dicționarului Academiei** și raporturile lui Marian, oficiale și intime, cu ceilalți academicieni ai epocii.

De curând a apărut despre S. Fl. Marian, în aceeași colecție și editură, o altă monografie, în două volume, pe care, Paul Leu, pentru a o deosebi de prima, o intitulează **Ctitorul etnografiei române**.

⁵ Paul Leu, **S. Fl. Marian, academician**, Fundația pentru Cultură Universală *Universalia*, Editura *Euroland*, Suceava, 1998, p.29.

Noua apariție se deosebește substanțial de ediția din 1996, iar profesorul sucevean o consideră ca fiind un al doilea pas important în structura și organizarea materialului selectat, adunat și fișat în ultimii treizeci de ani.

Monografia din 1999 este, în adevăr, o altă carte de sinteză despre S. Fl. Marian, precum *Martirul Inimii* (1995) e o altă lucrare ce se deosebește radical de *Ciprian Porumbescu*, apărută la Editura Muzicală, în 1978.

Cele două sinteze monografice despre Marian se deosebesc între ele atât cantitativ cât și calitativ.

La ultima, gradul de organizare arhitectonică și estetică, de selecție, de aducere la zi a problemelor puse în discuție, de stilizare și de completare cu material ilustrativ e mult mai mare.

Dacă *Simion Florea Marian, Monografie*, 1996, cuprinde 456 de pagini, 15 capitole, 5 subcapitole și numai 22 facsimile după documente inedite redactate în limbile: română, germană și latină. *Ctitorul etnografiei române. Monografie*, volumele I și II, însumează 1046 de pagini, 22 capitole, 25 subcapitole și 76 facsimile, mai mult decât dublu.

Și din punct de vedere calitativ sunt deosebiri evidente provenite din descoperirea a noi documente, sau dintr-o analiză mai amănuntită a materialului faptic corelat cu dezvoltarea științei naționale și europene.

Dacă ediția din 1996 are numai 15 capitole și 5 subcapitole, cea din 1999 e alcătuită din 22 de capitole și 25 subcapitole, iar gradul de selectare a amănuntului semnificativ, tipic și a exprimării a crescut mult.

Astfel, apar capitole și subcapitole noi, cum ar fi: *Ctitor al etnobotanicii române, Prozator și memorialist, Culegerea lui S. Fl. Marian, izvor de inspirație eminescian, Preocupări lingvistice, Geneza Mitologiei daco – române, Lupta împotriva politiciei de omogenizare etnică, Manipularea recensământului antroponomelor și toponimelor în ducatul Bucovinei etc.*

Constatăm că, în monografiile sale, Paul Leu lucrează ca un arhitect. După ce a adunat materialul de construcție (faptele, datele, documentele, actele oficiale, declarațiile unor contemporani, fotografiile etc.) depozitat în măldăre de fișe) timp de mai multe zeci de ani, a întocmit un anume plan general, ce a rezultat dintr-o analiză temeinică a grămezelor de manuscrise, documente, acte oficiale, scrisori, fișe și, în funcție de conținutul și volumul lor, le-a proiectat să fie întrupate într-o carte, care să nu depășească mai mult de cinci sute de pagini, sau în două când volumul și valoarea acestora o cerea.

După stabilirea conținutului, în una sau două unități grafice, a urmat repartizarea materialului de construcție pe capitole, subcapitole și idei și abia după aceea istoricul literar a purces la întruparea părților

componente ale planului stabilit într-o monografie, prin redactarea propriu – zisă a cărții sale.

Constatăm că modul de lucru folosit de istoricul literar Paul Leu se asemănă cu tehnica românească a lui Liviu Rebreanu, folosită la realizarea capodoperelor sale: *Ion și Răscoala*, sau a lui Camil Petrescu la structurarea romanului *Un om între oameni* sau a dramei *Bălcescu*.

Dacă în primul volum al monografiei *Ctitorul etnografiei române* se conturează sugestiv mediul ambiant care a generat și modelat apariția, coagularea și dezvoltarea omului și a personalității științifice a lui Marian, în cel de al doilea se evidențiază cu claritate și, uneori cu surprindere, contribuția substanțială la modernizarea și europenizarea culturii și științei naționale.

Ceea ce atrage atenția, în mod evident, este grija profesorului Paul Leu de a sugera nu numai atmosfera de epocă, ci și de a stabili locul ce-l ocupă S. Fl. Marian printre personalitățile vremii sale și de mai târziu.

Ei consideră că mai toți folcloristii și-au început cariera științifică pornind de la cunoașterea teoretică a disciplinei respective la cercetarea ei practică, ori Marian urmează calea inversă și, poate, și din această cauză, etnobotanistul a produs mai mult pentru știința ce a servit-o cu dăruire decât institute specializate, încadrate cu zeci de cercetători.

Această situație se datorează faptului că viitorul etnofolclorist bucovinean a "plecat de acolo de unde tradiția, folclorul și gândirea mitică creșteau ca iarba grasă a pajîștilor bucovinene sau se iscau la poalele fagilor ca o boare a codrilor ce coborau de pe obcine", remarcă monografistul.

Simion, fiul lui Grigore Florea Marian din Ilișești, a simțit cum în sufletul său, sensibilizat de ambianța mediului natural, se depozitează, pe nesimțite, duhul milenar al străbunilor, abundant stratificat în memoria și inima etniei din spațiul mioritic⁶ și abia, după aceea și-a însușit tainele disciplinei din cultura germană și le-a completat și folosit, sub auspiciile benefice ale Academiei Române și ale Junimii, în magistrala sa operă etnofolclorică.

În volumul al doilea autorul grupează numai acele manuscrise, documente, informații, mărturii, ilustrații care conturează ascensiunea și rezultatele obținute de omul de știință, lingvistul, istoricul S. Fl. Marian.

Ei a crescut treptat, adăpându-și setea de cunoaștere din cele mai curate fântâni ale epocii sale, după cum precizează Paul Leu:

⁶ Paul Leu, *Ctitorul etnografiei române, Monografie*, vol I, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Fundația pentru Cultura Universală *Universalia*, Editura *Euroland*, Suceava, 1999, coperta IV

"Începându-și ucenicia sub influența iluminismului transilvan și a școlii romântice creată de Vasile Alecsandri, reorientându-se și perfecționându-se la cea științifică a lui B. P. Hasdeu și maturizându-se, prin înrăurirea reciprocă benefică exercitată de *spiritul critic junimist și academic*, personalitatea omului de știință, a teologului, a moralistului și a pedagogului S. Fl. Marian marchează un punct nodal în europenizarea culturii locuitorilor spațiului carpato-danubiano-pontic"⁷.

În sprijinul afirmațiilor de mai sus vin și opinii apărute, de curând, într-o recenzie la monografia *Ctitorul etnografiei române*, a dr. Mircea Fotea, de la Universitatea Al. I. Cuza, din Iași.

Referindu-se la contribuția lui Paul Leu la conturarea personalității cetățeanului, a păstorului de suflete și a omului de știință S. Fl. Marian în cultura națională și europeană, distinsul meu profesor remarcă:

"În editura Euroland a publicat prof. Paul Leu și monografia pe care v-o prezint în rândurile de față.

În anii în care realizam documentarea pentru teza mea de doctorat consacrată cercetării activității de folclorist și etnograf a lui S. Fl. Marian, am parcurs multe documente, aflate în diverse fonduri, care vizau viața lui exemplară, consacrată cu mărinimie și dragoste celor din jur și științei, pe care a servit-o cu un devotament rar întâlnit, și am rămas impresionat profund de descoperirile făcute.

Deși scopul studiului meu era altul, am reținut sintetic și momentele importante din viața cercetătorului culturii noastre populare, pentru că am considerat că aruncau lumini pentru înțelegerea mai exactă a acestei personalități pe care am avut-o.

După publicarea studiului am rămas cu convingerea că viața lui S. Fl. Marian merită să fie investigată amănuntit întrucât folcloristul sucevean a constituit pentru contemporanii lui, și poate constitui pentru generația actuală, ca și pentru cele viitoare, un model demn de urmat.

Mă așteptam și doream în același timp să apară mai multe cărți consacrate lui S. Fl. Marian, pe care folcloristul bucovinean le merită cu prisosință, dar n-a fost să fie aşa.

Ce a fost și ce a rămas valoros din opera lui S. Fl. Marian ?

S. Fl. Marian nu s-a remarcat în epocă pe deplin nici ca istoric, deși a făcut parte, ca membru al Academiei Române, din Secțiunea istorică și a avut preocupări în acest sens; nici ca scriitor, poet sau prozator, deși a publicat în tinerețe și mai târziu creații originale; nici în

⁷ Paul Leu, *Ctitorul etnografiei române*, Monografie, vol I, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Fundația pentru Cultura Universală *Universalia*, Editura *Euroland*, Suceava, 1999, p.5.

calitate de cercetător al limbii vii populare din zona în care s-a născut, deși contribuțiile lui în acest sens au fost apreciate de specialiști; nici ca teoretician al folclorului, deși răzbat din unele prefete, referate sau alte documente rămase de la el, opinii interesante, viabile încă, după cum se constată și din monografia pusă în discuție.

Fiind convins de vechimea, bogăția remarcabilă și originalitatea culturii noastre populare, el și-a asumat, din tinerețe și până la sfârșitul vieții, sarcina aparent modestă, dar în realitate de o extrem de mare importanță în acel moment ca și mai târziu, de a scoate la lumină pentru a o pune la dispoziția oamenilor de știință și pentru o mai exactă și mai dreaptă cunoaștere și apreciere a poporului său.

Ideea valorificării culturii noastre populare a încolțit în mintea Tânărului S. Fl. Marian în timpul studiilor liceale, când profesorii străini de la Gr –or. K. K. Obergymnasium din Suceava se împăunau cu știința lor, neluând în seamă cultura poporului în mijlocul căruia trăiau și își desfășurau activitatea.

Realitatea dură și de nemaiacceptat, conștientizată de elevul folclorist ca și de alți contemporani de-ai săi, era necunoașterea culturii populare românești în bogăția și complexitatea ei nici de către români însăși, în special de către intelectualii care se ridicau în acel moment și care odată cu însușirea limbii germane oficiale, preferau și cultura germană.

În îndeplinirea acestui plan al vieții sale, el s-a bazat pe cunoașterea directă și profundă a culturii noastre populare și pe sugestii ale unor oameni de știință din epocă.

Fiind receptiv față de tot ceea ce îi poate fi de folos în perfecționarea activității sale, S. Fl. Marian a avut mult de câștigat de pe urma contactului cu personalități marcante ale epocii, prezente în Academia Română, și cu viața științifică a țării, după cum o dovedește lucrarea lui Paul Leu.

Metoda sa de valorificare a culturii noastre populare s-a conturat în timp, odată cu evoluția ca folclorist, și s-a dovedit a fi valabilă deoarece păstra nealterat documentul folcloric.

Planul său de valorificare a culturii populare românești, realizat în bună parte, dovedește că folcloristul sucevean ajunsese un profund cunoșător al acestei culturi.

Chiar și simpla enumerare a volumelor sale tipărite și a lucrărilor rămase în manuscris, în diferite stadii de elaborare, impresionează și dau măsura muncii depuse și a contribuției aduse în scoaterea la lumină a bogatei noastre culturi⁸.

⁸ Poesii populare din Bucovina, Balade române, Botoșani, 1869; Poesii populare române, tomul I, II, Cernăuți, 1875; Tradițiuni populare române, Sibiu, 1878; Cromatica poporului român, București, 1883; Ornitologia poporană română, tom I,

La toate acestea ar mai trebui să adăugăm sutele de studii și articole apărute în numeroase publicații românești.

Fiind impresionat de activitatea prodigioasă a lui S. Fl. Marian, de numărul mare de lucrări tipărite sau rămase în manuscris, folcloristul Gheorghe Vrabie observa, cu multă dreptate, următoarele:

"Suceava în felul acesta devine un centru de mare influență științifică, promovată însă ... de un singur om. Ceea ce astăzi fac institute cu zeci de cercetători, Marian în condiții materiale foarte modeste, a realizat el singur, o operă grandioasă"⁹.

Cum au fost posibile asemenea rezultate excepționale într-o viață de om nu tocmai lungă ne spune Liviu Marian într-o lucrare dedicată tatălui său:

"Şase până la opt ore de muncă zilnică, regulată. Şi aceasta pe lângă activitatea rodnică de membru al societăților românești sucevene.

Pentru el nu exista sărbătoare, vacanță, distracții sau plăceri! Totul a jertfit activității care, devenind patimă, a cuprins toată ființa sa.

Abia isprăvea corectarea unei scrieri și manuscrisele pentru altele erau scoase din întuneric, scuturate de praf, întinse pe masă. Din nou ordona, cernea, coresponda și începea nesfârșitul fâșait al peniței pe hârtie"¹⁰.

Ce a putut să țină trează voința, efortul său zilnic consacrat valorificării culturii noastre populare a fost încrederea nestrămutată că scoaterea ei la lumină reprezenta o prioritate în acel moment pentru națiunea română.

Și nu s-a înșelat deloc. Vorbind, într-un manuscris, despre unii contemporani care neglijau sau chiar disprețuiau cercetarea culturii populare, studentul teolog S. Fl. Marian afirma cu seninătate, cu

II, Cernăuți, 1883; Descântece poporane române, Suceava, 1886; Nunta la români, București, 1890; Înmormântarea la români, București, 1892; Nașterea la români, București, 1892; Vrăji, farmece și desfaceri, București, 1893; Satire poporane române, București, 1893; Tradiții poporane române din Bucovina, București, 1895; Răsplata. Povești din Bucovina, Suceava, 1897; Sărbătorile la români, I, II, III, București, 1898, 1899, 1901; Poesii poporale despre Avram Iancu, Suceava, 1900; Insectele în limbă, credințele și obiceiurile românilor, București, 1903; Legendele Maicii Domnului, București, 1904.

Lucrări rămase în manuscris: Hore și obiceiuri din Bucovina, București, 1910; Cântece din Bucovina și Ardeal, 3 volume; Doine din Bucovina, 2 volume; Doine din Ardeal, 1 volum; Hore, strigături și cântece din Ardeal, Bucovina și Ungaria, 1 volum; Doine ostășești, balade și colinde, 1 volum; Colinde, 1 volum; Cimilituri, 1 volum; Povești bucovinene, 3 volume; Botanica poporană română, 12 volume; Sărbătorile la români, 1 volum; Junețea la români, 1 volum; Animale sugătoare, 3 volume; Satire, 1 volum.

⁹ Gheorghe Vrabie, Folcloristică română. Evoluție, curente, metode, Editura pentru literatură, 1968, p. 214.

¹⁰ Liviu Marian, Simion Florea Marian, în "Junimea literară", anul IV, (1907), nr. 6, 7.

convingere și cu o înțelegere lucidă a valorii muncii pe care o desfășura, următoarele:

"Dar să nu ne uităm la gurile rele, ci ... să-i lăsăm în pace, să nu ne abatem de la lucrul odată început, ci să-l preurmăm cu diligență și paciență până ce-l vom duce la fine.

Sper că altă generație ne va prețui și lucrurile noastre, sper că urmașii noștri nu vor fi aşa de ignorant și de indiferenți față de națiune și datinile sale"¹¹.

Ceea ce trebuie remarcat ca având o extrem de mare importanță este faptul că S. Fl. Marian a pus multă competență, pasiune și dragoste în tot ceea ce a făcut, de aceea opera sa scrisă dedicată cunoașterii culturii poporului său și-a păstrat și chiar și-a mărit valoarea odată cu trecerea anilor, iar faptele lui sociale au rămas întipărite în mintile și sufletele urmașilor.

Este edificator în acest sens relatarea unui fost elev al lui S. Fl. Marian ajuns academician, Vasile Grecu (1885 – 1972), profesor de bizantinologie la universitățile din Cernăuți și București.

Academicianul profesor Vasile Grecu povestește, peste ani, cum a fost nevoie, din cauza greutăților din familie, să întrerupă studiile liceale în anul al II-lea și să se întoarcă acasă unde îl așteptau mama și încă trei frați mai mici.

Fiind unul dintre cei mai buni elevi ai clasei, S. Fl. Marian s-a sesizat de absența lui și a trimis un elev acasă să-l chemă la școală. Continuăm cu relatarea academicianului profesor Vasile Grecu :

"Cum m-a văzut, părintele Marian m-a mustrat părintește și mi-a spus rețezat:

- Să vîi cu mine la gimnaziu și să mi te duci în clasă !
- Că nu mă lasă mama !
- Să-i spui să treacă pe la mine și o să te lase !

După ce a fost mama la părintele Marian, nu numai că nu m-a stincherit de la carte, ci dimpotrivă, cu o jertfă de sine ce nu pot să-o uit niciodată, mi-a înlesnit cercetarea liceului din Suceava și a universităților din Viena și Cernăuți.

După câțiva ani de zile, nu-mi aduc aminte cu ce împrejurare, mama mi-a povestit cum a mustrat-o profesorul Marian și pe ea, pentru că nu mă lasă la școală și cum i-a spus că atâtea domni mari nu știau ce ar da să le învețe băieții aşa de bine, precum învățam eu și că face un păcat de care Dumnezeu n-o va ierta niciodat, dacă mă va opri de la școală.

¹¹ Paul Leu, *Ctitorul etnografiei române*, I, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Fundația pentru Cultura Universală, *Universalia*, editura Euroland, Suceava, 1999, p. 193.

Ambiția cea nobilă i-a fost trezită și mai târziu, când studiile carierei mele au mers din succes în succes, am înțeles de ce mama, cătă a trăit părintele Marian, plătea în fiecare an o liturghie în sănătatea lui, iar după moarte pentru iertarea păcatelor¹².

Lucrarea recenzată conține numeroase alte realizări și documente edificatoare pentru felul cum a înțeles profesorul de religie de la liceul sucevean să-și îndeplinească misiunea de îndrumător spiritual al elevilor.

Grijă pentru ridicarea prin cultură a poporului român majoritar din Bucovina, atragerea a cătă mai mulți elevi români care să urmeze cursurile liceului, românizarea învățământului, încurajarea și ajutorarea elevilor merituoși, pe lângă trezirea și menținerea sentimentului de solidaritate națională a românilor, buna organizare a vieții lor politice pentru a putea lupta "contra acelor care ne jignesc în drepturile și aspirațiile noastre juste"¹³ au fost obiective prioritare și permanente ale vieții sale.

Ca argument în favoarea necesității unei mai bune organizări a întregii vieți religioase, politice și sociale, preotul folclorist aduce, cu obiectivitatea care l-a caracterizat, exemplul altor popoare din jur:

"Trebuie să vedem că nepăsându-ne de învățătură, ne pierdem moșia părintească; să vedem cum alte popoare luptă pe întrecute pentru înflorirea așezămintelor bisericicești, școlare și cetățenești"¹⁴.

Asemenea filozofilor antici, care își trăiau viața conform filozofiei pe care o susțineau, S. Fl. Marian și-a îndemnat, tot timpul, elevii săi să și dezvolte acele virtuți sufletești pe care el însuși și le-a cultivat în întreaga sa existență.

Într-un cuvânt adresat elevilor, în calitate de catihet, la început de an școlar, S. Fl. Marian afirma următoarele:

"... nu fătărnicia, nici îngâmfarea sau mândria îl fac pe om, om de omenie și vază, ci modestia, sinceritatea, adevărul, dreptatea, puritatea și faptele cele bune"¹⁵.

Vorbind despre desele și substanțialele donații făcute de S. Fl. Marian Societății Școala română, Iancu Nistor, cunoscut om de știință bucovinean, relatează cum a decurs o asemenea donație de 100 coroane, prin care S. Fl. Marian a plătit toată taxa de membri pe viață pentru ambii săi fii: "Și toate acestea le-a făcut cu sfială și cu o mișcătoare modestie.

¹² Idem, p. 479 – 480.

¹³ Idem, p. 397.

¹⁴ Idem, p. 365.

¹⁵ Idem, p. 490.

Așa era felul său de a fi, având pe sama sa numai mulțămirea sufletească a unui om dănic și cinstit, care simte o nespusă bucurie când face o faptă bună¹⁶.

Chiar și numai din situațiile prezentate ne dăm seama că la S. Fl. Marian între vorbe și fapte nu existau neconcordanțe, ci o perfectă armonie. În ființa sa S. Fl. Marian a concentrat alese virtuți ale poporului român, pe care i le-au recunoscut ca atare și mulți dintre contemporani.

Paul Leu are în lucrare un capitol care se intitulează sugestiv **Integrarea morală a Marelui Altruist**, remarcând aceste dominante ale personalității sale.

O apreciere generoasă și în același timp obiectivă referitoare la S. Fl. Marian, evidentiată de mai multe ori în paginile lucrării de către Paul Leu, vizează contribuția folcloristului la europenizarea culturii și științei românești din veacul său. În acest fel el este așezat, pe merit, alături de alți înnoitori pe care i-am avut: B. P. Hasdeu, T. Maiorescu, A. D. Xenopol, Gr. Cobălcescu, P. Poni, și. a.

Prin structura și conținutul ei, monografia lui Paul Leu **Ctitorul etnografiei române**, I, II, Suceava, 1999, este o amplă prezentare a vieții și activității lui S. Fl. Marian, din care figura ilustrului nostru înaintaș reiese cu claritate în ceea ce a avut caracteristică.

Una din însușirile specifice lucrării recenzate o constituie folosirea, în cuprinsul ei, a foarte multor documente de epocă: scrisori, amintiri, acte oficiale și. a.

Mizând pe faptul că impactul documentelor asupra cititorului este mare și că ele impun scrierii un oarecare farmec, autorul abuzează, uneori, de ele, ceea ce duce la o segmentare a propriei expuneri. Aceasta se întâmplă atunci când documentele sunt date în întregime și se desfășoară pe mai multe pagini.

În ceea ce privește titlul dat de autor cărții sale, credem că el cuprinde în sine o supraestimare a contribuției lui S. Fl. Marian la apariția etnografiei românești și în același timp o subestimare a contribuției altor valoroși predecesori, precum Dimitrie Cantemir și B. P. Hasdeu, ca să cităm pe cei mai reprezentativi dintre ei.

Monografia lui Paul Leu, **Ctitorul etnografiei române**, I, II, Fundația pentru Literatura Universală, *Universalia*, Editura Euroland, Suceava, 1999, este o carte care completează informațiile cu privire la viața și activitatea lui S. Fl. Marian, personalitate exemplară a științei și culturii românești¹⁷.

¹⁶ Idem, p. 476.

¹⁷ Mircea Fotea, Paul Leu, **Ctitorul etnografiei române**, I, II, Editura Euroland, Suceava, 1999, *Anuarul Făt – Frumos*, anul II, nr. 2, Editura Suceava, 2000, p. 353 – 355.

Despre primul prozator, reporter și folclorist bucovinean, Iraclie Porumbescu, s-a scris relativ puțin în istoriografia națională, cu excepția lui Leca Morariu, care a depozitat mult material documentar în vederea alcăturirii unei monografii cu privire la fiul său, însă nu a realizat-o antum.

De curând, Paul Leu ne-a surprins cu o nouă apariție monografică exemplar alcătuită, bine informată și documentată, pe care a intitulat-o **Iraclie Porumbescu. Monografie**, ce a apărut în Colecția **Patrimonium** a Editurii Euroland, din Suceava.

Referindu-se la masiva sinteză ce reînvie atmosfera societății bucovinene de la sfârșitul secolului al XIX-lea, Paul Leu, printre multe altele, în una din analizele sale pertinente, preconizează și locul cel ocupă cărturarul suceveitan în literatura română:

"Amintirile lui Iraclie Porumbescu prefigurează, prin câteva modalități de expresie, viziune artistică și conținut, realizări ale literaturii noastre de mai târziu.

Tehnica narativă, a pionierului prozei române din Bucovina, descinde din cea cronicărească și te poartă cu gândul la stilul evocator, atmosfera și oralitatea **Amintirilor din copilărie** ale contemporanului său, Ion Creangă.

Memorialistica părintelui Iraclie anticipează, în unele privințe, prezentarea grandioasă a peisajului carpatin din **Pe drumuri de munte** de Calistrat Hogaș, descrierile cinegetice și unele figuri de umiliți și oropsiți ai soartei din proza sadoveniană, precum și câteva scene pline de umor și ironie din viața monahală, ce vor fi pe deplin exploataate de Damian Stănoiu sau Tudor Arghezi"¹⁸.

Prima monografie despre Iraclie Porumbescu, din cultura națională, este structurată pe o pluritate de aspecte bucovinene, specifice secolului al XIX-lea, ce aduce informații, date și idei noi, unele, surprinzătoare pentru istoricul culturii din zilele noastre.

Cartea începe cu capitolul **Rădăcini sucevițene și putnene**, continuă cu **Părinții lui Iraclie, Aventura cunoașterii, Din nou la Cernăuți, Secretar de redacție, Printre pașoptiști, Căsătoria, Păstor de suflete, Compozitorul și textierul, Poetul, Inițiator al serbării de la Putna și se încheie cu Memorialistul.**

"În configurația activității publicistice dispersate a lui Iraclie Porumbescu", remarcă Paul Leu, un loc aparte îl ocupă reportajul redactat cu ocazia deshumării osemintelor Mușatinilor, din criptele de la Mănăstirea Putna, deoarece, prin ele, nu numai că aduce informații medite și face propuneri care vor avea profunde ecouri istorice în

¹⁸ Paul Leu, **Iraclie Porumbescu. Monografie**, Colecția **Patrimonium**, Coperta I de Veronica Gridinoc, Coperta IV de C. Lambadari, Desene de PIM și Veronica Gridinoc, Editura Euroland, Suceava, 2000, p. 320, coperta IV

posteritate, ci și pentru calitățile artistice care anunță nașterea *reportajului literar românesc*"¹⁹.

Paul Leu reia, în capitolul **Poetul și dezbată o idee mai veche**, enunțată de el prin 1970, în **Con vorbiri literare și reluată, după un an, într-un volum de cercetări al unei universități**.

Printre altele, istoricul literar afirmă și demonstrează că "Mihai Eminescu a intuit, pentru prima oară, afectiv, conceptul filozofic schopenhauerian cu privire la geniu, în adolescența cernăuțeană, odată cu cercetarea poeziei **Poetul** (a lui Iraclie Porumbescu), din manualul lui Aron Pumnul și apoi a continuat să se preocupe în etapele următoare.

Impactul emoțional a rămas, în stare latentă, stratificat în mintea și sufletul artistului (ca și cele din poezia lui Fabian Bob) până a plecat să studieze la Viena și Berlin, unde a venit în contact nemijlocit cu opera filozofică a inițiatorului voluntarismului modern, Arthur Schopenhauer"²⁰.

Orice moment aniversar este prilej de subiectivare sau obiectivare, de rememorare și regăsire a sinelui oamenilor și a fenomenelor sociale, de retrospectivă a devenirii, precum și o aspiră, dar necesară decantare a valorilor.

La 140 de ani de la înființarea sa, în 1860, Colegiul Național "Ştefan cel Mare" din Suceava beneficiază, în sfârșit, de o monografie.

Rodul muncii pasionate a unui dascăl devotat, cartea, apărută la Editura Euroland sub egida Fundației pentru Cultură Universală, *Universalia*, vorbește, în fiecare secțiune a ei, despre vocația culturală a populației din această parte a țării și despre permanenta ei deschidere spre universalitate.

Volumul I, aparține cunoscutului cercetător al culturii bucovinene, profesorul Paul Leu, este o lucrare de-a dreptul monumentală. Nu atât prin volumul, cât mai ales prin conținutul său.

Dintr-un succint dar energetic cuvânt de avertizare a cititorului (**Avertisment**), așezat la sfârșitul monografiei propriu – zise, aflăm despre avataururile unei lucrări pregătite pentru publicare încă din 1985.

Nu era poate momentul istoric pentru o astfel de apariție, deși chiar în acea perioadă au apărut destule monografii ale unor cunoscute licee din țară. Sau, poate că nici oamenii nu erau destul de pregătiți pentru a săvârși un astfel de act monumental.

Pentru că, orice s-ar spune, monografia unei instituții de prestigiu, cum e Colegiul Național "Ştefan cel Mare" este un monument care nu aparține autorului, nu aparține nici persoanelor mai mult sau mai

¹⁹ Paul Leu, Iraclie Porumbescu. Monografie, Colecția *Patrimonium*, Coperta I de Veronica Gridinoc, Coperta IV de C. Lambadar, Desene de PIM și Veronica Gridinoc, Editura Euroland, Suceava, 2000, p. 320, coperta IV

²⁰ Ibidem, p. 299

puțin implicate, ci doar instituției în sine, ca parte componentă a unei entități mai ample, numită *cultura națională*.

Desfășurat pe 578 de pagini, acest volum se referă la etapa austriacă din existența școlii, adică perioada cuprinsă între anii 1860 și Marea Unire, din 1918, când Bucovina, alături de Transilvania, intră în hotarele de drept ale României.

Paul Leu promisese, de altfel, o trilogie a acestei monografii. Astfel, un al doilea volum urma să cuprindă perioada interbelică din evoluția colegiului, iar cel de-al treilea să se ocupe de etapa de după al doilea război mondial.

De altfel, chiar în prefața acestui prim volum, profesorul Vasile Monacu își îndemna colegii să se alăture lăudabilei realizări de acum și să contribuie la desăvârșirea operei începute de profesorul Paul Leu.

Structurată în unsprezece capitole, urmate de un *avertisment* și anexe cuprinzând documentele oficiale de înființare a școlii, tabele cu numele directorilor și ale profesorilor din perioada 1860-1918, precum și unele medalioane sau amintiri ale unor personalități culturale, lucrarea este mărturia talentului și a pasiunii de cercetător a autorului.

În general, o monografie este o operă fundamentală științifică, riguros organizată, menită să informeze, strict limitată, prin aplicarea la subiectul propus și, prin urmare, suficient de aridă.

Privită din această perspectivă, lucrarea domnului Leu se încadrează perfect în rigorile speciei – ea este extrem de minuțios documentată, uneori chiar până la pedanterie, logic organizată, întregul demers fiind condus cu o mâna sigură.

Dar, dincolo de toate acestea, ca și în celelalte realizări din acest domeniu, monografia Colegiului Național "Ștefan cel Mare" din Suceava este, în același timp, și o veritabilă frescă a epocii în această regiune a țării, un document complex al vieții culturale, sociale, politice a Bucovinei. Nimic din ariditatea specifică monografiilor nu se mai găsește în această carte.

Talentul de cercetător al autorului se împletește aici cu vocația logosului; astfel încât cartea se citește cu aceeași plăcere cu care citim un roman²¹.

²¹ Octavian Nestor, O necesară și monumentală monografie, în Monitorul de Suceava, anul VI, nr. 251 (1505), din 25 octombrie.

II. ÎNGRIJITOR DE EDIȚII CRITICE ȘI PENTRU COPII

Paul Leu a îngrijit două cărți ilustrate color pentru tineret și unsprezece ediții critice selectate din proza inedită a lui Simion Florea Marian, pe care le-a publicat la diverse edituri și în diverse țări.

În volumul ilustrat special pentru copii: *Basme din Țara de Sus*, tipărit în 1875 la Editura Junimea, Iași, sunt incluse în circuitul național 16 inedite culese de Marian din localitățile: Ilișești, Reuseni, Igești, Ropcea, Suceava și alte comunități rurale din Bucovina istorică. La apariția cărții, Traian Cantemir, remarcă: "Volumul dezvăluie o latură inedită a activității folcloristului sucevean".

Dacă pe linia preocupărilor acestuia, în domeniul prozei literare anonime nu se cunoștea, până acum, decât broșura din 1879, intitulată *Răsplata*, această nouă colecție de basme constituie o adevărată surpriză.

Ea se datorează cercetărilor arhivistice întreprinse de Paul Leu atât în fondul documentar pus la dispoziție de fiica fostului profesor de liceu, cât și în manuscrisele păstrate la Academie.

Investigațiile făcute au scos la lumină un valoros mănușchi de basme, care vin să completeze golarile existente în literatura noastră pentru copii și să întregească imaginea strădaniilor cărturarului sucevean.

Datorită cercetărilor efectuate de Paul Leu se poate constata că pasiunea lui Simion Florea Marian pentru creațiile spirituale ale poporului l-au făcut să se intereseze de basmele românești încă din primele clase de liceu. Ea nu l-a părăsit nici mai târziu, când folcloristul s-a dedicat monografiilor sale cunoscute, conferindu-le o impresionantă bogăție de materiale și o interpretare din cele mai judicioase.

În asemenea condiții era firesc ca de pe urma să să nu rămână numai cele câteva povești cu conținut etic și de dimensiuni reduse, cuprinse în amintita broșură, *Răsplata*, ci o masivă culegere de basme, compartimentate în mai multe volume, dintre care unul purta titlul *Povești populare românești*²².

Sugestia de mai sus a avut ecou în planul editorial de perspectivă al lui Paul Leu.

Istoricul literar sucevean a publicat, în 1986, ediția critică *Basme Populare Românești*, Editura Minerva, București, XXVIII + 526 p. iar următoarele trei tomuri au apărut la Editura Euroland, în 1997, 1998 și multe altele.

²² Traian Cantemir, *O culegere de basme*, în *Cronica*, anul IX, nr. 28, din 9 iulie 1987, p. 3.

"Dacă despre activitatea prodigioasă a lui S. Fl. Marian s-au scris și se mai scriu studii remarcabile, subliniuindu-se contribuția cărturarului bucovinean la evoluția folcloristică, opera sa, în schimb, n-a cunoscut reeditări periodice care să servească drept instrument de lucru cercetătorilor de specialitate sau să fie izvor de informații pentru marele public.

Postum nu i s-a publicat aproape nimic din vastul material păstrat în manuscris.

Deși cuprinde un număr impresionant de basme, **Cântece din Bucovina și Ardeal, Hore și strigături, Doine ostășești**, precum și lucrări monografice ca **Botanica popolară română**, care n-ar angaja oamenii de știință la o muncă extenuantă, dacă ar fi avut intenția să le dea la tipar, totuși moștenirea rămasă de la Marian așteaptă și azi înțelegerea generoasă a acestora.

Singura excepție din acest punct de vedere, o constituie Paul Leu. Dând la lumină, în 1975, o substanțială culegere de **Basme din Țara de Sus**, îngrijitorul ei o alcătuiește numai din piese rămase în manuscris.

Volumul s-a bucurat de o primire favorabilă, restituirea literară interesând deopotrivă atât pe folcloriști cât și generațiile tinere"²³.

Cel de-al doilea volum ilustrat pentru copii se intitulează **Legende istorice din Bucovina și nu aduce piese inedite, ci reedită materialul difuzat în secolul trecut.**

Este o culegere selectivă formată din cuprinsul a două lucrări ale lui S. Fl. Marian și anume: **Tradițiuni poprale române** (1878) și **Tradițiuni poporane române din Bucovina** (1895) la care se mai adaugă câteva publicate în reviste după 1895.

Pe coperta IV, a susnumitei cărți, referindu-se la rolul și locul lui Marian în salvarea multor nestemate populare de la pieire, Paul Leu scria: "Din vremi imemorabile, ca săngele celor dispăruti, faptele eroice ale înaintașilor au pulsat spre noi prin inimile nenumăratelor generații, încununându-se cu o aură legendară.

Ele încep cu descifrarea vieții dacice și glorifică lupta maselor pentru apărarea gliei străbune, a libertății poporului, condus de Dragoș Vodă, Sas Vodă, Ștefan cel Mare, continuă cu evidențierea faptelor unor eroi populari ca Pintea, Darie sau Dedi și se încheie cu relatarea suferințelor apărătorilor anonimi ai Țării de Sus, ce s-au petrecut prin viață neștiuți de nimeni, ca iarba și florile câmpului.

Multă vreme, legendele din Bucovina s-au numărat printre puținele fragmente de istorie vie transmisă din om în om, din generație

²³ Traian Cantemir, O culegere de basme, în **Cronica**, Iași, anul XI, nr. 28 (545), din 9 iulie 1986, p.3.

discipline limitrofe. Meritul lui Paul Leu este de a le fi urmărit și de a le fi înregistrat cu atenție, indicând nivelul la care acestea urcă.

Studiile pe care le-a întreprins în direcția menționată și pe care le-a publicat în ultimii ani tind să se întregească într-o documentată monografie **Simion Florea Marian**, pe care o așteptăm cu interes. **Introducerea la volumul de Legende istorice din Bucovina nu-i decât un capitol al proiectatei lucrării**²⁶.

Iordan Datcu, în **Folcloriști și etnografi – Pagini de dicționar** precum și în **Dicționarul etnologilor români**, vol. II, atrage atenția specialiștilor asupra conținutului bogat al ediției critice de **Basme populare românești**, apărută la Minerva, în 1986 și la Euroland, în 1997-1998.

Cartea, prin conținut, structură și tiraj, s-a impus nu numai iubitorilor de narături populare, după cum o confirmă analizele, notele și cronicile apărute în : **Viața Românească, România Literară, Revista de Etnografie și Folclor, Contemporanul, Cronica, Luceafărul, Limbă și literatură, Tribuna României, Suceava, Anuarul Muzeului Județean** etc., ci și specialiștilor în materie.

Referindu-se la locul ce-l ocupă noul corpus de proză populară în cultura națională, redactorul șef al **Revistei de Etnografie și Folclor**, preciza: "Gândindu-ne că în cei 80 de ani care au trecut de la moartea acestui meritos cărturar, nu s-au tipărit decât 3 – 4 titluri, unele dintre ele reeditări nesemnificative, publicarea unei **antologii** de basme culese de Marian, aflate în manuscris, nu se poate constitui decât într-un eveniment științific și cultural ce trebuie primit și consecnat ca atare. Cu atât mai mult cu cât, ne informează Paul Leu, cel mai autorizat cunoșător în momentul de față, manuscrisele inedite ale lui Marian, însumează peste 25.000 pagini"²⁷.

În legătură cu importanța științifică, actualitatea și locul ce-l ocupă ediția critică de **Basme populare românești** apărută la Minerva, printre celealte instrumente de lucru specializate pe genuri, în vederea valorificării culturii naționale, un bun cunoșător al situației, remarcă:

"Pentru a-și emite considerațiile în legătură cu particularitățile creațiilor folclorice culese de S. Fl. Marian, Paul Leu parcurge atât variantele existente în literatura noastră populară, cât și pe ale folcloristului însuși.

Depășind dificultățile întâmpinate la consultarea manuscriselor, Paul Leu a realizat o ediție a basmelor lui Marian exemplar pus la punct, înzestrând-o cu toată aparatura critică necesară.

²⁶ Ibidem, vezi și: Vera Neagu, **Historical legens**, în **Romanian News**, 4, nr. 33, din 14 august 1981, p. 9.

²⁷ Alexandru Dobre, **Basme "de autor"**, în **Luceafărul**, anul XXX, nr. 20 (1308) din 13 iunie 1987, p. 2.

în generație, până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când S. Fl. Marian le-a adunat, publicat, salvându-le astfel de la pieire²⁴.

Îndată după apariția cărții, un bun cunoșcător al folclorului bucovinean, Traian Cantemir, ținea să sublinieze calitățile și locul culegerii, astfel: "legendele din primul compartiment al cărții se referă la domnitorii proeminenți ai Moldovei ca Dragoș Vodă, Ștefan cel Mare, Vasile Lupu, reliefându-le calitățile de conducători, acte de vitejie, atașamentul față de masele populare.

Întrucât edițiile lui S. Fl. Marian au apărut acum un secol, când populația românească din Bucovina trăea în condițiile oneroase ale Imperiului Habsburgic, legendele i-au servit nu numai ca manual de istorie, ci și ca element de înțelegere a sentimentelor patriotice²⁵.

Analizând valoarea concluziilor pe care Paul Leu le emite, pe baza documentelor inedite, recenzentul cărții, remarcă: "Volumul este precedat de o **Introducere** care nu ridică problema legendelor istorice publicate, ci se preocupă de ecoul pe care l-a avut Marian pe plan internațional.

Având la dispoziție bogata corespondență a folcloristului, adăpostită în Casa memorială de la Suceava, Paul Leu a utilizat-o din plin, scoțând în evidență nu numai aprecierile elogioase ce i s-au adus lucrărilor sale, ci și relațiile prietenești închegate între S. Fl. Marian și diverși oameni de știință ai timpului.

Din acest punct de vedere o mențiune aparte merită Angelo de Gubernatis, I. Zizić, M. Friedwagner, Vladimir Lamansky.

Opera lui S. Fl. Marian n-a suscitat numai interesul specialiștilor în materie, ci și pe cel al lingviștilor.

Cu Gustav Weigand s-a împrietenit și a colaborat încă de pe vremea când profesorul de la Leipzig făcea anchete lingvistice în satele bucovinene. Lui Hugo Schuchardt, deși nu-l cunoștea personal, i-a oferit bogate informații lexicale, la cererea acestuia. Pe lingvist îl impresionează "valoroasa și foarte substanțială dumneavoastră carte despre [...] insecte". Romanistul Jan Urban Jarnik a fost și el unul dintre admiratorii lui S. Fl. Marian, păstrându-i sentimente prietenești până la dispariție.

Amănunte de genul celor menționate scot în relief o altă dimensiune a personalității lui S. Fl. Marian.

Din succinta lor trecere în revistă reiese că folcloristul nu-și privește domeniul de activitate unilateral, ci în conexiunea unor

²⁴ Traian Cantemir, Simion Florea Marian, Legende istorice din Bucovina, în Suceava, anuarul Muzeului Județean, IX, 1982, p. 347; vezi și : H. Temeschburger, Legende istorice, în Neue Literatur, 33, nr. 2, februarie 1982, p. 116-117.

²⁵ Traian Cantemir, S. Fl. Marian și cultura tradițională, în Tribuna României, anul XI, nr. 223, din 15 februarie 1982, p. 3.

Notele de la sfârșitul volumului sunt edificatoare în acest sens. Ele indică nu numai paginile manuscriselor din care s-a făcut transcrierea, ci și etapele intermediare prin care au trecut basmele până au ajuns la forma definitivă.

Procedeul utilizat a dat naștere unui întreg sir de micromonografii care ne introduc în laboratorul de lucru al folcloristului²⁸.

Pentru cercetătorii de azi, publicare textelor notate de Marian și colaboratorii săi, are o dublă importanță: - îmbogățește corpusul de basme românești și contribuie la cunoașterea fenomenului socio-cultural din epocă.

Se păstrează multe din particularitățile socio-culturale, lingvistice și stilistice ale informatorului, inclusiv semne ale interferenței culturale majore cu cea folclorică, ceea ce poate contribui la "citirea" fenomenului cultural al epocii (cca. 1865-1900). Astfel, un econom din Ilișești imaginează scene sentimentale și dialoguri de vodevil între personajele basmului **Ginerele Împăratului Roșu**.

Un alt personaj își motivează acțiunile strict economic și realist, fiind uitat determinismul sever specific basmului.

Neologismele, urbanismele și termenii administrativi moderni din limbaj sunt percepți ca atare și de cititorul de azi, care, dacă nu are prejudecata arhaicității poveștilor, este surprins, ba chiar contrariat.

Colecția oferă câteva piese rare exegetilor preocupati de morfologia basmului, de structura discursului narativ și de conținutul mitico-ritualic. **Calimendru, Ginerele Împăratului Roșu și Fiul lepei** constituie performanțe de sinteză a motivelor de folosire a modelului funcțional al basmului fantastic, cu imprevizibile posibilități și combinații după logica specifică a discursului narativ al basmului.

Amestecul straturilor mitice ale culturii populare și, mai ales, interesanta interferență a structurilor precreștine cu cele creștine sunt evidente în **Frații de cruce** (motivul pactului cu diavolul în varianta răsăriteană) și în **Sântu Nicolai** (personaj mitic creștin căruia îi este atribuită funcția de donator-adjuvant).

Alte piese ale colecției încântă prin expresivitatea limbajului, bogăția lexicală și paremiologică a discursului.

Naratorul basmului **Sărăcuțul** folosește expresii paremiologice, proverbele și sentințele într-o manieră rafinată, surprinzător de asemănătoare cu cea a lui Creangă și același text conține formule introductory și mediane cu inedite frumuseți poetice.

Se poate concluziona că basmele din colecția lui S. Fl. Marian îmbogățesc corpusul de proză populară și facilitează studii de diacronie a faptului folcloric.

²⁸ Traian Cantemir, **S. Fl. Marian, Basme Populare românești**, în *Tribuna României*, anul XV, nr. 326 din 15 septembrie 1987, p. 4

Apărut la o editură de prestigiu, Minerva, volumul a necesitat un aparat critic pe care Paul Leu l-a alcătuit cumeticulozitate, din perspectiva specialistului, dar accesibil publicului larg, interesat de acest domeniu.

Consultând corespondența lui Marian, însemnările din "jurnalul de creație", precum și alte documente de arhivă, cercetătorul reconstituie "istoricul" interesului pentru basm al Tânărului elev, iar, mai apoi, al omului de știință Marian²⁹.

Structura, izvoarele, simbolica și motivele acestor producții populare bucovinene sunt cele întâlnite și în alte zone geografice: frații mari invidioși pe isprăvile mezinului (**Calimendru**), soarele furat de pe cer, răpirea fetelor de către zmei (**Chiparușiu**), ciobanul care a reușit să scoboare poame și frunze din copacul cel mai înalt, eroul care face într-o noapte, din deal șes...

La multe basme motivele se întrepătrund, de aici și lungimea mai mare sau complicarea lor (**Ginerele împăratului Roșu**).

Gluma, ironia își găsesc întotdeauna locul potrivit, țintind, cel mai adesea, spre cei puternici: de pildă, un povestitor imaginează că un împărat uită să dea unui fecior o felie de pâine... (**Sântu Nicolai**).

Naratorul popular își face simțită prezența prin diferite forme, ținând să-și încredeze auditoriu ori că povestea a fost mincinoasă, ori că a fost și el martor, ori că personajele trăiesc și astăzi printre noi.

Uneori, întâmplările poveștii sunt regizate foarte icsusit.

În **Minciuna și galbănu** este vorba de clasicul pariu al hâtrului, de a obține bani printr-o demonstrație de fantezie. "Minciuna" are aici sensul de escapadă imaginativă și putere de inventivitate la nesfârșit.

Boierii, partenerii pariuului, nu vor să recunoască performanțele plăsmuitoare ale hâtrului, decât când acesta îi implică și pe ei în scenariul fantastic.

De ce sunt povești? În textul intitulat expresiv **Puterea poveștilor** – un fel de crez narativ popular – unul din personaje, dracul, nu s-a putut aprobia de casele unde i-au ieșit în cale "*un tăciune, un cărbune, o scânteie*", fiindcă în acele case s-a spus o poveste. Tăciunele e povestea spusă de un bătrân, cărbunele e povestea spusă de un fecior, iar scânteia e povestea spusă de o fată.

"*Poveștile prefăcându-se în felurite chipuri, ne alungă de la fiecare casă*", îi destăinuie dracul prisăcarului.

Iar prisăcarul, de atunci "*nu numai că singur spune povești, ci și pe alții îi îndeamnă să spuie, căci de casa unde se spune poveste nici un rău nu se lipește*".

²⁹ Cornelia Mânicuță, S. Fl. Marian, Basme populare românești, în Revista de Etnografie și Folclor, tomul 32, nr. 3-4, 1990.

Așadar, o mărturie de credință în energia cuvântului, încrederea în **Logos**, văzut ca un scut magic de apărare al omului"³⁰.

În timp ce **Puterea poveștilor** este o referire la străvechea, precreștină funcție magico-ritualică apotropaică a practicii povestitului, din **Pogacia** transpar vechi ritualuri cu caracter ludic ce au supraviețuit până la noi.

Din cele 235 nărațiuni epice cu care a îmbogățit Marian patrimoniul culturii naționale, exceptând pe cele botanice, ornitologice și zoologice, poveștile: **Capra cu trei iezi, Câinele și lupul și Tovarășii Șoarecului sau te temi de o alună și biruiești pe mama lupilor** vin să întregească unul din cele mai deficitare sectoare ale literaturii folclorice naționale, acela al **basmelor animaliere**³¹.

Ediția critică de **Basme populare românești** "deschide o fereastră spre colecția celui mai mare folclorist bucovinean"³², atrăgând, încă odată, atenția specialiștilor din țară și din afara ei³³.

Cu ajutorul altor inedite, Paul Leu a redactat și prefațat volumul de **Nuvele și amintiri**, prin care pune în evidență, pentru prima oară în cultura națională, o nouă dimensiune a activității creatoare a lui S. Fl. Marian, aceea de **scriitor realist-memorialist**, pe care, în timpul vieții sale, nu au afirmat-o public decât sporadic.

Cartea a apărut în Colecția **Patrimonium** a Editurii Euroland, Iași Suceava, în 1994.

"Valoarea prozei memorialistice edită și inedită, rămasă de la S. Fl. Marian, constata îngrijitorul ediției critice, e străbătută de farmec, revoltă, admirație, sinceritate și autenticitatea confesiunii autobiografice, de arta cu care-și conturează evident personajele sau de modul cum surprinde unele aspecte de natură.

Tehnica nărațiunii alerte, din unele fragmente, este dublată de caracterul documentar cert, prin care imortalizează oameni de seamă, întâmplări semnificative, fapte și aspecte din viața românilor bucovineni și transilvăneni în raport cu vremelnicile intemperii ale istoriei.

Din păcate însă, nu toate textele literare rămase de la Marian sunt scrise în același diapazon estetic"³⁴.

³⁰ Alexandrina Monteoru, **Puterea poveștilor**, în **Viața Românească**, anul LXXXII, nr. 5, 1987, București, p. 94-95.

³¹ Paul Leu, **Contribuția lui S. Fl. Marian la cunoașterea basmelor cu animale**, în **Revista de Etnografie și Folclor**, tomul 35, nr. 2, 1990, Editura Academiei Române, București, p. 187-190.

³² George Muntean, **Valorificarea culturii populare – eseu**, în **România literară**, București, anul XX, nr. 38, din 17 septembrie 1987, p. 19.

³³ Andrei Hâncu și Grigore Botezat, **Marele folclorist și etnograf Simeon Florea Marian, în Limbă și literatură moldovenească**, nr. 4 (126), octombrie-decembrie 1989, Editura Academiei de Știință a R.S.S. Moldovenești, Chișinău, p. 45,48.

Datorită acestei cauze, Paul Leu nu a inclus, în **Nuvele și amintiri**, întregul material de care dispunea.

Din volumul amintit mai sus, mai rezultă și calități "estetice, lingvistice, etice, zămislite de o înnăscută abilitate de a infuza miturile autohtone în proza cultă de scurtă întindere, din momentul încheagării literaturii originale naționale, precum și numeroase evocări inedite cu evidente calități portretistice, peisagistice și documentare.

Ideea de a-și așterne pe hârtie amintirile, sentimentele trăite, convingerile morale, opiniile și atitudinea față de lumea prin care trecea s-au conturat de timpuriu, încă de pe când a purces la Blaj, pentru a-și continua studiile liceale, după cum o atestă și manuscrisul inedit **Impresii și suveniri de călătorie, Blaj, 18/6 mai 1871**.

Mărturiile din acest prim set memorialistic sunt importante, mai ales, sub aspect documentar, deoarece ele ajută la reconstituirea unui fragment din biografia și activitatea Tânărului folclorist.

Multe date și relatari sunt comune mai multor generații de tineri ce s-au instruit în acel moment istoric. Aflăm, bunăoară, de ce plecau gimnaziștii suceveni sau cernăuțeni, ca să-și continue studiile în Transilvania (la Blaj, Beiuș sau Năsăud), care era itinerarul ce-l parurgeau pe jos, cu căruța de ocazie sau cu poștalionul până la **mica România**, cum o numea unul dintre peregrini, Mihai Eminescu.

Cele mai realizate nuvele ale scriitorului bucovinean, care concurredă valoric cu ale contemporanului său Ioan Slavici și prefațează pe cele ale lui Liviu Rebreanu, Ion Agârbiceanu sau Pavel Dan, sunt **Fântâna Vântoaselor, În ziua de Sân-Foca și Mitru Lupu**, rămase în manuscris până la apariția acestui volum. Ca și **Zburătorul**, ele își trag seva epică din mituri și credințe autohtone³⁵.

Este meritul incontestabil al cercetătorului și biografului vieții și activității lui Simion Florea Marian, profesorul Paul Leu, de a fi pus la dispoziția istoriei literare naționale o imagine complexă și nuanțată a uneia dintre cele mai interesante personalități ale celei de a doua jumătăți a veacului trecut.

Cunoscut, mai ales, sub aspectul contribuțiilor la tezaurizarea folclorului și etnografiei românești, S. Fl. Marian nici se relevă din perspectiva *creatorului de literatură*.

Volumul intitulat **Nuvele și amintiri**, apărut la Editura Euroland, sub îngrijirea profesorului Paul Leu, ne-o evidențiază pe deplin.

Criticului și istoricului literar i se oferă un material pe căd de inedit, pe atât de surprinzător. Obișnuiați a vedea și a recepta o personalitate culturală prin prisma unor formule generice deja

³⁴ S. Fl. Marian, **Nuvele și amintiri**, Ediție îngrijită, prefață și note de Paul Leu, Colecția Patrimonium, Editura Euroland, Suceava, 1994, p. 7.

³⁵ Ibidem, p. 6,12.

consacrate, orice contrazice sau completează aceste formulări pot crea rezerve.

Este însă de datoria filologului și a istoricului literar să refacă mereu imaginea unei personalități culturale – mai ales atunci când ea este de talia lui S. Fl. Marian – ținând seama de contribuții de felul celor de față.

Pe de altă parte, dacă istoricului și criticului literar aceste lucruri î se impun în virtutea profesiei pe care o practică, pentru cititorul de literatură bună, *Nuvele și amintiri* atrag fără nici o stăvilă, ba, mai mult, se insinuează ca niște lecturi care, în final, sunt un adevărat deliciu intelectual.

Structural, volumul îngrijit de Paul Leu conține o primă secțiune de **Nuvele**, iar a doua de **Amintiri**. Din punct de vedere estetic, ele sunt egale, dată fiind, în primul rând, focalizarea temei.

Dacă **Amintirile** ne introduc undeva într-un anumit spațiu istoric, social și cultural al secolului al XIX-lea, aşa cum e de așteptat, ele se constituie, în primul rând, în documente inedite asupra epocii, completând, cu specificul regiunii nordice a țării, datele oferite și de alții autori ai acestei perioade.

Ceea ce este însă mai important chiar decât reperele istorico-sociale și etnografice este **limbajul** acestor narări. Un limbaj modern, curat, cursiv și nuanțat care contrazice, ca o minune, "limba peltică" de care îl acuză George Călinescu pe cei mai mulți dintre scriitorii bucovineni.

În treacăt fie spus, în ceea ce ne privește, și aceasta este opinia cercetătorului Paul Leu: *S. Fl. Marian nu este doar o personalitate regională, ci un reprezentant de vîrf al culturii naționale românești.*

Nuvele sunt adevărate revelații ale spiritului. Să constați că savantul care a adunat și valorificat, cu metodă și fără odihnă, obiceiurile și tradițiile poporului român de pretutindeni, realizând astfel cel mai important tezaur al reîntregirii unei bogate și misterioase mitologii românești, este și un talent de scriitor, este, cel puțin, o sărbătoare.

Prima dimensiune a nuvelisticii lui S. Fl. Marian am atins-o, implicit, vorbind despre **limbajul** amintirilor, limbaj ale cărui calități se impun de la primele fraze.

Poate, senzația cea mai acută este cea de **cristalin**: "În capătul despre miezul nopții al satului Joseni, în marginea unei râpe, se află un bordeiaș mic, făcut din pământ și acoperit cu glii.

În acest bordeiaș locuia, de mai mulți ani, un țigan.

De unde venise el aici nici un sătean nu-și putea răspunde.

Ceea ce știau sătenii era că acest țigan iarna făcea fuse, coveți, linguri și le vindea pe la oameni, iară vara făcea cărămizi. (**În ziua de Sân-Foca**)."

Cea de-a doua coordonată a acestor scrieri o constituie, fără îndoială, **autenticitatea sondajului psihologic**.

În nuvelele lui S. Fl. Marian personajele sunt, în mare parte, oameni simpli. Ele se exprimă însă, de fiecare dată, printr-o esențializare a discursului până la tipologizare.

Gestica, mimica, suspendarea comunicării într-un "ceva" prelungit dincolo de realitate, într-un univers al simbolurilor, fac din protagoniștii întâmplători adevărați purtători de **semne** într-un scenariu al destinului perfect regizat.

O lume inițiată și inițiatică în același timp, care își depășește coordonatele accidentale ale spațiului și timpului, asumându-și responsabilitatea unei eterne drame umane.

Departate de a fi niște apariții pitorești (slăbiciune a literaturii române până la sfârșitul primelor două decenii ale secolului XX), personajele nuvelelor puse în discuție sunt **fundamental dramatice**. Acest fapt adâncește, în primul rând, senzația de autenticitate a fiecărui demers narativ.

Convingerea că primul nuvelist al analizei psihologice în literatura română este Ioan Slavici trebuie ameliorată cù aceste contribuții ale lui S. Fl. Marian.

În fine, cea de-a treia dimensiune a operei în discuție este **misterul existențial**, un gen special de enigmistică plurivalentă.

Unii l-ar spune **fabulos folcloric**. Poate fi și asta. Dar luciditatea cu care însuși autorul își privește personajul, o certă obiectivare a acestuia, sfărâmă limitările unei zone a fabulosului folcloric și ne ducă cu gândul la modul cum García Marquez rezolvă instabilitatea dintre real și fantastic.

În proza sa, laureatul Premiului Nobel pentru Literatură, trage *"linia de demarcatie care separă realul de ceea ce pare fantastic, fiindcă în lumea pe care încerc s-o evoc această barieră nu există"*.

Și S. Fl. Marian întrebuiștează procedeul fără să tulbure unitatea narațiunii, după cum rezultă din finalul nuvelei **Fântâna Vântoaselor**, când folosește opinile unui bătrân și pe ale leligei Dochia (cei doi reflectori au păreri contradictorii) cu privire la autorul crimei.

Așa se face că într-o nuvelă, ca cea pomenită mai sus, revitalizarea adevărului, în legătură cu întâmplările dramatice, este atât de pulverizată, cu puncte de vedere diferite, până a ne conecta la procedeele foarte moderne ale prozei sud-americane.

Paul Leu dezvoltă, mai pe larg, calitățile literare ale scriitorului S. Fl. Marian în capitolul al XVIII-lea: **Prozator și memorialist**, din cel de al II-lea volum al monografiei **Ctitorul etnografiei române**, apărut în 1999, la Editura Euroland.

O altă ediție critică realizată de Paul Leu și care surprinde prin noutatea ei este: **S. Fl. Marian, Plantele noastre**.

În prefață istoricul literar demonstrează, prin logica sa inatacabilă, cu lux de argumente inedite, că "S. Fl. Marian nu este numai *fondatorul etnobotanicii române*, care a definit noțiunile, a stabilit aria de cuprindere a obiectului și finalitatea cercetării, ci și *cel mai de seamă etnobotanist al secolului al XIX-lea*, deoarece a adus importante contribuții la: nașterea, dezvoltarea și modernizarea acestei discipline, după cum o confirmă intervențiile sale făcute cu ocazia selectării manuscriselor ce concurau la premiile Academiei Române, moștenirea inedită lăsată posterității, activitatea prestată înainte și, mai ales, după ce a devenit unul dintre cei mai harnici lucrători ai celui mai înalt forștiințific al tuturor românilor.

După ce am popularizat acest aspect inedit al activității lui S. Fl. Marian în rândul românofonilor din Statele Unite ale Americii, prin volumul: **S. Fl. Marian, Legende etnobotanice³⁶**, acum facem același lucru pentru cei din România.

Volumele sunt argumente aduse în vederea publicării celor 12 volume inedite ale **Botanicii populare române** îndelung așteptate de specialiști³⁷.

³⁶ S. Fl. Marian, **Legende botanice**, Miami, Florida, USA, 1999, 196p.

³⁷ S. Fl. Marian, **Plantele noastre**, Ediție critică, prefață și note de Paul Leu, Colecția Patrimonium, Editura Euroland, 2000, p. 17-18

